

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EVRENSEL

Axis Yayınları

VE

KİMLİK
SİYASET
TODD MCGOWAN

Axis Yayınları

Ücretsiz PDF Kütüphane: <http://www.trantey.org>

Todd McGowan

Vermont Üniversitesi'nde karşılaştırmalı edebiyat, film ve televizyon incelemeleri, psikanalitik eleştiri, siyaset teorisi, felsefe ve eleştirel teori gibi alanlarda çalışıyor. Yazarın *Irkçı Fantazi: Bilinçdışı Nefretin Kökleri* kitabını bu sene yayımlamıştık. Kaleme aldığı diğer birçok kitap arasında Türkçede yayımlanmış olanlar şunlardır: *Gerçek Bakış*, çev. Zeynep Özen Barkot (2012); *Lacan ve Çağdaş Sinema* (Sheila Kunkle ile birlikte), çev. Yasemin Ertuğrul ve Caner Turan; *Sahip Olmadığımız Şeyin Keyfini Sürmek: Psikanalizin Politik Projesi*, çev. Kemal Güleç (2018). Yazarın *Only a Joke Can Save Us: A Theory of Comedy, Capitalism and Desire: The Psychic Cost of Free Markets, The Feminine "No!": Psychoanalysis and The New Canon, Enjoyment: Right & Left* kitapları da Axis Yayınları'nın yayın programındadır. McGowan, Ryan Engley ile birlikte *Why Theory* (Neden Teori) adlı podcast programını da sürdürmektedir.

Erkal Ünal

Boğaziçi Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde lisansını, yine aynı üniversitenin Atatürk Enstitüsü'nde "Davetli Misafirler: 1960 ile 1971 Arasında Türkçeye Çevrilen, Kurgusal Nitelikte Olmayan Sol Kitaplara Dair Bir İnceleme" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Bir süre üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra tamamen yayıncılığa döndü. Ranajit Guha, Slavoj Žižek, Kojin Karatani, Simon Critchley, Susan Buck-Morrs, Darian Leader ve Marcus Steinweg gibi isimlerden çeviriler yaptı. Çeşitli yayınevlerinde editör olarak çalıştı. Todd McGowan'ın *Irkçı Fantazi* kitabının da çevirmenidir.

Evrensellik ve Kimlik Siyaseti

Todd McGowan

İngilizce orijinalinden çeviren:
Erkal Ünal

Axis Yayınları

EVRENSELLİK VE KİMLİK SİYASETİ – Todd McGowan

Orijinal adı:

Universality and Identity Politics (2017)

Bu metnin orijinali 2020 yılında Columbia University Press tarafından New York'da yayımlanmıştır.

Türkçe yayım hakları © Axis Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartıyla tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Özgür Ögütçen

İngilizce orijinalinden çeviren: Erkal Ünal

Yayıma hazırlayan: Emre Tokcael

Kapak Tasarımı: Sercan Arslan

Dizgi: DBY Ajans

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 46519

Axis Yayınları

Nispetiye Mahallesi, Başlık Sokak, Tülin Apt., 8/15, Beşiktaş/İstanbul

e-posta: axis@axisyayinlari.com

Yayınevi Sertifika No: 42925

1. Basım: İstanbul, 2023

ISBN 978-605-72507-4-2

*İkizim diyebileceğim biri varsa,
işte o kişi olan Mari Ruti'ye*

İçindekiler

Teşekkür	9
Giriş: Evrenselliği Bulmak.....	13
1. Tikel Çağımız.....	43
2. Namevcut Olmanın Önemi	77
3. Evrensel Kötüler.....	109
4. Kapitalizmin Eksiği ve Hoşnutsuzlukları	145
5. Kimlik Siyaseti Bu.....	179
6. Kimlik Siyaseti Bu Değil.....	211
Sonuç: En Kötüsünden Kaçınmak.....	243
Dizin	249

Teşekkür

Elinizdeki kitabın 2. ve 4. Bölümleri daha önce basılmış çalışmalarımin gözden geçirilmiş halleridir. “The Absent Universal: From the Master Signifier to the Missing Signifier”ın [Namevcut Evrensel: Ana Gösterenden Eksik Gösterene] bir kısmını yeniden yayımlamama izin verdikleri için *Problemi International* dergisine minnettarım - (*Problemi International* 2, No. 2, 2018, s. 195-214) ve “The Particularity of the Capitalist Universal” [Kapitalist Evrenselin Tikelliği] başlıklı makalemin bir kısmını yeniden yayımlamama izin verdikleri için *Continental Thought and Theory* dergisine teşekkür ederim (*Continental Thought and Theory* 1, No. 4, 2017, s. 473-494).

Columbia University Press’ten Wendy Lochner’e teşekkür ederim. Wendy, pratik bir dünyada teori için yol gösterici bir ışık.

İkiz oğullarım Dashiell ve Theo Neroni’ye teşekkür borçluyum. Sırf insanların kendi kimliklerini ortaya koymaya çalışmasından kaynaklanan husumet konusunda beni eğitmek için, birbirleriyle dayanışma fikrinden cömertçe vazgeçtiler.

Bir rahibe olabilecekken hayatını evrenselci eğitim projesine kahramanca adayan annem Sandi McGowan’a müteşekkirim. Babama da teşekkür ederdim etmesine ama yokluğu sadece cismani değil.

Kapitalizmin yalıtık tikelciliğinin kofluğunu benden daha önce gören kardeşim Wyk McGowan'a teşekkürler. Wyk benim için siyasi bir model.

Emily Bernard ve Andrew Barnaby'nin çabaları sayesinde, Vermont Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü olmak istediğinden daha evrensel hale geliyor.

Vermont Üniversitesi'nde para karşılığında bana zaman kazandırmaya devam eden Dekan William Falls'un kahramanca çabalarını takdir ediyorum. Tek endişem, Bill'in daha uzun süre dekan olarak kalamayacak kadar nazik biri olması.

Joseph Acquisto, Sarah Alexander, Bea Bookchin, Hilary Neroni, John Waldron ve Hyon Joo Yoo'dan oluşan Teori Okuma Grubu, incelemek için kazara tikelci bir metin seçtiğinde, her zaman uygun düzeyde sövgülerle içimi ferahlattı.

Clint Burnham, Danny Cho, Joan Copjec, Veronica Davis, Matthew Flisfeder, Adrian Johnston, Donald Kunze, Juan Pablo Lucchelli, Hugh Manon, Jonathan Mulrooney, Ken Reinhard, Frances Restuccia, Molly Rothenberg, Russell Sibriglia, Louis Paul Willis, Jean Wyatt, Cindy Zeiher ve Slavoj Žižek'e, kimliklerine günbegün ihanet ettikleri için teşekkürler.

Jennifer Friedlander ve Henry Krips ile yaptığım pek çok tartışma, kendi kimliğime yaptığım her türlü yatırıma bozmama yardımcı oldu ve yaşamın ancak yoksun olduğumuz şeylerle var olduğu konusundaki güvenimi tazeledi.

Evrensel ile tikel diyalektiğini benimle birçok podcastte tartışan Ryan Engley'e teşekkürler. Akıllıca olmadığını bilse de, dinleyicilerin yalvarmalarını da karşısına alarak, beni boşa kürek çekmekten asla alıkoymadı.

İnatçı direnişime rağmen, başka türlerle evrensel dayanışmanın mümkün olduğunu gösteren Sheila Kunkle'a teşekkürler.

Anna Kornbluh'un katı biçimciliği sayesinde, Giorgio Agamben'in sunduğu ayartılardan kurtulmayı çoğu kez başardım. Anna, devletin özgürleşmeci işlevi konusundaki ısrarında benim kadar müdanasız olduğunu bildiğim tek solcu.

Allah'a şükür, Quentin Martin dayanışmamıza o kadar inandı ki bu kitabın ilk taslağından nefret ettiğini bana söyleyebildi. Şimdi elinizde tuttuğunuz kitap onun keskin okuması sayesinde umarım biraz daha az korkunç hale gelmiştir. Gerçi umarım Quentin kitabı yeniden tekrar okumaz, çünkü yeterince değişiklik yapamadım.

Richard Boothby'ye müsveddeyi çalışmanın erken bir aşamasında titizlikle okuduğu için teşekkür borçluyum. Evrensel entelektüel denince aklıma Rick geliyor. Foucault onunla tanışmış olsaydı, eminim bu figür hakkındaki olumsuz görüşünü gözden geçirmek zorunda kalırdı.

Fabio Vighi'ye müsveddeyi cömertçe okuduğu ve kalıcı dostluğu için teşekkür ederim. Marx'ın tikel yanlış adımını bana herkesten çok o öğretti.

Mari Ruti zamanını sırf kitabı baştan sona okumaya değil, kitabın bazı kilit noktalarını benimle birlikte yeniden düşünmeye de ayırdı. Mari, olmayan şeyleri varmış gibi görüyor ve yoklukları nasıl sürdüreceğini biliyor. Onun önerilerinden her sapışım, ortaya çıkan sonuçtan yakınmak için yeni bir malzeme sunuyor.

Walter Davis yazdığım her şeyi nezaketle okudu. Bu kitap için yaptığı önerilerle, tutunmak istediğim hisliliği söküp aldı. Onun etik hararet düzeyine ulaşmayı arzuladım ama geri çekildim.

Kitap tam matbaaya gidecekken, Paul Eisenstein her şeyi bir kenara bırakarak kitabı baştan sona okudu ve kıymetli geribildirimlerde bulundu. Ondan bunu yapmasını istemeden önce, "Büyük bir iyilik ne kadar büyük olur?" diye yüksek sesle sordum. "Sorundaki kastı anlamıyorum," diye yanıt vererek, tek yaptığımız şey golf oynamak

ve evrensellik hakkında sohbet etmekken, en başından beri mutlak dayanışma içinde olduğumuzu bilmemi sağladı.

Hilary Neroni neredeyse her şeyi yaptı.

Son olarak, Paul Eisenstein, Walter Davis ve Hilary Neroni'ye teşekkür etmek isterim. Onların tekillikleri, evrensele amansız bağlılıklarından geliyor.

Giriş

Evrenselliği Bulmak

Gulag'dan Sonra

Modernitenin vaadi evrensel özgürleşme vaadidir.* Fransa'daki devrimciler *liberté, égalité ve fraternité*'yi şiar edindiklerinde,** modern dünyanın ağarmasıyla beliren vaadi kesin bir dille ifade etmişlerdi. Gelenekten ve geleneksel otoriteden kopulmasıyla birlikte, modernite birilerini özgürlükten mahrum bırakmanın ya da eşitsiz bir toplum kurmanın her türlü teorik gerekçesine son vermiştir. Evrensellik tüm toplumlarda ve tüm toplumların içinde herkesin bu değerleri paylaştığı, hâkim toplumsal düzenlemeler bunu gizlese bile

* Kitabın ana konusu içinde yer alması nedeniyle metinde sıkça geçecek “universal” ve “universalism” ile “particular” ve “particularism” terim çiftini, “tikel” ve “tikelcilik” ile “evrensel” ve “evrenselcilik” şeklinde karşıladık. Felsefi ve bazı siyasi bağlamlarda “universal”ı ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden biri “tümel” (dolayısıyla, “tümelcilik”), “particular”ı ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden biri de “kısmi”dir (dolayısıyla, “kısmicilik”). Bir anlam alanının hatlarına (darlığına ya da genişliğine, belirliliğine ya da genelliğine) işaret eden bu terimler bağlamında, daha yaygın olarak kullanıldığını düşündüğümüz “tikel” ve “evrensel” karşılıklarını kullanma kararı aldık -çn.

** (Fr.) Özgürlük, eşitlik, kardeşlik; ya da daha eskilerin tabiriyle, hürriyet, müsavat, uhuvvet -çn.

herkesin özgür, eşit ve dayanışma içinde olduğu anlamına gelir. Gelenek, özgürlüksüzlüğe ve eşitsizliğe mazeret sağlar ama modernite bu tür mazeretleri ortadan kaldırır. Modern dünyada her türlü özgürlüksüzlük ya da eşitsizlik savunulamaz hale gelir.

Gelgelelim modern dünyaya hızlı bir bakış, gemi azıya almış özgürlüksüzlüğün ve eşitsizliğin her yerde hazır ve nazır olduğunu gösterir. Başlangıcından itibaren modernite Fransız Devrimi'nde dile getirilen vaadi yerine getirmemiştir. Ve şimdi, bugünün toplumu bu başarısızlığın bir anıtı olarak ortada duruyor. Ufacık çocuklar Kongo'da ölümcül koşullarda iPhone üretimi için gerekli madenleri çıkarıyor. Vietnam'daki işçiler açlık sınırındaki ücretler karşılığında, binlerce dolara mâl olan elektronik teçhizatın montajını yapıyor. ABD'de polis siyah bireyleri sırf siyahlar diye vuruyor. İnsan taciri şebekeleri gezegenin dört bir yanında binlerce kadını seks kölesi olarak satıyor. Gey gençlerin intihar etme oranı heteroseksüel gençlere kıyasla dört kat daha fazla. Sağcı popülist liderler zengin çıkar gruplarının gücünü korumak için milli bölünmeleri sertleştiriyor. Bu dehşetengiz eşitsizliklerin modernitenin doğuşundan yüzyıllar sonra bile devam ediyor olması bunların modern dünyanın salt anomalileri değil, kurucu unsurları olduğunu gösteriyor. Modernitede, siyasi gerekçesini yitirmiş olsa da eşitsizliği kabul ediyoruz.

Eşitsizlik bariz yoksulluk ve sıkıntı belirtilerinde tezahür etmez sadece. Eşitsizliğin varlığını açıkça ortaya koyan şey kol gezen sefaletin yanı başında gördüğümüz şey, yani lüks ve servetin şatafatla sergilenmesidir. Bugünün dünyasını farklı kılan yanı sadece başarılı olanlar ile olmayanlar arasındaki devasa uçurum değil, bu uçurumun aşıkârlığıdır. Günümüz toplumu eşitsizlikten saklanılacak hiçbir köşe bırakmıyor. Eşitsiz olanlar diğerleriyle daima yan yana var oluyor: Los Angeles ya da Baltimore'a yapılacak bir ziyaretle açıkça görülebileceği gibi, bir şehrin en zengin mahallelerinden en yoksul mahallelerine genellikle çok geçmeden varılabilir. Savurgan zenginlik

ile sefil yoksulluk coğrafi mesafeyle birbirinden ayrılsa bile, anlık iletişim sağlayan internet sayesinde bu mesafe buharlaşıyor ve her iki taraf da birbirini görebiliyor. Teknolojik ilerlemelerimiz göz önüne alındığında, aklanamaz eşitsizliğin ne kadar yaygın olduğunu gözden kaçırmak artık imkânsızlaşmıştır.

Bugünün toplumunda apaçık bir eşitsizlik olsa da, evrensel eşitlik serpilip gelişen bir siyasi proje olmaktan çıkmıştır. Bu belki de mevcut düzenin en tuhaf özelliğidir. Evrensel bir eşitlik projesiyle yola çıkıp devasa eşitsizlikle mücadele etmek yerine, bir dizi grup için adalet mücadelelerine girişiyoruz. Hem de adaleti hiç tanımlamadan, adaleti oluşturacak eşitliğin adını hiç koymadan. Bugün evrenselci iddiaların yokluğu göze çarpıyor ve çağımızı siyaseten öncekilerden ayırıyor. Ne var ki evrensellikten uzaklaşma birçok siyasi gelişmeden sadece biri değildir. Evrensellığe ihanet etmek özgürleşme projesinden hepten vazgeçmek demektir.

Geçmişteki tüm büyük siyasi devrimciler bunun farkına varmıştır. Fransa'daki Jakobenlerden ABD'deki süfrajetlere ve Güney Afrika'daki Afrika Ulusal Kongresi'ne kadar en önemli siyasi aktörler evrensellliği mücadelelerinin mutlak anahtarı olarak görmüşlerdir. Kölelik karşıtı kahraman Frederick Douglass kadınların oy hakkı için o çığır açıcı Seneca Şelaleleri Sözleşmesi'ne bu yüzden katılmış ve feminist Elizabeth Cady Stanton da Kölelik Karşıtı Sözleşme'ye işte bu yüzden dahil olmuştu. Koalisyon kuruyorlardı. Her ikisi de bazılarının özgürleşmesinin evrensel özgürleşme projesinden ayrı tutulamayacağını anlamıştı.

Özgürleşmenin zorunlu evrensellliği Fransız muadiline kıyasla Amerikan Devrimi'nin popüler tahayyüldeki ihtişamını azaltan şeydir.¹ Ne zaman biri on sekizinci yüzyılın sonlarındaki devrimci

1 Fransız Devrimi'nin Amerikan muadiline kıyasla radikalliğine ilişkin yaygın hükmün en kayda değer istisnası Hannah Arendt'ten gelir. Arendt'e göre Amerikan Devrimi kelimenin daha has anlamında bir siyasi devrimdi, dolayısıyla

ruha atıfta bulunsa, mihenk taşı olarak neredeyse her zaman Amerikan Devrimi'nden değil de Fransız Devrimi'nden bahsedilir. Bunun tek nedeni, daha önce gerçekleşmiş olmasına rağmen Amerikan Devrimi'nin *liberté, égalité* ve *fraternité* gibi akılda kalıcı bir slogan üretmemiş olması ya da Amerikan Devrimi'nde çok sayıda heyecan verici kafa kesme vakasının yaşanmamış olması değildir.² Amerikan Devrimi'nin köleleri kendi özgürleşme projesinin dışında tutarak özgürleşmenin evrenselliğine ihanet etmiş olmasıdır sorun.

1794'te Fransa'da iktidarda olan Jakobenler, Saint Domingue'deki (Haiti) köleleri azat etmeyi hususen önemsediler. Amerikan Anayasası'nı kaleme alanlarsa, anayasanın hazırlanmasına yardımcı olan köle sahiplerinin onayını alabilmek için, kölelikten ya da köleler için hürriyetten bahsetmekten özenle kaçındılar. Meselenin doğrudan ele alınmadığı bu hukuk belgesinin 1. Madde'sinin 2. Fıkra'sında, temsil açısından köleler bir kişinin beşte üçü sayılmak suretiyle, kölelere dolaylı bir atıfta bulunulur. Akabinde, 1. Madde'nin 9. Fıkra'sında Anayasa, Kongre'yi 1808 yılına dek köle ticaretini yasaklamaktan men ederken, yine de kölelerden yahut kölelikten bahsetmekten kaçınmayı başarır. Köleliğe dair son ima, kölelerin hürriyetlerini kazanmak için köleliğin olmadığı eyaletlere kaçmalarını yasaklayan 4. Madde'nin 2. Fıkrası'ndaki kaçak kölelik bendinde yer alır. Ama yine de Anayasa'nın yazarları *köle* terimini kullanmaktan sakınarak bir kaçak köle yasası oluşturmayı başarmışlardır. Bu hızlı

çok daha fazla kalıcı gücü vardı; oysa Fransız Devrimi, yoksulluğu tamamen sona erdirmeye teşebbüsü gibi siyaset-dışı sorunlara takılıp kaldığı için ister istemez başarısızlığa uğrayıp yerini tasfiyelere bırakmıştı. Bkz. Hannah Arendt, *On Revolution* (New York: Penguin, 2006 [Türkçesi: *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları, 2012]. Değerlendirmesinde Arendt'in neden kesinlikle yanıldığına dair sarıh bir açıklama için bkz. Jean-Claude Milner, *Relire la Révolution* (Paris: Éditions Verdier, 2016).

- 2 “Biz Halk”, “Bana ya özgürlük verin ya da ölümü” veya “Tüm insanlar eşit yaratılmıştır” gibi her biri etkileyici olan ifadelerin kaynağı Amerikan Devrimi’ydi.

incelemenin ortaya koyduğu üzere, kölelik Amerikan Anayasası'nın bastırılmış içeriği işlevini görür.³ Kölelik bu hukuk belgesine musallat olur ama hiçbir zaman tüm çıplaklığıyla belirmez. Bu bastırılmış içerik olarak kölelik, Amerikan evrenselliğinin nihai başarısızlığını gözler önüne serer. Anayasa, Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki evrensel iddialara rağmen ("Bu hakikatlerin apaçık olduğunu, tüm insanların eşit yaratıldığını kabul ediyoruz"), Amerikan Devrimi'nin evrensel eşitliğe düpedüz ihanet ettiğini ortaya koyar.

Amerikan deneyimi evrenselliği çiğnemenin bedelinin ne kadar büyük olduğunu gösterir. ABD Anayasası evrensel eşitlikten vazgeçerek tüm Amerikalılar için yüzyıllarca sürecektir eşitsizliği başlatmıştır. Siyah Amerikalılar hem köle hem de ikinci sınıf vatandaş olarak bu eşitsizlikten açıkça zarar görüyor ama beyaz Amerikalılar da kendi eşitliklerini kaybediyor. Eşitsizliği kurumsallaştıran bir toplumda, hele de ayrıcalıklı sınıfta yer alıyorsanız, eşit olarak var olamazsınız.

1960'lar boyunca bu eşitsizlikle mücadele girişimleri dosdoğru evrensel mücadeleye odaklanmıştı. Fakat nihayetinde ABD'de ve dünya genelinde siyasi mücadeleler daha dağınık hale geldi ve evrensel özgürleşme arka plana düştü. Evrensellik, sanki evrenselden bahsetmek insanı tahakküm ve şiddetin tarafına koyuyormuş gibi, baskının sembolü gibi görünmeye başladı. Evrensel mücadeleler yine de devam etse de, *evrensel özgürleşme* sıfatını açıkça kullanır kullanmaz siyaseten hemen şüpheli hale geliyordu. Bu sıfatın yitişi, özgürleşme tarihindeki önemsiz bir değişiklik değildi. Evrensel özgürleşme fikrinin terk edilmesinin feci etkileri oldu.

Ne var ki bu terk-i diyar bir boşlukta yaşanmadı. Evrensel özgürleşme projesinin şüpheli hale gelmesinin belki de ana nedeni yirminci yüzyıldaki korkunç başarısızlığıdır. Yirminci yüzyılın hikâyesi eşitlikçi

3 Bkz. ABD Anayasası, <http://constitutionus.com> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

devrimin sarpa sarmasının hikâyesidir. Bolşeviklerin 1917'de Rusya'da kazandığı zafer, Mao'nun 1949'da Çin'i fethi, 1975'te Kızıl Kmerlerin Kamboçya'yı ele geçirmesi, işte tüm bu olaylar (ve sayısız diğerleri) eşitlikçi projelerin pek de iyi bir fikir olmadığını ortaya koymuş gibi görünüyor. Evrensel özgürleşmenin neye benzediğini bize bu hareketler gösteriyorsa, bunu savunurken muhtemelen en az iki kez düşünmeliyiz. Bu hareketler bizleri Sovyet Gulag'ına, Maoist Kültür Devrimi'ne ve Pol Pot'un ölüm tarlalarına götürdüler. Evrensel eşitliğe giden komünist yol, eşitliği sadece en kötü anlamında üretti: Herkes ölümde eşitti.

Gelin görün ki çuvallamış bu evrensel özgürleşme projelerinin çuvallamalarının nedeni evrensellikleri değildi. Evrenselliğin ne olduğu konusundaki temel yanılgıları yüzünden çuvalladılar. Yirminci yüzyılda evrensel özgürleşme, siyasi projeler onlara can veren evrenselliğe ihanet ettiği anda kasaplığa dönüştü. Stalin, Mao ve Pol Pot, hepsi de topyekûn aidiyetin mümkün olduğuna inanıyordu. Bu uğurda, herkesin ait olabileceği toplumlar yaratmaya giriştiler, ama evrenselliğin herkesin ait olamaması, yani toplumsal bir düzenin herkesi kapsar hale gelememesi sayesinde var olduğunu kavrayamadılar. Evrenselliği baştan aşağı gerçekleşmiş ve hazır bir şey olarak icat edemeyiz; bilakis, onu her toplumun karşı karşıya geldiği iç sınırdaki keşfetmeliyiz. Gelgelelim bu ölümcül projeler eşitliği keşfedecek bir değer olarak değil, icat edilecek bir değer olarak görmüştür. Gulag'ın formülü budur.

Eşitliğin icadı geçmişin şiddetle kökünden sökülmesini gerektiriyordu, kitlesel katliamlara bu kadar kolayca yol açmasının sebebi de buydu. Komünist tecrübenin temel sorunu budur. Stalin'in tipik örneği olduğu bu rejimler geçmişten büsbütün kopup geleneğin önyargılarından arınmış yeni bir insan yaratmaya çalıştılar.⁴ Fakat eşitliği

4 Öncelikle, elbette, köylülere kolektif çiftçilere dönüştürmeleri gerekiyordu. Bu dönüşümü kolaylaştırmak için Stalinistler, köylüler arasında kolektif eşitliği sağlamak amacıyla, devrimin tasfiye etmesi gereken *Kulak* adında bir kategori icat ettiler.

icat etmemize lüzum olmadığını gözden kaçırdılar. Onu bizi birbirimizden ayıran boşlukta, kılık değiştirmiş haliyle aramamız yeterlidir. Eşitlik, eskinin tasfiye edilmesini ya da yeninin yaratılmasını gerektirmez.

Evrensel özgürleşme projesini kurtarmak evrenselliğin ne anlama geldiğine yeniden bakmayı gerektirir. Bu da yüzümüzü icattan uzaklaştırıp keşfe yönelmemizi gerektirir. Evrenselliği keşfettiğimizde, onu ilişkilerimize can vermekte olan şeylerde görürüz; hatta tam da birbirimizle ters düştüğümüz hallerde görürüz onu. Evrenselliğin keşfi birbirimizle ilişki kurma tarzımızı yeniden şekillendirir ve siyasetimize başka türlü sahip olamayacağı bir biçim verir. Uygulanabilir bir evrensellik anlayışına yönelmek siyaseten şarttır. Evrensellik olmadan siyasi mücadelemizin kitleler nezdinde rağbet görmesini katiyen sağlayamayız.

Gerek Sol gerekse Sağın evrensellik korkusu bugün bir boşluk yaratmıştır. Sağ evrensellikten haklı olarak korkuyor çünkü evrenselliğe baktığında, sürdürmek istediği zenginlik ve statü ayrıcalıklarının sonunu görüyor. Solun korkusuysa Gulag ve ölüm tarlaları deneyiminin tekrarlanmaması yönündeki sahici arzusundan kaynaklanıyor. Gelgelelim evrensellik terk edilirse Solun da kalbi sökülüp atılmış olur.

Özgürleşme, daha doğrusu sahici özgürleşme, her zaman evrenselidir. Bazıları için özgürlük, eşitlik ve dayanışma için mücadele edip başkaları için etmemek özgürlük, eşitlik ve dayanışma için mücadele etmek değildir. Mücadeleniz evrensel değilse, herkesi kapsayacak sonuçlar doğurmuyorsa, başkalarının bu mücadeleye katılması için hiçbir gerekçe yok demektir. Evrensel olmayan mücadele, her grubu (ve nihayetinde her bireyi) kendi başına bırakan ve başka grupları tikel grubun mücadelesine karşı çıkmaya teşvik eden sıfır toplamlı bir oyundur. Üstelik, bugün olduğu gibi evrensel özgürleşmeye sırtımızı döndüğümüzde, modernitenin kendisinin vaadini de

yok etmiş, modern Batı felsefesinin anahtar niteliğindeki figürlerinden birçoğunun önemli derslerine sırt çevirmiş oluyoruz.

Kesinti Yoluyla Özgürleşme

Modern Batı felsefe geleneğinin temel fikri evrenselliğin özgürleşme olduğuudur. Bu geleneği, barındırdığı ırksal önyargılar ve cinsiyet önyargıları sebebiyle eleştirmek haliyle olağanlaşmıştır. Batı'nın önde gelen düşünürleri, içinden çıkacakları yolu düşünemedikleri baskıcı bir ideolojiye bir ölçüde hapsolmuşlardı. Bu eleştiriye göre Kant, Hegel, hatta Marx gibi teorisyenler aşamadıkları ırk ve toplumsal cinsiyete dayalı önyargılarına tutunuyordu.⁵ Fakat bu eleştirinin gözden kaçırdığı bir şey var ki o da söz konusu düşünürlerin evrensel özgürleşme olasılığı konusunda, şu anda kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuz bir kavrayışları olduğuudur. Önyargıları, benimsedikleri evrenselci ilkelerin ihtişamını kişisel olarak kabul etmekteki başarısızlıklarını temsil eder. Bunlar onlara mahsus, tikel başarısızlıklardır. Onları önyargılarından dolayı ancak bizzat dile getirdikleri ve bugün de geçerliliğini koruyan evrenselci projenin açısından bakarak kınayabiliriz.

Özgürleşme evrensellik ve onun bizi içinde bulunduğumuz durumdan çıkarma kabiliyeti sayesinde gerçekleşir. Dolaysızca içinde bulunduğumuz durum hiçbir zaman özgür değildir zira ya doğal dünya ya da içine doğduğumuz toplum tarafından bize verilmiştir.⁶

5 Örneğin Kant'ın "Of the Different Races of Human Beings" [Farklı İnsan Irkları Üzerine] başlıklı kısa denemesi, zamanının Avrupa'sındaki egemen önyargıları kabul ettiğini ve bir ideal olarak beyazlığa inandığını gösterir. Bkz. Immanuel Kant, "Of the Different Races of Human Beings", çev. Holly Wilson ve Günter Zöller, *Anthropology, History, and Education* içinde, ed. Günter Zöller ve Robert B. Loudon (Cambridge University Press, 2007), s. 82-97.

6 Başlangıçtaki durumumuzun özgür olmadığımız bir durum olduğu fikrinin kaynağı Immanuel Kant'tır. Kant, ahlak yasasını tam da bizi içinde bulunduğumuz durumdan çıkarabildiği için özgürlükle ilişkilendirir. Günümüzdeki düşünürler

Dolaysız özgürlük olamaz. Özgürlük, kişi kendi varoluşunun verili koşullarından ayrılmaya başladığında ortaya çıkar, kendini kapatıp kimliğine bağlandığında değil.

Özgürlük evrenselliğe direnen tikel kimlikte değil, evrensellikte yatar.* Tikel kimlik aşılması gereken bir ayak bağıdır; özgürleşmenin temeli olamayacak önyargıların ve üzerinde düşünülmemiş temayüllerin sahasıdır. Şu anki halim benim esas benliğim değil, ideolojik yapının beni oluşturduğu şeydir. Tekil ya da çoklu veçhelerin kesişimi olarak tasavvur edildiği haliyle kimlik, ideolojiye karşı mücadele etmemi sağlayacak bir temel değil, ideolojinin işleyişlerinin sonucudur.

Bu da onu evrensellekle karşı karşıya getirir. René Descartes'tan itibaren modern Batı felsefesinin en önemli figürleri evrenselliğe baktıklarında, kendi yalıtılmışlıklarına hapsolup kalmış tikel konumlara bir alternatif görmüşlerdir.⁷ Bu figürler evrenselliği illa doğru şekilde teorileştirmiş değillerdi, ama başarısızlıklarında bile, sahici evrenselliğe temas ettiler ve onun anlaşılabilmesine katkıda bulundular. Bu evrenselci gelenek kendimizi tehlikeye atma pahasına terk ettiğimiz bir gelenektir. Muhtelif düşünürler sayesinde, evrenselliğin

arasında Alain Badiou, Kant'ın bu fikri mirasını gayet açık şekilde takip ediyor ve onun durumumuza ilişkin yargısını paylaşıyor. Ne var ki Badiou'ya göre, bizler için özgürlük sahasını imleyen şey ahlak yasası değil, olaydır.

- * Bu vesileyle, metnin ana konusu olması itibariyle, "kimlik" diye karşıladığımız "identity" terimine dair bir not düşmekte de fayda var. Felsefi bir arka planı olmakla birlikte, kitapta daha ziyade güncel bir siyasi tartışma yürütüldüğü için metinde tutarlı biçimde "kimlik" terimini kullanma kararı aldık, ama bu terimin aynı zamanda "özdeşlik" anlamına geldiğini, bu ikisini çoğu zaman birlikte düşünmek gerektiğini daima akılda tutmakta yarar var -çn.
- 7 Kıtadaki ile Britanya'daki modern Avrupa felsefesi arasında bir uçurum vardı. Kıtada, Descartes ve Pascal ya da Spinoza ve Leibniz gibi birbirlerine açıkça karşı olan düşünürlerin neredeyse hepsi kendilerini evrensel adamıştı. Britanyalı düşünürlerse tikel kimlik konusunda daha ümitvâr olma eğilimindeydi; aradaki bu farklılık Britanya ampirizminden kaynaklanıyor, ardından siyasi alana da sirayet ediyordu.

baskıcı olmadığı, bilakis, ideolojiye meydan okumamızı sağlayabilecek bir araç olduğu açıkça ortaya çıkar. Vura kıra hareket eden evrensellik gibi görünen şey evrenselmiş gibi yapan tikel bir kimliktir daima, asla sahici bir evrenselliğin eylemi değildir. Sahici evrensellik yabancılaştırırken, bu yabancılaştırma yoluyla aynı zamanda özgürleştirir ki onu tüm tikelciliklerden ayıran da budur.

Fransız Devrimi'nin evrensellerinden biri olan dayanışma, yabancılaşma ile özgürleşme arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Ailem, arkadaşlarım, hatta meslektaşlarım gibi bana en yakın olanlarla içkin bir dayanışma hissedebilirim, ama tanımadıklarımla aramda böyle bir bağ hissetmem. Onların acılarını anlamlandırabilir ve bunların talihsizlik olduğunu düşünebilirim, fakat yakınımıdakilerle aramdaki içkin dayanışmayı onlar karşısında hissetmem. Gelgelelim dayanışmayı evrensel bir değer olarak benimsediğimde, sözümona yabancı kişilerin acılarında kendimi tanımaya başlarım. Bu değerın evrenselliğine sadık kalacaksam, nasılsam öyle kalıp sadece yakınlarımla dayanışma içinde olamam. Dayanışma beni tikel kimliğime yabancılaştırdığı gibi dar görüşlülüğümden de kurtarır. Yörüngemin dışındakileri de dayanışma anlayışına katmamı talep eder. Böylelikle, eskiden olduğum kişi olmaktan çıkıp yabancılaşıyorum, ama aynı zamanda yerel önyargılarımdan kurtulurum. Yüzümü evrensel dayanışmaya çevirerek, bana yakın olanlarla aramdaki doğal dayanışma hissini kaybederim. Fakat bu yabancılaşma, bana yabancı olanların tarafını tuttuğum özgürleşmeci bir dayanışma doğurur.

Evrensel, beni halihazırdaki halimden başka birine çevirerek, özgürce hareket etmemi, ideolojik programlamamın bana yapmamı söylediği şeylerin tersine hareket etmemi mümkün kılar. Bunu sadece evrensellik başarır çünkü ideolojik olarak verili kimliğimle arama mesafe koymamı yalnızca evrensellik sağlar. Özgürleşmeci siyasi projeler bugün kimlikçi gibi görünse de, her türlü özgürleşme

evrenselcidir; öyle değilse ortada bir özgürleşme yoktur. Bu evrensellik açık edilmemiş ve karartılmış kalsa bile, özgürleşmeci yani sol siyaset için yine de zorunlu bir koşuldur.

Evrensel, verili olanın alanı içinde dolaysızca var olmadığı için, verili olandan bir kurtulma noktasına işaret eder. Tikellerin aksine, toplumsal düzenin algılanmasına müsaade etmediği şeyler arasında görünmeyi tanıyarak keşfederiz evrensellliği. Tikeller müstakil, bireysel, biçimsel konumlardır; kimlikse bu tikel biçimleri dolduran içeriktir. Nasıl ki toplumsal yapıya uyan ve toplumsal yapı içinde bir yeri bulunan şeylere odaklanıyorsak, algılarımız da toplumsal düzenin taleplerine riayet eder. İdeolojinin görmemizi talep ettiği şeyi görürüz, önemli sayılan tikel varlıkları seçer, önemli sayılmayanları da göz ardı ederiz. Evrenselin tanınmasıysa toplumsal alanda var olmayan bir şeyin tanınmasıdır. Herhangi bir toplumsal icazetin ötesine geçen bir yokluktur bu. Evrensellik doğrudan tezahür edemez çünkü bünyevi açıdan namevcuttur ve bir eksiklik biçiminde zuhur eder.

Evrensellik toplumdaki icazet almış algı alanında bir kesintidir. Ne kadar açıkça gözlemlersek gözlemleyelim, onu asla göremeyiz. Özgürlüğe veya eşitliğe doğrudan bakamayız. Özgürlük ve eşitlik tam da algılanmak üzere orada olmadıkları için evrensel olarak vardır. Evrensel, algı alanını oluşturmada zorunlu bir rol oynar ama aynı zamanda bu alanı sarsar. Evrensel özgürlük ve eşitlik toplumsal zemini kesintiye uğratan şeyde, bu zeminin kendi içinde daima bir yokluk barındırmasında mevcuttur. Beklediğimizin (ve evrensellüğün günümüzdeki muhaliflerinin iddia ettiğinin) aksine, hiçbir toplumsal otorite evrensellik üretmez. Bilakis, toplumdaki icazet almış görünürlüğün içindeki boşluktur evrensellik. Herhangi bir görünüme indirgenemez ve yine de kendimizi nasıl idare etmemiz gerektiğine kılavuzluk eder. Evrenselin radikallliği algılanamazlığında yatar.

Kant'ın Tuhaf Ahbabı

Aydınlanma'dan itibaren evrensellik özgürlüğü de kapsar hale gelmiştir. Özgürlük siyasi mücadelenin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, özgürleşme de evrensel özgürlüğü ima eder olmuştur. Aydınlanma düşüncesinin bazı savunucuları evrensel beyanlarının menzilini kısıtlamaya ve böylece evrenselliği çiğnemeye çalışsalar bile, bu beyanları evrensel çerçevede dile getirirler. Sözgelimi Thomas Jefferson, köleleri “yaratıcıları tarafından belirli devredilemez haklar bahşedilmiş” kişiler arasına dahil etmez ama yine de Bağımsızlık Bildirgesi’ni evrenselliğe bir çağrı olarak kaleme almıştır.⁸ Jefferson’inki gibi atlamalar tarihsel bakımdan daima olumsaldır, dolayısıyla tarihin seyri içinde düzeltilebilir.

Özgürlüğün evrensellekle bu şekilde ilişkilendirilmesi Immanuel Kant’la bütünüyle görünür hale gelir, Karl Marx’la da üzerinde baştan aşağı düşünülmüş bir siyasi proje biçimini alır. Yirminci yüzyılın ortalarında Simone de Beauvoir ve Frantz Fanon evrensel özgürleşme teorisini kadınları ve sömürgeleştirilmiş halkları kapsayacak şekilde genişlettiler. Ne var ki tüm bu düşünürleri bir arada tutan şey evrenselliğin özgürleşmeci olduğu, tikel kimliğinse potansiyel siyasi eylem sahasını değil de ideolojik bir tuzağı temsil ettiği yönündeki ortak kanılarıdır.

Kant, özgürlüğümüzü ahlak yasasının evrenselliğine bağlamakla modernitenin büyük atılımını gerçekleştirmiştir. Özgür doğduğumuz

8 Jefferson köle sahibidir ama Bağımsızlık Bildirgesi’nin taslağına köle ticareti hususunda bir eleştiri ilave etmiştir; lakin bu eleştiri, bildirgeyi hazırlamakla görevlendirilmiş komitenin gözden geçirme sürecinden sağ çıkamamıştır. Jefferson’ın köle sahibi olmasına rağmen köleliğin aleyhine kalem oynatabilmesi ikiyüzlü olmasından değil, evrensele bağlılığından, evrensel özgürlük olmazsa sadece bazıları için özgürlüğün siyaseten imkânsız olduğunu görebilmesi sayesindeydi. Ne yazık ki Jefferson hayatı boyunca evrensel özgürleşmeye aynı bağlılığı sürdürememiştir. Köleliğin gerek kölelerin gerekse köle sahiplerinin ruhuna verdiği zararı idrak etmesine karşın, ölene dek elinin altında hep köle bulundurmıştır.

ve ardından topluma boyun eğdiğimiz fikrini reddetmiş ve bunun yerine, kimliğimizin bize verilmiş olması hasebiyle özgürlüksüzlüğümüzün sahası olduğunu göstermiştir. Kimliğimizi özgür eylemlerimizle kendiliğinden üretmeyiz. Kimliğin dışsal bir kökeni vardır. Kant'a göre, doğa ve toplum bize kimliğimizi şiddetle dayatır. Kimlik bizim bile değildir, dışsal (doğal ve toplumsal) belirlenimlerin projesidir. Özneliğimizi tikel bir kimlikte konumlandığımızda, bu dışsal belirlenimi zımnen kabul edip özgürlük projesinden vazgeçmiş oluruz. Örneğin İrlandalı olduğumu iddia edersem, atalarımın mirası neyse benim de o olduğumu kabul etmiş olurum. Açıkçası, bu kimlik özgür bir edimin sonucu değildir. Yahut kendimi beyaz bir erkek olarak tanımlarsam, bu benim açımdan bir özgürlük edimi olamaz. Bana sunulan kategorileri benimsemişimdir ve kasten değilse bile, olsa olsa özgürlüksüzlüğüme tanıklık etmiş olurum. Kant'ın kimlik siyaseti ve bu siyasetin mutlak özgürlüksüzlüğü konusunda tavizsiz bir duruşu vardır.

Kant'ın terimleriyle ifade edecek olursak, kimliğimiz daima patolojiktir ve özerkliği değil yaderkliği ifade eder. Kant bununla, bizim için kimliği kendimizin değil, dış kuvvetlerin ürettiğini kasteder. Toplumun başta bize tahsis ettiğinden farklı bir kimliği tercih ettiğimizde bile, dış kuvvetlerin onu nasıl tanıdığına bağlı olarak bir kimlik seçeriz. Başkalarının beni nasıl görmesini istiyorsam kimlik odur, dolayısıyla her zaman şu ya da bu tür bir toplumsal otoriteye boyun eğmeyi gerektirir. Bu kimliğin gerçekten de bize tekabül ettiğini hissetmemize karşın, bu kimlik özgürlüğümüzün ürünü değildir. Toplumsal düzenin buyruklarına bir teslimiyettir. Olduğumuz kişiyi biz oluşturmayız; bilakis, toplumsal ve doğal belirleyiciler kimliğimizi yapılandırır. Kimliğin bize kurduğu tuzaktan kurtulmak için başka bir kuvvetin müdahalesine gereksinimimiz vardır.

Kant, ahlak yasasının evrenselliğini kendimize dayattığımızda özerk olduğumuz kanısındadır. Bu dayatma şiddetli ve sarsıcı bir eylemdir.

Evrensellekle bu karşılaşma yaşanmazsa, içine doğduğumuz ya da toplumsal yoldan bizi belirleyen şeylerin içinde sıkışıp kalırız. Tikel kimliğimizin aksine, ahlak yasasının evrenselliği kaynağını doğal ya da toplumsal etmenlerden almaz. Bu yasa, toplumsal düzenin belirleyiciliğinden değil, bireyin dil içindeki yabancılaşmasından doğan yasadır. Ahlak yasası konuşan varlıklar için bir ahlak yasasıdır ve onları mevcut hallerine yabancılaştırır. Buyrukları tikel farklılıkları dikkate almaz; bilakis, bireyin kendi kimliğinin kurduğu tuzaktan uzaklaşmasını sağlar.

Yasa, baştaki o özgür olmadığımız durumu sarstığı için, özgürlüğün düşmanı değil, kurucu unsurudur.⁹ Bu düşünce çizgisi mantığa aykırı gelse de, Kant bu çizgiye tutunur çünkü başta bizi çoğu zaman bilinçli şekilde farkında olmazken şekillendiren tüm dış kuvvetlerden kurtulmak için evrensel yasaya ihtiyaç duyduğumuzu anlar. Kategorik buyruğu ilk dile getirişi, evrensele yapılan bu açık çağırışı içerir: “Öyle davran ki, iradenin düsturu aynı zamanda evrensel yasanın verilmesinde bir ilke olarak her zaman geçerli olabilsin.”¹⁰ Ahlak yasasının evrenselliği bizi kimliğimizin bağlarından kurtarıp kendimizi tekil özneler olarak deneyimlememizi sağlayan şeydir.

Evrensellekle bu karşılaşma kişinin yalnızca miras aldıkları çerçevesinde düşünmesini değil, kendisi için düşünmesini sağlar. Öznelere farklı davranmalarını ve kimliklerinin onları yapmaya ittiği

9 Tekvin’de anlatılan cennetten kovulmayı spekülative bir tarzda yorumlayan Kant, yasayı ihlal etmemizin özgürlük için zorunlu şart olduğunu belirtir: “Nitekim doğanın tarihi iyilikten başlar, zira bu Tanrı’nın eseridir; özgürlüğün tarihi ise kötülükten başlar, çünkü bu insanın eseridir.” Immanuel Kant, “Conjectural Beginning of Human History”, çev. Allen W. Wood, *Antropology, History, and Education* içinde, ed. Günter Zöllner ve Robert B. Louden (New York: Cambridge University Press, 2007), s. 169.

10 Immanuel Kant, *Critique of Practical Reason, Practical Philosophy* içinde, çev. ve ed. Mary J. Gregor, (New York: Cambridge University Press, 1996), s. 164 [Türkçesi: *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1980].

şeyi yapmamalarını sağlayacak bir nokta sunar. Ahlak yasasının öz-gürleşmeci gücüne dair manidar bir örnek, Kantçı ya da başka herhangi bir ahlak anlayışına bağlılığıyla tanındığı söylenemeyecek bir yazar olan Ernest Hemingway'in *Güneş de Doğar* romanında yer alır. Romanda bir ahlakdışılık keşmekeşi tasvir edilir; karakterler birbirlerini bir an bile düşünmeden istismar eder, zamanlarının çoğunu zil zurna geçirir, boğa güreşi muhabbetleri yapar ve antisemitizmle mest olur. Ne var ki romanın sonunda, kitaptaki karakterlerden biri Kantçı ahlak yasasını akla getiren bir eylemde bulunur.

Brett Ashley hanımefendi genç boğa güreşçisi Romero'yla kısa bir ilişki yaşadıkdan sonra, sonu onun için kesinlikle kötü bitecek berbat ve sürüncemeli bir ilişkiye sürüklemektense onu aniden terk etmeye karar verir. Romanın son sayfalarında, arkadaşı Jake Barnes'a bu hareketinden bahseder. Bu tür bir eylemin "Tanrı yerine elimizde bulunan şey" olduğunu söyler.¹¹ Brett bu ifadesiyle eylemini Kant'inki gibi bir evrensel ahlak düzeyine yerleştirir. Brett'in eylemi Kantçıdır.

Bu eylem ahlak yasasının evrenselliğinin Brett'i tikel kimliğinin tuzağından nasıl çekip kurtardığını gösterir. Brett romanın büyük bir bölümünü tikel hayatının sıkıntısına boğulmuş bir biçimde, kendisinden beklenenleri habire yapmaktan kurtulamaz halde geçirir. Bir kimliği vardır, fakat ahlaki eylemini gerçekleştirene dek bu kimliği kaçılmaz bir şey olarak deneyimler. Amerikalı gurbetçi, dul, nişanlı ve sevgili kimlikleri onu hep aynı davranışları tekrarlamak zorunda bırakır. Romero'yla ilişkisinin başlangıcı gibi olaylar onun başına geliverir sadece.

Bu durum ahlak yasasına neredeyse apaçık göndermede bulunarak gerçekleştirdiği son eylemiyle değişir.¹² Bu yasanın evrenselliği

11 Ernest Hemingway, *The Sun Also Rises* (New York: Scribner, 2003), s. 249 [Türkçesi: *Güneş de Doğar*, çev. Dost Körpe, Bilgi Yayınları, 2021].

12 Hemingway'in romanını okuyan herkes Brett'in Romero'yu terk etme kararının özgür bir eylem olduğunu fark etmez. Hemingway uzmanı Donald Daiker,

hayatını tanımlayagelmiş kalıptan kopmasını ve kendi tekilliğini ortaya koymasını sağlar. Brett'in son eylemi evrensellik ile tekillik arasındaki ilişkiyi gösterir. Ahlak yasasının evrenselliği tikel kimliği altüst etse de aynı zamanda tekilliği üretir. Brett'in durumunda gördüğümüz üzere, ahlak yasasının evrenselliği, dünyasının onu dönüştürdüğü halden çıkıp başka biri olmasını mümkün kılar. Bu yasanın köklerden söküp atan evrenselliği Brett'in tekil olmasını sağlar.

Kant'ın ahlak yasası konusunda bizzat verdiği örnek de bir o kadar çarpıcıdır. Ahlak yasasının evrenselliğinin tikel kimlik iddialarının karşısındaki sarsıcı gücünü ortaya koymak amacıyla, yetkililer masum bir kişiye iftira atılmasını istediğinde, bunu yapmayı reddetmek o kişinin hayatına mâl olsa bile yalan söylenmeyebileceğini hayal edebileceğimizi belirtir. Yalan söylemeyi talep eden yetkililere teslim olmama olasılığını hayal edebilmemiz ahlak yasasının özgürleşmecî gücüne işaret eder. En sonunda kişi çözülüp bu yalanı talep eden adaletsiz merciye teslim olsa bile, hiç değilse bunu yapmamayı hayal edebilir. Bu olasılık otoritenin boyunduruğundan kurtulma ânıdır. Evrensellik tikel kimliğe baskın çıkar; ya da en azından ona baskın çıkabilecek gücü vardır. Böylelikle, ne olduğumuzu görmemizi sağlar; içinde bulunduğumuz durum tarafından verilmiş olduğundan kimliğin böyle bir gücü yoktur.

Evrensellik öznenin tekilliğine imkân sağlayan bir araçtır, çünkü verili tikel kimliğimizde var olmamızı mümkün kıldığı gibi, onunla araya mesafe koyarak ilişkilennemizi de sağlar. Evrensellik her öznenin

alışlagelmiş okumanın ve Brett'in kendi söylediklerinin aksine, terk edenin Romero olduğunu iddia eder. Brett'in ahlaklı davranma iddiası, ki romanın doruk noktası budur, Romero'nun onu terk ettiği gerçeğinin üstünü örten bir yalandan ibarettir. Daiker, bu pek hünerli okumasıyla Hemingway'in evrensellik romanını güncel sinizmi aklayacak bir metne dönüştürmeyi başarır. Bkz. Donald A. Daiker, "Brett Couldn't Hold Him': Lady Ashley, Pedro Romero, and the Madrid Sequence of *The Sun Also Rises*", *Hemingway Review* 29, no. 1, (2009): s. 73–86.

farklı farklı tepki verdiği yabancılaştırıcı etkisi sayesinde tekilliğimizi oluşturur. Tekilliğimiz ne evrenselliğimiz ne de tikel kimliğimizdir. Tikel kimliğimizle ilişki kurma tarzımızdır. Evrensellik tikel kimlikten yabancılaşılmasını sağlar ve bu yabancılaşma sayesinde tikel kimliğimizle tekil bir ilişki kurabilir hale geliriz. Benim tekil yanımcinsiyete dayalı, etnik, dinsel ve milli tikel kimliklerin eşsiz bir bileşimi değildir. Bu kimliklerle ilişki kurma tarzımdır - bir erkek olarak rahatça var olamamam ya da Alman kimliğimi gizlerken olabildiğince İrlandalı olmaya çalışmamdır. Bu herhangi bir kimliği esas görerek kabul etmeyi reddetmem ya da tam tersi bir uçta, tikel simgesel kimliğimle büsbütün özdeşleşmeye yönelik kötü inançlı bir çaba da olabilir.¹³

Tekillik, tikel kimliğin bir kenara bırakılmasıyla doğar ve bu eylemi mümkün kılansa evrenselliktir. Bizi tanımlayan şey kimliklerimizle ne olduğumuz değil, özne olarak kim olduğumuzdur. Öznenin tekilliği evrenselliğin onu karartan tikel kimliği çekip kaldırdığı ve öznenin kendi kimliğiyle yabancı bir şeyle ilişki kuruyormuş gibi ilişki kurmasını sağladığı noktada belirginleşir. Kişinin tekilliği evrenselin şiddetinin dışında değil, bu şiddetin kişinin tekilliğini kökünden söküp atmasıyla var olur.

Kant ve onu farkında olmadan takip eden Hemingway için durum budur. Yasanın evrenselliği özneyi azat eder çünkü kaynağını ne öznenin şahsi eğilimlerinden ne de toplumsal düzenin teamüllerinden alır. Kant ahlak yasasını akla dayandırır, ama onun teorik

13 Jean-Paul Sartre *Vârlık ve Hiçlik*'te kötü inancı [*mauvaise foi*] kişinin simgesel kimliğini büsbütün üstlenme ve öznelliği ile kimliği arasında herhangi bir mesafeyi kabul etmeyi reddetme teşebbüsü olarak tanımlar. Onun ünlü örneği, rolünü son derece iyi oynadığı için bir *kafe garsonu* olduğuna gerçekten inanan *kafe garsonu*dur. Sartre bunu bu şekilde ifade etmese de, kötü inanç diye nitelendirdiği şey, kişinin baştan aşağı tikel kimliğinden ibaret olduğunu hayal ederek tekilliğini reddetmesidir.

açıdan parmak basmak istediği temel husus, yasayı ya tikel bir bireyin ya da toplumun alanından başka bir alana yerleştirmemiz gerektiğidir. Yasa, özneyi özgürlüksüzlüğe saptanmış halde tutan her türlü zorlantıya karşı öznenin harekete geçmesini mümkün kılar. Kant, yasanın evrenselliğinde özgürleşmenin şeklini görür. Özgürlüğe mutlak bağlılığı onu ahlak yasasına çeker.

Dünyanın İşçileri

Marx Kant'tan doğrudan etkilendiğine dair bir belirti göstermez. Tarihin seyri konusundaki diyalektik kavrayışında Kant'a değil, daha yakın selefi olan Hegel'e borçludur. Yine de Marx, tıpkı Kant (ve Hegel) gibi, özgürleşmenin anahtarı olarak evrenselliğe bağlıdır. Kendi döneminde kalem oynatan sosyalist ve komünist düşünürlerin hiçbirinde bulamadığı evrensel teoriyi sağlamak için yazmıştır. Marx'ın nazarında, işçilerin özgürlüğe ulaşmalarının yegâne yolu tikel kimliklerine yatırımlarını bırakıp evrensel sınıf (proletarya) konumunu üstlenmelerinden geçer. Özgürlük evrensele adım atmamızı gerektirir.

Marx'ın *Kapital*'de ve diğer başlıca eserlerinde açıkça öne sürdüğü argüman, tikelliğin ya da tikel kimliğin kutsanmasının aslında kapitalizmi ve onun insanın varlığı üzerindeki denetimini güçlendirdiğidir. Özgürlük, tamamıyla tikel bir mücadele olarak görülür ve kavgası bu çerçevede verilirse, kapitalizmi besler. Tikel kimliğimizle özdeş olduğumuzu ne kadar çok hayal edersek, kendimizi o kadar çok yalıtık özneler olarak görürüz ki kapitalizm de bunu gerektirir. Kapitalist özneler kendilerini yalıtık monadlar olarak görürler ve kişinin tikelliğiyle özdeşleşmesi bu yalıtılmışlık hissini üretir. Özgürlük ancak evrensel özgürlük mücadelesine dönüştüğünde kapitalist zebellaha meydan okuyabilir.

Marx, evrensellikte bir tehlike görmek şöyle dursun, esas tehdidin kapitalist sosyoekonomik sistem içinde kişinin tikel kimliğinin

değerini kabul etmesinden doğduğu kanısındadır. Kapitalizm çeşitli tikel kimliklerden palazlanır çünkü bu çeşitlilik satış için çok daha fazla türde meta sağlar. Bugünün kapitalist toplumunda gotikler trençkot ve koyu renk göz kalemi satın alabilirken, sporcu tipler eşofman ve forma satın alabilmektedir. Daha fazla kimlik daha fazla metaya götürür. Kişinin kimliği tikel bir görünüme bağlı olmasa bile, kimlik çeşitliliği yine de ihtiyaçların üretimini için daha fazla fırsat sağlayarak kapitalist sistemin ekmeğine yağ sürer. Ama daha önemlisi, kişinin kendisini tikel mahiyette görmesi, onu tüm yapıyı değiştirebilecek hiçbir evrenselliğin olmadığı kapitalist kafa yapısına sokar. Kişi kendini yalıtık tikel bir kimlik şeklinde görerek mükemmel kapitalist özne rolünü üstlenir. Kapitalizm tüm bireylerin kendilerini diğer herkesten yalıtılmış kişiler olarak görmelerine dayanır.

Kapitalist toplum özgürlükten çokça dem vursa da, bu özgürlük aslında herkes için, hatta en tepedekiler için bile bir tür köleliktir. Kapitalist toplumda yukarıdan aşağıya herkes, tikel bir kimliğin hudutları içinde sıkışıp kaldığı müddetçe ekonominin talep ettiklerini yerine getirir. Hiç kimse tikel kimliğini bir kenara bırakıp saf bir evrensel olarak var olamaz elbette, ama bu kimlikten yabancılaştırmak mümkündür. Bunu yapmak kişinin tikel kimliğe libidinal yatırımını terk etmesini sağlar ki bu da evrensel mücadeleye katılımı uygulanabilir bir seçeneğe dönüştüren bir terk ediştir. Fakat tikel bireyler evrensele katılımlarını kavrayamazlarsa, kapitalist ekonomideki rollerini farkında olmadan oynamaya devam ederler.

Marx'a göre özgürleşmeci değişim, devrimiyle yalnızca işçi sınıfını değil tüm sınıfları özgürleştiren proletaryanın evrenselliğinin tanınmasıyla gerçekleşir.¹⁴ Kapitalist toplumdaki başkalarıyla

14 Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'ndeki meşhur ifadesiyle, "İşçi sınıfının kurtuluşunun şartı her sınıfın ortadan kaldırılmasıdır." Karl Marx, *The Poverty of Philosophy* (New York: International Publishers, 1963), s. 126 [Türkçesi: *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, 1966].

aramdaki evrensel bağı göremediğim sürece o toplumun bir kuklası olarak kalmaya devam ederim. Kimlikte ısrar ederek kapitalizme meydan okuma girişimleri kapitalizmin hâkimiyetini bozmada hiçbir işe yarayamaz. İnsanı kapitalist bir özne halinde tutan şey tikel kimliktir.

Nasıl ki Marx tikel kimliği ezilen özneler için bir yem olarak görmüşse, Simone de Beauvoir ve Frantz Fanon da öyle görmüştür. Beauvoir ve Fanon ile, Marx'ın aksine, her ne kadar Batı felsefe geleneği içinde kalsak da, Avrupalı beyaz adamların arenasından çıkarız. Beauvoir ve Fanon'un özgürleşmenin anahtarının evrensellik olduğu konusundaki ısrarları (bu görüşü Batı felsefe geleneğiyle paylaşırlar), bunun sadece toplumsal avantajlarına bağlı olanların iddiası olmadığını ortaya koyar.

Beauvoir, zulmün sembolünden başka bir şey olmadığını düşündüğü dişil ötekilik imgesini yıkmakta ısrar eder. Beauvoir için, dişil kimliğinin ataerkilliğe radikal bir alternatif olarak kutlanması söz konusu değildir. Dişilik özgürleşmenin temelini oluşturabilecek hiçbir temel sırrı içermez. Aksine, Beauvoir'ın baskıcı bulduğu şey dişil bir kimlik fikridir. *İkinci Cinsiyet*'te şöyle der: "Eğer erkekler dişiliğin o gizli özünü keşfedememişlerse, bunun nedeni öyle bir şeyin var olmamasından ibarettir. Dünyanın kıyısında tutulan kadın, bu dünya aracılığıyla nesnel şekilde tanımlanamaz ve gizemi sadece ve sadece boşluğu gizler." ¹⁵ Beauvoir'ın buradaki hamlesi, toplumun kıymet verip koruması gereken bir dişilik özünü savunmak yerine tam tersi yöndedir: Beauvoir kadınların evrenselliğe katılımını savunmak için dişil kimliğini paramparça etmek ister. Kimlik, kişinin siyasetini dayandıracığı bir temel değil, aşılması gereken bir engeldir. Tikel bir kimliğe tutunmak özgürleşmenin

15 Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, çev. Constance Borde ve Sheila Malovany-Chevallier (New York: Vintage, 2012), s. 259 [Türkçesi: *İkinci Cinsiyet* (2 cilt), çev. Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019].

kaynağı olamaz, zira düpedüz kadınlara boyun eğdirilmesindeki itici güç işlevini görür.

Beauvoir'a göre dişil kimliği terk etmek çok güçtür, çünkü bu kimliğin iltifatları kadınların ataerkil toplumda aldıkları neredeyse tek simgesel destektir. Bir kadın olarak, dişil bir kimliği benimsediğimde takdir görürüm, reddettiğimdeyse dışlanırım. Bu suretle, kimliğin albenisi anlaşılır hale gelir. Kimlik baskıcı olsa bile toplumsal bir otorite tarafından tanınma sağlar. Ama kimlik işte bu nedenle özgürleşmeci olamaz. Kimlik onu tanıyan toplumsal otoritenin hükümranlık alanı içinde kalır, dolayısıyla baştan sona bağımlıdır. Beauvoir'a göre, tikel kimlik olarak dişillığe kıymet vermek cinsiyetçilikle mücadele etmenin bir yolu değil, ona nihayetinde rıza göstermektir. Beauvoir kimliğin feministlerin muhakkak kaçınması gereken ideolojik bir tuzak olduğunu düşünür.¹⁶

Feministler, bir kimlik olarak dişilden vazgeçerek erilin de altını oyar. Eril kimlik onu tamamlayıcı öteki olarak onaylayan dişil muadiline bağlıdır. Bu destek olmazsa eril kimlik çöker. Bu yüzden ki Beauvoir'ın savunduğu dişil kimliğe karşı feminist mücadele ataerkilliğe karşı bir mücadeledir.

Fanon Beauvoir'dan daha şiddetli bir isyanı savunsa da, her ikisinin de mücadelenin evrenselliğine yaptığı yatırım aynıdır. Fanon'a göre, sömürgeleştirilenler sömürgeci zalimlerini devirdiklerinde, bunu Avrupa'nın mahvettiği kendi tikel yerel kimlikleri uğruna değil,

16 Joan Copjec ve Jennifer Friedlander gibi psikanalitik feminist teorisyenler dişili evrenselci bir siyasi projenin parçası olarak tutarlar, ama onların gözünde dişil, üstlenilebilecek bir kimlik değil, kimliğin başarısızlığıdır. Onlara göre sadece erkek kimliği vardır ve dişil kimlik herhangi bir kimlik olma yeteneğinden yoksun oluşumuzla doğrudan bir karşılaşmadır. Jacques Lacan'ın terimini kullanırsak, dişil kimlik hepsi-değildir. Bkz. Joan Copjec, *Read My Desire: Lacan Against the Historicists* (Cambridge, MA: MIT Press, 1994) ve Jennifer Friedlander, *The Feminine Look: Sexuation, Spectatorship, Subversion* (Albany: State University of New York Press, 2008).

Avrupa'nın sömürgeciliğe yönelerek terk ettiği bir evrensellik adına yaparlar.¹⁷ Avrupa sömürgeciliğinin şiddeti sömürgeleştirilen halka yabancı bir evrensellik dayatmaktan ibaret değildir. Aydınlanmamış olanlara kültür götördükleri iddialarıyla sömürgecilerin tekrar tekrar ve bağıra çağıra yaptıkları bir uydurmadır bu. Şiddet, sömürgeleştirilenlerin Avrupalı tikelin ayakları altında boyun eğdirilmesinde yatar. Sömürgecilik Avrupa evrenselliğini içermez zira evrensellik Avrupa sömürge projesi gibi dar kafalı olamaz.

Fanon'a göre, evrensellikten vazgeçmek Avrupa'nın kendisini de kısıtıran kapana düşmek demektir. Sömürgeleştirilenler, Avrupa'nın izinden giderek evrensellikten uzaklaşıp tikel bir kimliğin yayılması yoluna girmemelidir. Tikel bir kimlik için evrensellikten vazgeçmek Avrupa'nın günahını işlemektir; ama işin ironik yanı şu ki bugün pek çok kişi evrenselliği Avrupa-merkezciliğin bir kalıntısı olarak görüp eleştirmektedir. Sömürgeciliğe karşı mücadele sömürgeciliğin görünmez kıldığı evrensel eşitlik ve özgürlüğü tanıma mücadelesidir. Avrupa sömürgeciliğinin silip yok ettiği yerel kültürün tikelliğini muhafaza etme mücadelesi değildir.

Bariz bir cazibesi vardır ama yerelcilik her zaman gerici bir fenomendir. Sömürgecileri kovsa bile, onların yerine, evrenselin sağladığı tikellikten uzaklaşma fırsatını sunmayacak baskıcı bir rejim getirecektir. Fanon'a göre, sömürgeci baskıya sahici bir alternatif yalnızca evrenselliğe geçişle sağlanır. Yerelcilik, mücadele ettiği şeyin bir başka biçimidir.

Moderniteyle başlayan özgürleşmecî proje Beauvoir ve Fanon aracılığıyla evrenselci biçimini sürdürür. Kant ve Marx gibi onlar

17 Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde "sömürgeleştirilmiş öznenin tahakküme son vermek için savaştığı"nı iddia eder. Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, çev. Richard Philcox (New York: Grove Press, 2004), s. 233 [Türkçesi: *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Şen Süer, İletişim Yayınları, 2021]. Sömürgeciliğe karşı mücadele tahakkümün ta kendisine karşı bir mücadeledir, dolayısıyla evrensel bir mücadeledir.

da, evrensel bir kapsamı yoksa o özgürleşmenin aslında özgürleşme olmadığı düşüncesindedir. Özgürleşme sırtını evrenselliğe dayar ve tekilliği bu evrensellik üzerinden oluşturur. Bazı kimlikler eşit ve özgür değilken bazı kimlikler için eşitlik veya özgürlük söz konusu olamaz. Evrensellere başvuramazsak, özgürleşmeci projeden tamamen kopmuş oluruz.

Evrensellik, kimliğin aksine, ancak ve ancak özgürleşmeci olabilir. Baskıcı bir dış kuvvetin kendini öznelere toptan dayattığı sayısız durum olsa da, bu dayatma evrensellik içermez. Hiçbir dış kuvvet evrenselliği dayatamaz çünkü hiç kimsenin dayatabileceği bir evrenseli yoktur. Evrensellik sahip olunabilir bir şey değildir. Evrensel, hâkim düzenin sahip olmadığı şeydir, sahip olduğu şey değil. Dolayısıyla, özgürlük ve eşitlik uğruna mücadele edenlerin yanındadır her zaman, çünkü bu değerler ortada olmayanlardır, ortaya konulanlar değil.

Asla bütünüyle mevcut olamayacak bir yokluk olması nedeniyle, evrenselliğin benimsenmesi bir meydan okumayı temsil eder çünkü zorunlu yabancılaşmamızı kabul etmeyi gerektirir. Evrenselin savunucuları doğrudan evrensel ile özdeşleşemezler; olsa olsa, kendilerini ondan ayıran mesafeyi fark edebilirler. Evrensel her ne kadar öznenin tekilliğinin kaynağı olsa da, hiçbir özne evrensel bir özne olamaz. Evrensellikten geriye çekiliriz çünkü evrensellik bizi kimliğin tesellilerinden mahrum bırakır. Ne var ki özgürlüğümüzü keşfetmemizin tek yolu kimliğin tesellilerinden vazgeçmekten geçer.

Tikel Varlıklar

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana, özgürleşme teorisyenleri faşizm, Stalinizm ve küresel kapitalizm gibi totalleştirici tehlikelere karşı bir alternatif ararken yerel tikel kimliklere sığınmışlardır. Önceki düşünürlerin gözünde özgürleşmeci projenin ayrılmaz parçası

olan evrensellik, baskının temel özelliği haline gelmiştir.¹⁸ Evrensellik, öznelere ideolojik tikelliklerinden kurtaran bir ideoloji olarak değil, farklılığa ya da ötekiliğe hiç yer bırakmayan bir ideoloji olarak görülmeye başlamıştır. Bu bakışta faşizm, Stalinizm ve küresel kapitalizm ezilen tikellere kendi evrenselliklerini dayatarak işliyor gibi görünür. Dolayısıyla tikel kimlikte ısrar buna karşı uygulanabilir tek yanıt gibi gelir.

Jacques Derrida'nın yapıbozumu tikele dönüşün ve evrenselin sözümona şiddetine alerjinin önemli bir örneğini (pek çokları arasında) sunar. Derrida yapıbozum pratiği aracılığıyla, Batı metafiziğinde pusuya yatmış evrensellik iddialarının altını oyar. Metafizik geleneğinin yapıbozumu onun sözümona evrenselliliğinin tikel kökenlerini ortaya çıkarma teşebbüsüdür. Derrida'nın gözündeki yapıbozum, evrenselin gerçekten evrensel olamayışına, yani kendi tikelliğinin inkârına bağımlı olduğuna ışık tutarak bizi evrenselin sultanından kurtarır.

Bu stratejinin en belirgin olduğu metin, "Beyaz Mitoloji: Felsefe Metninde Metafor" başlıklı, evrenselliliğin yapıbozumunu onun özündeki ırkçılığa karşı bir kavga olarak ele aldığı denemesidir. Derrida burada aklın sözümona evrenselliliğinin mitolojik kökenini meydana çıkarır: "Metafizik - Batı kültürünü yeniden bir araya getiren ve

18 Başta Alain Badiou olmak üzere, evrensellik hususunda kahramanca ısrar etmeye devam eden önemli istisnalar vardır. Fakat Badiou, evrensellik adına, sözelimi cinsiyetçiliğe ya da homofobiye karşı mücadele pahasına, komünist hipotezi evrenselliliğin tek ifadesi olarak öne çıkarma eğilimindedir. Bu eğilim en net halini Nicolas Sarkozy hakkında yazdığı kitabın sonlarında alır: "Komünist hipotezin kendisi geneldir [*generic*], her türlü özgürleşmecî beyanın temelidir, siyaset ve tarihi dert ediyorsak şayet, kayda değer yegâne şeyin adını koyar" Alain Badiou, *The Meaning of Sarkozy*, çev. David Fernbach (Londra: Verso, 2008), s. 113-114. Badiou, komünizmi, diğer tüm mücadeleleri içinde barındırdığı gerekçesiyle tek hakiki evrensel olarak kabul eder. Bu görüşü benimsemesinin nedeni, evrenselin gerçekleştirilebileceği, onun bir yokluk olmadığı kanısında olmasıdır.

yansıtan beyaz mitoloji; beyaz adam kendi mitolojisini, Hint-Avrupa mitolojisini, kendi *logos*unu, yani kendi ifade tarzının *mitos*unu, hâlâ Akıl diye adlandırmak istediği şeyin evrensel biçimi sanıyor.”¹⁹ Derrida burada çok nettir: Evrensel, herkes için geçerli bir yapının yerine kişinin kendi tikel mitolojisinin ikame edilmesinden başka bir şey değildir. Evrensellik, şişirilmiş bir tikelliğin kılık değiştirmiş şiddetidir. Derrida’ya göre, bu şiddetle mücadele etmek, sırf tikelleri doğrudan öne sürme meselesi değildir. Bu mücadele evrenselin kendisini nasıl yapıbozuma uğrattığını, kendi evrenselliğinin asla doğrudan ifade etmediği heyulamsı bir tikelliğe nasıl işaret ettiğini su yüzüne çıkarmayı içerir.

Evrensellik baskıcı, tikellikse özgürleşmeci görünmeye başladığında meydana gelen tersine dönüşün boyutunu ne kadar vurgulasak azdır. Kant, Beauvoir ya da Fanon böyle bir tersine dönüşün mümkün olabileceğine inanmazdı. Bugün olsa, kendi tasavvurlarının hokkabazca tersine çevrildiğinden emin halde hepsi de gözlerini ovuşturuyor olurdu. Tikel kimliğimizin özgürleşme sahası olduğunu iddia etmek özgürleşmenin herkes için gerçekleşebileceği ve hakikaten özgürleşme olacaksa herkes için gerçekleşmesi gerektiği ihtimalinden vazgeçmek demektir. Özgürleşme sahası olarak tikel kimliği ileri sürmek tarih boyunca özgürleşme ile yan yana yer almış evrenselliğin bu düzenini tersine çevirmekle kalmaz, kolektif siyasi eylemin önüne lüzumsuz bir engel de koyar. Tikel kimliğin özgürleşmeci olduğunda ısrar edilen bir dünyada, insanların mücadelelerinin ortaklığını görmelerini sağlamak her zaman zor bir iştir.

Gelgelelim bu yoldaki en büyük sekte, kaçınılmaz olarak özgürleşmeci olan evrenselliğin baskıcı görünmeye başlamasıdır. Özgürlük ve eşitlik evrensel olamazsa, değer olarak da yok olurlar. Seçkin

19 Jacques Derrida, “White Mythology: Metaphor in the Text of Philosophy”, *Margins of Philosophy* içinde, çev. Alan Bass (Chicago: University of Chicago Press, 1982), s. 213.

bir grupta sınırlandırıldıklarında, o grubun haricindekiler için ister istemez özgürlüksüzlük ve eşitsizliği çağrıştırırlar. Başkaları özgür ve eşit değilken bazıları için özgürlük ve eşitlik olamaz. Bu anlamda, evrensellikten kimliğe dönüş, özgürlük ve eşitliğe ihanettir. Evrensellik bu değerlerin ayrılmaz parçasıdır. Bu nedenle, özgürlük ve eşitliğin siyaseten yaşadığı tersine dönüş bir felakettir aslında. Teorik düzlemde totalitarizme tezgâh hazırlamaktan kaçınma girişimleri, evrensel özgürleşme ipini elimizden kaçırdığımız bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Öte yandan, evrenselliğe pek çoklarınca duyulan şüphe ve buna bağlı olarak kimliğin yüceltilmesi hem evrenselliğin hem de kimliğin açıklığa kavuşturulmasını mümkün kılar. Siyasi felaket felsefi bir fırsattır. Bu siyasi tersine dönüşün akabinde, evrenselliğin totaliter olmadığına, tikel kimliğin aslında evrenselliğin dışında bulunmadığına açıklık getirebiliriz. Evrensellik aynı anda hem bütünde eksik olan şeydir hem de her tikel kimliğin zorunlu temelidir. İşin paradoksal yanı şu ki evrenselliğin yapısı, evrensele karşı siyasi dönüşün ardından tamamıyla belirginlik kazanabilir. Bu dönüş evrenselliğin aslında ne olduğunun yeniden değerlendirilmesini gerektiriyor.

Evrensel, görüldüğü şey değildir. Birden fazla tikelin hep birlikte sahip olduğu bir nitelik değildir. Evrensel, tikellerin sahip olmamakta ortaklaştıkları şeydir. Evrensele ortaklaşa sahip olmak değil de evrenselin ortaklaşa yokluğu tikelleri birbirine bağlar. Nazizm ve Stalinizm sonrasında (ve küresel kapitalizm çağında) özgürleşmeci bir siyasetin anahtarı evrenselin ortaklaşa sahip olmadığımız şey yani müşterek yokluğumuz olduğunun idrak edilmesidir.

Evrenseli bir yokluk olarak anlamak evrenselliği onun lafzına sığınmış cani rejimlerin bağlamı dışında düşünmenin anahtarıdır. Stalin sınıf haini diye yaftaladığı köylüleri ayırım gözetmeksizin öldürebilmişti çünkü Sovyet toplumuna evrenseli dayatıyordu. Ama eğer evrensel bir yokluksa (özgürlük dayatılabilecek bir şey değil,

sahip olunamayacak bir şeyse) o halde bu dehşet teorik açıdan akıl almaz hale gelir.

Evrenselliği varlık değil de yokluk açısından düşündüğümüzde, evrensellik tikel farka yer bırakmayan kuşatıcı bir bütün olarak görünmekten çıkar ve öznenin tekilliğinin temeli haline gelir. Tekillliğime evrensel özgürlük ve eşitliği benimseyerek ulaşıyorum. Örneğin ayrımcı bir sisteme katılmayı reddederken ya da iPhone'un şiddet içeren kökenlerini ifşa etmek için çalışırken, evrensellekle temasım yoluyla, kendimi verili tikel kimliğimden (kafasını hiç çalıştırmayan bir ayrımcı ya da neşeli bir iPhone kullanıcısı kimliğimden) kurtarmamı sağlayan eylem sayesinde, olduğum kişi haline gelirim.

Fakat yirminci yüzyılda evrensellikten geri çekililmesi bu olasılığın aleyhine işlemiştir. Kısmen evrenselcilik karşıtı düşünürlerin çabaları yüzünden, siyasi açıdan evrenselliğin askıya alınıp kimliğin hâkim olduğu bir zamanda yaşıyoruz.²⁰ Bugün siyasi mücadeleler evrensel özgürleşme projesine katılan mücadeleler değil, kimlikçi mücadeleler şeklinde ortaya çıkıyor.

Ama bu durum sırf evrenselcilik karşıtı teori uğraşlarının neticesi değildir. Kapitalist toplumun yapısından da kaynaklanmaktadır.

20 Evrenselcilik karşıtı düşünürler Nazizm ve Stalinizme tepki veren (Theodor Adorno ve Max Horkheimer gibi) Eleştirel Teorisyenlerle başlamış ve (Michel Foucault ve Gilles Deleuze gibi) 1960'ların önde gelen Fransız düşünürleriyle devam etmiştir. Günümüzde, bu doğrultudaki düşünürler arasında, bu iki geniş kapsamlı akımın izinden gidenlerin yanı sıra, maddeyle ilişkileri yataylaştırmak, evrenselliğin ayrılmaz parçası olan öznenin yerine nesne ilişkilerini koymak isteyenler de vardır. Bu isimlerden biri de nesne yönelimli ontolog Graham Harman'dır. Kendisinin de ifade ettiği gibi, "İnsan mı değil mi, doğal mı kültürel mi, gerçek mi kurgusal mı diye bakmadan, tüm nesnelere eşit ilgi gösterilmelidir." Graham Harman, *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything* (New York: Penguin, 2018), s. 9 [Türkçesi: *Nesne Yönelimli Ontoloji: Her Şeyin Yeni Bir Teorisi*, çev. Oğuz Karayemiş, Tellekt Yayınları, 2020]. Bu görüş benimsenir benimsenmez, evrensellik meselesi tek kalemde hükümsüz kılınır.

Kapitalizm kimlik siyasetini doğurur. Bunu her tikelliğe meta biçimini dayatarak tüm tikel kimliklerin içeriğini soyarak yapar. Bu meta biçimi evrensel değil, tam uyumluluk gerektiren boş bir biçimdir. Herkes ve her şey meta biçimine tahvil edilebilir olmalıdır. Neticede, kapitalist sistemde her tikelliğin içeriği önemsizleşir. Nasıl ki tikel nesnenin kullanım değeri meta olarak mübadele değeri içinde kayboluyorsa, kapitalistin ve işçinin tikel kimlikleri de sermaye ve emek rolleri içinde kaybolur.

Kapitalizmin yapısı tikel kimliğin içini boşaltarak özneleri büyük çoğunluğun tatmin edici bulmayacağı içeriksiz bir soyutlamayla baş başa bırakır. Kapitalizmin kimliğin içini boşaltması hızla dolan bir boşluk yaratır. Kimlik siyaseti kapitalist sisteme yanıt olarak ortaya çıkar.²¹ Kimlikçi mücadelelerin ortaya çıkması için zorunlu bir şey yoksa da, kapitalizm bu mücadeleler için bir üreme alanıdır. Kapitalizmin genel meta biçimi marifetiyle tikel kimliğin içini boşaltması özne için tahammül edilemez bir durum, kimlik mücadelesinin doldurmaya çalıştığı varoluşsal bir boşluk doğurur. Çoğu kez bu mücadeleler kendilerini antikapitalist mücadeleler olarak sunar ya da kapitalizmin bazı veçhelerinin eleştirisini dile getirir, fakat aslında kapitalist öznelere için bir kimlik hissi yaratmadaki rolleri onların kapitalist sisteme katlanmalarına yardımcı olur.

Tikel kimlik her kimliğin özgürleşmesinin temeli olamaz çünkü tikel kimlik iddiaları doğaları gereği başka kimlik iddialarıyla rekabet halindedir. Kimlikçi bir hareket başka gruplarla barış içinde bir

21 Samo Tomšič de kapitalizm ile kimlik siyaseti arasındaki bağ konusunda benzer bir iddiada bulunur, ama ona göre arada dolaylı değil doğrudan bir ilişki vardır: “Sermaye siyaseti kimlik siyasetine dayanaklık eder, emek siyaseti ise kimlik dışı siyaseti temsil eder.” Samo Tomšič, *The Labour of Enjoyment: Towards a Critique of Libidinal Economy* (Berlin: August Verlag, 2019), s. 91–92 [Türkçesi: *Keyfin Emeği: Libidinal Ekonominin Eleştirisine Doğru*, çev. Hakan Gürvit, Axis Yayınları, 2022].

arada yaşamayı savunduğunu iddia etse bile, bu iddia ister istemez içtenlikten yoksundur. Bir kimliğin tanınması başkalarının pahasına olur, işte bu yüzdendir ki kimlikçiler her zaman kendi kimliklerinin özgüllüğünün tanınması gerektiği konusunda ağız dalaşına girerler. Muhtelif kimlik iddiaları arasında asla bir denge noktasına ulaşamayız. Bir hareket evrensellik yerine kendi kimliğinde ısrar ettiği müddetçe bu dengeye ulaşamayacaktır. Her bir kimliğin başka kimliklere karşı verdiği Hobbesçu savaştan çıkışın tek yolu evrenselden geçer.

Kimliği öznelliğimizin özü olarak deneyimleriz, ama bu deneyim son derece yanıltıcıdır. İster (ırk ve cinsellik gibi) içsel ister (kulüp üyeliği ve dinsel aidiyet gibi) bilinçli bir seçimin sonucu olsun, kimlik her zaman onu ayakta tutan toplumsal tanımaya yaslanır. Kimliğin en özel biçiminin kökeni verili toplumsal olasılıklarda yatar. Kimlik siyaseti tüm kimliklerin yabancılaştırıcı niteliğini saklar ve bu sebeple ideolojik bir işlev yerine getirir.

Gelgelelim kimlik siyaseti çerçevesinde düşündüğümüz birçok hareket aslında adı yanlış konulmuş evrenselci siyasi projelerdir. Neyin kimlik siyaseti, neyin *kimlik siyaseti* teriminin ağırlığı altında kalan bir evrensellik çağrısı olduğunu birbirinden ayırmalıyız. Irkçılığa veya cinsiyetçiliğe karşı protestolar, eşcinsel hakları için çağrılar ve trans özneler için hak talepleri kimlik siyasetinin tipik tanımına uyuyor gibi görünür. Ne var ki bu hareketlere yakından baktığımızda evrenselci itkilerini fark edebiliriz. Hem kimliği hem de evrenselliği yanlış anladığımızda bu hareketleri kimlik çerçevesinde teşhis etmeye yöneliyoruz. Halbuki evrenselliğe dönüş basitçe Marx'a dönerek ekonomiye odaklanmamız gerektiği anlamına gelmez.

Evrensellikten kimliğe dönüş giderek geri döndürülemez bir hal almaya başladıkça, kimliğin ideolojik bir tuzak olduğunu söylemek de daha acil hale geliyor. Aynı aciliyet, Fransız Devrimi'nden Haiti Devrimi'ne, Rus Devrimi'nden kadınlara oy hakkı hareketine, yurttaşlık hakları hareketinden Arap Baharı'na dek mücadeleleri ayakta

tutmuş evrenselliği yeniden ifade etmemizi gerektiriyor. Bu mücadelelerden bazıları başarısız oldu ya da korkunç şekilde amaçlarının tersiyle sonuçlandı, ama evrenselliğin bize ihanet etmediğini kabul etmeliyiz. Ona ihanet eden biziz.²²

Yabancılaştırıcı evrenselci projeden tikel kimliğin dostane hudutlarına geri çekilmek her zaman kolaydır. Bu geri çekilmedeki kolaylık onun ideolojik işlevini ortaya koyar. Evrenseli üstlenmenin kimliğimizde daima rahatsızlık doğurmasıysa onun sahiciliğinin göstergesidir. Evrensellik herkese açıktır açık olmasına ama onu tanımaya giden yol dardır. Evrensellik ancak kimliğin tesellilerinin ardında görülebilir.

22 Bugün feminist, queer ve trans mücadelelerinde evrenselliğe tutunmakta ısrar eden başlıca isimlerinden biri Mari Rutı'dır. Derrida'nın evrensel değerlerin tikel kökenleri olduğu iddiasına karşı çıkan Rutı, bu tür bir soruya karşı nasıl alaycı bir şekilde yaklaşmak gerekiyorsa öyle yaklaşır: "Özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerleri söz konusu olduğunda, bunların kökeni neymiş ne değilmiş umurumda değil; ister Konfüçyüs'ün, Immanuel Kant'ın, Audre Lorde'un ister gerçekten zeki olan başka birinin buluşu olsunlar, benim için hiç önemi yok. Ayrıca genellikle bu değerlerin doğduğu yer olarak kabul edilen Fransa ya da ABD'nin söz konusu değerler üzerinde özel bir hakkı olduğuna da inanmıyorum. Aksine, her iki ülke de bu değerlere akla gelebilecek en bariz şekilde ihanet etmiştir. Benim için mühim olan şey, hangi ortamda olursa olsun, bu değerlerin korunmaya layık olmasıdır." Mari Rutı, *Distillations: Theory, Ethics, Affect* (New York: Bloomsbury, 2018), s. 50. Rutı burada zekice bir tespitte bulunarak, evrensel değerleri icat ettiği düşünülenlerin bu değerleri savunmaktan ziyade onlara ihanet ettiklerini, bunun da söz konusu değerlerin zaten hiçbir zaman bu ülkelere ait olmadığını gösterdiğini belirtir.

1

Tikel Çağımız

Evrenselin İnşası

Siyaset söz konusu olduğunda yaygın olan bakışa göre siyaset, hâkimiyet mücadelesi veren iki veya daha fazla tikel grup arasındaki bir bölünmedir. Bu minvalde siyaset kabile savaşına benzer. Siyasetin galibi, diğer kabilenin zafer kazanacağı zamana dek egemen kabile olur. Mücadeleyi tipik olarak anladığımız haliyle, Sol, ezilenlerin veya zulmedilenlerin yanında, bu kesimlere ait olmasa da onlara merhamet duyanların yanında yer alır. Bu koalisyon sol eğilimli kabileyi oluşturur. Sağ ise kapitalist sistemden en çok nemalanan egemen sınıfın yanındadır; ama bu grup ilave bölükler olmazsa güçsüz bir azınlık olarak kalacağından, Sağ bu azınlığa yerlileri, köktencileri ve özgürlükçüleri dahil eder. Bu koalisyon da sağ eğilimli kabileyi oluşturur.

Siyasetin zeminini bu şekilde tahayyül ettiğimizde, mücadelede evrenselliği konumlandırmak için açık hiçbir yer kalmaz. Tikel kabileler birbirleriyle dalaşır ama hiçbir evrensellelikle temas etmez. Olur da evrensellik belirirse, bu siyasi bir başlangıç noktası olmaz; bilakis, her bir tarafın kendi pozisyonuna yatırım yapmak için verdiği söz aracılığıyla ortaya çıkar. Evrensel denince genellikle anladığımız şey budur.

Bu anlayış çerçevesinde, tikel, kendi çıkarını bir bütün olarak toplumun çıkarıyla uyumlu göstermeye girişir. Örneğin ekonomik özgürlükçüler vergi politikalarının yalnızca zenginlere değil, damlama etkisi yoluyla toplumun tüm katmanlarına yarayacağını iddia ederler. Onların tarafındaki yatırımlar uzun vadede herkesin durumunu iyileştirecektir. Yahut göçmenlerin hakları için mücadele edenler göçmenlerin ekonomiyi ayakta tuttuğunu ve bu sayede, vatandaşların yapmayı reddettiği işleri yaparak herkese fayda sağladığını öne sürer. Her iki taraf da tikellikten evrenselliğe doğru ilerlemekte, tikel mücadelede evrensel için bir kapsamlama görmektedir. Tikellerin kabile mücadelesinde evrenselliğin başta bir yeri olmasa bile, evrensellik her iki tarafın da nihayetinde başarmayı umduğu şeyde bir yer bulur. Ama sorun şu ki evrenselliğe bu yoldan geçiş evrenselliğe layıkıyla hak ettiği siyasi değeri vermeyi katıyen başaramaz. Evrensellik tikel mücadelenin ağırlığı altında gözden kaybolur. Bu şekilde olsa olsa ancak sözde bir evrensellik ortaya çıkabilir.

Tikeller arasındaki bir kavga olarak siyaset imgesi, insanların toplumsal düzenin kendi anlaşmazlıkları konusunda ortak bir zeminden bile yoksun iki karşıt siyasi kampa bölünmesinden yakındığı günümüzde giderek yaygınlaşıyor. Siyasi yelpazenin her tarafından, siyasi kabilecilik döneminde yaşadığımız yönünde açıklamalar duyuyoruz. Bu siyaset imgesindeki sorun, tarafsızca temel bir karşıtlık sunuyormuş gibi görünse de, inşa ettiği çerçevenin baştan aşağı ideolojik olmasıdır.

Ne zaman biri kalkıp da günümüzdeki siyasetin kabileciliğinden yakınsa veya her iki tarafın da kendi pozisyonuna çok fazla yaslandığını belirtse, bu kişinin, istese de istemese de, mücadelede muhafazakâr cenaha katıldığını biliriz. Mesele bir çatışmanın dışındaki herhangi bir tarafsız konumun doğası gereği muhafazakâr olmasından ibaret değildir sadece. Siyaseti bu şekilde tikel kamp- lar arasındaki bir mücadele olarak görmenin, olan bitenlere ilişkin

temel muhafazakâr bakış açısı olmasıdır mesele. Bu bakış açısında mücadele, o mücadelenin içinde çoktan bir taraf tutacak şekilde çerçevelenir.

Bir mücadeleyi nasıl kavradığımız, mücadelede hangi tarafı tuttuğumuzdan her zaman daha önemlidir, zira bir mücadeleyi kavrama tarzımız hangi tarafın psişik açıdan daha çekici olacağını belirler. Siyasette zaferi kimin seçimlerde galip geldiğine ya da kimin gündemlerinin öne çıktığına göre değil, siyasi mücadelenin kendisini nasıl tasavvur ettiğimize göre ölçmeliyiz. Tayin edici siyasi mesele, vardığımız sonuçlarla değil, siyasetin büründüğü biçimle ilgilidir.

Bu durum Karl Marx'ın düşüncesinde çok temel bir düzeyde belirgindir: Marx'a göre, küresel siyaseti egemen ülkeler arasındaki çatışma olarak görürsek, milli sınır tanımayan sınıf antagonizmasını idrak edemeyiz. Böyle baktığımızda, aklımızda hep uluslararası çatışmalar olur ve milli engelleri aşan sınıf sömürüsü meselesini hiç gündeme getirmeyiz. Tarih boyunca Marksistler milliyetçiliğe karşı savaşmak için çok zaman harcamışlardır çünkü millet fikrine yatırımın sınıf mücadelesi olasılığını görmenin önünde temel bir engel teşkil ettiğinin farkında olmuşlardır.¹ Bu yüzdendir ki Lenin'in Rusya'da komünist bir hükümet kurduğunda yapmak istediği ilk şeylerden biri Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılımına son vermektir. Marx'ın izinden giderek, uluslararası bir çatışma sorununun sınıf mücadelesini görünmez kılacağını görmüştü. Marksizmin verdiği bu ders, siyasi çatışma biçimini neyin oluşturduğu konusundaki kavrayışımızın fiili siyasi mücadelede ortaya çıkabilecek olasılıkları şekillendirdiğini gösterir.

¹ Bazı Marksistler Rosa Luxemburg kadar ileri giderek milli bağımsızlık adına girişilen sömürgecilik karşıtı isyanların dünya çapındaki işçi mücadelesi açısından önemli olmadığını iddia etmişlerdir. Bu görüş etrafında ihtilaflar vardır ama önde gelen bir Marksist düşünürün bu görüşü benimseyebilmesi millete yönelmenin Marksist siyaset için doğurduğu sorunu ortaya koyar.

Siyasette biçimin önemini başkaları da vurgulamıştır. Örneğin dilbilimci ve siyaset teorisyeni George Lakoff siyasi kampanya süreçlerinde biçimin önemini ortaya koymak için öğretici bir çaba sergiler. ABD'deki ılımlı Solun her seferinde başarısız olmasından bezen Lakoff bazı tavsiyelerde bulunur. Lakoff, solcuların önemli olanın siyasi meseleleri nasıl çerçevelediğimiz olduğunu, hatta bunun söz konusu meselelerde benimsediğimiz görüşlerden daha önemli olduğunu genellikle unuttuğunu iddia eder. Çerçeveleme (ya da biçim) daha biz savaşa girmeden önce savaşları daha kazanılabilir hale getirebilir. Lakoff'a göre, gerçek siyasi mücadele simgesel bir düzeyde gerçekleşir. Bu mücadele her bir kamp arasındaki çekişmeyi tasvir etmek için kullandığımız terimlerle ilgilidir. Lakoff bu konudaki en sarıh ifadesini *Moral Politics* [Ahlaki Siyaset] adlı kitabının sonsözünde ortaya koyar: "Olguların kendileri sizi özgür kılmaz. Olguların iletmelerini istediğiniz anlama sahip olabilmeleri için onları doğru düzgün çerçevelemeniz gerekir."² Lakoff'un ılımlı Sol için çıkardığı reçete, biçim hakkındaki düşünce tarzını da ortaya serer. Lakoff günümüzdeki meseleleri çevreleyen ahlaki çerçeveyi muhafazakârlara elverişli olandan (Katı Baba) liberalizme elverişli olana (Kollayan Ebeveyn) değiştirmeyi düşünür. Ona göre, simgesel çerçeve oyununu kazanmak liberal siyasetçilerin seçimlerde galip gelmesini sağlayacaktır.

Lakoff biçimin içerikten daha önemli olduğunu kavrar ki bu da bir dereceye kadar kesinlikle doğrudur. Ama Lakoff'un argümanında sınırlı kalır. Solcu bir yönde yeniden çerçeveleme çabalarına rağmen, Lakoff esasen muhafazakâr bir zeminde kalır çünkü biçim konusundaki tasavvuru yeterince geniş kapsamlı değildir. Sorun, mücadeleyi birbiriyle çekişen iki tikel kamp açısından görmeye devam etmesi, ama bu kampları şu anda yaptığımızdan farklı bir şekilde tahayyül etmesidir. Lakoff Katı Baba'nın tikelliğinin yerine Kollayan

2 George Lakoff, *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*, 2. basım (Chicago: University of Chicago Press, 2002), s. 420.

Ebeveyn'in tikelliğini getirmek ister sadece. Bu iki biçim arasındaki muharebe farklı bir tikel kazanabilsin diye düzenlenmiş bir karşıt tikeller muharebesidir. Lakoff evrenselliğe yer bırakmaz. Biçimci tasavvuru yeterince biçimci değildir zira asla evrenselliğe ulaşmaz. Buluverdiği imge, yani Katı Baba'ya karşı Kollayan Ebeveyn imgesi, çarpışmaya girmeden yenilgiyi kabul etmeye tekabül eder zaten.³

Mücadele evrenselliği resmin dışında bırakacak şekilde kavranırsa, siyasetin kalkış noktasının yalıtık birey olduğunu söyleyen temel muhafazakâr siyaset öncülü kabul edilmiş olur. Bu görüşe göre bireyler onları en başta birer birey olarak vücuda getiren evrenselliğin dışında anlamlı bir şekilde var olurlar. Bu öncül kabul edildiği anda, mücadele zaten bitmiştir çünkü evrensellik her zaman bireyin ayrıcalığına bir tecavüz olarak görünecektir. Evrensellikle ilgili hiçbir argüman yalıtık bireyi siyasetin kalkış noktası olarak görenler için nihayetinde ikna edici olmayacaktır. Muhafazakâr zafer, siyasette üstünlüğü elde etmek için çarpışan iki (ya da daha fazla) tikel güç imgesinin hâkimiyet kazanmasıyla gerçekleşir.

Bu imgeyle yanlış anlaşılan şey, her ne kadar biz öyle görsek de, siyasi mücadelenin rekabet halindeki tikeller arasında değil, evrensellik ile tikellik arasında gerçekleştiğidir. Rakip tikeller ya da karşıt kabileler arasındaki mücadele, evrensellik ile tikellik arasındaki asli karşıtlığı daima karartan bir gölge oyunudur. Evrensellik tüm tikelleri ilgilendirir ve ayakta tutar, fakat tikellik evrenselliğin devamlı öne çıkardığı başkalarıyla bağlantısının zorunluluğuna karşı

3 Lakoff'un çocuk yetiştirme üzerine yapılan tüm araştırmaların Kollayan Ebeveyn'in Katı Baba'dan daha başarılı olduğunu gösterdiğini iddia etmesine karşın, aşırı Kollayan Ebeveyn'in amansız kaygılarının ceremesini çeken herkes, evrensellikle ilişkiyi bir kenara bırakarak, bu figürün Katı Baba'ya göre her açıdan üstün olduğunu pekâlâ sorgulayabilir. *Dead Poets Societ'y*i (Ölü Ozanlar Derneği; Peter Weir, 1989) izleyen biri, John Charles Keating (Robin Williams) şahsındaki Kollayan Ebeveyn figürünün bir çocuğu nasıl da intihara sürükleyebileceğini açıkça görebilir.

genellikle kördür. Evrensel ile tikel, diyalektik bir ilişki içinde var ol-salar da (tikellik olmadan evrensellik olmaz, evrensellik olmadan da tikellik) kalkış noktası olarak hangi konumun seçildiği önemlidir.

Kalkış noktası olarak tikel ile evrensel arasındaki bu karşıtlık, her ne kadar ayırım genellikle bu şekilde anlaşılmasa da, her türden muhafazakâr siyaset ile özgürleşmeci siyaset arasındaki ayırımı oluşturan şeydir. Benim iddiam o ki *Sağ* ve *Sol* terimlerini anlamanın en uygun yolu onları sırasıyla tikellik ve evrensellikle ilişkilendirmektedir. Eğer bu adım atılmaz ve bunun yerine karşıtlık rakip kabilelerle alakalı bir karşıtlık olarak görülürse, işte o zaman Sağa zımnen avantaj verilmiş olur.

Port-Au-Prince’te Tikelliğe Savaş Açmak

Modern dünya tarihinde tikelliğe karşı siyasi evrensellik belki de en çarpıcı haliyle Haiti’de zuhur etmişti. Vaktiyle Fransa’nın bir köle sömürgesi olan Haiti, tarihteki ilk başarılı büyük ölçekli köle isyanına sahne olmuştu. Haiti bunu Spartaküs gibi sadece isyan edenleri özgürleştirmek için yapmadı. Tikel bir isyan değildi bu. Aksine, Haiti evrensel özgürlük, eşitlik ve dayanışma adına ayaklandı. Haiti Devrimi’nin önderi Toussaint Louverture, 1804’te Haiti adını alan Fransız kolonisi Saint Domingue’ı köleleştirmiş ülkenin ta kendisinde meydana gelmekte olan Fransız Devrimi’nin önderlerince ilan edilen değerlerin evrenselliğini ciddiye almıştı.

Haitili köleler özgürlük, eşitlik ve dayanışma için ayaklandıklarında Fransız Devrimi’nin şiarlarına başvurdular. Ama bunlar salt tikel şiarlar değildi. Haiti’de Toussaint Louverture ve devrimci arkadaşları kendilerini Fransa’daki devrimcilerle aynı evrensel mücadele içinde görüyordu. C. L. R. James, Haiti Devrimi’ni anlattığı eserinde, isyan eden köleleri bastırmaya çalışan Fransız askerlerinin, karşılarındaki köle ordusunun “La Marseillaise” ve “Ça Ira” gibi Fransız Devrimi

marşlarını söylediklerini duyduklarında kulaklarına inanamadıklarını belirtir.⁴ Haitililerin Fransız Devrimi'nin bu marşlarını benimseyebilmeleri her iki mücadelenin de evrenselliğine tanıklık eder.

Özgürlük, eşitlik ve dayanışma Fransa'da icat edilip daha sonra Haiti'ye ithal edilen değerler değildir. Başta Avrupalı devrimcilerin malı olup da sonradan Haiti'ye dayatılan değerler de değildir. Fransa'daki devrimciler bu değerleri icat etmediler, bu değerleri keşfettiler. Haiti'deki köleler de aynı şeyi keşfettiler. İsyan etmek için kendi değerlerini icat etmelerine lüzum yoktu çünkü Fransızların keşfettiği değerler Fransa'ya ya da Avrupa'ya özgü değildi. Bu değerlerin evrensellikleri, keşfedildikleri yerle örtüşmüyordu. Evrensel değerler her yerde keşfedilebilir çünkü hiçbir yerde mevcut değildirler.

Fransa'daki Jakobenler de kendi değerlerinin evrenselliğini kölelik karşısında takındıkları tavırda göstermişlerdir. Devrim'in evrenselci olmayan diğer kesimlerinin öfkesini çeken bir tavidir bu. Jakobenler Fransız Devrimi'nde iktidarı ele geçirdiklerinde, Şubat 1794'te sömürgelerdeki köleleri azat ettiler. Gelgelelim Jakoben önderlerden Maximilien Robespierre, Fransa'daki iktidar bloğunun bir parçası olmadan önce bile, Ulusal Konvansiyon'un bir mensubu olarak kölelerin özgürlüğünü tereddütsüzce müdafaa etmişti.

Robespierre bu meclisin huzurunda yaptığı bir konuşmada, Haiti'deki kölelerin aslında yurttaş olduklarını, dolayısıyla derhal azat edilmeleri gerektiğini cesurca savundu. Robespierre'e göre sömürge komitesinin kölelerin oy kullanma hakkını reddeden kararı affedilemezdi: "Kararnamelerinizden birinde *köle* kelimesini telaffuz ettiğiniz andan itibaren, onursuzluğunuzu ve..."⁵ Robespierre'in

4 Bkz. C. L. R. James, *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*, 2. basım (New York: Random House, 1963).

5 Maximilien Robespierre, *Oeuvres de Maximilien Robespierre, Tome VII: Discours Janvier-Septembre 1791*, ed. Marc Bouloiseau, Georges Lefebvre ve Albert Soboul (Paris: Presses Universitaires de France, 1950), s. 362.

konuşması, Kongre'nin Robespierre'in özgürleşmeyi savunan iddiasının ne kadar ihtilaf yarattığını ortaya koyan bir yandan yuhalamalar diğer yandan alkışlar nedeniyle kesilir. Birkaç dakika sonra, Robespierre o dönem için daha da radikal sayılabilecek bir açıklamada bulunur: "Ülkenin ve sömürgelerin nihai menfaati sizin hür kalmanız ve bu hürriyetin temellerini kendi ellerinizle yıkmamanızdır. Sömürgelere ölüm."⁶ Robespierre'in hemen sonrasında neredeyse kelimesi kelimesine tekrarladığı bu sözlerin ardından tekrar kopan itirazlar ve alkışlar, köleliği ağır biçimde itham ettiği bu konuşmanın onun için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyordu.

Gerek Fransa'da Robespierre gerekse Haiti'de Toussaint Louverture devrimin evrensel olması gerektiğini ısrarla vurguladılar. Ama Robespierre köleliğe karşı yaptığı konuşmada dile getirdiği evrensellikten uzaklaştı. Daha sonra yaptığı teorik hatalar (ve bunların pratik sonuçları) onu yutan ve nihayetinde Napoléon'u doğuran Terör Saltanatı'nın oluşmasında büyük bir rol oynadı. Jakobenlerin aksine Napoléon, Devrim'in evrensel değerlerini zerre umursamıyordu. Özgürlük, eşitlik ve dayanışmayı savunmak yerine, Avrupa kıtası üzerinde Fransız hâkimiyetinin tikelliğini kabul ettirmeye çalıştı. Fransız tikelliğine yaptığı vurgu, Haiti konusunda Robespierre ve Jakobenlerden çarpıcı biçimde farklı bir tutum sergilemesine de yol açtı.

Fransa'da idarenin ipleri radikal Jakoben evrenselcilerin elinde olduğu sürece, devrimci hükümet eski Haitili kölelerin özgürlüğünü destekledi. Fakat Jakoben yönetiminin devrilmesinden ve en nihayetinde 1800'deki darbeden sonra Napoléon köleliğin yeniden tesis edilmesini emretti. Sömürge köleliği canlandırmak isteyen Napoléon, Toussaint Louverture'ü Fransa'ya getirterek onun burada bir hapisane hücreinde açlıktan ve soğuktan donarak ölmesine sebep oldu. Üstüne bir de Haitili devrimcilere savaş açtı.

6 Maximilien Robespierre, *Oeuvres de Maximilien Robespierre, Tome VII*, s. 362.

Robespierre'den Napoléon'a uzanan güzergâh, Haiti için evrensel-den tikele, dolayısıyla özgürlükten köleliğe uzanan bir güzergâhtır.

Haiti de benzer bir yol izledi. Toussaint Louverture'ün Haiti'deki halefi Jean-Jacques Dessalines, Toussaint'ın Robespierre'e koşut hareket ettiği gibi, ne yazık ki Napoléon'a koşut hareket etti. Napoléon'un 1804 yılında Fransız imparatoru olarak taç giymesinden aylar sonra Dessalines de Haiti imparatoru olarak taç giydi. Bu jest tikelin evrensele karşı nihai zaferini temsil ediyordu. Bir imparatorluk evrensel olamaz, bir imparator da bir evrensellik figürü olamaz. Evrensellik, tikel bir önderin ve tikel bir milletin başkalarının pahasına yüceltilmesi anlamına gelen buyurganlığa karşı özgürlük ve eşitliği öne çıkarır. Fransız Devrimi'nin dağılıp Napoléon İmparatorluğu halini alması insanlık tarihinde esef edilecek bir sayfaya işaret ediyorsa şayet, Haiti Devrimi'nin dağılıp Dessalines'in kısa imparatorluğuna dönüşmesi haydi haydi öyledir.

Haiti Devrimi, Fransız (veya Amerikan) muadilinden çok daha mühim bir devrimdir. Fransız Devrimi evrensel değerleri ilan etmiş olsa da, devrimci ruh Fransa'yla sınırlı kaldığı müddetçe bu değerleri Fransa'ya özgü olarak görmek mümkündü. Haiti aynı evrensel değerleri benimsediğinde, bu değerlerin evrenselliği açıkça doğrulanmış oldu. Bu yüzdendir ki Haiti, Napoléon gibi tikelci statükonun muhafazakâr savunucularına büyük bir tehlike arz ediyordu. Napoléon Haiti'yi yeniden köleleştirme kavgasından sonunda caymış olsa da, ironik sayılamayacak bir hamleyle, azat edilen kölelerin kendileri tarafından ödenecek köle tazminatı talebinde bulundu. Haiti'den Fransa'ya bu tazminatların ödenmesi 1940'lara dek sürdü. Bu tazminatlar, tikelin zaferi için evrenselliğin ödediği fidye, bizzat Haitililer tarafından yüklenilmiş bir bedeldi.

Sağın tikelle, Solun ise evrensellelikle özdeşleştirilmesi, her ikisinin de tikelliğe ve evrenselliğe değinen önerileri savunmaya harcadıkları zaman göz önüne alındığında, mantığa aykırı görünür. Kimi

zaman Sağ evrenselci iddialarda bulunuyor gibi görünür, Sol da kimi durumlarda Sağın tikele adanmışlığını kesinlikle paylaşır. Fakat Sağ evrenselliği dile getirdiğinde, bunu her zaman sınırlı bir şekilde yapar, yani evrenseli ikiye bölmeyle dile getirir. Evrenselliğin bu sağcı biçimi zorunlu olarak dışlamaya dayanır. Toplumsal düzene gerçekten ait olanların evrenselliği haline gelir (böylelikle de, çalışmayanlar, göçmenler, ırksal ötekiler ve benzerleri dışlanır).

Hem evrenselliği samimiyetle savunup hem de muhafazakâr kalamazsınız. Muhafazakârların özgürlük çağrısı herkes için özgürlük olamaz; olsa olsa, özgür olmak için gerekli kaynaklara sahip olanlar için özgürlük olabilir. Sayılmayan ve angaryaya koşularak toplumsal yapının işlemlerini sağlayan belirli bir kesimi dışlamak zorundadır. Keza, muhafazakârların eşitlik çağrısı da herkes için eşitlik olamaz. Mal mülk sahipleri yoksullardan her zaman daha eşit olacaktır. Evrenselliğe bilfiil dönüş muhafazakârlıktan, hatta liberalizmden kopmayı gerektirir.

Sol tikelliği dile getirdiğindeyse, eğer bunu sahiden özgürleşmeci bir tavırla yapıyorsa, tikellik konusundaki kaygısı aslında tikel değildir. Bu her zaman evrensel bir kaygıdır: Sol, sözcüleri, göçmenlerin evrensel eşitlikten yararlanamamasından veya siyah bireylerin polis tarafından vurulma korkusu olmadan özgürce yaşayamamasından endişe duyar. Tikel müdahale, özgül tikele esirgenen evrensel bir değer adına gerçekleşir. Sol tikele saplanır ve evrenseli hepten gözden geçirirsa, sağa, yani muhafazakârların münkasına kayar. Siyasi bölünmedeki her konum son kertede bu karşıtlıktan türer.

Gelgelelim tikel ile evrensel arasındaki karşıtlık her iki tarafın da savunduğu nihai pozisyona odaklanmaz sadece. Bu yalnızca siyasi bir mesele değildir. Bilme tarzımıza dayanır; ve epistemolojiyi siyasetten bütünüyle ayırırsak, siyasi muhalefetin doğasını gözden kaçırmış oluruz. Sağ ile Sol arasındaki karşıtlığı tikel ile evrensel arasındaki karşıtlık olarak düşünürsek, mücadelenin siyasi olduğu kadar epistemolojik olduğunu açıkça anlarız.

Biliyormuşuz Gibi Davranmak

Siyasette Sağ ile Sol arasındaki temel ayrım, anlamlılığın başlangıç noktası olarak tikel ile evrensel arasındaki bölünmedir. Tam da bu anlamda, epistemoloji siyasetin ayrılmaz parçasıdır. Gerek sağcılar gerekse solcular kendi siyasetleri ile epistemolojileri arasında bir bağlantı olduğunu nadiren düşünürler; hatta çoğu, epistemolojileri hakkında muhtemelen hiç düşünmez bile. Ama bilgi anlayışları ile siyasi yönelimler arasında, siyasi yönelimi ete kemiğe büründürenlerin bunun farkına varmasa bile, örtük ve manidar bir bağlantı vardır.

Muhafazakârlık bir dizi tikelden yola çıkmaya, sonra da bu tikellerin kesişimlerinden evrenseller oluşturmaya dayanır. Aynısı liberalizm için de geçerlidir ve bu yüzdendir ki liberalizm epistemolojik açıdan muhafazakârlıktan farksızdır. Her ikisi de evrenselliği bir başlangıç noktası değil, bireylerin bir araya gelmesinden türeyen bir şey olarak görür. Evrensele tikellerin bir araya gelmesiyle ulaşırız, o da ulaşabilirsek tabii. Sahici solcular ya da özgürleşmeci siyasetin savunucularıysa evrenselliği başlangıç noktası olarak görür, tikeli de evrenselden türetir. Bu görüşe göre, tikelin evrenselliğinin herhangi bir müdahalesinden önce apaçık tikel olduğunu varsayamayız.

Bireyden yola çıkıldığı göz önüne alındığında, muhafazakârlık ister istemez kolektife içsel bir şüphe duyar. Birey her şeyden önce geldiğinden, bireyi kendi içine aldığı kolektif ona ister istemez belirli bir şiddet uyguluyordur; tabii söz konusu kolektif, millet ya da dini grup gibi belirli bir kimliğe dayanmadığı sürece. Muhafazakârların milliyetçi kolektiviteyle hiçbir sorunları yoktur çünkü bu kolektivite, münasip milli kimliğe sahip olmayan herkesi dışlayarak kendi tikelliklerini güvence altına alır. Dini kolektivite de benzer şekilde işler. Kolektivite muhafazakârlar için vardır, ama hep net sınırlarla.⁷

7 Özgürlükçülerin aynı zamanda milliyetçi olabilmeleri şaşırtıcı görünse de, millet ile tikel kimlik arasındaki bağlantı bu bulmacayı çözmeyi sağlar. Millet bireysel tikelliği kısıtlamaz çünkü kendisi aynı tikelliğin ürünüdür.

Sol ise evrensellerden yola çıkar ve tikellerin evrensel aracılığıyla var olduğunu kabul eder. Kolektiviteye bağlılığın temelini sağlayan ve tam da anlamlandırmanın yapısının kaynaklık ettiği temel bir bağ vardır. Anlamlandırma, dışlamalara dayanmayan evrenselleştirici bir yapıdır. Bu anlayışta, evrensellik tikellikten önce gelir. Ve evrensellik önce geliyorsa, özneler arasındaki bağ dışsal değil içsel demektir: Ortaklaşa sahip olunan tikel bir kimliği gerektirmez. Anlamlandırma yapısının evrenselliğiyle kurduğumuz ilişki aracılığıyla bağ kurarız.

Platon ile Aristoteles arasındaki karşıtlığa hızlıca bakarsak, solculuk ile sağcılık arasındaki bu ayrım beklentilerimizi sarsacak şekilde belirginleşir. Bu tezat epistemoloji ile siyaset arasındaki bağlantıyı da açıklar. Bugünlerde solcuların Platon'un felsefesine pek itibar etmemesi, Solun aslında içkin pozisyonu olması gereken evrenselcilikten ne kadar uzaklaştığını gösterir. Bugün pek çok solcunun gözündeki Platon, Batı felsefesinde yanlış olan ne varsa hepsini temsil etmektedir. Platon, ideal formların nihai gerçekliğe sahip olduğu bir felsefe kurar. Bu kaçak evrensellik, solcu olduğunu iddia edenlerin özgürleşmeyi bulmaya çalıştıkları yer olan tikel farklılığı geride bırakır.⁸

- 8 Michel Foucault cinselliğin tarihi konusunda yaptığı araştırmanın ortasında Yunanlı ve Romalıları incelemeye geri döndüğünde, onu buraya tam da bir evrenselin yokluğu olarak algıladığı şey geri çeker. Benliğin bakımı adını vererek keşfettiği şey kesinlikle evrensel değildir. Şöyle der: "Kendi tikelliği içinde diğer tüm yaşam biçimlerinden farklı olan belirli bir tikel yaşam biçimi, aslında benlik bakımının gerçek koşulu olarak görülecektir. Dolayısıyla, gerçeklikte, antik Yunan ve Roma kültüründe benliğin bakımı hiçbir zaman yaşam kipliğinden bağımsız olarak her birey için geçerli olan evrensel bir yasa olarak görülmemiş, ortaya konmamış ya da onaylanmamıştır." Michel Foucault, *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the Collège de France, 1981–1982*, çev. Graham Burchell (New York: Palgrave, 2005), s. 113 [Türkçesi: *Öznenin Yorumbilgisi: Collège France Dersleri, 1981-1982*, çev. Ferda Keskin, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019]. Foucault modern evrenselliğin sultasından kaçmak için Antik Çağ'a dönmek zorundadır; ama bu çağ, Platon'un felsefesinin önemli bir rol oynamadığı ve kadınların benliğin bakımından mutlak suretle dışlanmasının sadece birkaç kısa sözle geçirildiği bir Antik Çağ'dır.

Platon'un aksine, sözümona solcular tikelin evrenselin boyunduruğundan kurtulmasını amaçlarlar.⁹

Gilles Deleuze, felsefesinin siyasi içerimleri nedeniyle Platon'a yönelen bu husumetin tipik bir ifadesini sunar. Deleuze'e göre Platon tikelliği (Deleuze'ün deyişiyle, farkı) evrenselliğin (ya da aynılığın) kafesine zincirler. Kendi sözleriyle: "Platon'la birlikte, son derece önemli bir felsefi karar alındı: farklılığı Aynı ve Benzer'in sözümona baştaki güçlerine tabi kılma, farklılığı kendi içinde düşünülemez ilan etme ve onu, simülakrlarla birlikte, dipsiz okyanusa geri gönderme kararı."¹⁰ İlk başta düşünüldüğünde, Deleuze'ün Platon'a itirazı gayet mantıklı gelir. Evrensel ideal form her tikel çeşitlemeye uyamaz. Onun tikele önceliğinde ısrar etmek siyasi olanaklarımızı daraltmak, herkes için tek bir yol talep etmek demektir. Tahmin edilebileceği üzere, bu eleştiri hiç de Deleuze ile sınırlı değildir. Platon'un felsefi projesinin siyasi içerimleri konusunda son elli yıldaki teorik doxayı temsil eder.

Deleuze'ün aksine Platon bizi farklı nesnelerle kurduğumuz alışıldık ilişkinin ötesinde düşünmeye çağırır. Ona göre düşünce, doğrudan önümüzde algıladığımız tikel nesneyle değil, bu tikel

9 Platon'a yönelik günümüzdeki karalamaların soldaki en büyük istisnası Alain Badiou'dur. Badiou, Platon'un *Devlet*'ini serbest bir biçimde çevirerek yeniden yazmakla kalmamış, yirminci yüzyılda gözden düşürülen Platon'un itibarını kurtarmak için de biteviye çalışmıştır: "Heideggerci tarihsel montajı kırmalı, Platon'a yerini iade etmeli ve zerre utanç duymadan güncel bir metafizik inşa etmeliyiz." Alain Badiou, "Logology Against Ontology", *The Adventure of French Philosophy* içinde, ed. ve çev. Bruno Bosteels (Londra: Verso, 2012), s. 320 [Türkçesi: *Fransız Felsefesinin Macerası*, çev. P. Burcu Yalım, Metis Yayınları, 2015]. Badiou'nun nazarında Platon felsefenin sanata ya da bilime boyun eğdirilmesinin kahramanca reddini temsil eder, ki yirminci yüzyılda felsefe sanata ya da bilime tabi kılınmıştır.

10 Gilles Deleuze, *Difference and Repetition*, çev. Paul Patton (New York: Columbia University Press, 1994), s. 127 [Türkçesi: *Fark ve Tekrar*, çev. P. Burcum Yalım ve Emre Koyuncu, Norgunk Yayınları, 2017].

görünümün altında yatan ideal evrensel form (yani *eidos*) ile başlar. Platon evrenselin bilginin başlangıç noktası olduğunu vurgulamaktan hiç çekinmez.

Platon'a göre evrensel, tikelin aksine, var olmayan şeydir. Tikeli bilmemizi sağlayan bir yokluk, aşikâr görüneni anlamlandırmamızı mümkün kılan bir yokluktur. Platon hakkındaki standart yorumlarda, onun evrensellerinin ampirik gerçeklikten ayrı duran ideal bir alanda var olduğu düşünülür ama Platon büyük bir içgörüyle, evrenselliği herhangi bir somutlaşmadan ayırır. Bu sayede, evrenselliği ampirik dünyada bir yokluk olarak kavrar. Platon'un tasavvur ettiği haliyle evrensel, bir nesnede hiçbir zaman bütünüyle tezahür etmediği ölçüde vardır. Evrenseli anlamak mevcut olanı anlamlandırmak için namevcudiyetin önemini idrak etmeyi gerektirir.

Platon'un kanaat sevdalıları ile filozoflar arasında yaptığı ayrım, mevcut tikelleri apaçık oldukları halleriyle kabul edenler ile bunun yerine tikelleri oldukları şey kılan namevcut evrenselleri kabul edenler arasındaki ayrıma denk düşer. Burada felsefe ile özgürleşme arasındaki örtük bağlantı aslında aşikârdır. Özgürleşme, yalnızca mevcut olanlarla yetinmeyi reddetmekten başka bir şey değildir. Bu reddiye, evrenselliğin, yalnızca mevcut olanlar üzerinde kurucu bir iddiası olan bir yokluk olduğunu vurgulamayı mümkün kılar. Muhafazakârlık, el altında olanı ve görünüşte mevcut olanı, olduğu haliyle kabul eder. Solculuk ise (ki Platon'u, belki de kendisine rağmen, toy bir solcu yapan da budur) var olmayanın önemini vurgular. Platon'u sahici anlamda bir solcu olmaktan alıkoyan şey, evrenseli ortak bir başarısızlık noktası olarak düşünmemesidir, ama evrenselliği yoklukla ilişkilendirmesi bu doğrultuda atılmış ilk adımdır. Platon'u bize doğru yönü gösteren ama bizzat oraya varamayan öncümüz olarak görmeliyiz.

Platon'un kanaat sevdalıları ile bilgi âşıkları (yani filozoflar) arasında yaptığı ayrım, Sağ ile Sol arasındaki ayrımdır. Platon'un filozofları, evrensel ve tikel meselesine yaklaşım tarzları bakımından

eli kulağındaki solculardır. Platon, *Devlet*'in V. Kitabında Sokrates'e şöyle dedirtir: "Birçok güzel şeyi inceleyen ama güzelin kendisini görmeyen ve kendilerini ona götüren bir başkasını takip etmekten âciz olanlara, birçok adil şeyi gören ama adil olanın kendisini görmeyenlere ve her meselede böyle olanlara gelince, bu kimselerin her şey hakkında kanaat yürüttüklerini ama fikir yürüttükleri hiçbir şey hakkında bilgi sahibi olmadıklarını söyleyeceğiz."¹¹ Kanaat sevdalıları hep tikellere takılır. Fakat Platon'a göre filozoflar, söz konusu ideal-ler ampirik olarak var olamasa bile, güzelin ya da adil olanın kendisiyle meşgul olurlar. Platon filozofların aslında kanaat sevdalılarının göremediklerini gördüklerini değil, var olmayana, kurucu yokluğundaki evrenselliğe dikkat kesildiklerini ileri sürer.

Platon evrenselin ilk sahici teorisyenidir, zira ampirik nesnelerin namevcut kalması gereken, ama yine de onlara nesne statüsü kazandıran bir şeyden doğaları gereği yoksun olduğunu ayırt etmiştir. Platon'a göre onlarda olmayan şey, yine de işaret ettikleri evrensel-liklerdir. Ampirik nesne, tam bir yalıtılmışlık içinde neyse o olamamasıyla, eksik olanı akla getirir. Evrensel, nesnenin neyse o olamamasıyla ve dolayısıyla herhangi bir şey olmak için, olmadığı şeye dayandığı yerde ortaya çıkar. Hiçbir tikel nesne, olmadığı şeyde destek bulmadan neyse o olamaz. Platon'u okuyan çoğu kişi, olmayan evrenseli aşkın bir ötede konumlandırır ve böylelikle Platon'u büyümlü bir düşünüre, gündelik nesneler gibi açıkça gerçek olmayanın elle tutulur varlığına kendini adanmış birine dönüştürür. Ama bu yol izlenirse, Platon'un evrensellik ile yokluk arasında kurduğu denklemin radikallığı gözden kaçırılır. Platon'un en meşhur talebesi olmasına rağmen Aristoteles bu denklemi benimsememiştir.

11 Plato, *The Republic*, çev. G. M. A. Grube, rev. C. D. C. Reeve, *Plato: Complete Works* içinde, ed. John M. Cooper (Indianapolis: Hackett, 1997), 479d–e [Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İş Bankası Kültür, 2006].

Sonraki birçok düşünürün gözünde Aristoteles, Platon'un felsefesinin ötesine doğru yapılmış ilerici bir hamleyi temsil eder. Bazıları Aristoteles'te varoluşçuluğun ya da pragmatizmin ilk jestini görece kadar ileri gider çünkü onlara göre Aristoteles Platoncu sistemin soyut evrenselliğini somut varlıklarda temellendirmiştir. Platon'un düşüncesinin özünü oluşturan soyut evrensel, Aristoteles'in düşüncesinde var olmaktan çıkar. Onun yerine ete kemiğe bürünmüş bir evrensellik ortaya çıkar. Bu dönüşün neden ileriye doğru atılmış sahici bir adım olarak görülebileceği kolayca anlaşılabilir.¹² Ama Platon bu şekilde göz ardı edilip Aristoteles el üstünde tutulursa, evrenselin somutlaştırılmasıyla kaybedilen şey gözden kaçırılmış olur.

Fakat evrensellik açısından bakıldığında, Aristoteles'in Platon'un ötesine doğru attığı büyük adım derin bir gerilemeye işaret eder. Aristoteles, evrenselliğin cisimleştirilmesi, dolayısıyla her zaman tikel biçimine bağlı olması gerektiğinde ısrar ederek, Platon'un teorisinin kalbini, yani evrenselin namevcut olması gerektiği önermesini ortadan kaldırır. Aristoteles evrenseli kurucu bir namevcudiyetten tikel bir mevcudiyete dönüştürür. *Metafizik*'in üçüncü kitabında Aristoteles, düşüncenin evrenselleri gerektirmesine rağmen tikel şey olmadan evrenselin bir hiç olduğunu belirtir.¹³ Platon'a takla attırarak evrenselin karşısında tikele öncelik tanır.

12 Deleuze, bir kez daha, Aristoteles'in Platon'un ilerisine konulmasına dair paradigmatik açıklamayı sunar. Platon her şeyi aynılığa indirgerken, Aristoteles "farklılığın organik bir temsili"ni yaratıyordu. Gilles Deleuze, *Difference and Repetition*, xv. Deleuze'e göre, Aristoteles başlı başına farklılığı düşünmekte başarısız olsa da, yine de Platon'un evrenselliğindeki tekdüze aynılığın ötesinde büyük bir adıma işaret ediyordu.

13 Bkz. Aristotle, *Metaphysics*, çev. W. D. Ross, *The Complete Works of Aristotle* içinde, 2. cilt, ed. Jonathan Barnes (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984), s. 1552–1728 [Türkçesi: Aristoteles, *Metafizik*, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, 2018].

Evrenselin siyasi radikalliği ampirik dünyada bulunmamasına dayanır. Aristoteles'in evrenselin ancak somutlaştığı ölçüde var olduğu yönündeki ısrarı evrenselliğin fiilen reddine denk düşer. Evrenseli somutlaştırmak ister istemez onu ıskalamak, kurucu namevcu-diyetini ampirik bir mevcudiyete dönüştürmek demektir. Evrensel mevcut olabilirse, başkalarına dayatılabilecek pozitif bir kimlik haline gelir. Aristoteles'in Platon'un felsefesinden yüzünü çevirmesi epistemolojik bakımdan aslen muhafazakâr bir jesttir ve nihayetinde siyasi açıdan da muhafazakârdır.

Aristoteles evrenselin tikellikten ortaya çıkması gerektiğine işaret etmenin yanı sıra, evrensellerin etik bakımdan boş olduğunu da vurgular. Ona göre, erdem kendini evrensel ideallere dayandırmaz; bilakis, etik bir pratik şeklinde işler. Erdem kişinin kendini adadığı ideallerden değil, nasıl hareket ettiğinden doğar. Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inin Platon'un *Devlet*'inden bu denli farklı bir eser olmasının nedeni budur. Aristoteles'in metni Platon'unkine kıyasla, etik yaşam için çok daha fazla pratik bir kılavuz niteliği taşır çünkü Aristoteles tikel bir yaşam biçiminden kopuk her türlü evrensellik tartışmasından sakınır. Ne var ki evrenselliğin siyasi ağırlığı tam da bu kopukluktan gelir. Aristoteles'in yaptığı gibi bunu ortadan kaldırmak, Platon'un felsefi keşfinin kalbini söküp atmak demektir. Bu hamle Platon'un radikalliğine verilmiş muhafazakâr bir yanıttır.

Evrensellik meselesindeki tutumları göz önüne alındığında, Platon ve Aristoteles'in kölelik konusunda zıt görüşler benimsemeleri hiç de şaşırtıcı gelmemelidir. Platon kölelerin olmadığı bir devlet hayal ederken, Aristoteles'in siyaset tasavvurunda kölelere ihtiyaç vardır. Aristoteles'e göre, ev halkına (yani *oikos*'a) bakacak köleler olmazsa, siyaset alanında zorunluluktan kurtulunamaz. Aristoteles özneyi müzakereci bir siyasi hayvan olarak tasavvur ederken, ekonomik yeniden üretimi üstlenenlerin dışlanmasına bel bağlar. Platon'un devletinde kölelerin bulunmaması ve kadınlara eşit muamele edilmesi

üzerine kafa yorarken, cevap beklemediği şu soruyu sorar: “Ama eve kim bakacak?”¹⁴ Evrenselci karşısında tikelcinin, özgürleşmeci karşısında köle sahibinin kapıldığı paniktir bu. Aristoteles’e acımasızca bir haksızlık olabilir ama 1860 yılında Güneyli beyaz bir köle sahibini Frederick Douglass’a aynı soruyu sorarken pekâlâ hayal edebiliriz. Köle sahibinden farklı olarak, Aristoteles bu siyasi konum ile bilme tarzımız arasındaki bağlantıyı gösterir. Aristoteles evrensellğe başvurmayı içeren ve ekonomik alanın kesin surette dışlanması gerektirmeyen bir siyaset anlayışını tahayyül edemez çünkü bilgiyi tikellerle başlayan bir şey olarak görür. Platon’un epistemolojik evrensellğe yatırımı ise doğrudan evrenselci bir siyasete götürür.¹⁵

Platon siyaset ile ekonomi arasında mutlak bir ayrım yapılmasını reddeder çünkü siyasette evrensellğin gerekli olduğunu kabul eder. Köleleri ya da kadınları siyaset alanından dışlamak siyaseti tikellerin mücadelesine indirgemek olur ki Platon’un kaçınmak istediği (ve Aristoteles’in yol açtığı) şey budur. Platon’un siyasi radikalliğinin açık sınırları vardır elbette ama Platon yine de doğrudan evrensellğe bağlılığından doğan eşitlikçi olasılıklara işaret eder. Aristoteles’in evrenselci somutlaştırma kararı nedeniyle, Platon’un ardından karanlığa gömüldüğü olasılıklardır bunlar.

Evrensellik her tikeldeki eksikliktir.¹⁶ Tikelin bir esastan yoksun oluşu, yani tikelin olmadığı şeye bağımlı oluşudur. Hiçbir tikel varlık

14 Aristotle, *Politics*, çev. B. Jowett, *The Complete Works of Aristotle* içinde, 2 cilt, ed. Jonathan Barnes (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984), 1264b:1–2 [Türkçesi: Aristoteles, *Politika*, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayıncılık, 2020].

15 Ekonomiyi siyasetin dışında tutma gereksinimi Hannah Arendt’in siyaset felsefesinde de temel bir sınırı işaret eder. Arendt modern dünyada siyasetin gelgeçliği konusunda müthiş bir kavrayışa sahip olsa da, Aristoteles’in ekonomiyi siyasetin bir kenarda tutması gereken ayrı bir alan olarak sürdüren ikiciliğini asla aşmaz.

16 Hegel *Mantık Bilimi*’nde evrensellik ile tikellik arasındaki ilişkiye dair en gelişkin açıklamasını ortaya koyar, ki bu kitapta evrensellği teorileştirirken temel aldığı dayanaklarından biri de bu anlatımdır. Hegel’in bu açıklaması hiçbir kısmında

düpedüz kendi içine kapanmaz ve kendi başına var olmaz. Her tikel varlık, olmadığı şeyle iç içedir daima.¹⁷ Evrensel, tikelin bağlı olduğu öteki değil, tikelin kendi kendine yeterliğini imkânsız kılan şeydir. Tikelin kendini yalıtık halde sürdüremediği nokta, evrenselliğe dahil oluşunun ayırt edilir hale geldiği noktadır. Bu bağlantıyı kuran eksiklik evrenselliğin sahasıdır. Tikel nesneler kendi içlerine kapalı ve yalıtık olsalardı, onları herhangi bir şekilde etkilemek imkânsız olurdu. Sahici tikellik, yalıtık monadlar olurdu. Fakat bir ağacı kesmek ya da bir domatesi yemek, hatta bir gölün üzerinde bir taşı sektirmek evrenselliğin bu nesnelerin tikelliğine sızdığını ortaya koyar. Bunlar tikellerin başka tikellerle çarpışması değildir sadece. Bu tür

bütünüyle duru değildir ama Hegel başarısızlık noktasına ulaşan belirli bir biçimle ilgili bir metafora döndüğünde bu açıklama en berrak halini alır: “Herhangi bir şeyin erişebileceği en olgun, en yüksek aşama, düşüşünün başladığı aşamadır. Anlama yetisinin çarpıyor gibi görüldüğü belirlenimlerin sabitliği, yitmez olanın biçimi, kendi kendine göndermede bulunan evrenselliğin biçimidir. Ama bu evrensellik kavramın kendisine aittir ve bu nedenle, evrenselliğin kendisinde, sonlunun *çözülüşünün* ifade bulduğu ve sonsuz ölçüde yakında olduğu bulunacaktır. Bu evrensellik sonlunun belirlenmişliğiyle doğrudan doğruya *çelişir* ve onun evrensellik için uygunsuz olduğunu *açıklaştırır*.” Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Science of Logic*, çev. George Di Giovanni (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 539-540 [Türkçesi: *Mantık Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2014]. Hegel evrenselliğin sonlu tikelin kendisi olmaya devam edemediği noktada ortaya çıktığını fevkalade bir şekilde görür. Tikeller ölmeseydi, evrenseli asla tanıyamazdık. Tikelin ölümü onu tanımlayan çelişkinin üstesinden gelindiğinde gerçekleşir. Hegel’in felsefesinin nihai meramı, evrenselliğin ancak çelişki yoluyla var olduğudur.

- 17 Slavoj Žižek bugün evrenselin önceliğini ve siyasi mücadele için evrensellikte ısrar etmenin önemini açıkça ortaya koymada herkesten daha ileri gitmiştir. Žižek’e göre evrensel, toplumsal dokuyu boylu boyunca keser ve tikellerin ele almaya çalıştığı bir kopuş yaratır. Žižek’e göre “Evrensel, bir Mesele-Kördüğümün, yakıcı bir Sorunun sahasını adlandırır ve Tikeller de bu Sorunu çözmeye yönelik girişimlerdir ama başarısız Cevaplardır.” Slavoj Žižek, *The Parallax View* (Cambridge, MA: MIT Press, 2006), s. 35 [Türkçesi: *Paralaks*, çev. Sabri Gürses, Encore Yayınları, 2014].

çarpışmaları mümkün kılan eksiklik, tikelin yalıtılmışlığını yalanladığı ölçüde evrensele doğru bir açılandır.

Yalnızca bir yokluk olarak var olduğu için, evrenselliğe asla dosdoğru sahip olamayız. Dolayısıyla evrenselin statüsü her zaman kuşkuludur, her zaman tartışmaya açıktır. Asla Aristoteles'in istediği şekilde tam olarak somutlaşmaz, ama bu statü evrenselliğe dönüştürücü potansiyelini veren şeydir. Aristoteles evrenseli somutlaştırmak suretiyle, onu şimdiki zamana indirger ve böylece şimdiki zamanı dönüştürme gücünü elinden alır. Evrenseli somutlaştırmamanın onu gizlemek gibi bir etkisi vardır.

Epistemoloji ile siyaset arasındaki bağlantı genellikle muğlaktır. Fakat benim iddiam o ki sahici bir sol siyaset tikellerle başlayan bir epistemolojiyle (ya da Aristoteles'in yaptığı gibi evrenselin somutlaştırılmasını talep eden bir epistemolojiyle) son kertede bağdaşmaz. Bu durum sırf muhafazakârlık için değil, muhafazakâr epistemolojik başlangıç noktasını daima paylaştan liberalizm için de geçerlidir.

Tikellik, muhafazakâr ve liberal düşüncede olduğu gibi, düşünceimizin sorğu sual edilmez başlangıcıysa, bu tikelliği çıkarları çatışan diğer tikelliklerden korumak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız demektir. Bu pozisyona göre, başta, yalnızca kendimizi korumak için bağlar kuran yalıtık canlılarızdır. Eğer yalnızca tikellerin var olduğuna, evrensellerin de bu tikellerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan kurgulardan başka bir şey olmadığına inanıyorsak, o halde tikelleri güvende tutacak otoriter bir yönetim doğrultusunda ilerlemek mantıklı olacaktır. Thomas Hobbes için olduğu gibi, herhangi bir toplumsal örgütlenmenin yegâne gayesi tikellerin emniyetini olabilirdiğince kuvvetlendirmek olacaktır.

Tikelin epistemolojisinin liberal bir siyaset ürettiği düşünülebilir. Ama bu liberalizm, devleti özgürlük ya da eşitlik diyarı olarak değil de bireyin garantörü olarak görmenin ötesine asla geçemez, yahut devletin dağılmasını isteyecek kadar ileri gidebilir. Bu açıdan bakıldığında, devletin amacı özneleri birbirleriyle dayanışma içinde

özgür ve eşit kılmak değil, bireylerin kendilerini ve mülklerini muhafaza etmelerini sağlamaktır.¹⁸ Bu liberal devlet anlayışında, tikeller ötekiyle içsel bir ilişkileri olduğundan değil, tikelliklerini koruma altına almak için bir araya gelirler.

Tikelden başlamak, gerek (Thomas Hobbes gibi) muhafazakârları gerekse (John Locke gibi) liberalleri kapitalist üretim ilişkilerine ideolojik temel sağlayan dirayetsiz bir devlet imgesiyle baş başa bırakır. Tikellik devlet aracılığıyla eşitlik ya da özgürlüğü tesis edecek türde bir bağlantı için temel sağlayamaz. Tikellerle başlarsak, ister istemez çarpıcı derecede kısıtlanmış bir siyaset anlayışımız olur ve böyle bir anlayış beni kendi çıkarımı elde etmeye yöneltirken başkalarını ise olsa olsa kıyısından köşesinden umursamama olanak tanır

Muhafazakârlar ve liberaller siyaseten birbirlerinden uzak görünseler ve kendilerini farklı tayfalara ait görseler de, ortak epistemolojileri her iki cenahı da siyasi açıdan sağa yerleştirir. Muhafazakârlar liberallerin gerekli olduğuna inandıkları devlet aygıtına karşı çıkarırken, yine de piyasanın gücü karşısında etkisiz kalan bir devlet versiyonunu önerirler. Son kertede, liberalizm ile muhafazakârlık arasında gerçek bir siyasi fark yoktur. Ortak epistemolojileri nihayetinde aynı siyasi duruma, yani kapitalist üretim ilişkilerini şu ya da bu yoldan desteklemeye götürür.

Siyasi liberalizm epistemolojik hareket noktası olarak tikelden yola çıktığı sürece, her zaman açgözlü ekonomik liberalizmin ideolojik desteği olma işlevini görecektir. Siyasi liberalizm solcu özgürleşme projesiyle birleştirilebilecekse şayet, bu evlilik tikellik üzerinden değil evrensellik üzerinden kurulmalıdır. Tikelle başlayan bir özgürleşme yoktur.

18 Liberal John Locke'a göre, "Bu nedenle, İnsanların Milletler Topluluğu halinde birleşip kendilerini Hükümet altına sokmalarının büyük ve *başlıca amacı Mülkiyetlerinin Korunmasıdır.*" John Locke, *Two Treatises of Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), s. 350-351 [Türkçesi: *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu, Litera Yayınları, 2020].

Toplama Yapmak

Bilginin veya siyasetin başlangıç noktası olarak tikellerden yola çıkılırsa, evrenselliğe asla ulaşılamaz. Bu başlangıç noktası açısından bakıldığında, evrensellik olsa olsa tüm tikelleri içeren bir bütünlük olabilir. Bu evrensel kapsayıcılık tasavvurunun sorunlu yanı hiçbir kapsayıcılığın asla yeterince evrensel olamayacağıdır. Evrensele ulaşmak için eklenecek en az bir tikel daha olacaktır hep.

ABD'nin farklı kimliklerden oluşan imajı düşünüldüğünde bu durum daha da belirginleşir. ABD'de farklılıkların resmen tanınmasında tam bir kapsayıcılığa ulaşmak hedeflenir. ABD Nüfus Sayım Dairesi yetkilileri, kimlik farklılıklarını tanımak amacıyla, kimseyi dışarıda bırakmamaya çalışan kategoriler oluşturur. Bu amaçla, şaşırtıcı bir dizi ırksal tanımlamaya başvurur. Nüfus Sayımı, "Hispanik ya da Latin" ve "Hispanik ya da Latin değil" ayrımıyla başlar. Bu etnik kategorilerin her birinin altında, "Yalnızca Beyaz", "Yalnızca Siyah veya Afrikalı Amerikalı", "Yalnızca Amerika Yerlisi ve Alaska Yerlisi", "Yalnızca Asyalı", "Yalnızca Hawaii Yerlisi veya Diğer Pasifik Adalı", "Yalnızca Başka Bir Irktan", "Başka Bir Irk Dahil Olmak Üzere İki veya Daha Fazla Irktan" ve "Başka Bir Irk Hariç Olmak Üzere İki veya Daha Fazla Irktan" ve "Üç veya Daha Fazla Irktan" kategorileri yer alır.¹⁹ Kapsayıcı bir bütün oluşturmaya dönük bu girişime hızla bakarak bile ondaki sorunu anlayabiliriz. Kategorilere ayırmak, kapsayıcılığın başarısızlığını ortaya çıkaran, herkesi kapsayan bir kategori ("Yalnızca Başka Bir Irktan") gerektirir. Şayet listedekilerin dışındaki bir ırka mensupsam, bir istisna olmak dışında, Nüfus Sayımı tarafından oluşturulan evrensel gruba ait değilim demektir.

Aynı mantık toplumsal bakımdan da işler. Örneğin kapsayıcı olma arzusuyla, genel bir kişiden "he/ she/they" zamirleriyle

19 ABD Nüfus Dairesi, "Race and Ethnicity", <https://www.census.gov/newsroom/blogs/random-samplings/2021/08/measuring-racial-ethnic-diversity-2020-census.html> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023)

bahsedebiliriz.* Üçlü zamir yapısını kullanarak, dilimize herkesi dahil etmeye çabalarız. Bir evrensel yaratmak amacıyla zamirlerin bu şekilde eklenmesi asla yeterince ileri gitmeyi sağlamaz çünkü kapsayıcılık asla yeterince ileri gidemez. “He/she/they” zamirleri topluluğu, bugün kullanılan bir başka zamir olan “ze”yi içermez.** Gelin görün ki “ze” eklenince sorun yine de çözülmeyecektir, çünkü herkesi dahil etme girişimimizin kapsamakta başarısız olduğu başka bir zamir her zaman olacaktır. Bu başarısızlık pes edip genel olarak insanlara atıfta bulunmak için eril zamir kullanmaya geri dönmemiz gerektiği anlamına gelmez, ama ne kadar gayretle ısrar edersek edelim kapsayıcılığın asla tam olamayacağı açıktır. Kapsayıcılık, yenilginin hep kaçınılmaz olduğu beyhude bir uğraştır.

Evrensellik, ekleme yoluyla ulaşılan bir bütün ya da toplam değildir. Kapsayıcı bir bütün oluşturmak için bir dizi tikeli (he + she + they + sie + ze + x)*** bir araya getirerek evrenselliğe varamayız. Temsili bir bütün oluşturmak için tikel kimlikleri toplamak, başarısızlığa mahkûm bir siyasi stratejidir. Her yeni ekleme sadece daha fazlasına ihtiyaç olduğunu kanıtlar. Tikellerle başladığımızda, asla bütün olmayan o birikerek çoğalan bütün, bir olasılık olarak beliren tek evrensellik biçimi haline gelir ki bu da söz konusu başlangıç noktasının sefaletini meydana çıkarır. Namevcut olan mahiyetindeki evrenselle başlamak ve evrenselden tikele doğru ilerlemek gerekir. Bu amaçla, siyasetimizi Aristoteles’e değil Platon’a dayandırmalıyız. Bu

-
- * İngilizcede bu zamirler, sırasıyla, erkek üçüncü tekil şahsa (o), kadın üçüncü tekil şahsa (o) ve üçüncü çoğul şahsa (onlar) göndermede bulunur. Türkçe bu zamirde cinsiyet ayrımı yapmadığı için, çeviride doğrudan İngilizce zamirler kullanılacak –çn.
 - * “Ze” zamiri, İngilizcede cinsiyet açıdan yansız olmak amacıyla önerilmiş bir zamirdir –çn.
 - * “Sie” ve “x”, İngilizcede yine cinsiyet ayrımı gözetmemek amacıyla önerilen iki diğer zamirdir –çn.

yaklaşım sahici evrenselliği ifade ederken, kaçınılmaz olarak tikeli tümün dışında bırakma tuzağından da kaçınır.

Evrensellik tam kapsayıcılık olarak kavranırsa, aidiyetin yapısının zorunlu bir aidiyetsizliğe bağlı olduğu gözden kaçırılır. Her zaman eklenecek bir tikel daha vardır, zira bütünlük en az birinin dışarında bırakılmasına bağlıdır. Aidiyetsizlik içerisi ile dışarısı arasındaki farkı bilmemizi sağlayarak bütünü tanımlar. Bu anlamda, her tikeli tüme dahil etmedeki başarısızlık tümü oluşturan zorunlu bir başarısızlıktır. Aidiyete ancak aidiyetsizliğe sahip olduğumuz ölçüde sahip oluruz.²⁰ Dolayısıyla, özgürleşme tam aidiyet hayalinden tamamen vazgeçmeyi gerektirir. Evrensellik ile aidiyet arasındaki temel farkı kabul etmeliyiz. Bize özgürleşmeyi tam aidiyet değil yalnızca evrensellik sunar.

Kölelikten Özgürlüğe

İrkçiliğin nasıl işlediğine ve siyasi muarızlarının ona nasıl tepki verdiği bakarsak, özgürleşme ile evrensellik arasındaki bağlantıyı görebiliriz. Tüm ırkçılıklar evrenselliğin reddine dayanır. Evrenselci bir ırkçılık yoktur, tıpkı kendini rekabet halindeki tikellikler imgesine kaptırmaktan kaçınan bir ırkçılık olmadığı gibi. İrkçılar tikel kimliklerini başkalarınınkinden üstün tutarlar ve kendilerini her türlü ırksal bariyerin ötesinde başkalarıyla birleştiren evrenselliği açıkça reddederler. İrkçiliğin en uç uzantısı olan kölelik, evrenselliğin baştan aşağı terk edilmesini gerektirir. Biri köleleştirmek isteniyorsa, bu öteki evrenselliğe ait olamaz. Sonuç olarak, evrensellik iddiası köleci bir toplum için daima bir tehdit teşkil eder.

20 Jacques Lacan bir bütünlük oluşturan zorunlu dışlamayı, cinsiyetlendirmenin ya da tümün eril yapısı olarak tanımlar. Bu yapıda, istisna, simgesel kastrasyona maruz kalmayan tek figürdür, yani diğer tüm erkeklerin ulaşmaya çabaladığı ideali tanımlayan gerçek erkektir.

İlk uzun metrajlı filmi *The Birth of a Nation*'da (Bir Ulusun Doğuşu, 2016) Nate Parker, siyah vaiz yardımcısı köle dünyasında oynadığı ikircikli rolü betimler.²¹ Filmde, Amerikan tarihinin en meşhur köle isyanı, Nat Turner'ın (Nate Parker) 1831'de Virginia'da önderlik ettiği isyan tasvir edilir. Her ne kadar bu isyan Turner ve asi arkadaşları için yenilgi ve ölümle sonuçlanmış olsa da, beyaz yetkililerce bastırılana dek isyan elliden fazla beyazın ölümüne neden olmuş ve Turner iki aydan fazla bir süre boyunca yetkililerin elinden kaçmıştır. İsyan, beyazlar arasında siyahları köleleştirerek işledikleri tikelci suçlarının bedelini ödeyecekleri korkusunu yaratmıştı. Cezalandırılmalarının kaynağı Nat Turner'ın evrenselliği idi.

Parker, genç Turner'ın, sahibi Elizabeth Turner (Penelope Ann Miller) sayesinde, küçük yaşta Kitab-ı Mukaddes okumayı nasıl öğrendiğini gösterir. Elizabeth'in kocası Benjamin Turner (Danny Vinson) sonunda bu eğitime son verse de, Nat Turner yine de Kitab-ı Mukaddes konusunda uzman olacak kadar çok şey öğrenir. Yetişkin olduğunda, Benjamin öldükten sonra Nat'ın efendisi olan Benjamin'in oğlu Samuel Turner (Armie Hammer), bölgedeki plantasyonlarda kölelere İncillerdeki uysallığı ve ahiret umudunu vaaz etmesi için onu rahip olarak çalıştırmaya başlar. Nat Turner, Marx'ın dinin "halkın afyonu" işlevini gördüğü fikrini bizzat cisimleştirdiği Virginia bölgesinde başlıca ideolog haline gelir.²² Turner'ın çizdiği Hristiyanlık yolu, efendinin sorgusuz sualsiz köleliği sürdürme araçlarından biri olur.

21 Parker'ın filminin adı, uzun metrajlı sinemacılığın az çok başlangıcına tekabül eden D. W. Griffith'in *The Birth of a Nation* (Bir Ulusun Doğuşu, 1915) filmine açık bir göndermedir. Griffith sinemayı, seyirciye Ku Klux Klan'ın kahramanca bir kuvvet olarak hareket ettiği Amerikan tarihine tikel bir bakış açısı sunmanın bir yolu olarak kullanır. Parker buna alternatif bir tikel bakış açısıyla değil, evrensel bir bakış açısıyla karşılık verir.

22 Karl Marx, *Critique of Hegel's "Philosophy of Right"*, çev. Annette Jolin ve Joseph O'Malley (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), s. 131 [Türkçesi: *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1997].

Turner'ın özel konumu ailesini de kendisini de köleliğin dehşetinden kurtarmaya yaramaz. Köle arkadaşlarının çektiği korkunç acılara şahit olur, karısı tecavüze uğrar, kendisi de keyfi şiddete maruz kalır. Turner her ne kadar diğer kölelerden daha bağımsız olsa, hatta efendisini, sonunda karısı olacak kadını satın almaya ikna edebilse de, film onun da diğerleri gibi bir köle olarak kaldığını unutmamıza asla müsaade etmez. Başkaları ondan daha kötü muamele görüyordur ama o da her zaman bu muameleyi görmenin eşliğindedir.

Hristiyanlık köleler arasında uysallığın sağlanmasında önemli bir rol oynar. Gelgelelim beyaz efendiler bu rol için Hristiyanlığı işe koşmakla ateşle oynar. Takipçilerine şiddete bağışlamayla (isyanla değil) karşılık vermeyi emretse de, Hristiyanlık aynı zamanda her öznenin eşit statüde olduğu evrensellik dinidir. Başka bir deyişle, sahici anlamda Hristiyan kalan hiçbir Hristiyan teolojisinde ırkçılığın yeri olamaz. Hristiyanlık, bir grubun seçilip bir diğerinin dini cemaatten *a priori* dışlanmasına cevaz veren tikelci bir din değildir (Kalvinizm gibi sapkınlıklar bunun haricindedir). İncillerdeki büyük Hristiyan eylemleri, evrensellik uğruna tikel farklılıkları aşmayı içerir ki bunun en meşhur örneği İyi Samiriyeli meselidir. Nat Turner rahiplik kariyerinde ilerledikçe, beyaz köle sahiplerinin gözündeki Hristiyanlık tehlikesi büsbütün belirginleşir.²³

23 Richard Boothby psikanaliz ve din üzerine yakın zamanlarda yaptığı çalışmasında, Hristiyanlığı membaı olan Yahudilikten kesin olarak ayıran şeyin düşmana karşı takınılan tavır olduğuna işaret eder. Hristiyanlığı köleliğin ideolojisi olarak kullanmayı ve bunun aksamadan işlemesini imkânsız kılan da bu tavidir. Hristiyanlığı köleliğe ideolojik destek olarak işe koşanlar akla hayale gelmez ideolojik tahrifatlar yapmak zorunda kalmıştır. Boothby şöyle yazar: "Hristiyanlığı Yahudilikten en çok ayıran şey düşmana sevgi duyma öğüdüdür. Bu öğüt her daim dışlanmışların, günah keçilerinin, itilip kakılanların musahipliğini arayan İsa'nın çarpıcı derecede alışılmadık jestlerine ve davranışlarına damgasını da vuran şeydir. İsa sadece yoksullara ve unutulmuşlara değil, kesin olarak reddedilip mahkûm edilmişlere de ulaşmak için elinden ne geliyorsa yapar: fahişeler, cüzamlılar, suçlular, hükümlüler. Eski fahişe Mecdelli Meryem'in Hristiyanlığını

Filmin kilit ânı, Turner'ın protokolü ihlal ederek yoksul bir beyazı vaftiz etmesidir. Bu ırklararası Hıristiyan dayanışması eylemine karşılık olarak, Turner'ın vaktiyle mutedil olan efendisi (ve çocukluk arkadaşı) Samuel Turner ona karşı acımasızlaşır ve kırbaçla vahşiçe dövdükten sonra ona hapiste amansız günler geçirir. İşin şaşırtıcı yanı şu ki bu hadise Turner'ın isyan etmesine yol açar. Tetikleyici işlev gören şey dayağın vahşiliği değil, Hıristiyanlığın mesajındaki evrenselliğin reddedilmesidir. Beyaz efendi Turner'ı Hıristiyan evrenselliğini eyleme döktüğü için cezalandırdığında, Turner buna köle sistemine karşı geniş çaplı bir isyana önderlik ederek karşılık verir. Turner köle sisteminin sebep olduğu tikel istismarları sineye çekebilmiştir, ama inandığını iddia ettiği evrenselliği, yani Hıristiyanlıkta ifade edilen evrenselliği çiğnemesine en sonunda başkaldırır.

Görüldüğü üzere, köleliğin kendisi ve yol açtığı barbarlık isyana yol açmıştır. Kölelik evrensel eşitliğin düpedüz inkârıdır. Fakat isyanın en dolaysız nedeni, Parker'ın tahayyül ettiği haliyle, efendinin Hıristiyan evrenselliğini inkâr etmesidir. Turner bu noktaya kadar köleliğin dehşetini (beyaz bir adam tarafından tecavüze uğrayan karısının çektiği ıstırap da dahil olmak üzere) kabul eder, ama bu dehşet Hıristiyan evrenselliğine yaptığı çağrının cezalandırılmasını da içerdiğinde isyana kalkışır. Parker ırkçı şiddete kafa tutmada evrenselliğin oynadığı rolü göstermek için isyanın kökenini bu şekilde tasvir eder.

Evrenselin bakış açısından yola çıkıldığında, ırkçılığa karşı mücadele ivedileşir. Turner kendi tikel kimliğinin perspektifi içinde kaldığı sürece, ne kadar adaletsizliğe şahit olursa olsun ya da ne kadar ıstırap çekerse çeksin, isyan etme olasılığını aklına getirmez. İsyana

temel mesajını anlamak bakımından böylesine önemli bir figür haline gelmesi, İsa'nın ortalığı ayağa kaldıran sevmeye tarzının bu en zorlu yönüne işaret eder." Richard Boothby, yayımlanmamış müsvedde. İncillerin en üstünlük okuması bile Mesih'in köle sahiplerinin değil kölelerin tarafında olduğunu açıkça ortaya koyar.

ancak Samuel evrenselliği Turner'ın fark edebileceği bir şekilde ihlal ettiğinde yönelir.²⁴ *The Birth of a Nation*'da evrensellik Samuel'in onun varlığını inkâr etmesiyle belirginleşir. Özgürleşmeci bir siyasi eylem böyle tetiklenir. Özgürleşme daima evrenselcidir. Kişinin kimliğini (bu örnekte, köle kimliğini) bilme tarzına bir temel olarak değil, bildikleri şeylere ve eyleme tarzına bir engel olarak görmesiyle ortaya çıkar.

Tikelin Ayartısı

Thomas Hobbes'tan Ayn Rand'e sağ cenahtan teorisyenlerin tikeli epistemolojik başlangıç noktası olarak görmeleri, hatta evrenselin varlığını sorgulayacak kadar ileri gitmeleri kendi içinde gayet mantıklıdır.²⁵ Tikelle başlamak muhafazakâr ya da liberal düşünürün ko-

24 Parker filmin gösterime girdiği dönemde, üniversite yıllarında bir cinsel saldırıdaki rolü nedeniyle (yargılanıp beraat etmiş, ama olayın parçası olduğunu kabul etmişti) büyük eleştiri aldı. Parker'ın sonrasında başarılı bir kariyeri olsa da, mağdur kadın saldırının ardından intihar etmişti. Bu dava filmin vizyona girmesini aksattı. Parker'ın telafi girişimleri, sorumluluğu üzerinden atmaya ve eylemlerini mazur göstermeye çalıştığı için, durumu daha da kötüleştirdi. Parker'ın davranışlarını göz önüne alırsak, eleştiriler haklıydı. Ama bu olay daha sonra eleştirmenlerin filmin olgusal ayrıntılarını yanlış okumalarına sebep oldu. Örneğin bazı eleştirmenler Parker'ın bildik bir ataerkil tavırla Turner'ın karısına tecavüz edilmesini isyanı tetikleyen olay olarak kullandığını iddia etti. Ne var ki bu hiç doğru değildir. Turner'ı harekete geçiren şey evrenselliğin ihlalidir, tikel yatırımları değil. Turner, eleştirmenlerin iddia ettiği gibi, karısına tecavüz edilmesinin ardından değil, köle sahibinin onu bir beyazı vaftiz ettiği için dövmesinden sonra isyan eder. Film Turner'ın cinsiyetçiliğinin kesin bir onayını sunmaz.

25 *Atlas Silkindi*'de Ayn Rand, kahramanı John Galt'a Aristoteles'in tikelciliğinden onaylayıcı bir dille bahsettirir. Şöyle yazar: "Yüzyıllar evvel, hataları ne olursa olsun, filozoflarınızın en büyüğü olan adam, tüm bilginin formülünü ve kuralını ifade etmişti: *A, A'dır*. Bir şey kendisidir. Bu ifadesinin anlamını hiç kavramadınız. Ben bunu tamamlamak için buradayım: Varoluş Kimliktir, Bilinç Özdeşleşmedir." Ayn Rand, *Atlas Shrugged* (New York: Penguin, 1999), s. 1016

lektiviteyi, her ne kadar bu şiddet gerekli olabilse bile, dünyadaki ilk konumumuza dönük bir şiddet olarak teorileştirmesini sağlar. Ne var ki bu epistemolojinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Solda kök salması o kadar mantıklı değildir.

Son dönemlerdeki düşüncenin siyaseten en çok elden ayaktan düşüren hatalarından biri, evrenseli tikellerden hareketle inşa etmek gerektiği iddiasıdır. Bu görüşe göre, tikeller verilidir, evrenselliğiye bir dizi tikeli bir araya getirerek türetiriz. Bu epistemolojik dönüş tam da doğal yuvası olan Sağda değil de Solda yaşandığı için siyaseten zayıflatıcıdır. Bugünün siyasetinde Sol, Sağın mantıkası olan tikelin mantığına geri çekilmektedir.

Ernesto Laclau ve Judith Butler'in *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik* derlemesine yaptıkları katkılarda bu görüş enine boyuna gözler önüne serilir. Laclau ve Butler evrensellikten duydukları rahatsızlığı farklı şekillerde dile getirirler.²⁶ Bu rahatsızlık her ikisinin

[Türkçesi: *Atlas Silkindi*, çev. Belkıs Dişbudak Çorakçı, Plato Film Yayınları, 2007]. Rand'in kapitalizmin en doymak bilmez biçimine müdanasız yatırımının bu epistemolojiyle ayrılmaz bir bağı vardır.

- 26 Bu kolektif yapının üçüncü yazarı Slavoj Žižek evrenselliğin tutkulu bir savunucusudur ve bu nedenle, ona yönelik saldırılarında bir takım gibi davranan Butler ve Laclau'dan ayrılır. Žižek, çalışmalarının pek çok noktasında, burada biraz farklı bir vurguyla geliştirdiğim aidiyetsizlik olarak evrensellik fikrine çok yakın bir evrensellik fikrini ortaya koyar. Evrenselliği, her toplumu kendinden ayıran ve aynı zamanda toplumlar arasındaki husumetin temelini oluşturan antagonizmayla aynı hizaya koyar. Žižek'e göre, bir toplum ne kadar barışçıl hale gelirse gelsin, antagonizmanın evrenselliğini ortadan kaldıramaz. Bu evrensellik anlayışı en gelişmiş haline *Sex and the Failed Absolute*'ta [Cinsiyet ve Başarısız Mutlak] ulaşır. Žižek bu kitabında Hegel'i izleyerek "[toplumsal bir yapının] istikrarının yalnızca dışarıdan (başka devletlerle savaşla) tehdit edilmediğini, çünkü bu dış tehdidin (savaş tehdidinin) bir uygarlığı içeriden ayakta tutan şey olduğu"nu iddia eder. Slavoj Žižek, *Sex and the Failed Absolute* (New York: Bloomsbury, 2019), s. 343. Bir toplum içindeki düşmanlığı ortadan kaldırırsak, bu antagonizma muhakkak toplumlar arasında ortaya çıkacaktır. Toplumun üyeleri arasındaki istikrarlı iç bağ, başka milletlerle dış çatışmaya bağ-

de tikeli ontolojik bir verili, evrenseli ise çoklu tikellerle etkileşim kurarak ulaştığımız bir şey olarak gördüklerini ortaya koyar. Yukarıda kullandığımız terimlerle ifade etmek gerekirse, Laclau ve Butler, Platon'un değil, Aristoteles'in talebesidirler.

Bu görüş Sol içinde sırf Laclau ve Butler'a özgü değildir. Laclau ve Butler solcu doxa halini almış kanaatlere sözcülük eden temsili figürlerdir. Örneğin Laclau şöyle der: "Evrensel' asla bağımsız bir varlık değildir; tikellikler arasında her zaman sonsuz ve tersine çevrilebilir bir ilişkiye karşılık gelen 'isimler' kümesidir."²⁷ Burada, Laclau tikellerin var olduğunu, evrensellerin var olmadığını varsayan nominalist bir felsefe serdeder. Evrenseli tikellerin birbirleriyle nasıl ilişki kurduğunu gösteren bir isme ya da isimler dizisine indirgemek suretiyle, evrenselin epistemolojik önceliğini ortadan kaldırır, ki bu öncelik, kolektif sorumluluk konusunda sürdürülebilir bütün iddiaların temelidir. Başkaları ile benim aramdaki tek bağ aramızdaki pamuk ipliğine bağlı bir ilişkiyse, öyleyse onların çıkarlarını ancak kendi çıkarlarımla uzlaştırabildiğim ölçüde umursamakta haklıyım demektir. Yahut en azından kolektife bağlılığım, evrensellerin var olduğunu varsaydığım zamanki kadar aşikâr değildir.

Butler bu yolda Laclau kadar ileri gitmez ama yine de epistemolojik açıdan evrenseli yerinden eder. Butler, evrenseli, birbiriyle

lıdır. Antagonizmanın sürekli doğurduğu çatışmadan kaçmanın yolu yoktur. Dolayısıyla Žižek şöyle der: "Her bireyin [uluslararası] barbarlığa katılmaya hazır olması devletin etik yapısının nihai payandasıdır." Slavoj Žižek, *Sex and the Failed Absolute*, s. 344. Toplumsal arasındaki evrensel antagonizma toplumda barış içinde bir arada yaşamayı sağlamanın yegâne yoludur. Žižek'in gözünde evrensellik, bir yerlerde şiddetli bir mücadele olması gerektiği anlamına gelir.

27 Ernesto Laclau, "Structure, History and the Political", *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left* içinde, ed. Judith Butler, Ernesto Laclau ve Slavoj Žižek (Londra: Verso, 2000), s. 194 [Türkçesi: *Olumsuzsalık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, 2009].

rekabet halindeki tikeller arasında müzakere ederek inşa ettiğimizi ileri sürer. Bunu yapmazsak, sömürgeci mantık dediği şeye düşme riskiyle karşı karşıya kalacağımızdan endişe eder. Kendi sözleriyle belirtelim: “Tercüme olmadan, evrensellik iddiasının bir sınırı aşmasının tek yolu sömürgeci ve yayılmacı bir mantıktan geçer.”²⁸ Butler, evrenselin tikel kültürden tikel kültüre tercümesini, evrenselin tahakkümü tuzağına düşmekten kaçınmanın tek yolu olarak görür ki bu tahakküm onun gözünde siyaseten hiç istenmeyecek bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında, evrensel, gardımızı almamızı gerektiren daimi bir tehlikeyi temsil eder. Fakat bu tehlike ancak tikelliği başlangıç noktası olarak aldığımızda zuhur eden bir tehlikedir.

Tikellerden yola çıkma ve tikele yönelik kaygılarımıza odaklanma fikri zamane kulaklarımıza özgürleşmeci gelse de, bunun tek nedeni evrenselleştirme söz konusu olduğunda dur durak tanımayan kıyasıya eleştirinin işitme duyumuzu yıpratmış olmasıdır. Tikeller halinde başladığımızı, evrensele de ancak tikellerin birikimiyle ulaşabileceğimizi varsayarsak, o zaman meydana getirmeye çalışabileceğimiz bütün değerler ister istemez kaçınılmaz şiddetli bir dayatma gibi görünecektir. Evrensel değerleri tikelin önceliği perspektifinden hareketle savunma girişimi daha başlamadan başarısızlığa mahkûm bir çabadır. Uygulamaya geçirilebilir değerler evrenselin önceliğine bağlıdır.

Tikelin önceliğinden doğan sonuç, tikel baskı örneklerinin, bu baskının hangi değerleri bozduğunu eleştirme becerisi olmadan eleştirildiği bir dünyadır. Tikel baskı örneklerinin kötü olduğunu biliriz, ama neden kötü olduğunu anlama yetisini yitirmişizdir. Bunun nedeni evrenselle bağımızı kaybetmiş olmamızdır. Baskıcı bir durumun adaletsizliklerine karşı hep birlikte mücadele etmek için bir gerekçeyi bize sadece evrensellik sunar.

28 Judith Butler, “Restaging the Universal: Hegemony and the Limits of Formalism”, *Contingency, Hegemony, Universality* içinde, ed. Judith Butler, Ernesto Laclau ve Slavoj Žižek (Londra: Verso, 2000), s. 35.

ABD'deki yurttaşlık hakları hareketinin en büyük başarılarından biri mücadelesinin evrenselliği konusundaki ısrarıydı. Siyah bireylerin başkalarıyla eşit olmaması eşitsizliğin ta kendisi anlamına geliyordu. Oy verme hakları için yapılan yürüyüşler siyahların oy verme haklarının sağlanmasının herkesin özgürlüğünün sağlanması anlamına geldiğini ortaya koymuştu. Cezayirlilerin Fransızlara karşı mücadelesinde ya da Viet Kong'un ABD'ye karşı savaşında olduğu gibi, tikel mücadelenin her zaman evrensel bir arka planı olmuştu. Her durumda, bazılarının özgürleşmesi evrensel özgürleşmeyi de içinde barındırıyordu.

Bugün bu siyasi durumun çok uzağındayız. Artık, göçmenlere yapılan muamele, transseksüellerin dışlanması, süregelen çevre felaketi ya da siyah bireylere yönelik kurumsal şiddetle ilgili tepkiler söz konusu, ama bu tepkilerin evrensel bir zemini ya da hepsini olası bir hareketlilikte bir araya getirebilecek bir bağ yok. Bunun yerine, baskı örnekleri tamamen tikel bir çerçevede duruyor. Göçmenlerin, transseksüellerin, beyaz olmayanların, işçi sınıfının ve başkalarının durumları sıralanırken, listeye başka bir tikelin eklenmesi için her zaman yer bırakılıyor. Baskı örnekleri söz konusu olduğundaki bu sıralı yaklaşımın sorunlu yanı, listede bir ögenin hep unutulabileceği gibi bir tehlikenin olması değil, tikeller listesinin asla bir evrensel edememesidir.

Baskı örnekleri konusundaki gruplandırma yaklaşımı evrenselliğin dolaylı bir reddini temsil eder. Bu yaklaşım egemen tikelci epistemolojiden türeyen liberalizmin zorunlu bir ifadesidir. Bu işleyişteki ideolojik şiddet evrenselliğin terk edilmesinden doğan şiddettir. Butler ideolojik şiddeti evrenselin buyurganca dayatılmasıyla özdeşleştirirken, bizim ona göndermede bulunamamamızda çok daha acımasız bir şiddet vardır. Evrensele başvurmadan bir grup tikelin varoluşu içinde sıkışıp kalan birey, kendini devamlı yalıtılmışlık içinde tanımanın şiddetine katlanır. Özgürleşmeci evrensel var olmadığına,

birey kapitalist düzeneğin mükemmel dışlisine dönüşür: Kapitalizmin talep ettiği sistematik rolü icra ederken kendini yalıtık bir tikel olarak kabul eder. Tikeller grubunun bağı bütünüyle olumsal ve geçicidir, asla özgürleşmeci değildir.

Muhafazakârlar ya da liberallerin gözünde, kolektif olan, her zaman çöküşün eşiğindedir. Zira onu bir arada tutan evrensel (kolektif bağ her zaman bir evrenseli gerektirir) bünyevi değildir, inşa edilmiştir. Bundan dolayı, muhafazakârlar devamlı dışlama yoluyla kolektivite yaratacak milli veya etnik kimlik çağrılılarıyla onu güvence altına almaya çalışırlar. Muhafazakâr siyasetin temeli dost-düşman karşıtlığına dayanır çünkü muhafazakârların kolektif bir bağı güvence altına almasının tek yolu budur. Liberaller de aynı zayıflıktan mustarıptır ama muhafazakârların başvurduğu bölücülükten kaçınırlar. Bunun yerine, liberaller farklılıklar üzerinden bağ kurmayı savunur. Onlara göre, aramızdaki bağın kaynağı farklılıkların müzakeresi olabilir.

Solcu ya da özgürleşme savunucusu içinse durum hepten farklıdır. Evrensellik tikellerin olanaklılık koşuludur. Tikelleri karşısında kurucu bir rol oynar. Neticede, evrensel aracılığıyla kurulan kolektif bağ çözülmez bir bağ oluşturur. Evrensel, dışarlıklı bir yabancı değil, her bir tikelin kendisini eksik bulduğu içsel bir noktadır. Evrensel, bu eksiklik sayesinde, tikeller dizisini bir arada tutar; hem de, tikeller bu bağlantının farkında olmasalar bile.

2

Namevcut Olmanın Önemi

Ait Olmayı Dahil Etmek

İnsanlar evrenselin tikele hükmedip damgasını vuran şey olduğuna inanır. Bu kaniya göre evrensellik her benzersiz tikeli, tikelin biricikliğini ihlal eden genel bir kalıba girmeye zorluyordur. Evrenselliği tikel kimlikleri kendi emirlerine uymaya zorlayan şey olarak düşünürler. Bu görüşe göre evrensellik, okuldaki herkese kendi kurallarını ve zevklerini dayatan popüler çete gibi çalışır. Bu tahakküm altında, okuldaki tüm tikel kimlikler kendilerini çetenin görünüş, tarz ve davranış beklentilerini belirleyen sözümona evrensel standardının ışığında görmelidir. Günümüzde gerek popüler gerekse teorik açıdan yaygın olan evrensellik anlayışı işte budur. Benim burada çürütmeyi amaçladığım anlayış da budur.

Evrenseli bu şekilde teorileştirmedeki sorun, evrenselliği tamamıyla yanlış konumlandırması, onu yapıya uymayanda değil de her şeyin yapı içindeki yerini belirleyen şeyde konumlandırmasıdır. Evrensellik toplumsal belirlenimin başarısından değil başarısızlığından doğar. İnsanlar evrenselliği bir tahakküm kuvvetiyle aynı saf içinde yan yana getirip onu popüler bir çete gibi düşündüklerinde,

yapıların bütün olabileceğini ve içlerindeki tikelleri belirlemelerinin bütününüyle etkili olduğunu varsayarlar. Bu varsayımdaki sorun, yapıların aslen nasıl varolduklarını ve kendilerini nasıl yeniden ürettiklerini gözden kaçırmasıdır.

Yapıların varlıklarını sürdürmelerinin nedeni dört başı mamur olmaları ve öylece işleyip gitmeleri değildir. Bilakis, mütemadiyen bir engelle karşılaştıkları için devam ederler. Bu engel onların başarısızlığını işaret eder. Ama bu engel aynı zamanda, yapı içindeki her şeyi onu aşma çabasına iter. Onu harekete geçirecek bir engel olmasaydı hiçbir yapı kendini yeniden üretemezdi. Yapı kendini, evrenselliğin sahası olan engele karşı mücadele yoluyla tanımlar. Kitap boyunca ve yine burada savunduğum gibi, bir yapının içine sığmayan nokta evrensellik noktasıdır. Evrensel, yapının zorunlu ayak bağıdır. Yapının içindedir ama ona ait değildir. Evrensellik, bir yapı kendini yeniden üretmeye çabalarken dıştan gelen bir engelle karşılaştığında aşıkâr hale gelen aidiyetsizliktir.

Bunu başarılı bir Amerikan futbol takımının yapısı çerçevesinde düşünebiliriz. New England Patriots başarılarının önüne bir dizi dış engel koyarak kendilerini dominant bir takım şeklinde yeniden üretir: yaşanan bir oyun kurucu, onlara karşı önyargılı düdük çalan hakemler, onlara haksız yere ceza kesen lig komiseri, süregelen mükemmelliklerine ket vurmak için yürürlüğe konan yeni kurallar ve diğer tüm takımların onları yenmek için fazladan motivasyonla oynamaları. Tüm bu dış engeller onları kendilerini yeniden üretmeye ve bir şampiyonluk takımı olarak kalmaya iter. Patriots ne kadar sık kazanırsa kazansın, bazı eski engellerin yerini yenileri alsa bile, dış engeller devam eder. Bu da bize bu dış engelleri aşıp şampiyon olma dürtüsünün takımın yapısı dahilindeki bir iç sınırdan kaynaklandığını gösterir. Her ne kadar Patriots sadece dış engellere odaklansa ve bunun bir iç sınır olarak yansıdığını görmekten kaçınsa da, dış engeller bu iç sınırın kendini ifade etme biçimidir.

Bu örnekte, evrensellik ne New England Patriots'ın bir takım olarak bütünü ne de Super Bowl'da galip gelme çabalarıdır. Evrensellik, takımın karşısına çıkarak onu hem teşvik eden hem de kazanmasına mani olan çeşitli engellerdir. Evrensellik bu engellerde ve bu engellerin tekrar edilen hâkimiyet kurma çabası yolunda durmaksızın ortaya çıkmasında yatar. Evrenselliğin zuhur ettiği noktalar olarak bu dış engeller, aslında evrenselliğin itici gücü olan bir iç sınırın tezahüründen ibarettir. Ne yazık ki Patriots, faaliyetlerinde herhangi bir evrenselliği idrak etmez, bu da onları sadece kendi takımlarındaki herkesi değil, diğer takımlardaki herkesi de birbirine bağlayan şeyi kucaklamaktan alıkoyar. Sol için bir model işlevi göremezler. Ama evrenselin varlığını, sürekli kazanma çabalarının tosladığı şey biçiminde göstermek gibi bir faydaları var. Sol siyaset Patriots'tan ders çıkarabilir ve evrenselliği iç sınır olarak kabul ederek onu kendi hareket noktası haline getirebilir.

Evrenselliği bu şekilde görmek tüm siyasi mücadelelerimizin herhangi bir grubun iç sınırı olan ortak bir aidiyetsizlikle nasıl bağlantılı olduğunu anlamamızı sağlar. Bu aidiyetsizlik tikel mücadelelere odaklanınca gözden kaçırılan şeydir. Tikeller birbirleriyle açık bir bağlantıları olmaksızın yapıya aittirler; ama iddiam o ki evrensel, yapıya uymayan şeydir. Fakat aralarında diyalektik bir ilişki vardır. Evrensel, tikellerin kendilerini bütünüyle tikel olarak gerçekleştirmelelerini önleyen takozdur. Tam bir gerçekleşmenin yaşanmamasıyla, evrensel olarak birleşirler. Evrensellik ve tikelliği bu şekilde anladığımızda, tek tek unsurları birbirinin ardına getirerek bir kolektivite oluşturmamız gerekmez. Bunun yerine, tikellerin hepsinde bulunan ortak sınırdaki evrenselin hepsinin ilişki kurma biçiminde oluşan bağlantı aracılığıyla bir kolektivite zaten en başından itibaren mevcuttur.

Evrenselin kurulan bu müşterek ilişki özgürlüğün temeli olarak görülebilir. Toplumlar özgürlük farkındalığını bastırmasa da, özgürlük her tür toplumsal düzende evrenselidir. Bu evrensel özgürlüğün

temeli, ne kadar despotik olursa olsun, hiçbir hâkimiyet biçiminin dört başı mamur olamamasıdır. Hiçbir toplum tebaasını tam bir başarıyla belirleyemez; aksine, her toplumun hâkimiyetin nihayetinde saplanıp kaldığı bir aidiyetsizlik noktası vardır. Bu aidiyetsizlik noktası evrensel olarak her toplum biçimine ve her kültür türüne içeriden damgasını vurur. Onun etkilerini olabildiğince azaltmaya çabalanır ama bu nokta her toplumun gündelik işleyişinde sürekli bir rahatsızlık teşkil eder. Aidiyetsizlik noktası olarak evrensel, topyekûn despotizmin ters yüzüdür. Evrensellik despotizmin eksikliğinde var olur.¹

Bir hâkimiyet yapısı aidiyetsizliğin bir noktasını asimile etse bile, aidiyetsizliğin kendisini asimile edemez. Hâkimiyet topyekûn olmaya çabalar ama tüm direnci ortadan kaldırmaya yaklaştıkça, aşılmaz bir engelle, yani asimile edemediklerine bağımlılığıyla karşılaşır ki bu da onun topyekûn denetimi üzerinde bir fren görevi görür. Bu engel, ona üzerinde hareket edeceği bir şey, dolayısıyla bir varlık gerekçesi sunarak hâkimiyet zorlantısına kuvvet verir. Ama üzerinde uygulanan güce rağmen, engel boyun eğmez çünkü her tür hâkimiyetin varlığı için gerekli koşulu temsil eder. Netice itibarıyla, despotik güç topyekûn despotizme ulaşamaz. Dış engeli aslında bir iç sınırdır. Dış engel aşılamaz olmaktan çıkarsa, başka bir engel peyda olacaktır. Despotizm söz konusu olduğunda, bir engelin tasfiyesi en az önceki kadar inatçı görünecek yeni bir engelin peşrevidir her zaman.

1 Bu anlamda, eksikliğin varlığını en hararetle reddeden düşünürün evrensellliği felsefi bir tuzak olarak görüp reddetmesi de şaşırtıcı değildir. Gilles Deleuze (Félix Guattari ile birlikte) “eksikliğin toplumsal üretim içinde ve aracılığıyla yaratıldığını, planlandığını ve düzenlendiğini”ni iddia ettiği aynı metnin sonraki kısmında şu meşhur vurgularını yapar: “Tek evrensel tarih olumsuzluğun tarihidir.” Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. Robert Hurley, Mark Seem ve Helen R. Lane (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983), s. 28, 224 [*Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni* 1, çev. Fahrettin Ege, Bilim ve Sosyalizm, 2017].

Bunu Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra, nispeten despotik olmayan küresel kapitalist düzenin eylemlerinde bile görebiliriz. Berlin Duvarı'nın yıkılışı kapitalist düzen için aşılması zor bir engel olan Demir Perde'nin sonuna işaret ediyordu. 1990'ların başlarında kısa süreliğine bu düzen aidiyetsizliği tamamen ortadan kaldıracakmış gibi görünmüştü. Ne var ki bu fasıl uzun sürmedi. En çarpıcı olarak El Kaide'nin ABD'ye yıkıcı saldırısı ve IŞİD'in Ortadoğu'da halifelik kurma girişimi dahil olmak üzere, gerici İslamcı projelerin çeşitli biçimlerinde, aidiyetsizliğin yeni tezahürleri hızla ortaya çıktı. Bu İslamcı terör yeni bir çetin engel şeklinde zuhur etmişti, ki George W. Bush'un bu teröre karşı savaşı neredeyse sonu gelmeyecek bir savaş olarak hayal etmesinin nedeni buydu. Bush, kesin bir bitiş noktası olmayan bir Terörle Savaş ilan ederek bunun Demir Perde'nin yerini alacağını duyurmuş oldu.

Kapitalizmin baştan aşağı küreselleşmesinin önündeki bu yeni dış engelin ortaya çıkışı kapitalizmin totalleşmesinin iç sınırına delâlet eder. Sadece kapitalizm için değil, her topyekûn hâkimiyet kurma girişimini boşa çıkaran bir sınırdır bu. Engelin biçimi olumsal olsa bile (kapitalist düzen için bu engel İslamcılar değil de köktenci Hıristiyanlar da olabilirdi) sınırın kendisi zorunludur. Her yapının nihayetinde çarptığı sınır, yapı için kurucu bir yokluk vazifesi gören, asimile edilemez bir aidiyetsizliktir. Aidiyetsizlik evrenseldir.

Hiçbir toplum bizi aynı anda kendisine yabancılaştırmadan kapsayamaz. Bir topluma aidiyetim her zaman bozulur, bu da kabul edemeyeceğim bir istikamete gittiğinde bu toplumdan yüz çevirmemi mümkün kılar. İşte bu yüzden özgürümdür. Özgürlük bir aidiyet değeri, özgür bir toplumun üyesi olma değeri değildir. Özgürlük, herkes için, en çok uyum içinde hissedenler için bile geçerli olduğundan dolayı, evrensel olan aidiyetsizliğimizi deneyimlediğimizde bir değer mahiyetinde ortaya çıkar.

Hepimiz uyum sağlamakta başarısız oluruz ve bu evrensel başarısızlık toplumsal belirlenimden kurtuluşumuzun temelidir. En

otoriter toplum bile, bireyleri kendi düzenine tam bir başarıyla katabilmesinin bir neticesi olarak var olan özgürlüğün içeriğini boşaltamaz. Toplumsal kuvvetler üzerimizde ne kadar etkili olursa olsun, bu itaatın bir şekilde altını oyan bilinçdışı bir ilave olmadan itaat edemeyiz. Stalinist Sovyetler Birliği'nde itaat etmeyenler için özel sahalara duyulan ihtiyacın sebebi de buydu. Gulag'ın esbab-ı mucibesi, evrensel özgürlüğün yapılandırıcı bir yokluk şeklinde kitlesel endoktrinasyona nüfuz etmesidir. Bu yokluk kendi varlığını, bireyi kendisiyle uyumsuz hale getiren bilinçdışına borçludur. Her ne kadar bilinçdışının, bilinçli olarak istemediğimiz şeyleri içerdiği için, özgür olmadığımız saha olduğunu varsaysak da, bilinçdışı olmasaydı özgürlük de olmazdı.

Aidiyetsizlik her öznedeki kendini bilinçdışı mahiyetinde gösterir. Bir bilinçdışına sahip olmak, kendime ait olamayacağım, mevcut halimle asla tamamen özdeş olamayacağım anlamına gelir. Toplumsal düzenin kendini tamamlamasını engelleyen boşluk, istediğim şey ile onu isteme tarzım arasına bir boşluk, psikanalizin bilinçdışı diye adlandırdığı bir boşluk yerleştirerek içime girer. Bilinçdışına sahip konuşan varlıklar olarak, bilinçdışı arzumuz bilinçli irademizle çelişir. Formumu korumak için her gün kalori alımı sınırlamak isterim istemesine ama bilinçdışı arzum beni akşam yemeğinden sonra bir Twinkie* yiyip diyetimi sabote etmeye yönlendirir. Ne yazık ki diyet yapma isteğim bir özgürlük eylemi değildir, ama sabotaj öyledir.

Özgürlük, özgür irademizle değil, toplumsal taleplerle uyuşmayan bilinçdışı bir arzudan doğar. Özgürlük eylemleri eldeki seçenekleri bilinçli bir şekilde ölçüp biçtikten sonra isyan etmeye karar verdiğimde değil, başka türlü yapamayacağımı hissedip bilinçdışı dürtüm doğrultusunda hareket ettiğimde ortaya çıkar. İşte bu, özgürlüğün paradoksudur ve sahip olduklarımızdan (bilinçli irademizden) değil de yoksun olduklarımızdan kaynaklanmasının sonucudur.

* ABD'de hayli popüler olan, içi kremayla doldurulmuş yağlı kek -çn.

Tüm öznelerdeki bu iç mesafenin evrenselliği topyekûn baskıdan özgür oluşlarına işaret eder. Toplumsal düzenin talepleri ile bireysel öznenin karşılıkları mükemmelen uyuşsaydı, evrensel özgürlük için hiçbir alan kalmazdı. Tikel kimliğimize ve verili dünyamıza sıkışıp kalmış olurduk. Gelgelelim bunların birbiriyle asla uyuşmadığını görüyoruz. Toplumsal emirlere tamamen riayet etmeye çalıştığımızda bile, emir ile ona itaatim arasında bir boşluk kalır. Bu boşluk hem itaat hem de isyan için gereklidir. Sırf ezbere itaat etmek yerine, bir özdeşleşme eylemi yoluyla itaate yatırım yapmamı sağlar. Fakat diğer yandan, toplumsal talep ile itaatim arasındaki boşluk tam itaati imkânsız kılar. Tam itaat zorunlu olarak bir derece isyanı gizler; bu yüzden ki tam itaat görüntüsü, yetkilileri her zaman şüpheye sevk eder.

Patronun emirlerini her daim hevesle yerine getiren çalışan, eve gelip de uykuya daldığında, rüyasında patronu öldürdüğünü görebilir. Hep mükemmel çalışan olmak için sarf edilen bilinçli çaba, cinayet fantazisi kadar dramatik olmasa bile, yıkıma dönük bilinçdışı bir yatırım olmaksızın var olamaz. Emirleri zamanında ya da verimli şekilde yerine getirmeyen iş arkadaşlarına çıkışmaktan keyif almak kadar basit olabilir. Böylelikle, uyumlu çalışan, şirketin verimliliğine değil, düzensizliğine katkıda bulunacaktır. Tüm topluluklar aynı aidiyetsizlik sorunundan mustarıptır, sadece şirketler değil (hatta şirketlerin, diğer toplulukların sahip olmadığı istihdam ve maaşlar gibi aidiyet üretmeye yarayabilecek özendirici özellikleri vardır). Aidiyetsizlik özgürlük getirir çünkü toplumsal düzende sırtımızı yaslayabileceğimiz esaslı bir desteğimizin olmadığını gösterir.²

2 Bu hususu ilk öne süren Hegel olmuştur. *Tinin Fenomenolojisi*'ni, her sözümona aidiyet konumunun kendi altını nasıl oyduğunu göstermenin bir yolu olarak kaleme almıştır. Bu kitapta mutlak bilmeye ulaştığımızda, nihayetinde ait olduğumuzu idrak etmeyiz; bilakis, ait olamayışımızla yüzleşmek zorunda kalırız. Mutlak surette bildiğimiz şey budur. Psikanaliz daha sonra ortaya çıkmış ve psişenin yapısını analiz ederek bu hükmü doğrulamıştır.

Tastamam ait olamayışımız eşitliğin evrenselliğinin de temelini oluşturur. Hiç kimse, bizatihi eksik olan, dolayısıyla aidiyet ile aidiyetsizlik arasında kesin bir ayrım yapamayan bir toplumsal düzene büsbütün ait olamaz. İçeride, aidiyeti tanımlamaya yarayabilecek güvenli bir yer yoktur.³ Her ne kadar kimileri aidiyet yanılmasına başkalarından daha fazla sarılsa da, herkes ait olmakta aynı şekilde başarısız olur.

Toplumsal hiyerarşiler bu başarısızlığı maskeler ve bazı insanları diğerlerinden daha eşit olarak sunar. Ama bu değer tamamen başkalarının değerlendirmesine bağlıdır. Herhangi bir toplumsal otoriteyi arkasına alarak kendi kendini sürdüremez. Hiç kimse hakikaten ait değilse, o zaman hiçbir hiyerarşinin esaslı bir statüsü yok demektir. Tüm toplumsal hiyerarşiler onlara hep birlikte inanmamıza bağlıdır. Birinin önemine hep birlikte inanmayı bıraktığımızda, bu önemin ortadan kalkmasına neden olabiliriz, ki bu da aidiyet eksikliği aracılığıyla belirginleşen evrensel eşitliği ortaya çıkarır.

Toplumun ahlaki normlarını çiğnediği için kamuoyu mahkemesinde suçlu bulunan ünlülerin durumunda bu fenomen açıkça ortaya çıkar. 2017'nin başlarında Kevin Spacey başarılı bir televizyon dizisinin yıldızı ve önemli bir sinema oyuncusuydu. Onayladığı her projeye finansman sağlayabiliyordu. 2018 yılına gelindiğinde, çocuk tacizi iddialarının kamuoyuna yansımalarının ardından Spacey tamamen önemsizleşti. *House of Cards* dizisi onu kovdu ve sürmekte olan bir film prodüksiyonu, gişede kesin bir başarısızlığa yol açacak şekilde filmi onunla birlikte yayınlamak yerine, epeyce

3 Hegel *Tinin Fenomenolojisi*'nin Önsöz'ünde "her şey hakiki olanı sadece *töz* olarak değil, aynı zamanda *özne* olarak kavramaya ve ifade etmeye bağlıdır" derken, amacının bu olduğunu doğrudan belirtmese de, evrensel eşitlik formülünü ifade etmiş olur. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, çev. Terry Pinkard (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), s. 12 [Türkçesi: *Tinin Görün-gübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2004].

mali bedeli olsa da onu prodüksiyondan çıkardı. Spacey'nin yapıp ettikleri ifşa olduğunda, insanlar onun önemli olduğuna inanmayı bıraktı ve Spacey, başkalarına bir uyarı işlevi görmek dışında, ehemmiyetini tamamen yitirdi.

Spacey'nin çöküşünün de gösterdiği gibi, aidiyete dayalı toplumsal statü aidiyetsizliğin altında yatan eşitlik için bir maskeden ibarettir. Spacey'nin ihlalleri söz konusu olduğunda bu durum açıktır ama zenginlere baktığımızda o kadar açık görünmez. Zenginlerin paraları olduğu için toplumsal itibarı ve nüfuzu vardır, insanlar onlara saygı duyduğu ya da inandığı için değil. Ne var ki paranın kendisi kamuoyundan çok daha sağlam değildir. Para sadece herkes ona iman ettiği müddetçe varlığını sürdürür.⁴ Bunu örgütlemek zor olur elbette, ama paranın bir değeri olduğuna inanmaktan hep birlikte vazgeçebilir ve zenginlerin ayrıcalıklarını tanımayı bırakabiliriz. Böyle bir olayı hayal etmenin zorluğu, ekonomik çöküşlerde paranın tüm değerini kaybettiği gerçek tarihsel olaylarla tezat oluşturur. Bu hadiseler toplumun paranın değerine kolektif inancının piyasanın kendisiyle birlikte alaşağı olduğu anlardır. Eşitsizlik işaretinin (servetin) ne kadar çabuk yok olabileceğini gösterdikleri için, evrensel eşitlik ile aidiyetsizlik arasındaki bağlantıyı ortaya koyarlar. Eşit aidiyetsizliğimiz, servetin ya da toplumsal statünün ehemmiyetine inancımız çöktüğünde belirginleşir.

4 Georg Simmel klasik eseri *Paranın Felsefesi*'nde şöyle der: "İnsanların birbirlerine duydukları genel itimat olmasaydı, toplumun kendisi dağılırdı, zira bütünüyle çok az ilişki başka bir kişi hakkında kesin olarak bilinen şeylere bütünüyle dayanır ve itimat, rasyonel kanıt ya da şahsi gözlem kadar güçlü ya da onlardan daha güçlü olmasaydı, çok az ilişki devam ederdi. Keza, para işlemleri de itimat olmadan çöker." Georg Simmel, *The Philosophy of Money*, 2. basım, çev. Tom Bottomore ve David Frisby (New York: Routledge, 1990), s. 178-179 [*Paranın Felsefesi*, çev. Öykü Didem Aydın ve Yavuz Alogan, İthaki, 2018]. Paranın bir değeri olduğuna inanmayı hep birlikte bırakırsak, zenginler birdenbire çok daha az zengin olurlar.

Dayanışma, ayırt edilmesi en zor evrensel değerdir. Toplumun gündelik işleyişi sırasında fark edilmesi neredeyse imkânsızdır. Fakat bir kriz patlak vermeyegörsün, evrensel dayanışmanın statüsü baştan aşağı dönüşüme uğrar. Kriz sonrasında, evrensel dayanışmayı inkâr etmek neredeyse imkânsızlaşır.

Dayanışmamız, servet ve toplumsal statünün gizlediği eşit aidiyetsizlikte yatar. Evrensel dayanışma vardır çünkü hiç kimse bütünüyle ait değildir ve herkes eksiklikle maluldür. Toplumun yapılandırıcı yokluğunu aşan hiç kimse tam bir aidiyet kazanamaz. Kendimizi yalıtık kimseler olarak görmek, evrensele bağımlılığımızı yanlış anlamaktır. Eksik bir özne olarak, tek başına varlığımızı sürdüremez ya da başkalarına muhtaç olmadan ayakta kalamayız. Atomistik bir kimliğe ideolojik açıdan ayrıcalık tanıyan kapitalist bir toplumda bile, kişinin kendi özneliliği evrenselliğe devamlı göndermede bulunur. Eksik özne, başkalarıyla içkin bir evrensel dayanışma ilişkisi içinde var olur. Toplumsal hiyerarşiler ve kültürel farklılıklar bu dayanışma gerçeğini gizleyebilir ama bu dayanışma yine de evrensel olarak mevcuttur.

Evrensel dayanışmanın açıkça ortaya konduğu anlar müşterek bir ait olamama halinin belirginleştiği zamanlardır. İşte bu yüzden kriz sırasında dayanışma hissederiz. Dünyada ne zaman bir kriz yaşansa, her zaman mevcut olan evrenselliğin insanların yardım etme çabasıyla görünür hale geldiğine şahit oluruz. İnsanlar erzak göndermek, kan bağışında bulunmak, hatta kriz bölgesine bizzat giderek yardım sağlamak için hemen harekete geçer. Evrenselliği reddeden ve yalnızca tikellerin var olduğuna inananlar haricinde, kriz asla yalnızca tikellerin krizi değil, evrensel bir krizdir. Bu sağcı tikelciler kendilerini krizden korumaya çalışırlar. Ama diğer herkes için kriz, dayanışmanın yalnızca kimliğimizi paylaşanlarla sınırlı bir bağ değil, evrensel bir değer şeklinde ortaya çıktığı bir ânı temsil eder. Evrensel dayanışma kimseyi dışarıda bırakmaz; çünkü başlangıç noktası,

ait olmayanlardır. Evrensel dayanışma, ait olmayanlarla, aidiyetsizliğin evrenselliği aracılığıyla kurulan bir dayanışmadır.

Kimi zaman, evrensel dayanışmaya gerçekte hiçbir yatırımı-mız olmadığı halde, sırf dert ediyormuş gibi görünmek için kriz mağdurlarına yardımcı olmaya çalıştığımız doğrudur. Hatta bu tür çabalar geri tepme eğilimi gösterebilir ve yardımcı olmaya çalıştığımız kimseler için hayatı daha da kötüleştirebilir. Fakat bu etkenler dayanışmanın evrenselliğini azaltmaz. Adi amaçlarla yardımcı olmaya çalışsak ve bu çabalarımız sonucunda kriz daha da kötüleşse bile, yardım etme dürtüsü evrensel dayanışma gerçeğini ifade eder. Başkalarını apaçık sıkıntı içinde gördüğümüzde bu durum hep birlikte paylaştığımız evrensel aidiyetsizliği çağrıştırır ve dayanışmayı üretir, her ne kadar bu dayanışmanın uyanması bir krizin patlak vermesini gerektirse bile.

Gelgelelim bizi kurtarması için bir krizi beklememize lüzum yok. İster sokakta yanlarından geçtiğimiz evsiz insanlar, ister dünyanın dört bir yanındaki varoşlarda yaşama dair yakaladığımız kısa bir anlık görüntü, isterse hiç yorum yapmadan geçip gittiğine şahit olduğumuz bariz bir ırkçı hadise olsun, ait olamama haliyle günbegün karşılaşıyoruz. Bu anların her birinde, evrensel dayanışmaya katılımımızı keşfetme fırsatımız var. Tarihimizin herhangi bir noktasında, aidiyetsizlikteki dayanışmamızı fark edebilir ve evrensel değerlerin hiç kimseyi, hatta ait olmayanları bile dışlayamayacağını öne sürebiliriz.

Başarısızlıktaki Özgürlük

Bugünün kapitalist evreninde işe koşulan baskın evrensel olan *özgürlüğü* incelediğimizde, dosdoğru evrensellik sorunuyla karşılaşırız. Ne kadar tikel olursa olsun, özgürlük bayrağı altında gerçekleşmeyen hiçbir mücadele yoktur. Özgürlük eşitliğin bile önüne geçerek, bugün insanları bir araya getirebilen tek evrenseldir. Özgürlük

kavramını bir biçimiyle korumamız gerektiği aşikâr.⁵ Özgürlük olmazsa, varoluşumuzun toplumsal veya biyolojik belirleyicilerine karşı hareket etme olasılığı ortadan kalkar ki bunca insanın özgürlükten bahsetmeye devam etmesinin nedeni budur. Yine de, birçoklarının özgürlüğü ifade etme biçimi çoğu zaman özgürlüğün evrenselliğine ihaneti temsil eder.

Bu durumun en belirginleştiği vaka, ABD'nin Irak'ı bu evrensel adına ("Irak'a Özgürlük Operasyonu") işgalidir. Özgürlüğe karşı girişilen bu saldırı, onun lafzı altında gerçekleşmişti. Savaşın mimarı George W. Bush, Londra'da ona karşı yapılan bir protestoyu bile ABD'nin uğruna savaştığı özgürlükle özdeşleştirerek kutlayabilmişti. Bush, Irak'a Amerikan özgürlüğünü dayatıp Irak'ı sosyoekonomik açıdan ABD'ye daha çok benzetmek ya da Irak'ı ABD'nin ekonomik açıdan sömürebileceği bir sahaya dönüştürmek için Irak'ı işgal etmişti. Bu girişim büyük ölçüde başarısız olsa da, Batı'nın özgürlük dayatması bir devlet olarak Irak'a ve orada yaşayan halka feci zarar verdi. Savaş en az 500.000 kişinin ölümüne ve milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden oldu; ve işin ironik yanı şu ki Irak'ı aktif biçimde terör ihraç etmeyen istikrarlı bir ülkeden bir terör yuvasına dönüştürdü. Ama gelin görün ki bu felaket, evrenselliğin sözümona o uzun ve iflah olmaz tarihindeki kötü fikirlerden bir başkası olarak önümüze sürülüyor.

Bush'un o dönemde kendisini dinlediğimizde, aklından evrensel özgürlüğün geçtiği açıktı. Savaştan önce yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında şu meşhur lafları etmişti: "Kıymet verdiğimiz

5 Birkaç sene evvel, özgürlüğün siyasi gerekliliğini övdüğüm bir konuşmada, dinleyicilerden biri özgürlüğün kapitalist baskıyla ilişkilenmesinin onu bugün savunmayı sürdürmeyi imkânsız hale getirdiğini öne sürmüştü. Bu düşünceye yönelinmesini anlıyorum ama eğer özgürlükten vazgeçilirse, siyasi eylem fikrinin kendisi de ortadan kalkar. Ne yazık ki o dinleyici bu yanıt karşısında hiç ikna olmamıştı.

hürriyet Amerika'nın dünyaya armağanı değildir; Tanrı'nın insanlığa armağanıdır.”⁶ Bush'a göre, özgürlüğün evrenselliği Tanrı'dan neşet ediyordu ve Tanrı bizi buna mahkûm ediyordu. Böylelikle Bush, evrensellik konusunda besbelli çok daha ümitvar olmasına rağmen, evrenselliği eleştirenlerle aynı pozisyonu almıştı. Bush da, evrenselliği eleştirenler de, evrenselin kendisini insanlara dayattığı ya da bizim onu başkalarına dayattığımız kanısındadır. Fakat Bush'un savaşının doğasına ve evrensellelikle ilişkisine daha yakından bakarsak, evrensellik Bush'un onu konumlandırmaya çalıştığı yerde belirmez. Irak Savaşı, evrenselin Bush'un ve bugün evrenselliği eleştirenlerin zannettiği gibi işlemediğini gözler önüne sermiştir.

ABD'nin Irak'a Özgürlük Operasyonu'ndaki evrensel, Irak'ta Amerikan yaşam tarzının başarıyla yayılmasında bulunmaz. Bush çatışma başlatmayı meşrulaştırmak için evrensel *özgürlük* terimini kullanmış olsa da, savaşın aslında evrensel olarak özgürlükle uzaktan yakından alakası yoktu. Bunun yerine Bush, Amerikan kapitalist özgürlüğünün tikelliğini, yani sonuçlarını umursamadan biriktirme ve tüketme özgürlüğünü dayattı. Evrensel özgürlük (hâkimiyet kurmadaki başarısızlıktan doğan özgürlük) tam da Bush'un savaşının ihlal ettiği şeydir. Bush, evrensele karşı tikel adına savaşmıştı.

Bush'un özgürlüğü dayatma teşebbüsüyle özgürlük, var olmayan bir evrenselden var olan bir tikele dönüştü. Özgürlük, eşitlik, dayanışma gibi evrenselleri, toplumsal düzenimizi meydana getiren somut yapıları ya da kurumları inceleyerek bulamayız. Bunları farklı toplumlarda ya da toplumlar arasındaki farklılıklarda arayarak da bulamayız. Evrenseller eksik olanın temelinde vardır. Evrenseli, bu yokluğu bir yokluk olarak adlandırırken bile, söylenemeyen şey aracılığıyla keşfederiz. Her sahici evrensel bir eksikliğe göndermede bulunur.

6 George W. Bush, “2003 State of the Union Address”, 28 Ocak 2003, http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/bushtext_012803.html (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

Evrenseller bize ortak bir yapı dayatarak değil, sahip olmadığı-mız ve asla sahip olamayacağımız şeyleri paylaştığımızı ortaya koyarak bizleri bir araya getirir. Hiç kimsenin bir evrensele sahip olamayacağı (hiç kimsenin özgürlüğe ya da eşitliğe sahip olmadığı) gerçeği, evrensellerin özgürleşmeci niteliğinin kaynağıdır. Evrenseller sahip olunacak, kaybedilecek ya da verilecek mallar değildir. Evrensellerden şüphe duymamız gerekmez çünkü birileri istese bile, kimse onları bize dayatamaz.

Bush'un Irak Savaşı'nda bu durum açıkça ortaya çıkmıştı. Bush, savaşın temeli olarak evrensel özgürlüğü öne sürmüştü, fakat evrensel özgürlük savaşta sadece Amerikan güçlerinin kendi tikel kapitalist özgürlük biçimlerini Irak'a dayatamamalarıyla ortaya çıktı. Bush'un niyeti bu değildi ama savaş, Amerikan güçlerinin Amerikan yaşam biçimini dayatmada başarısız olmasıyla özgürlüğün evrenselliğini bir yokluk şeklinde belirginleştirdi. İşin paradoksal yanı ş u ki Iraklıların özgürlüğü ABD'nin onları terimin tikel Amerikan anlamında özgür kılmadaki başarısızlığında kendini gösterdi. Teknolojik üstünlüklerine rağmen Amerikan güçleri Iraklılara kendi tikel özgürlük biçimlerini dayatamadılar. Bush'un niyeti ile Irak'a Özgürlük Operasyonu'nun icrası arasında koca bir uçurum vardı.

Irak Savaşı öğreticidir çünkü Bush ve evrenselliği soldan eleştirenlerin karşıt perspektiflerden hareketle aynı hatayı yaptıklarını ortaya koyar. Bush'un savaş gerekçesindeki ve evrensellik eleştirilerindeki sorun, evrenselin yanlış bir şekilde buyurganlıkla yan yana getirilmesidir. Evrensel, her tikel içeriğe boş bir biçim dayatan bir despot gibi davranmak şöyle dursun, tüm despotizmleri rahatsız eden şeydir. Tüm sahici evrensellik ifadeleri, hâkimiyeti bu şekilde rahatsız eder.

Evrensel, kendini insanlara dayatma eyleminde değil, herhangi bir rejimin kendini bütünüyle dayatmadaki başarısızlığında zuhur eder. Evrensel olan hâkimiyet değil, hâkimiyetin başarısızlığıdır.

Herhangi bir toplumsal yapının kurucu terimi olan ana gösteren, her şeyi içermeyi, dört başı mamur ve ahenkli bir toplum yaratmayı vadeder, ama tam da bunu yapamadığı için evrenseller vardır. Bu başarısızlıkta, tüm evrensel değerlerin temelinin farkına varabiliriz. Evrensel, her toplumsal efendinin iktidarsızlığını su yüzüne çıkarır.⁷

Hâkimiyetteki başarısızlık olarak evrensel, mutlaka özgürleşmenin tarafındadır. Solcular tikelliğe ne kadar geri çekilirlerse özgürleşmeci mücadelenin kendisini de o kadar terk etmiş olurlar. Özgürleşmeci mücadele evrensellerle başlamalı, onları her bir tikeli oluştururken bulmalıdır. Sol ancak bu şekilde mücadeleyi kendi sahasına döndürebilir. Özgürleşme evrensel olmalıdır, aksi takdirde özgürleşme olmaktan çıkar.⁸

7 Jennifer Friedlander'dan bir metafor ödünç alırsak, efendi, peruk takan kel bir adam gibidir. En ufak bir sarsıntı onunla ilişkilendirilen kudret imgesini bir aşağılanma sahnesine çevirir. Efendinin otoritesi her an çökebilecek bir imgeye bağlıdır. Bu analiz hakkında daha fazlası için bkz. Jennifer Friedlander, *Feminine Look: Sexuation, Spectatorship, Subversion* (Albany: State University of New York Press, 2008).

8 Evrensellik, anlamlandırma yapısını doğuran kopuştan, gösterenin kendi kesilmişliğinden ortaya çıkar. Bir ana gösteren bu kesilmişliği anlamlandırmaya ve anlamlandırma sistemini anlamlı bir yapı olarak kurmaya çalışır, ama zorunlu olarak başarısız olur. Ana gösterenin anlamlı bir yapı yaratma girişimi aynı zamanda evrensele tikel bir ifade kazandırma girişimidir. Bu tikel ifade her zaman yetersiz kalır ve böylece, evrenselin herhangi bir tikel toplumsal biçime indirgenemezliğine delalet eder. Tikel ifadenin her zaman evrenseli ifade etmekte başarısız olmasının nedeni, Jacques Lacan'ın Öteki'deki eksikliğin göstereni diye adlandırdığı şeydir. Ana gösterenin sınırını işaret eden eksik gösteren, ilksel bastırmanın gösterenidir bu. Evrensel olan ana gösteren değil, Öteki'deki eksikliğin gösterenidir. Bu iki gösterenin rolü hakkındaki kafa karışıklığımız evrenselliği karalamamıza ve onu tahakkümle ilişkilendirmemize yol açar. Lacan'ın kendisi bu ayrımın siyasi içerimlerini irdelememiştir çünkü Öteki'deki eksikliğin gösterenini siyasi evrenselliğin sahası olarak hiç teorileştirmemiştir. Bunu evrensel değerlerin öne sürülmesiyle hiç ilişkilendirmemiştir.

Konuşan Namevcudiyetler

Evrenseli, kapsamadaki başarısızlıkla ilişkilendirmek, evrenseli asla ifade etmeye çalışmamamız gerektiği anlamına gelmez. Başka bir deyişle, onu doğrudan ifade edemeyiz çünkü bir yokluk şeklinde ortaya çıkar. Evrensele, bir gruplamaya ait olmayan şey aracılığıyla, evrenselin geçerli değil gibi görüldüğü an sayesinde erişiriz. Müşterek noktamız sahip olmadıklarımız olduğundan, evrensel ancak eksik olan üzerinden ortaya çıkabilir. Evrenselin figürleri, bir toplumdaki sözümona ayrıcalıklı öznelere, yani apaçık uyumlu gibi görünenler değil, aidiyetsizliklerini ortaya koyanlardır. Bireyler simgesel tanınma alanına dahil olmayı başaramadıklarında, yoklukları onları evrensellikle aynı safa geçirir.

Evrenselin kendisi ortak bir eksiklik olduğu için, bunu mevcudiyet değil namevcudiyet üzerinden belirtmek gerekir. Sözelimi herkesin özgür ya da eşit olduğunu söylemek kadar basit değildir bu. Evrensel elle tutulur bir bütün değil, bütünün başarısızlığıdır. Anlamlandırmadaki bir yokluk olan evrenseli elle tutulur bir şeye dönüştürme girişimi onu kesinlikle ıskalar. Sahici evrenselliği ifade etmek yerine, bütünü gösterir olmuş tikel kimliğe ayrıcalık tanınır. Bu yüzdendir ki “Black Lives Matter” [Siyahların Canı da Candır] yerine “All Lives Matter” [Herkesin Canı Candır] diyerek evrenselliği ifade edemezsiniz. “Herkesin Canı Candır” demek, mevcut siyasi düzende beyazların hayatlarının daha önemli olduğunu zımnen kabul etmek demektir. Evrensellik bu şekilde formüle edilirse, ilan edilen evrenselliğe hemen bir istisna getirilmiş olur. Bir evrenseli formüle etme kisvesi altında, dışlayıcı bir tikel inşa edilir.

Eşit olmayanlar ve dışlanmışlar şeklinde zuhur edenler, evrensel eşitlik figürleridir. Bugünün toplumundan eşitsiz muamele görenler (çok düşük ücretlere çalıştırılanlar, ırkçı yapılara maruz kalanlar veya cinsel saldırı tehdidinden mustarip olanlar) ait değildir. Aidiyetsizliklerinde, evrensel eşitliği temsil ederler. Bu figürler

evrenselin ancak yokluk konumunu işgal edenler aracılığıyla bir evrensel şeklinde görünür hale geldiğini ortaya koyar. Evrenseli oluşturmadaki başarısızlığı belirginleştirerek, onu hakiki biçimiyle ifade ederler. Evrensel bir yokluk olduğu içindir ki bulunmayacağını varsaydığımız yerde ortaya çıkar. Evrensel, içeridekilerin değil, ait olmayanların diyarındır.

Siyasi mücadele teorisyenlerinin düşüncelerinde bu paradoksal dinamiğin iş başında olduğunu görebiliriz. Frantz Fanon ve Karl Marx gibi düşünürler savundukları mücadeleleri hiç çekinmeden evrensel çerçevede konumlandırırlar. Evrenseli, sömürgeleştirilenlerin ya da proletaryanın Avrupa kapitalist toplumunun gizli tikelliğine meydan okumasında ifade ederler. Sömürgeleştirilenler ve proleterler, aidiyetsizlikleri aracılığıyla, evrenseli toplumsal yapıda eksik olanın biçiminde görmemizi mümkün kılarlar.

Frantz Fanon bir yandan evrensel değerleri ilan edip diğer yandan sömürgeleştirilenler üzerinde şiddetli tahakkümü sürdürürdükleri gerekçesiyle Avrupa'ya yüklenirken, aslında evrenselliğe yükleniyor değildir. Fanon evrensel eşitliği bu şekilde ifade eder. Eleştirisinde, evrensel eşitliği, sömürgeleştirilmiş halkları ait olmayanlar olarak içeren bir evrensel kapsama sistemine indirgediği gerekçesiyle Avrupa'yı hedef alır. Avrupa, vizyonuna dahil olanlar için sözümona evrensel değerlerini formüle etmek amacıyla, kendi evrenselliğine ait olmayan bir sınıf yaratmak zorunda kalmıştır. Avrupa'nın çarpık evrenselliği sömürgeleştirilenlerin aidiyetsizliğini gerektiriyordu.

İşin bir önemli yanı da şu ki Fanon'un amacı sömürgeleştirilenler için bir aidiyet yaratmak, onların bütünüyle gerçekleşmiş bir Avrupa evrenselliğine katılmalarını sağlamak değildir. Sömürgeleştirilenlere Avrupa'yı terk etmelerini söylemesinin sebebi de budur. Avrupa'yı daha geniş ve kapsayıcı hale getirmek istemez. "İnsan hakkında konuşmaktan asla geri durmayan ama onu her sokak köşesinde, dünyanın her köşesinde katleden bu Avrupa'yı terk edelim,"

der.⁹ Bu sözler, görünenin aksine, evrensellüğün terk edilmesine değil, sömürgeleştirilenlerin aidiyetsizliğine, dolayısıyla eşitsizliğine dayanan Avrupa'nın sahte evrensellüğünün reddedilmesine çağrıdır.

Fanon bu eleştiriyi dile getirirken, evrenselin farklı bir şekilde kavranması gerektiğine işaret eder. Avrupa evrensellığı tahrif ettiğinde, evrensel evrensel olmaktan çıkmış ve sömürgeleştirilenlerin aidiyetsizliğine yol açmıştır. Sömürgeleştirilenleri evrensellik kisvesine bürünmüş bu tikelliğe katmaya dönük tüm girişimler tepeden tırnağa göstermeliktir. Fanon'a göre evrensel, ırkın önemsizliği konusunda edilecek genel bir ifadeyle değil, ait olmayanlar kendi varlıklarını hissettirdiklerinde ortaya çıkan bir yokluk olarak evrenselin tanınmasıyla belirir. Aydınlanma'da keşfedilen ve Fransız Devrimi tarafından dile getirilen evrensel değerlerin tecessümü Avrupa'nın sömürgecilik projesi değil, sömürgeleştirilenlerin Avrupa'ya karşı mücadelesidir.

Fanon evrensellığı onun yokluğuna tanıklık eden mücadeleye bağlar. Mücadele, evrensellüğünü meydana getiren aidiyetsizlik sahası üzerinden ortaya çıkar. Ama mücadele gelecek bir evrensellığı hedeflemez.¹⁰ Evrensel eşitlik mücadelesi, evrensel büsbütün mevcut olmadığı ölçüde, evrensel eşitliğin zaten bir parçasıdır. Evrensel bütünüyle gerçekleşirse tüm aidiyetsizliği, dolayısıyla eşitliğin kaynağını

9 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, çev. Richard Philcox (New York: Grove Press, 2004), s. 235 [Türkçesi: *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Şen Süer, İletişim Yayınları, 2021].

10 Fanon, François Julien gibi evrenseli asla ulaşılamayan bir ideal olarak teorileştiren birinin konumunu almaz. Julien'e göre, "Evrenselin vazifesi: her yönden sınırlayan ve doymuş bütünlükte yeniden bir gedik açmak ve ona özlemi canlandırmak." François Julien, *On the Universal: The Uniform, the Common, and Dialogue Between Cultures*, çev. Michael Richardson ve Krzysztof Fijałkowski (Cambridge: Polity, 2014), s. 114. Julien, evrenseli, ona yaklaştıkça uzaklaşan gelecekteki bir durum olarak teorileştirir. Fanon ise evrenselin, onun adına mücadele etme eyleminde zaten fiiliyatta olduğunu düşünür.

ortadan kaldırır.¹¹ Tamamen başarıyla kurulan her evrensel, evrensellğe temelde ihanet eder. Evrenselin bütünüyle mevcut olacağı bir gelecek hayal etmek tam bir kapsayıcılık yaratıp tüm aidiyetsizliklerin üstesinden gelebileceğimiz yanılsamasına geri dönmektir ki bu tam da Avrupa'nın sömürgele konusunda düştüğü hatadır.

Fanon *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin başlangıcında, sömürgeleştirilenlerin evrenselden pay alışlarını idrak etmeleri ile sömürgeciliğe karşı mücadeleleri arasındaki bağlantıyı ele alır: "Tam da insanlıklarını keşfettikleri anda, zaferini teminat altına almak için silahlarını bilemeye başlarlar."¹² Fanon'un burada ifade etmek istediği şey şudur: Kendilerini evrensel olarak görmeleri, yani insanlıklarını keşfetmeleri, sömürgeleştirilenler için sömürgeciliğe karşı mücadelede bir silah işlevi görmüştür. Sömürgeci projeye ait olmayanların tarafını tutmak kişiyi evrenselin tarafına geçirir. Veya tersinden ifade edecek olursak, sahici evrenseli tanımak, kişiyi mücadele eden sömürgeleştirilenlerin yanına doğası gereği yerleştirir.¹³

Fanon'un nazarında sömürgeci tahakküme karşı kavga evrensel bir kavga, evrensellik adına girişilen bir kavgadır. Sömürgeci Avrupa'nın evrensel eşitlik ifadeleriyle, sömürgeleştirilmiş özneyi bu evrensellğe yabancı olarak kurduğu ölçüde sahici evrensellğe ihanet eder. Fanon'a göre Avrupa, sömürgeleştirilmiş öznelerle belirsiz bir

11 Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nde ve başka eserlerinde yaptığı *Realität* (gerçeklik) ve *Wirklichkeit* (filiyat) arasındaki ayrımı başvuracak olursak, evrenselin gerçeklikten yoksunluğu onun filiyatıdır. Kendini gerçekleştirememesi sayesinde fiili hale gelir.

12 Fanon, *Wretched of the Earth*, s. 8.

13 Jean-Paul Sartre'in Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabına yazdığı o ünlü ve çokça karalanmış önsözünde yaptığı da budur. Sartre'in şiddetin zorunluluğuna yaptığı vurgu hümanist eleştirmenlerin eleştiri oklarını ona yöneltmesine sebep olmuştu, ama esas kaygısı Fanon'un kitabının, kendisi de inkâr edilmiş bir sömürgeci şiddete dayanan Avrupa psişesine uygulayabileceği şiddetti.

gelecekte sağlanacak bu eşitliği beklmeleri gerektiğini söyler, ama bu gelecek zaman sonsuz derecede uzaktır. Avrupa bunu vadedebiliyordur çünkü bu zaman asla gelmeyecektir. Sömürgecinin sonsuza dek ertelenmiş bir gelecekte vadettiği bu evrensellik, baştan aşağı gerçekleşmiş bir evrenselliştir ki bu hiç de evrensellik değildir. Sahici evrensellik, Fanon'un tespitiyle aslında sadece Avrupa'nın tikelliğine tekabül eden o sahte Avrupa evrenselliğine karşı mücadelede yatar.

Gelgelelim evrensellik bizi sonu gelmek bilmez bir mücadeleye mahkûm etmez. Bir toplumsal düzenin aidiyetsizliği ortadan kaldırmaya ya da baskılamaya çalışmak yerine, onun evrenselliğini tanıması mümkündür. Tanımayı evrenselleştirmek demek değildir bu. Tanımayı evrenselleştirmek yerine evrenselliği tanımalıyız. Evrenselliğin tanınması bakış açısında köklü bir değişim gerektirir: Aidiyetsizliğe aidiyetin gözünden bakmak yerine, aidiyete aidiyetsizliğin gözünden bakmalıyız.

Marx, Fanon'un kiyle yakından ilişkili bir evrensellik tasavvuru geliştirir. Marx proletaryayı evrensel sınıf olarak tanımlarken, kastettiği şey şudur: Marx'a göre proletarya, sınıflı topluma karşı mücadelede öncü güç rolünü üstlendiğinde evrensele iştirak ediyordur. Proletarya kendi eşitliği için mücadele etmek suretiyle, evrensel eşitlik için de mücadele eder. 1844 *El Yazmaları*'nda bunu açıkça ortaya koyar: "İşçilerin özgürleşmesi evrensel insan özgürleşmesini içerir."¹⁴ Proleterler, kâğıt üzerindeki eşitlik rejiminden dışlandıklarını göstererek, eşitliğin kapitalist sistemdeki yokluğuna işaret ederler. Böylelikle de evrensel eşitliği vurgularlar.

Aksi yöndeki iddialarına karşın, kapitalizm eşitliğe yer açamaz. Bununla beraber, kapitalizm evrensel eşit mübadele ilkesine dayanır. Kapitalist sistemin esasına göre, kapitalist, emekçiye emek gücü

14 Karl Marx, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, çev. Martin Milligan (New York: International Publishers, 1964), s. 118 [Türkçesi: 1844 *El Yazmaları*, çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, 2000].

karşılığında para verir. Sistemin kendi perspektifinden bakıldığında bu eşit bir mübadeledir. Her iki taraf da diğer tarafa onu aldatıp kandırmadan değerli bir şey verir. Fakat Marx bu mübadelenin tüm süreçte lekesini bırakan bir eşitsizlik zemininde gerçekleştiğini gösterir.

İşçi mübadeleye hayatta kalmak için çalışma ihtiyacıyla, kapitalist ise ek sermaye birikimi arayışıyla gelir. Hal böyle olunca, kapitalist, işçi üzerinde her zaman bir baskı gücüne sahiptir ve bu sayede mübadele koşullarını, sırf karşılığı ödenen emeğin değil, işçinin sağladığı artı emeğin de çıkarılmasını sağlayacak şekilde belirler. Bu artı emek, Marx'a göre, kapitalistin kârının temelini oluşturan artı değeri üretir. Sermayenin emek zamanıyla mübadelesi adil ve eşit olsa da, kapitalist, pazarlıkta her zaman karşılığı ödenmemiş ek bir şey alır. Bu ek, kapitalistin kapitalist sistemin yapısının tamamında yankı bulan baştaki avantajının sonucudur. Bu çelişiklik işçiyi sistemin kâğıt üzerindeki eşitliğinden dışlar.

Sınıf mücadelesi yoluyla proletarya, kapitalist toplumun tikelliği dahilinde eşitliğin yokluğuna dikkat çeker. Bu mücadele, eşitliği, yokluğu aracılığıyla bir evrensel olarak ortaya çıkarır. Kapitalist toplum, eşitliği çoktan tam olarak gerçekleştirmiş gibi sunar. Elinde bulundurmadığı bir evrenselliğe sahipmiş gibi yapar. Marx proletaryayı evrensel sınıf diye tanımlar çünkü evrensel eşitlik ancak bu sınıf kapitalist toplumda eşitliğin nerede eksik olduğuna işaret ettiğinde belirginleşir. Proletarya, mücadelesiyle kapitalist eşitlik sisteminin başarısızlığına temas ettiği ölçüde evrensel sınıftır.

Bu etkileyici formülasyona rağmen, Marx'ın proletaryanın evrenselliği konusundaki teşhisi küçük bir düzeltme gerektiriyor. Marx, siyasi projesinde Fanon'a yaklaşıp da, Fanon'un atmadığı bir yanlış adım atar. Marx bu evrenselliğin gelecekteki tam özgürleşmiş toplumda yatamayacağını görmez. Marx'ın düşündüğünün aksine, proleter devrim topyekûn aidiyet yaratmayacaktır. Ona göre özgürleşme, evrenselliği nihayet gerçekleştirip aidiyetsizliği ortadan kaldırdığımız

noktayı temsil edecektir. Bu nedenle, Marx evrenselliğin herkesin uyum sağlayabileceği bir dünya yaratmakta değil, uyum sağlama-yanlarda yattığını göremez.¹⁵

Evrenselliği tam kapsama vaadiyle özdeşleştirmek, evrenselliğin namevcudiyetini bir mevcudiyete dönüştürerek ona ihanet etmek demektir (bu mevcudiyeti geleceğe ertelese bile bu yine de bir ihanettir). Bir mevcudiyet olarak evrensel, evrensel olmaktan çıkar zira ister istemez tikelleşir; ve kendisi evrenselliğin sahası haline gelecek ilave aidiyetsizliği gerektirir.

Bir kimlik başarısızlığı olarak evrensel, özü gereği onu asla bütünüyle gerçekleştiremeyişimizi beraberinde getirir. Ne var ki evrenseli mevcut kılamamak, evrenselliğin önünde duran bir dış engel değildir. Mesele, tikellerin nihayetinde evrenselin içinde asimile olmaya direnmesi değildir. Evrenselin gerçekleşmemesi evrenselliğin kendisi için asli bir öğedir. Büsbütün gerçekleşmiş bir evrenselin yokluğu evrenselliğin özüdür çünkü bu durum hâkimiyet kurmadaki başarısızlığın neticesidir. Evrensel, tam aidiyet imkânsızlığının bir başka adıdır. Sonuçta, evrenselliğe onu gerçekleştirme mücadelesiyle erişiriz, onun ilerideki gerçekliği hakkında beyanlarda bulunarak değil.

Evrensellik mücadele gerektiriyorsa, bu durum onun evrensel olma statüsünü sorgulamaya açar. Bir başka deyişle, evrensellik iddiasını sınırlayan bir dışarısı olduğunu düşündürür. Evrenselin hem bir düşman içerip hem de evrensel kalamayacağı muhakkaktır. Evrensellik baskıcı bir yapıya karşı mücadeleyi içerse de, bu mücadele bir dış düşmanı gerektirmez ve gerektiremez. Fanon sömürgeleştirilenleri insanlığın savunucuları olarak tasavvur ettiğinde veya Marx proletaryayı evrensel sınıf diye tanımladığında, evrenselin bu figürlerinin

15 Fanon Marx'ın düştüğü hataya düşmez çünkü Marksist olmadan önce Hegelci bir düşünürdür. Marx'ın aksine Hegel, özgürleşmeyi çelişkiden arınmış bir geleceğe ulaşmak olarak görmez; çelişkinin zorunluluğunu kabul eder ve bu da aidiyetsizlikteki evrenselliği tanımayı gerektirir.

karşılaştığı muhalefet evrenselin kendi iç sınırındır. Evrensel, bir düşmana değil, bir sınıra karşı mücadele eder, bu yüzden ki evrensel mücadeleler muarızlarının evrensel mücadelenin tarafına geçmesini asla dışlamaz. Evrenselin muhalifleri düşman değil, henüz yelkenleri suya indirmemiş potansiyel müttefiklerdir. Evrensel mücadelenin zorunlu bir muhalefeti yoktur, ama karşılaştığı sınır, dolayısıyla mücadelenin kendisi zorunludur.

Evrensel adına mücadele ile tikel mücadeleler arasındaki fark mücadele edilen şeyin doğasında yatar. Tikel mücadeleler kendi tikel kimliklerinin çıkarlarını koruyup büyötmek için yok etmeyi amaçladıkları bir düşman belirlerler. Örneğin Amerikan İç Savaşı'nda Konfederasyon için durum böyleydi. Konfederasyon herhangi bir evrensellik için değil, dış tehditlerle karşı karşıya kalan tikel kimliğinin bütünlüğünü muhafaza etmek için savaşıyordu.¹⁶ Abraham Lincoln'un seçilmesi kölelik etrafında şekillenen Güney'deki yaşam tarzını tehlikeye atmıştı. Bu dış tehdit karşısında Güney ayrıldı ve bekasını tehdit eden düşmana karşı isyan başlattı. Tikel kimliğin açısından bakıldığında, düşman başka bir tikelden, bu örnekte Kuzey'den ibarettir.

Evrensel mücadelenin muarızı ise bir tikel değil, bir yokluk olarak evrensellliği karanlığa gömen yapı, namevcut olanın önemsizliğinde ısrar eden yapıdır. Evrensel mücadele bütünleşmedeki bir başarısızlığın sonucu olarak evrensele dikkat çekmeyi hedefler. Namevcut olanın fiili olduğunu göstermeye dayanır. Muarızları, başarısızlıkların fiiliyatını değil de sadece başarıların potansiyelini gördükleri için evrenselin varlığını inkâr edenlerdir.

16 Marx'ın Amerikan İç Savaşı'ndan genellikle "Kölelik Yanlısı İsyan" diye bahsetmesinin nedeni budur. Bu terim, ABD'nin Güney'inde hâlâ sıklıkla kullanılan o baştan aşağı ideolojik referans olan "Kuzey Saldırganlığı Savaşı"na karşı uygun bir panzehir işlevi görür. ABD'nin Kuzey'indeki eğitimcilerin, *İç Savaş*'ın akla getirdiği sahte tarafsızlığa karşıt olarak, Marx'ın aslında gerçekten evrenselci olan terimini benimsemeleri isabetli olur.

Fransız Kapsaması

Siyasi hareketler yolundan saptığında, yanlış adımlarını genellikle siyasi olduğu kadar felsefi yanlış adımlar olarak da saptayabiliriz. Bu yanlış adım evrensellikten tikelliğe geri çekilmeyi ihtiva edebilir. Veya sahici evrenselliği bir evrensel aidiyet yapısına dönüştürmeye çalışmayı içerebilir. Aidiyet vaadi evrensele ve her türlü devrimci dürtüye ihanettir. Gelin görün ki bu çok az kişinin karşı koyabileceği bir ayartıdır.

Fransız Devrimi esnasında tam da bu yaşanmıştır. Aidiyetsizliğe dayalı evrenselden uzaklaşma tam aidiyet hayaline yol açmıştı. Bu tam kapsayıcılık tasavvuru devrimci rüyayı Terör Saltanatı kâbusuna dönüştürmüştü. Terör, evrensel kapsamayı dayatma, uyum göstermeyen ya da ait olmaya direnen herkesi tasfiye etme girişimidir, fakat kapsayıcılığın temel imkânsızlığı (ironiktir ki gerçek evrenselliğin kaynağı da bu imkânsızlıktır) karşısında tökezler.

Bu hareket illa böyle olacaktı diye bir şey denemez. Her devrimin, aidiyetsizliğin evrenselliğinden, evrenselliği herkesin bir yere sahip olabileceği tamamlanmış bir yapı olarak somutlaştırma teşebbüsüne geçmesi gerektiğini dikte eden gizli bir fihristi yoktur. Aidiyet için evrenselliğe ihanet etmek kader değildir. Bu başarısızlık ancak devrimlere başarısızlıklarının ardından baktığımız için zorunlu görünür. Fransız Devrimi örneğinde bu hata kolayca görülebilir.¹⁷

17 Hegel, Fransız Devrimi'nde farklı bir hatanın olduğu kanısındadır. Terör Saltanatı'na yönelik (haklı olarak) ünlü eleştirisinde Hegel, Terör'ün dünyaya soyut evrensellik dayatma teşebbüsünün sonucu olduğunu öne sürer. Fransız Devrimi evrensel özgürlüğü hayata geçirmeye çalışmıştır ama özgürlüğün hayata geçirilmesi ancak bireyler aracılığıyla sağlanabilir. Dolayısıyla, soyut evrensellik kendini negatif bir şekilde, terör yoluyla göstermek zorundadır. *Tinin Fenomenolojisi*'nin "Mutlak Özgürlük ve Terör" başlıklı bölümünde Hegel şöyle der: "Evrensel özgürlük (...) ne pozitif bir iş ne de bir eylem üretebilir; ona yalnızca *negatif* bir eylem kalır; bu yalnızca yıkımın *öfkesidir*." G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, çev. A. V. Miller (Oxford: Oxford University

Özgürlüğü bütünüyle gerçekleştirmek ve herkesin özgür bir topluma ait olmasını mümkün kılmak için Asayiş Komitesi'nin evrensel ihanet edenleri tespit etmesi icap ediyordu. Fakat herkesin hep birden ait olamaması bu ihaneti kaçınılmaz kılar. Her insanı yeterince yakından incelersek, hiçbirinin ait olmadığını, hepsinde bir ihanet ya da aidiyetsizlik noktası olduğunu görürüz. Herkes suçluydu, bilinçli olarak kendilerini tamamen Devrim'e adayanlar bile öyleydi, zira hiç kimse bir bilinçdışına sahip olmaktan kaçamazdı. Evrensellik konusunda temel bir yanlışlıkla işleyen Asayiş Komitesi, Büyük Terör yılı ilerledikçe herkeste bir ihanet emaresi görebilir hale geldi. Bu yanlış değildi. İhanet, tamamen gerçekleştirilmiş bir özgürlük dünyası yaratma teşebbüsünde yazgılıydı. Bu anlamda, Jakobenlerin Jakoben kurbanlarından ikisi olan Camille Desmoulins ve Georges Danton'un ölümünün de ortaya koyduğu üzere, hiç kimse giyotinden kaçamazdı.

Herkesi kapsayacak şekilde tam olarak gerçekleştirilebilecek bir değer olarak anlaşılan özgürlük, tıpkı eşitlik gibi, terörü aklar. Gelecekte herkesin tamamen özgür olabileceği bir toplum yaratmayı başarabilseydik, bunun birkaç bin ölüme değeceğini (tabii, bu sayı hesaplamayı yapanı hariç tuttuğu sürece) pekâlâ iddia edebilirdik. Ne var ki böyle bir toplum mümkün değildir. Bu yönde sarf edilen çabalar sonunda kendi despotizmini doğurur. Robespierre'in Terör sırasında "devrimin hükümeti tiranlığa karşı özgürlüğün despotizmidir" şeklindeki sözlerinde bu durum açıkça görülür.¹⁸ Robespierre'e

Press, 1977), s. 359. Hegel'in nazarında Fransız Devrimi, evrenselin kendisini somutlaştırmaya çalışarak yolundan sapmıştır. Terör, soyut evrenselliğin bir ifadesi olarak zuhur eder. Fransız Devrimi, somut özgürlüğe değil, soyutlamaya yatırımın sonucunda raydan çıkmıştır. Hegel'in Fransız Devrimi tahlili, Terör'ün ortaya çıkışı için ikna edici bir açıklama sunmakla birlikte, söz konusu felsefi hatayı yeterince vurgulamaz. Terör Saltanatı, özgürlüğü fazlasıyla evrensel olarak kavramaktan değil, evrenseli tamamen yanlış kavramaktan kaynaklanır.

18 Maximilien de Robespierre, "Sur les principes de morale politique", *Oeuvres de Robespierre* içinde (Paris: F. Cournol, 1867), s. 302.

göre, özgürlüğün herkes için tam olarak gerçekleşmesini mümkün kılmak, yani topyekûn aidiyet sağlanmak isteniyorsa, onun uğrunda despotik çabaların sarf edilmesi gerekir, ama evrensel özgürlüğe ihanet eden tam da bu bağlılıktır.

Robespierre, 22 Haziran 1791'de Kurucu Meclis önünde yaptığı bir konuşmada idam cezasına hararetle karşı çıkmıştır ama iki yıl sonra Terör Saltanatı sırasında Asayiş Komitesi'nin önde gelen şahsiyetlerinden biri olacak ve bu süre zarfında özgürlüğü idam cezasını savunmakla bir tutacaktır. Bu değişim, herkesin ait olabileceği özgür bir toplumsal yapı inşa etmeye çabalayarak özgürlüğe ihanet ettiği için mümkün olmuştu. Fransız Devrimi'nde hâkimiyet kazanan evrensel aidiyet hedefi, evrenselin terk edilmesidir, zira evrensellik sadece ve sadece aidiyetsizlikte vardır. Robespierre'in idam cezasına bakış açısının değişmesi iktidarı ele geçirdikten sonra kalbinin katılaşmasının değil, özgürlüğü kavrama tarzındaki bir dönüşümün kanıtıdır. 1793 yazına gelindiğinde, Robespierre özgürlüğün bütünüyle kapsayıcı bir toplumda herkes için gerçekleştirilebilir olduğuna inanmaya başlamıştı. Bu ise özgürlük arayışının despotikleşmesini gerektiriyordu.

Özgürlüğün statüsündeki değişim sıradan bir Saint-Just'ü Devrim'in başlıca figürü olan Saint-Just'e dönüştüren "XVI. Louis'nin Yargılanması Üzerine Söylev"inde de görülebilir. Bu hayati konuşma Saint-Just'ün adını çıkarmakla kalmamış, Devrim'in sahici evrensellikten uzaklaştığına da işaret etmişti. Saint-Just, XVI. Louis'ye bir kral, hatta bir yurttaş olarak muamele edilmesine karşı çıkmıştı. Bu konuşmasında, "Kral bir düşman olarak yargılanmalıdır," demişti.¹⁹ Kralın bir suçlu değil de bir düşman olarak nitelendirilmesi, Devrim'in evrenselliğinin burada fiili bir evrensel gibi işlemediğini ortaya koyar. Sahici evrenselliğin anahtarı bir devletin ihtiyaç duyabileceği şekilde

19 Saint-Just, "Discours sur le jugement de Louis XVI", *Oeuvres complètes* içinde, ed. Anne Kupiec ve Miguel Abensour (Paris: Gallimard, 2004), s. 476.

bir düşmana ihtiyaç duymamasıdır çünkü hiç kimse evrensele tam olarak sahip değildir. Kendisini oluşturmak için bir *Yahudi*'ye ihtiyaç duyan Nazilerin *Alman*'ına benzemez, ki Saint-Just'ün kralı düşman bir savaşçı şeklinde göstererek zımnen söylediği budur. Devrim'in simgesel ya da stratejik gerekçelerle kralı ihaneti nedeniyle idam etmesi gerekseydi bile, bu meşru bir hamle olurdu, ama kralın düşman olması gerekmezdi. Saint-Just XVI. Louis'yi Devrim'in yok etmesi gereken bir düşman mertebesine çıkardığında, Devrim'in evrensellüğün kendisinden vazgeçtiğini de gözler önüne sermişti.

Terör, Robespierre ve Saint-Just örneklerinin gösterdiği üzere, Devrim sırasında evrensellüğün geçirdiği dönüşüm yüzünden baş göstermişti.²⁰ Tehlike evrensel özgürlükte ısrar etmekte değil, evrensel özgürlüğü tam aidiyet vadeden bir biçime dönüştürmekte yatıyordu. Yanlış bir adım atarak evrensellliği onun gerçekleşme olasılığıyla özdeşleştirdiğimizde ve tam aidiyet hayaline kapıldığımızda, onu gerçekleştirmek için ödenen her bedel buna değer görünür. Evrensellliği bütünüyle gerçekleştirmek her zaman onu ortadan kaldırmak anlamına gelir, ki bunun bedeli de çok yüksek olur.

Devrimin ilk yıllarında Jakobenlerin büyüklüğü evrensellliği herkesin ait olabileceği bir toplum yaratma olasılığıyla özdeşleştirme tuzağına düşmeyi reddetmelerinden ileri geliyordu. Bu nedenle, daha sonra attıkları yanlış adımlara karşın, Jakobenler Fransız Devrimi'nin gerçek kahramanlarıdır. Başta, özgürlüğün herkesin paylaştığı kolektif bir aidiyetsizlik durumunda yattığına dair zımni bir anlayışları vardı. Robespierre'in köleliğe ve Devrim'in savaş yoluyla başka

20 Robespierre ve Saint Just örneklerini öylesine seçip almadım. Önde gelen pek çok Jakoben arasında da benzer ifadeler bulmak mümkündür. Örneğin Jean-Paul Marat şöyle der: "Hürriyeti şiddet yoluyla tesis etmek gerekir; ve artık özgürlüğün despotizmini örgütlemenin, kralların despotizmini ezmenin vakti gelmiştir." Jean-Paul Marat, "Débats", *Archives parlementaires de 1787 à 1860: 1793 içinde* (6 Nisan 1793): 387.

ülkelere dayatılmasına bu kadar hararetle karşı çıkmasının nedeni buydu. Savaş savunuculuğu sözümona ılımlı Jirondenlerin benimsediği bir pozisyondu.²¹ Robespierre ise savaşın her iki tarafta da Devrim'in evrenselliğini baltalayan milliyetçi hisler yarattığını görüyordu. Savaş, Devrim'in evrenselliğini kaybedeceği bir sapmaydı. Nihayetinde Robespierre'in savaşla ilgili endişeleri, Napoléon savaş vesilesiyle devrimci hükümeti bir imparatorluğa dönüştürebildiği için, doğru çıkmış oldu.

Evrenselin tam bir aidiyet vadettiği fikrine çekiliyoruz çünkü böylece onunla ilişkilerimiz basitleşmiş oluyor. Ama herkesin önünde sonunda özgür veya eşit bir topluluğa ait olabileceğine inanmak evrenselliğin siyasi manasına ihanettir. Evrenseli ancak topluluğumuza hep birlikte ait olamayışımız (Haitili kölelerin Fransa'daki Jakobenlerle ortak noktası da buydu) olarak kabul ederek siyasete girişebiliriz. Evrensel olmadan siyaset de olmaz. Evrensellik bize düşmanı olmayan bir siyaset sağlar çünkü bizi aidiyet yanılısamamızdan yoksun bırakır.

Bilinmeyen

Evrenselliği topluma ait olamama üzerinden kavramak, evrenselliği ortak bir özellik veya ortak bir değer olarak müştereken sahip olduğumuz şey olarak algılamaktan kaçınmamızı mümkün kılar. Bir anlamda, evrensellik farklı bireyler arasında ortak olan şeylerle elbette açıkça ilgilenmelidir. Eğer öyle olmasaydı, evrensel olmazdı. Fakat öznelere ortak noktası sahip oldukları değil, sahip olmadıkları şeylerdir. Evrensel, her özneye, öznenin kendisiyle tümünden özdeşleşmemesi yoluyla, her özneye öznenin kendisi için bile bilinmeyen olarak kalan şey yoluyla dokunur.

21 Günümüzde Jakobenlere karşı Jirondenleri savunanlar, Jirondenlerin Devrim'i ihraç etmek için bir strateji olarak savaşı benimsediklerini ve Robespierre'in buna hararetle karşı çıktığını kolayca unutuyorlar.

Evrenselliği bu şekilde anlarsak, onun aşkla bağlantısı da ortaya çıkar. Sevginin temelini oluşturan şey bu içindeki bilinmezlik noktasıdır. Başkalarını sevdiğimizde, onları tikel niteliklerinden, onlar hakkında bildiklerimizden dolayı sevmeyiz. Tikel nitelikler gönül bağı oluşturabilir (örneğin cana yakınlık insanı sempatik kılar ya da güzel gözler birini çekici kılabilir) ama asla sevgi uyandıramazlar. Ötekini içindeki bilinmeyen boş noktadan, yani ötekinin kendisini bile tanımadığı noktadan dolayı severiz.²²

Özne için ötekinin içindeki bu boş nokta sırta kadem bastığında, aşk da tam aynı anda gözden kaybolur. Çok fazla aşinalığın ardından aşk öldüğünde, ölen şey aşkı ilk uyandıran o ötekinin içindeki bilinmeyen değil, bu bilinmeyene duyulan inançtır. Aşinalık aşkı öldürür çünkü bizi ötekinin içindeki boş noktanın aslında var olmadığına ikna eder. Bilinmesi gereken her şeyi bildiğimizi sanırız ama bu her zaman bir hatadır. Nasıl ki ötekinde her zaman sevicecek bir şey varsa, evrensellik noktasına her zaman işaret eden bir kopukluk da vardır.

Müşterek bir eksiklik olarak evrenselliğin en büyük romancısı Haruki Murakami'dir. Murakami büyük romanlarında genellikle birbirinden bağımsız ama paralel işleyen, görünüşte farklı anlatı hatlarını iç içe geçirir. Örneğin *Sahilde Kafka* on beş yaşındaki Kafka Tamura ile ihtiyar Nakata'nın hikâyeleri arasında gidip gelir. Kafka babasından kaçır, Nakata ise çocukken komaya girip tüm hafızasını kaybettikten sonra temelli elden ayaktan düşmüş halde yaşıyordur. İkisinin hiçbir ortak noktası yoktur. Yine de Murakami, evrenselliğin onları nasıl birbirine bağladığını göstermek amacıyla hikâyelerini yan yana getirir.

22 Bugün evrenselliğe kendini en çok adayan düşünürlerden biri olan Alain Badiou'nun aşka da aynı derecede kendini adaması tevelkeli değildir. Badiou, aşka, aşk örneklerinden çok daha fazla tarihsel etkisi bulunan siyaset, bilim ve sanatla aynı düzeyde bir hakikat prosedürü statüsü bahşedecek kadar ileri gider.

Evden kaçtığı sırada Kafka'nın aklı başından gider. Kendine geldikten sonra, üstü başının kan revan içinde olduğunu fark eder ve çok geçmeden, babasının öldürüldüğünü öğrenir. Aynı zamanda, Nakata kedilere işkence eden ve kendisine Johnnie Walker adını takmış bir adamı öldürür. Kafka'nın üzerindeki kan Nakata'nın eylemi ile kendi eylemi arasında bir bağlantı olduğunu akla getirir; bunlar aynı esnada, ama birbirlerinden kayda değer uzaklıkta gerçekleşen eylemlerdir. Her ikisinin de paylaştığı şey cinayet değil, içlerindeki boşluk, kimliklerine dair her türlü hisle temaslarını tamamen kaybettikleri zamanlardır. Murakami'nin anlatı yapısının evrensellüğimizin kaynağı olarak gün ışığına çıkardığı şey de işte bu içteki boşluktur. Bu boşluk romanda açıklanmadan bırakılır ama yine de, birbirinden normalde farklı olan bu karakterlerin birbirleriyle bağ kurdukları nokta olma işlevini görür.

Murakami başyapıtı *Zemberekkuşu'nun Güncesi*'nde kuru bir kuyunun dibinde bir başlarına oturan karakterler arasında ortaya çıkan bir bağlantıyı gösterir. Teğmen Mamiya romanın anlatıcısı Toru Okada'ya savaş zamanında bir kuyuda tek başına bırakılışını anlatır. Hiçlikle bu yüzleşme Mamiya'yı daha sonra hayatını öylesine yaşayan boş bir kabuğa dönüştürür, ama evrenselliğe erişme olasılığını yaratan da hiçlikle bu yüzleşmedir.

Mamiya'nın savaş hikâyesinden etkilenen Toru, mahallesinde tesadüfen karşısına çıkan kuru bir kuyuya girer. Karanlık kuyuya indiğinde Toru şöyle der: "Üzerime mükemmel bir hiçlik çöktü."²³ Her karakterin kuyunun dibinde bulduğu şey içinde karşılaştığı şey bu hiçliktir. Akabinde, Toru kuyudan çıktıktan sonra, bir başka karakter, Creta Kano kuyuya iner. Bu deneyim onu Toru'ya bağlar ve nihayetinde önceki kimliğinin tuzağından kurtulmasını

23 Haruki Murakami, *The Wind-Up Bird Chronicle*, çev. Jay Rubin (New York: Vintage, 1997), s. 250 [Türkçesi: *Zemberekkuşu'nun Güncesi*, çev. Nihal Önal, Doğan Yayınları, 2015].

sağlar. Mevcut olmayanın evrenselliği onun için özgürleşmeci bir etki doğurur.

Murakami'nin anlatıları genellikle olay örgülerinde büyük boşluklar bırakır ve tasvirleri de karakterler hakkındaki bilgimizde benzer boşluklar bırakır. Yokluk, bu biçimsel yaklaşım sayesinde, romanlarının her birinde hissedilir bir güç haline gelir. Herhangi bir ortak tecrübenin ötesine geçen evrensel bağlantıyı sağlar. Bir Murakami romanını hakkıyla okumak her daim evrensel bir yokluğun huzurunda olmak demektir.

Murakami'nin her romanında sergilediği üzere, evrensellik özgürleşmecidir, ama aynı zamanda boşlukla karşılaşmadan ayrı tutulamaz. Başkalarıyla evrensel aracılığıyla, bilinmeyenin içimize nüfuz etmesi sayesinde bağ kurabiliriz. Büsbütün kendimiz olamayışımız bizi büsbütün kendileri olamayan başkalarıyla bir araya getirir. Evrenselliği kabul etmek, ötekinin kendine yabancılaşmasında bizim de kendimize yabancılaştığımızı kabul etmeye dayanır.

Ötekinin kendisi hakkında bilmediği şeylerle yüzleşmekten kaçınmak için, evrensellikten aidiyet vaadinin ve bu vaadin sağladığı kimliğin güvenliğine geri çekiliriz. Evrenselliği çağırmak her zaman en büyük tehlikeyle oynamak, ötekinde kişinin öznelliğini çepeçevre sarmakla tehdit eden karanlık bir noktayla karşı karşıya gelmektir. Hegel "*evrenselliği içinde bilme yetisi*"ni "mutlak ötekilik içinde saf kendini bilme yetisi" olarak tanımlar.²⁴ Bu mutlak ötekilik aynı anda hem bir cazibe hem de bir tehdittir. Özgürleşme projesi insanlık tarihinde pürüzsüz ilerlemediyse ve daima tek kalemde ters gitme tehdidini teşkil ediyorsa, bunun sebebi bu projenin temelini sağlayan evrenselliğin kendisinin, herkesin herkese karşı savaşına dair tikelci tasavvurdan daha dehşet verici olmasıdır.

Kimlikbenliği emniyete alır, evrensellik ise bu emniyeti yok eder. Kendimizi evrensele adadığımızda kimliğimize ihanet etmiş oluruz.

²⁴ Hegel, *Phenomenology of Spirit*, s. 16.

Kendimizi olmadığımız şey üzerinden tanımlama yeteneğimiz sona erer çünkü kendimizi ötekinin kendisine öteki olduğu noktada tanıyoruzdur. Bu özgürlüktür, ama özneleri öteki karşısında kaygı içinde bırakan bir özgürlüktür ki onu genellikle bu yüzden tercih etmeyiz.

Aidiyet (ve sağladığı kimlik) ile evrensel (ve kışkırttığı yabancılaşma) arasındaki seçim, temel siyasi karara tekabül eder. Aidiyeti tercih etmek bize kim olmadığımızı belirleyerek kim olduğumuzu bilmenin güvenliğini verir. Evrenseli tercih etmekse bizi kimliğimizin ötekinin kimliğiyle nasıl iç içe geçtiğiyle yüzleşmeye mecbur bırakır. Kimliği güvence altına almak yerine onu köklerinden söker. Evrensel, başka kimliklerin arasında yaşamaktan gelen güvenliği yok ederek ortaklaşa var olmamızı mümkün kılar.

3

Evrensel Kötüler

Bir Felaket Nasıl Yanlış Tanınır?

Evrenselliğin nasıl zehirli hale geldiğini, tikel kimliğinse siyaseten nasıl arzu edilir hale geldiğini anlamak yirminci yüzyıldaki feci hadiselerle verilen baskın tepkileri incelemeyi gerektirir. Günümüzde evrenselliğe duyulan teorik şüphenin ve buna bağlı olarak kimlik siyasetinin benimsenmesinin kökü burada yatar. Nazi Holokost'u ve Sovyet Gulag'ı bu felaketlerin isimleridir. Nazi Holokost'u ya da Sovyet Gulag'ının dehşetini yeniden yaşamaktan kaçınmak gibi meşru bir dürtüyle, bu felaketlerin ardından dünyaya gelen siyaset düşünürleri genellikle Nazizm ve Stalinizm eleştirisinden yola çıktılar. Böyle bir eleştiri teorik bir zorunluluktur. Yine de, burada iddia edeceğim gibi, bu düşünürler yanlış bir değerlendirmeye Nazizm ve Stalinizmi evrenselci hareketler olarak yorumlama ve bu hareketlerin yol açtıkları dehşetleri evrensellikte bulma eğiliminde oldukları için, siyasi manzaramızı temelden çarpıttılar. Evrensellik kelimesi ağza alındığı anda uyanıveren husumet, Nazizm ve Stalinizmin teorik alımlanması üzerinden egemenlik kazanmıştır ve bu alımlama ziyadesiyle, yaşanan dehşetlerin temel yapısı değil, kurbanlarının onları deneyimleme tarzları üzerinden şekillenmiştir.

Nazizm ya da Stalinizm kurbanı için deneyim, bireyin tikel farklılığını ezen evrensel bir yapıda olmalıydı. Bu açıdan bakıldığında, yirminci yüzyıldaki dehşetler gerçekten de evrenseldi. Kendi yapılarına uymayan bireylere yer bırakmadılar: Nazizm döneminde Yahudiler, komünistler, Romanlar ve eşcinsel erkekler; Stalinizm dönemindeyse burjuvazi, mülk sahibi köylüler ve komünist olmayanlar. Nazizm ve Stalinizme ilişkin hâkim yorumlar tikel bir bireysel mağdurun bakış açısından yola çıkmıştır. Dolayısıyla Hannah Arendt ve Theodor Adorno gibi farklı şahsiyetler, teorik ayrılıklarına ve kişisel husumetlerine rağmen, yirminci yüzyıldaki felaketler konusunda tersine çevrilmiş bir anlayış çerçevesi oluşturdular.

Sorun şu ki bir bireyin Nazizm ya da Stalinizmi nasıl deneyimlediği bunların yapılarındaki mantığı ortaya koymaz. Nasıl ki bir şirkette çalışan bir bireyin deneyimi şirketin etik duruşuna işaret edemiyorsa (misal, Google'ın bana iş yerinde bedava smoothie verdiği için hayırsever bir işveren olduğunu düşünebilirim, ama bu durum onun yağmacı bir şirket olduğunu örtbas etmez) Nazizm ve Stalinizmin sultalarında mağdur olan bireyleri nasıl etkilediği, baskıcı sistemler olarak nasıl işlediklerini çözümlemek için gizli bir formül sağlamaz. Hatta bu hadiseler bireysel deneyimlerin bu konuda ne kadar yanıltıcı olabileceğini gösterir: Söz konusu fenomenlerin yanlış tahlil edilmelerine yol açar.

Hatta daha da ileri gidip, yirminci yüzyıldaki siyasi felaketler hakkındaki yorumların da başlı başına birer felaket olduğu söylenebilir. Kuşkusuz, bu yorumlar yüzünden mağdur olan azdı ama bunların siyasi düşüncede miras bıraktığı zararın uzun erimli etkileri oldu. Nazizm ve Stalinizm konusundaki yaygın yorumlar, bu fenomenleri evrenselliğin terk edilmesi ya da çarpıtılmasından kaynaklanan tikel suçlar olarak görmek yerine, evrenselin insaniyetsiz barbarlığının örnekleri olarak nitelendirdi. Bunlar evrenselin suçları değildi, ama gelin görün ki çoğu yorumcu onları böyle gördü.

Dolayısıyla yorumcular bunların (Nazizm örneğinde) ya tikelliğin suçları ya da (Stalinizm örneğinde) evrenselden sapmanın suçları olduğunu gözden kaçırdılar. Baskın yorumun zararlı etkisi siyasetin teorileştirilmesi üzerinden bugün bile hissediliyor. Mevcut varoluşumuzun hemen berisinde, yirminci yüzyıldaki dehşetlerin temelden yanlış yorumlanması yatıyor.

Theodor Adorno bu yaygın yanlış yorumlamanın belki de örnek addedilebilecek figürüdür. Adorno farklılığın kökünün kazınmasının Nazizmin asli suçu olduğunu iddia eder. (Stalinizm hakkında uzun uzadıya konuşmaz, teorik enerjisini daha ziyade gitgide Nazizme yoğunlaştırır). Onun Nazizm analizinde Yahudi figüründe farklılığın kökünün kazınması evrenselleştirici Alman felsefesinin tarihiyle ilişkilendirilir. Adorno kendi düşüncesini Hegel ve Marx'ın diyalektik geleneğinde konumlandırır ama Hegel'in evrenselciliğini de Nazizmin tikeli yok etmesine zemin hazırladığı için suçlu görür.¹ Aşırı evrensellik yalnızca Nazilerin değil, Homeros'tan başlayarak tüm Batı düşünce geleneğinin günahıdır.

Adorno'nun evrenselcilik eleştirisi, özellikle de Hegel'deki evrenselciliğe yönelttiği eleştiri, ömrünün sonlarına doğru *Negatif Diyalektik*'i yazmasıyla doruk noktasına ulaşır. Burada, tüm tikel farklılıkları aynılığa indirgeyen evrenselliğin saldırısına karşı tikelin özdeş olmayışını savunmaya girişir. Bu çalışmasındaki örnek kabilinden bir

1 Paul Eisenstein, Adorno'nun tam tersine, Hegel'in evrenselliğinin bize Holokost travmasıyla başa çıkmanın anahtarını sunduğunu savunur. Eisenstein'a göre, "Bütünleştirici bir konumda durduğumuzda, tözsel bilginin statik, aşkın bir konumuna ulaşamayız; Holokost gibi bir olayın travmasıyla ve onun simgeselleştirilmeyen ama yine de mevcut varlığıyla karşılaşmayı defetmez, reddetmez ya da ertelemeyiz. Bilakis, gerçek travmasına tanıklık ederiz." Paul Eisenstein, *Traumatic Encounters: Holocaust Representation and the Hegelian Subject* (Albany: State University of New York Press, 2003), s. 12. Eisenstein'in Holokost'a müdanasız bir evrensellikten hareketle yaklaşan anlatısı, ondaki kötülüğü tikelin kötülüğü olarak gören az sayıdaki anlatıdan biridir.

pasajda şöyle der: “Hegel tikel unsuru tikelliğe aktararak, tikel unsura ancak bir kategori, evrenselin üstünlüğünün bir biçimi olarak müsamaha gösteren bir toplumun pratiğine riayet eder.”² Hegel’inki gibi felsefeler tikel farklılığı evrensel bir sistemin salt bir parçasına indirgediklerinde hata yapıyorlardır. Nazizmin yükselişinin müsebbibi Hegel olmasa da, “evrenselin üstünlüğü”nü durmaksızın savunan ve evrenselin hükümrancılığı altında olmayan tikeli zerre umursamayan bir felsefe kitlesel imha için bir paradigma sunar.³ Bu görüşe göre, Hegel’deki evrenselin üstünlüğünden Nazizmdeki Aryan üstünlüğüne geçmek için küçük bir adım atmak kâfidir.⁴ Adorno,

- 2 Theodor W. Adorno, *Negative Dialectics*, çev. E. B. Ashton (New York:, Continuum, 1973), s. 334 [Türkçesi: *Negatif Diyalektik*, çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınları, 2016]. [*Negatif Diyalektik*’in Türkçe çevirisinde “genelin üstünlüğünün biçimi olarak” denen yeri burada, İngilizce metinde “supremacy of the universal” dendiği ve çevirinin bütünüyle uyum sağlamak amacıyla “evrenselin üstünlüğünün biçimi olarak” şeklinde çevirdim -çn.]
- 3 Karl Popper, Holokost için Hegel’i suçlama konusunda Adorno’dan daha da ileri gider. Popper’a göre Hegel, Nazi totalitarizminin teorik ilham kaynağıdır. Lakin Popper sorunu Hegel’in evrenselciliğinde bulmaz. Sorun onun Cermen kabileciliğidir. Naziler Hegel’de, evrensellığe karşı direnişlerinin felsefi temelini keşfetmişlerdir. Popper, Hegel’in “özgürlüğe ve akla karşı süregelen isyanın arkasında” yer aldığını iddia eder. “Hegelcilik kabileciliğin rönesansıdır.” Karl R. Popper, *The Open Society and Its Enemies, Volume 2: The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx, and the Aftermath* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1966), s. 30 [Türkçesi: *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. Mete Tunçay, Liberte Yayınları, 2021]. Popper, evrensellığe karşı, Hegel’in Nazizmi besleyen kimlik siyaseti kabileciliğini teşvik ettiğini iddia eder. Hegel’in düşüncesi hakkında az çok bilgi sahibi olan herkes için bu itiraz, Adorno’nun çok daha makûl iddiasının aksine, düpedüz bir deli saçması gibi görünür. Hegel’in her fırsatta evrenseli nasıl kutladığı göz önüne alındığında, Hegel’e yöneltilebilecek tüm suçlamalar arasında, kabilecilik en akıl almaz olanı olsa gerektir. Popper’ın kitabının basılmaya devam etmesi, kıyametin eşliğinde olduğumuzun alametlerinden biridir.
- 4 Adorno’nun aksine Hegel’e karşı derinden antipati besleyen Karl Popper, felsefi karalamaların zengin tarihinde bir filozofa yönelik en berbat iftiralardan biri olan *The Open Society and Its Enemies, Volume 2: The High Tide of Prophecy: Hegel,*

Auschwitz'in evrensel şiddeti olarak algıladığı şeye yanıt vermenin bir yolunu sağladığı için, tikel farklılığın indirgenemezliğini vurgulamakta ayak diredir.⁵ Auschwitz sonrası etiğin evrenselliğe değil, tikel farklılığa odaklanması gerektiğini savunur. Auschwitz'in suçlusu evrensellikse, o zaman evrenselliği sorgulamalıyızdır.

Mübalâgalı bir evrensellik olarak Nazizm hakkındaki bu tür bir teorik hüküm, tuhaf ortakların peyda olmasına sebep olur ki bu da onun her yerde bulunabildiğine işaret eder. Sadece bir grup düşünür değil, çok farklı kamplardan (muhafazakârlar ve solcular, anarşistler ve Marksistler, parlamenter demokratlar ve devrimciler) verir bu hükmü. Nazizm hakkındaki bu ortak hüküm, siyasi yelpazede neredeyse bir fikirbirliği yaratarak normalde birbirlerinin yüzüne bakmayacak düşünürleri birbirlerine yakınlaştırır. Hannah Arendt, Gilles Deleuze, Leo Strauss, Michel Foucault, Karl Popper ve Theodor Adorno'nun herhangi bir konuda hemfikir olmaları hayal edilemez. Gelin görün ki Nazizm ve Stalinizm hakkındaki hükümlerinde mutabıklardır. Hepsi de Nazizm ve Stalinizmi evrensele yapılan aşırı yatırımın sonucu olarak görür.

Teorisyenler, Nazizm ve Stalinizmin evrensel suçları ya da evrenselin suçlarını temsil ettiğini öne sürerek, evrenselliği karalamakta ve onu düşülmemesi gereken siyasi bir günaha dönüştürmektedir. Bugün hâlâ bu noktada duruyoruz. Bu teorik tahrifatın ardından özgürleşmeci siyaset, evrensellik uğraşı yerine tikel kimliğin savunulması haline gelir. Bu da özgürleşmeci siyasetin özgürleşmeci siyaset olmaktan çıkması demektir, çünkü özgürleşme evrensele bağlıdır. Bu

Marx, and the Aftermath'te [Açık Toplum ve Düşmanları, 2. Cilt: Kehanetin Zirvesi: Hegel, Marx ve Sonrası] bu ithamda bulunur.

- 5 Adorno şöyle der: "Hitler özgürlüksüzlük içinde yaşayan insanlara yeni bir kategorik buyruk dayatmıştır: düşüncelerini ve davranışlarını, Auschwitz asla tekrar etmeyecek, benzer bir şey bir daha asla olmayacak şekilde düzenleme buyruğu." Adorno, *Negative Dialectics*, s. 365.

yanlış adım Solun paradoksal bir şekilde Sağın sahasında mücadele etmesine yol açar, zira muhafazakârlık esasen evrenselin teşkil ettiği tehlike olarak gördüğü şeye karşı tikel kimliği savunur. Bugün sağ popülizmin bu kadar kolay taraftar kazanmasından yakınırken, aslında yakındığımız şey tikele eğimli bu sahadır.

Dahası, Nazizm ve Stalinizmin evrensel suçlar olarak görülerek yanlış yorumlanmasıyla onları depolitize etmek gibi bir sonuç ortaya çıkar. Bunlar evrenselci aşırılık örnekleri haline geldikleri anda, akla uygun karşılık siyasi değil etik bir karşılık olur: Tikel farklılığa saygı gösterilmelidir. Ötekiye yönelik siyasi şiddetten kaçınmak için ötekiye etik muameleye sığınmalıyızdır.⁶ Bu etik talebin izinden gitme uğraşı büyük ölçüde siyasetin yerini alır.⁷ Siyasetin yerini alan etik, evrenselliğini ön plana çıkaran Kantçı bir etik değil, evrenselliği tikel farklılığa hürmet ederek kaçınmamızı talep ettiği etik sorunun ta kendisi olarak gören bir etiktir.

Gelgelelim Nazizm ve Stalinizmin siyasetlerine daha yakından baktığımızda, tikel farklılıklara saygı duymaya yönelik etik çağrı bilhassa yanlış görünür. Ne Nazizm ne de Stalinizm tikel farklılığa çok fazla saygı göstermekten suçlu değildi elbette. Ama bununla birlikte, Nazizm tikel farklılık ontolojisi temelinde kitlesel katliamlar yapmış,

6 Etiğe dönüşün örnek figürü Emmanuel Levinas'tır. Levinas'a göre, ötekinin yüzüyle yüzleşmede cisimleşen etik sorumluluğumuzun sırf siyasette değil, ontolojide bile mutlak bir önceliği vardır.

7 Siyasete geri dönülmesi için bugün işte bu yüzden bu kadar çok çağrıda bulunuluyor. Bu çağrılar siyasi alanın etik fethinden sonra dillendiriliyor. Sadece iki zıt örnek için bkz. Jacques Rancière, *Disagreement: Politics and Philosophy*, çev. Julie Rose (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999) [Türkçesi: *Uyuşmazlık: Politika ve Felsefe*, çev. Hakkı Hünler, Ara-lık Yayınları, 2006]; ve Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, çev. Daniel Heller-Roazen (Stanford, CA: Stanford University Press, 1998) [Türkçesi: *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, 2001].

Stalinizm ise bu katliamları evrenselliğin tikelleştirilmiş bir versiyonunu tasarlayarak ve bu tikelleştirilmiş evrenselliğin gerçekleşmesini engelleyen düşmanı tasfiye etmeye çalışarak yapmıştır.

Bu anlamda, Nazizm ve Stalinizmin şiddeti birbirinden farklıdır. İkisini *totalitarizm* gibi tek bir sıfat altında toplamak makul değildir. Fakat her ikisi de evrensele ihanet eder.⁸ Yirminci yüzyıl teorisyenlerinin bu iki fenomeni ele alış biçiminin aksine, bunlar etik değil siyasi dehşetlerdi, doğrudan evrenselci siyasetten uzaklaşılmasından kaynaklanan dehşetler. Bu hareketlerin yanlış yorumlanması evrensellik olasılığının altını oymuştur. Nazizm ve Stalinizme verilen tepkinin teorik mirası bizi siyaseten sakat bırakan etik bir dönüş olmuştur.⁹

-
- 8 Hannah Arendt Nazizm ve Stalinizmi *totalitarizm* bayrağı altında bulanıklaştırmakla kalmaz, onları açıkça tikel yaşamları yok etmeyi amaçlayan evrenselci projeler olarak da görür. Bkz. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt, 1968) [Türkçesi: *Totalitarizmin Kaynakları - Antisemitizm*, 1. cilt, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1996; *Totalitarizmin Kaynakları - Emperyalizm*, 2. cilt, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1998; *Totalitarizmin Kaynakları*, 3. cilt, çev. İsmail Serin, İletişim Yayınları, 2014].
- 9 Nazizm ve Stalinizm yeterince kötü değilmiş gibi, yirminci yüzyılda kapitalizm de kendisini, çekim gücünden kaçmaya çalışan her tikeli tuzağa düşüren total bir sistem olarak ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyılda seneler geçtikçe ve komünist alternatif nihayetinde iflas edince, kapitalizmin totalleştirici yapısı giderek daha belirgin hale geldi. Marx daha on dokuzuncu yüzyılda kapitalizmi küresel bir sistem olarak teşhis etmiş olsa da, bu küresellik yirminci yüzyılın sonuna dek büsbütün belirgin hale gelmemişti. Kapitalizm oynanabilecek tek oyun, kendi yapısını herkese, hatta oynamayı reddedenlere bile dayatan bir oyun haline gelmiştir. Kapitalizmin homojenleştirici etkisiyle bir yer diğerinden ayırt edilemez hale gelmiş, hatta ülkeler bile birbirine benzemeye başlamıştır. McDonalds tüm dünyayı sömürgeleştirmiş ve tüm farklılıklara aynı damgayı vurmuştur. Kapitalizmin görünürdeki evrenselleştirici kuvvetinden kaçılacak yer yoktur. Dahası, kapitalizmin yapısı herkesin ve her şeyin metalaştırma mantığına boyun eğmesini talep eder. Ne kadar kazandığım kim olduğumun ölçüsüdür. Bir nesnenin ne kadara mâl olduğu onun değerini belirler. Mübadele değeri değer tek biçimi haline gelerek karşılaştığı her şeye kendi biçimini dayatır. Kapitalist sistem hiçbir istisnayı kabul etmeyen bir evrensellik kisvesi altında

Nazi İdeolojisi

Nazizm hakkında İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan değerlendirmelerde, neredeyse yalnızca Nazizmin tikel kimliklere saldırılarına odaklanılmıştı. Yaygın bilincimizde, Holokost'un kurbanları öncelikle Yahudiler, ikincil olarak da Romanlar ve eşcinsel erkeklerdi.¹⁰ Bu tikel kurbanlar hakkındaki yaygın anlayış doğru olsa da, söz konusu liste hikâyenin tamamını içermez. Sadece başka bir grubu değil, Nazizmin siyasi mantığını dupduru gün ışığına çıkaran, yani Nazizmin sırf Yahudilere değil, evrenselliğe de saldırı olduğunu açıkça ortaya koyan kişileri dışarıda bırakır.

Toplama kamplarına (1942'de kurulan ölüm kamplarına değil) gönderilen ilk kurbanlar Reich'in siyasi düşmanları ve komünistlerdi.¹¹ Siyasi düşmanlara ve komünistlere dönük ilk saldırı Nazizmin siyasi projesine işaret eder. Ne var ki komünistler Holokost'a dair en

işler ve bu da ona karşı en açık direniş yolunun kesinlikle tikel farklılıklar ve yerel ekonomilerde ısrar etmekten geçiyormuş gibi görünmesine neden olur. Ama Nazizm ve Stalinizmde olduğu gibi, kapitalizmin nasıl görüldüğü gerçekte nasıl işlediğinden epey farklıdır. Kapitalizm de en az Nazizm ve Stalinizm kadar evrenselliğe ihanete dayanır. Bireyleri sahici bir evrenselliğin parçası olarak var etmek için değil, yalıtık tikelliklerine hapsedmek için meta mantığını genelleştirir.

10 Nazizm genel olarak lezbiyenlere dokunmadı çünkü lezbiyenler kendi tikel kimlik siyasetlerine tehdit oluşturmuyorlardı. Eşcinsel erkeklerse Nazi hareketi için ölümcül bir tehlike oluşturmuyordu zira Nazi hareketi bastırılmış bir eşcinsel bağa dayanıyordu. Bu yüzdendir ki Hitler, Ernst Röhm ve SA'sını (*Sonderabteilung*) tasfiye etmek zorunda kalmıştı. Eşcinselliğin bastırılmış bir grup bağı kaynağı işlevi görmesine müsaade etmek yerine, Röhm ve takipçileri eşcinselliği bizzat yaşıyorlardı. Nazi bağının bastırılmış kaynağını ifşa eden bu pratik, tüm Nazi projesini tehdit ediyordu. Hitler'in eşcinsel erkekleri ölüm kamplarına göndermesinin de Röhm'ü öldürtmesinin de sebebi aynıydı: Nazi bağının bilinçdışı statüsünü muhafaza etmek.

11 1942'nin Ocak ayında yapılan Wahnsee Konferansı, Nihai Çözüm'ü ölüm kampları sistemi aracılığıyla resmen başlatmış olsa da, Yahudilere yönelik toplu idamlar daha 1941'de gerçekleşmişti ki bunların en meşumu Eylül 1941'de Babi Yar'da yaşananlardı.

yaygın tasvirlerde yer almaz. Nazilerin hedef aldığı kesimleri düşünürken komünistlere yer vermek, olsa olsa akla sonradan gelen bir fikirdir. Fakat Nazizm komünistleri de en az Yahudiler kadar düşman addediyordu. Her ikisi de siyasi düşmanlardı, sadece evrensel bir kötülüğün kurbanları değil.

Nazizmin Yahudileri ve komünistleri hedef almasının sebebi her ikisini de evrenselliğin mümessilleri olarak görmesidir. Komünistler bağlamında, Nazizmin neden bu sonuca vardığı sarihtir. Komünistler evrensel eşitliğe bağlılıklarını açıkça dile getirmiş ve Nazilerin tikel bir ırksal kimliğin üstünlüğü teorisini reddetmişlerdir. İlk bakışta, Yahudilerin hedef alınması Nazizmin evrenselliğin ete kemiğe bürünmüş haline nişan almasından ziyade komünistlere nişan alması gibi görünür. Yahudiliğin Nazizmin tasfiye etmeye çalıştığı tikel bir kimlik olduğunu neden söyleyemeyelim?

Nazizmin fantazi yapısı dahilinde Yahudiler, tıpkı komünistler gibi, evrenselliğin kanlı canlı halleriydi. Kilit mevkilerdeki Nazi figürleri tarafından öne sürülen fantaziye göre, Yahudilerin kendilerine ait belirgin bir ırksal kimlikleri yoktu; bilakis, diğer ırklar üzerinde asalakça yaşıyorlardı. Onların gözünde Yahudilik bir ırk değil, bir gayri-ırktır ve bu da ona evrenselci rengini verir. Böylelikle de Yahudiler komünistlerden daha tehlikeli hale gelir. İçkin evrenselliklerinin defedilmesi için yok edilmeleri gerekiyordu. Naziler bir komünisti Nazi benzeri bir kimlikçi siyasi pozisyona getirmeyi hayal edebilirdi ama Yahudiler için böyle bir dönüşüm söz konusu olamazdı (Nihai Çözüm'ün, yani toptan imhanın komünistleri değil de Yahudileri hedef almasının nedeni budur). Nazizmin nazarında, Yahudilerin evrenselliği ırksallaşmamış bedenlerine nakşolmuştur. Nazilerin Yahudilerle ilişkilendirdiği basmakalıp tikel özellikler evrensellekle doğrudan bir bağlantıya işaret eder. İçkin evrensellikleri onları topraktan ve köklülüğün sağladığı kimlikten koparır. Onları Alman olabilmekten alıkoyar. Kampların kökünü kurutmaya hizmet

ettiği şey işte bu evrenselliştir. Nazizme göre, Yahudilik lekesi evrensel kurulan gizli bağlantıdır.

Holokost'a dair yorumda bulunan pek çok kişi ve bu konudaki tüm popüler anlatılar, komünist kurbanları görmezden geldikleri gibi, bu Nazi fantazisini de görmezden gelmektedir. Komünistlerin Nazilerin zulmüne uğrayan ilk hedefler arasından çıkarılması ve Nazizmin Yahudilere dair fantazi imgesinden bahsedilmemesi, Nazizm analizindeki salt olumsal gelişmeler değildir. Bunlar öyle küçük gözden kaçırmalar sayılamaz. Nazizmi evrenselliğin tüm biçimlerine dönük kapsamlı bir saldırı olarak görmek yerine, tikel grupları hedef alan siyaset-dışı bir kötülük olarak görmek şeklindeki örtük bir siyasi tercihin sonucudur. Bunun neticesindeyse, Nazizmi etnik temizliğe yönelmiş şeytani bir hareket değil de siyasi bir proje olarak göremek gibi feci bir başarısızlık ortaya çıkar. Nazilerin yaptığı soykırım başlı başına bir amaç değil, komünistlerin ve Yahudilerin temsil ettiği evrenselliği karşısına almış gerici bir mücadelenin parçasıydı.

Nazizmin incelikli yorumcuları Nazizmin sistematik şiddetinde siyasetin oynadığı rolü kabul etseler de, bu anlayış yaygın mutabakata yansımamıştır. *Shoah* (Şoah, Claude Lanzmann, 1985) ve *Schindler's List* (Schindler'in Listesi, Steven Spielberg, 1993) gibi filmlerin yanı sıra Elie Wiesel'in *Night*'ı [Gece] gibi hatıratlar sayesinde, siyaset-dışı bir kötülük olarak Nazizm imgesi bugüne kadar azalmayan bir yırtıcılıkla hâkimiyet kurdu. *Shoah*'da Claude Lanzmann, sıradan Almanların ve Doğu Avrupalıların imhadaki suç ortaklığını kahramanca vurgular, ama yine de onların dahiliyetini siyasi bir teslimiyet değil, etik bir ihlal olarak görür. Lanzmann Steven Spielberg'in filmine hararetle karşı çıkıp onu kendi filmiyle karşılaştırırken olumsuz tarafa koyar ama hem Lanzmann'ın belgeselinin hem de Spielberg'in Hollywood çarpıtmasının Nazizm konusunda ortak bir değerlendirmesi vardır. Her iki film de Nazizmin evrenselliğe karşı siyasi mücadelesini ve bu mücadelenin

Holokost'ta oynadığı rolü azımsar. Nazizmi sağcı bir siyasi kararlılık olmaktan çıkarıp etik bir canavarlığa dönüştürürler. Nazizm, yeterince insanın engellemeye girişmediği tarifsiz bir kötülük olup çıkar. Bu elbette doğrudur. Ama Nazizm aynı zamanda, kendine özgü çekiciliğiyle başkalarını kendine dahil olmaya cezbeden siyasi bir dehşetti. Bu anlatımlarda Nazizmin evrenselliğe katıksız husumeti ortadan kaldırılmakta ve sonuçta ona dair düpedüz yanlış bir evrenselci imge yaratılmaktadır.¹²

Bugün insanlar günümüzdeki popülist liderlerde ve onların şürekasında Nazizmin mantığını göremiyorsa, bu doğrudan doğruya Holokost hakkındaki eğitimden, Holokost'a yol açmış siyasetin analizini dışlayan eğitimden kaynaklanmaktadır. Pekâlâ sabah *Schindler's List*'i izleyip akşamki Amerika'yı Yeniden Büyük Yapalım mitinginde slogan atabilirsiniz çünkü bu film seyirciyi Nazizmle siyasi bir hareket olarak yüzleşmeye asla zorlamaz. Holokost'tan siyasi bir ders çıkarmak isteniyorsa, bu yolda atılacak ilk adım Holokost'la ilgili herhangi bir film izlemekten kaçınmaktır.

Schindler's List'teki belki de kilit niteliğindeki sahne, kendini davasına adanmış Nazi kampı komutanı Amon Goeth'in (Ralph Fiennes) Yahudilerin ontolojik açıdan Almanlardan farklı olduğu hakkındaki kanısında tereddüt etmeye başladığını gördüğümüz yerdir. Şarap mahzeninde geçen tuhaf bir sahnede Goeth, Yahudi hizmetçisi Helen Hirsch (Embeth Davidtz) ile bir anlığına samimileşmeye çalışır. Ona yaklaşır sonra geri çekilirken, "Yalnızlığında uzanıp sana dokunmayı öyle isterdim ki," der. Goeth'in ölüm kampında Yahudileri sırf keyfine vurduğunu ve toplu idamları kılı kıpırdamadan

12 Lanzmann'ın upuzun filminde yalnızca tanıklıklara dayanma yönünde verdiği kararın, Holokost'un dehşetini asla mevcut hale getiremeyeceğimiz, sunamayacağımız bir yokluk olarak nitelendirmek gibi bir etkisi vardır. Filmde yapılandırıcı bir yokluk olarak toplu imha, kendisi de kurucu bir yoklukta bulunan evrensellik gibi işlev görür.

izlediğini görmemize rağmen, Goeth burada Hirsch'le yakınlık kurma olasılığını aklından geçirir, çünkü bir anlığına onunla Nazi evrenselinin prizmasından değil, bir tikelden diğerine ilişki kurabiliyordur. Spielberg, dehşet verici Goeth'in bile böyle bir münasebete girebildiğini göstererek, Nazizmin panzehirinin başkalarıyla somut ilişkiler, tikeller arasında evrensellik tuzağını aşan ilişkiler kurmak olduğunu öne sürer.

Sahne ilerledikçe Goeth, Hirsch'e gitgide daha fazla ilgi duymaya başlar. Ona, "Belki de sorun biz değilizdir, sorun budur," der. Bunu derken elleriyle çevrelerini işaret eder, yani onu gerçekte sadece bir insan olarak görmemesine neden olan evrensel Nazi yapısını kasteder. Kısa süre sonra, bir yakın çekimde kadının yüzüne bakıp şöyle sorar: "Bu bir farenin yüzü mü? Bunlar bir farenin gözleri mi?" Ona iştahla bakar ve bir âşık edasıyla saçlarına dokunur. Nihayetinde Goeth bu sahnenin ortaya çıkardığı olasılığı reddetse ve Hirsch'i yaşadığı ayartmadan sorumlu tutarak onu dövse de, bu sahne Spielberg'in Nazizmden çıkış yolunun evrensele uğramayan bir yakınlıktan geçtiğine olan inancını ortaya koyar. Naziler Yahudileri, onların insanlıklarını bertaraf eden evrensel Nazi çerçevesi aracılığıyla değerlendirmek yerine tikel bireyler olarak görebilselerdi, artık onları yok etmek istemeyeceklerdi. Spielberg'in filminin açıkça dile getirmeye çalıştığı şey budur.

Lanzmann'ın filmi ise daha az iyimserdir, ama dile getirdiği temel husus aynıdır. Holokost etik bir dehşettir, evrenselcilik karşıtı siyasi bir dehşet değil. Lanzmann'ın *Shoah*'da gizlice kaydettiği kötüler, kitlesel imhaya hiç vicdan azabı duymadan katılanlardır. Örneğin Lanzmann, Treblinka'da subay olarak çalışmış Franz Suchomel'le yaptığı mülakatı gösterir. Suchomel ölüm kampına geldiği ilk gün cesetlerle dolu siperleri gördüğünde istifra ettiğini iddia etse de, kampın dehşetini sakın sakın anlatabilmesinin bile onun (ve tüm Nazilerin) etik canavarlığına işaret ettiği aşikârdır. Lanzmann, Suchomel'i ya da

mülakat yaptığı diğer faillerden herhangi birini siyasi pozisyonları ya da Nazizm hakkındaki görüşleri konusunda sorgulamaya çekmez. *Shoah* dokuz saatten fazla süre boyunca bir dehşet tablosu çizer ama bu dehşete yol açan siyaseti irdilemez. Eğer biz (ya da Lanzmann) Nazizmi siyasi bir proje olarak görseydik, bu çok şaşırtıcı bir eksiklik olurdu. Bu haliyle film, insanların teslimiyetlerini nasıl meşrulaştırdıklarına dair eş benzeri görülmedik bir anlatım sunar, ama Nazizmi anlamaya çalışmaz.

Spielberg'ün ya da Lanzmann'ın filmi gibi Nazizm dehşetine ilişkin tikelci anlatımlar, tam olarak nelerin olup bittiğini anlamamız için hiç şüphesiz gerekli olsa da, bu fenomenin altında yatan evrenselcilik karşıtı siyasetin yorumunun yanında aşırı bir önem kazanmaktadır. Dahası, Nazizmle ilgili popüler anlatımların, bu fenomeni depolitize etmek gibi bir etkisi vardır, zira siyasi kurbanları tamamen dışlayarak genellikle sadece ve sadece rejimin Yahudi kurbanlarına odaklanırlar.¹³ Holokost'la ilişkilendirdiğimiz ölü sayısı bile (altı milyon), toplam ölü sayısını değil, öldürülen Yahudilerin sayısını ifade eder. Bu sayı, Nazilerin Sovyetler Birliği'ni işgali sonrasında öldürülen komünistlerin sayısını bilhassa içermez.

13 Washington DC'deki Holokost Müzesi'ne girer girmez, şu ifadelerin yer aldığı "Kurbanlar" başlıklı bir tabelayla karşılaşılır: "Holokost, Nazi rejimi ve işbirlikçileri tarafından altı milyon Yahudinin sistematik olarak, devlet eliyle zulme uğratılması ve katledilmesidir. Aralarında siyasi muhalifler, engelliler, eşcinseller, Romanlar ve Manuşlar, Yehova Şahitleri, Polonyalılar ve Sovyet savaş esirlerinin de bulunduğu milyonlarca kişi de Nazi zulmü ve toplu katliamlar sonucunda hayatını kaybetmiştir." Müzenin mantığına göre, asli hedefi Yahudilik olan Nazi projesinin gözünde siyasi katliamlar tesadüfi bir durumdu. Ne var ki bu mantık, ilk toplama kamplarında siyasi tutukluların da bulunduğu ve Nazilerin Yahudileri siyasi düşmanları olarak hedef aldığını gözden kaçırır. Başka açılardan insanı etkileyen Holokost Müzesi'nde Holokost'a ilişkin siyasi bir açıklama bulmak için çabalamak nafiledir. En iyisi, müzeye gitmeden önce Paul Eisenstein'in *Traumatic Encounters*'ını [Travmatik Karşılaşmalar] okumaktır.

Yahudilere uygulanan soykırım Nazi projesinin merkezinde yer alıyordu. Fakat bu proje Nazizmin saf kötülüğünden değil, kendine özgü kimlikçi siyasi felsefesinden neşet etmişti.¹⁴ Kısacası, kimlik siyasetinin sonucuydu. Aryan kimliğinin ayrıcalığını öne sürme teşebbüsü Nazilerin bir düşmanı olmasını gerektiriyordu, ama öyle herhangi bir düşmanı değil. Nazizm Yahudileri Hitler'in kişisel temayülü ya da Almanya'nın köklü Yahudi karşıtlığı tarihi nedeniyle hedef almamıştı (her ne kadar bu tarih, hiç şüphesiz, sıradan Almanları harekete katılmaya ikna etmeyi kolaylaştırırsa da). Nazizm Yahudileri hedef almıştı çünkü Nazi fantazisinde onlar, Nazi tikel kimliğinin tam tersine tekabül eden siyasi evrenselliği temsil ediyordu. Nazi anlatımına göre, Marx'ın Yahudi olması bir tesadüf değildi.¹⁵ Canalcı önemde bir konudur bu. Komünistlerin evrensel mücadelesi bir Yahudi mücadelesidir çünkü Yahudilerin kendi ırkları yoktur, dolayısıyla doğaları gereği evrenselcilerdir.¹⁶ Sovyetler Birliği'ndeki

14 Arno Mayer'in de belirttiği gibi, "Yahudikırımı, Rusya'dan başlayan sınırsız Lebensraum'u fethetmeyi, Sovyet rejimini ezmeyi ve beynelmül Bolşevizmi tasfiye etmeyi amaçlayan muazzam bir savaşın ateşinde şekillendirilmişti." Arno J. Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken? The "Final Solution" in History* (Londra: Verso, 2012), s. 234.

15 Orson Welles'in normalde belki de en kötü filmi sayılabilecek *Stranger*'ının (Yabancı, 1946) önemli bir sahnesi, küçük bir Connecticut kasabasında sahte bir kimlikle saklanan eski Nazi Charles Rankin'in (Orson Welles) Savaş Suçları Komisyonu'ndan müfettiş Bay Wilson'a (Edward G. Robinson) kendini yanlışlıkla ele verdiği yerdir. Wilson'la yediği bir akşam yemeği sırasında, tam da Almanya'yı adalet ve insani dayanışmayı hepten reddettiği için suçlayarak şüpheleri üzerinden atmaya çalıştığı anda, Nazizmini fâş eder. Yemekte biri Marx'ın tüm Almanlara yönelik bu suçlamaya bir istisna teşkil ettiğini söyleyerek itiraz ettiğinde Rankin, "Marx Alman değildi, Yahudiydi," diye yanıt verir. Wilson daha sonra bunun tam da bir Nazinin öne sürebileceği türde bir iddia olduğunu düşünür: "Bir Naziden başka kim Marx'ın Yahudi olduğu için Alman olduğunu inkâr edebilir ki?" Ve bu iddia nihayetinde Rankin'in ölümüne yol açar.

16 Alfred Rosenberg'in belirttiği gibi, "İlk peygamberlerden (...) Karl Marx'a, Rosa Luxemburg'a ve 'özgürlük davası'na hizmet etmiş tüm Yahudi Bolşeviklere

yönetici elitler arasında Yahudilerin bulunması Naziler için fantazilerini doğrulayan kullanışlı bir olumsallıktı. Bu nedenle Yahudileri sürgün etmek, tutuklamak ve öldürmek Naziler için baştan aşağı siyasi eylemlerdi.

Nazi şiddetini belgeleyen önde gelen tarihçiler bile Nazizmi tastamam siyasi bir kötülük değil de siyaset-dışı bir kötülük olarak nitelendirme tuzağına düşmektedir. Raul Hilberg için de durum böyledir. *The Destruction of European Jews* [Avrupa Yahudilerinin Yok Edilişi] Holokost'un nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması açısından muazzam önemdedir ama Hilberg'in yorum tarzındaki hata daha eserin ilk bölümünden itibaren kendini belli eder. "Emsaller" başlıklı bölümde Hilberg, onun nazarında, Holokost'un paradigmasını oluşturan Hristiyan antisemitist şiddet tarihini gözler önüne serer.

Hilberg, Martin Luther gibi birinin antisemitizminden Hitler'inkine uzanan kesintisiz bir hat saptar. Luther'in Yahudilere yönelik hakaretimiz ifadelerine ve Hristiyanların yaptıkları pogromlardaki şiddete dikkat çektikten sonra şöyle yazar: "Nazi yıkım süreci boşluktan doğmadı; döngüsel bir eğilimin doruk noktasıydı."¹⁷ Hilberg, Nazi şiddetini türsel açıdan müstakil bir fenomen olarak değil, tarihsel antisemitizmin yoğunlaşması olarak görür. Geleneksel Katolik antisemitizminin Doğu Avrupalıları soykırımı yardım etmeye hevesli hale getirdiğine haklı olarak parmak basarken, *Kavgam*'ın okunmasıyla ya da Goebbels'in konuşmalarının dinlenmesiyle rahatça anlaşılabilceği gibi, Hitler'in antisemitizminin temelde farklı olduğunu ve Yahudi evrenselliğini hedef aldığını belirtmez.

kadar uzanan tek bir çizgi vardır." Alfred Rosenberg, *The Myth of the Twentieth Century: An Evaluation of the Spiritual Intellectual Confrontations of Our Age*, çev. Vivian Bird (Newport Beach, CA: Noontide Press, 1982), s. 300.

17 Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, gözden geçirilmiş basım, (New York: Holmes & Meier, 1985), s. 8-9.

Holokost'a ilişkin anlatımının tüm kapsamlılığına rağmen, Hilberg'in Nazizmi antisemitist pogromlar tarihine katışı Nazi soykırımının mantığını temelden çarpıtır. Naziler Yahudileri tikelliklerinden dolayı değil, tikellikten yoksun oldukları için, komünistler gibi evrenselliği temsil ettikleri için öldürmüştür. Her ne kadar çarklarını yağlamak için geleneksel Hristiyan antisemitizminden istifade etmiş olsa da, Nazizm yepyeni bir şekilde antisemitisttir. Hilberg yalnızca Nazilerin Yahudilere yönelik şiddetine odaklandığı ve diğer siyasi hedeflerini örtbas ettiği için, Nazi soykırımı ile geleneksel Hristiyan antisemitizmi arasındaki bu kilit ayrımı gözden kaçırır. Sonuç olarak da Nazizmi kendine özgü tikel siyasetinden soyutlar.¹⁸

Nazizmin kuşatıcı bir evrenselleştirici sistem tehlikesinin bir uzantısı olduğu yargısını sağlama almak için, bu görüşün savunucuları *Auschwitz* terimini Holokost'u kestirmeden ifade eden bir tabir olarak kullanmaktadır.¹⁹ Nazizmin evrenselci şiddet olduğu yargısının en açık hale geldiği nokta burasıdır. Bir anlamda, *Auschwitz*'in Holokost'u anlatmak için neden ayrıcalıklı bir gösterge haline geldiği kolayca anlaşılabilir: Auschwitz en çok sayıda insanın katledildiği ve işleyiş tarzıyla bir fabrikayı en çok andıran ölüm kampıdır. Şirketlerin kampın içinde sınai işlerini yürütüyor olması, modern sanayiciliğin kamptaki ölüm üretiminde oynadığı role delalet eder. Auschwitz'de Naziler, modern kapitalist sistemin düzeneği aracılığıyla ölüm üretimini mükemmel hale getirmiştir.

18 Hilberg'in İsrail konusunda bilhassa muhafazakâr olması tesadüf değildir. Hilberg Nazizmi Yahudi tikelliğine saldıran evrensel bir kötülük olarak gördüğü için, Yahudilerin bu tikelliği bir millet biçiminde canhıraş savunması gerektiğine inanıyordu.

19 2005 yılında BBC, *Auschwitz: The Nazis and "The Final Solution"* [Auschwitz: Naziler ve "Nihai Çözüm"] başlıklı altı bölümlük bir Holokost belgesi hazırlamıştı. Bahsettiğimiz kestirme tabirin yaygınlığını gösteren bir başlıktı bu.

Gelgelelim Auschwitz'i Holokost'un göstergesi olarak kullanmakla, sanki modern fabrika sistemi kaçınılmaz şekilde kitlel imhaya yol açıyormuş gibi, bu suçun sorumluluğu modernitenin omuzlarına yüklenmiş olur.²⁰ Bu el çabukluğunun bir neticesi olarak, sorun tikel olmaktan çıkıp evrensel bir sorun halini alır. Holokost, kendi kimliğinin yayılmasında ısrar eden tikel bir kimliğin sonucu olmaktan çıkıp kapitalist modernitenin evrensel bir başarısızlığına dönüşür. Böylelikle meselenin kaynağı Nazilerin Aryan tikelliğindeki ısrarı olmaktan çıkar. Bunun yerine, parmaklar modern dünyanın evrenselliğine doğrultulur. Suçluluğun bu şekilde genişletilmesiyle suçun kaynağı yanlış tespit edilmiş olur. Holokost'u modernitenin günah hanesine yazamayız. Makineleştirilmiş tarım ile ceset üretimi arasında içkin bir bağlantı yoktur. Kapitalist modernite Holokost'a giden yolun taşlarını döşemiş olsa da bu hadise dosdoğru moderniteden kaynaklanmaz. Holokost, moderniteye verilen gerici bir kimlikçi tepkinin sonucudur ve *Auschwitz* gibi kestirme bir terimi odağa alan bir bakış da bu gerçeği göz ardı eder.

Theodor Adorno, özellikle de "Auschwitz'den sonra şiir yazmak barbarlıktır" şeklinde ün kazanmış sözüyle, bu kestirme tabirin

20 Holokost'un makineleştirilmiş modern endüstriyle ilişkilendirilmesi, Martin Heidegger'in Holokost'u modern tarımla karşılaştırmasına yol açmıştır. Heidegger şöyle der: "Tarım artık makineleşmiş bir gıda endüstrisidir, özünde gaz odalarında ve imha kamplarındaki ceset üretimiyle aynıdır, ülkelerin abluka altına alınıp aç bırakılmasıyla aynıdır, hidrojen bombası üretimiyle aynıdır." Martin Heidegger, "Positionality", *Bremen and Freiburg Lectures: Insight into That Which Is and Basic Principles of Thinking* içinde, çev. Andrew J. Mitchell (Bloomington: Indiana University Press, 2012), 27. Pek çokları Heidegger'e bu ifadede yaptığı karşılaştırma nedeniyle haklı olarak yüklenmiş olsa da, bu ilişkilendirme doğrudan *Auschwitz*'in Holokost'u belirtmek için kestirme bir tabir olarak kullanılmasından kaynaklanır. Her iki durumda da, aslında Nazizmin evrenseli reddetmesinde görülmeli gereken sorumluluğun bir kısmı modernitenin üzerine yığılır.

en büyük popülerleştiricilerinden biridir.²¹ Adorno ve diğerleri, Auschwitz'i tüm Holokost için bir kapsamlama olarak önermek suretiyle, Holokost'u endüstriyelleşmiş bir imha olarak nitelendirir. Ne var ki bu yanlış bir nitelendirme değildir. Auschwitz'de diğer ölüm kamplarına kıyasla daha fazla insan ölmüş olsa da, çok daha fazla sayıda Yahudi başka yerlerde çok daha az sistematik ve endüstriyelleşmiş bir tarzda öldürülmüştür. Nihai Çözüm bütünsel bir projeydi, ama çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmişti. Auschwitz'de vuku bulan sistematik katliam paradigmatik değildi.

Tarihçi Timothy Snyder'a göre, *Auschwitz* teriminin Holokost'a bir bütün olarak işaret etmek için kullanılmasının sebebi, olayın insanlıktan arındırılmak istenmesidir. Snyder şöyle der: "Auschwitz Holokost'u kestirmeden ifade eden standart tabir haline gelmiştir zira belirli bir mitsel ve indirgeyici açıdan ele alındığında, bu tabir Yahudilerin toplu olarak katledilmesini insan tercihlerinden ve eylemlerinden ayırıyor gibi görünmektedir."²² Her ne kadar Snyder Holokost'u hümanist bir gözle analiz etmenin eşiğine gelmiş gibi görünse de, Auschwitz'in Holokost'u ifade etmek için kullanılmasına yönelik eleştirisi bu kullanımın toplu katliamı motive eden tikel kimliği nasıl akladığını görmemizi sağlar.

Auschwitz terimini kullanmak bir mitleştirme eylemidir çünkü olayın sorumluluğunu Alman tikelliğinden alıp modern evrensellığe kaydırır. Naziler Yahudileri yok etmek için endüstriyel kapitalizmin yöntemlerini kullandılar ama bunu söz konusu yöntemler böyle bir imhayı gerektirdiği için değil, modern dünyada açığa

21 Theodor W. Adorno, "Cultural Criticism and Society", *Prisms* içinde, çev. Samuel Weber ve Shierry Weber Nicholzen (Cambridge, MA: MIT Press, 1983), s. 34 [Türkçesi: "Kültür Eleştirisi ve Toplum", *Edebiyat Yazıları* içinde, çev. Sabir Yücesoy ve Orhan Koçak, Metis Yayınları, 2004].

22 Timothy Snyder, *Black Earth: The Holocaust as History and Warning* (New York: Tim Duggan Books, 2015), s. 208.

çıkan evrenselliğe karşı kendi tikel kimliklerini öne sürmek istedikleri için yaptılar. Holokost, modernite devriminin ayrılmaz bir parçası olmak şöyle dursun, bu devrime verilen en kayda değer tepkidir. Modernist değil, gerici bir projedir.

Nazizmin siyaset-dışı bir kötülük olduğu ve siyaset değil de ırk temelinde yok ettiği anlatısına sarıldığımızda Nazizme çok fazla zemin bırakmış oluruz. Nazizmin temel amacı evrensele yapılabilecek her türlü referansı ortadan kaldırmak ve tikel kimliklerin birbirlerine karşı hâkimiyet mücadelesi verdiği bir zemin yaratmaktı (ve bu sayede, üstün kudreti sayesinde Aryan kimliğinin zafer kazanmasının mümkün olacağına inanıyorlardı). Nazilerin Yahudilere karşı savaşının tamamıyla ırksal bir savaş olduğunu kabul etmek, Nazilerin kendilerini anlama tarzlarını da kabul etmek demektir. Naziler Yahudilere karşı açtıkları savaşı ırksal bir savaş olarak resmetmiştir ama onlara inanmamıza lüzum yok.

Siyasi faillerin sözlerine itimat etmek ve ne yaptıklarını bildiklerine inanmak her zaman bir hatadır. Yaptıklarına inandıkları şeyler ile yaptıkları şeyler arasında hep bir ayrım vardır ve hakikat her zaman, yaptıklarından yanadır. Siyasi faillerin kendi eylemlerine ilişkin ayrıcalıklı bir kavrayışa sahip olduklarını varsaymamalıyız. Ne kadar açık bir itirafta bulunurlarsa bulunsunlar, eylemler yine de yorumlanmayı gerektirir. Bu durumun en geçerli olduğu yer Hitler örneğidir.

Nazizm konusundaki yanlış anlayışta Nazizm siyasetin ötesindeki bir kötülük olarak kavranır. Günümüzdeki teorisyenler, ilkin Adorno'nun yaptığı hatayı ve Holokost'a dair yaygın alımlanmayı benimsemektedir. Bugün birçok teorik mahfilde Nazizm, kötülüğün biyopolitik bir biçimini temsil etmektedir. Örneğin Giorgio Agamben'in muazzam derecede etki yaratmış kitabı *Kutsal İnsan*'da öne sürdüğü iddia budur. Agamben'in Nazizmi geleneksel olarak siyasi bir rejim değil de biyopolitik bir rejim olarak nitelendirmesi, kısmen Agamben'in kendi Nazizm yorumunu Hitler'in

kendi projesi konusundaki tasvirinden türetmesi nedeniyle, pek çok taraftar kazanmıştır.

Agamben, Yahudilerin imha edilmesini kurban etme eyleminden, dolayısıyla geleneksel siyaset alanından uzaklaştırır. Nazilerin Yahudileri çıplak hayat figürleri olarak yok ettiğini iddia eder. *Kutsal İnsan*'da şöyle yazar: "Yahudiler çılgın ve dev bir holokostta değil, tam da Hitler'in ilan ettiği gibi, 'bit olarak', yani çıplak hayat olarak yok edildiler. İmhanın içinde gerçekleştiği boyut ne din ne de hukuktur, biyopolitikadır."²³ Agamben burada düpedüz Hitler'in sözünü senet sayar, yani Hitler'in gerçekten ne yaptığını bildiğini varsayar. Bu yanlış adımı atmasının sebebi Hannah Arendt ve Michel Foucault'ya olan borcunun Nazizm analizinde onun ayağını kaydırmasıdır. Agamben, Arendt'ten Nazizmin siyaseti ortadan kaldırdığı fikrini, Foucault'dansa biyopolitika kavramını ödünç alır. Her iki düşünürün de gözden kaçırdığı şey Nazi siyasetinin doğası ve evrensellığe açtığı saldırıdır.

Agamben, Nazizmin Yahudileri ortadan kaldırmak için onları çıplak hayat derekesine indirgediği kanısındadır çünkü Hitler öyle demektedir. Hitler Yahudilerden "bitler" diye bahsetse de, bu referans tamamen yanıltıcıdır. Bu nokta Hitler'in gerçekte neye inandığını bilmediği bir noktadır. Bunu bilmek içinse Nazizmin neler yaptığına bakmamız gerekir. Nazilerin Yahudileri imhası hiçbir şekilde bitlerin ya da başka türden haşerelerin yok edilmesine benzemez. En temel düzeyde, bitleri öldürmeden önce aşağılamak yahut onları diğer bitlerin yok edilmesine katılmaya zorlamak hayal bile edilemez. Yahudilerin katledilmesi, hayvanların, hele bitlerin sahip olduğunu kimsenin zannetmediği bir *je ne sais quoi*'yı* ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ama Agamben bunu görmez. Agamben

23 Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, çev. Daniel Heller-Roazen (Stanford, CA: Stanford University Press, 1998), s. 114.

* (Fr.) bilmem nedir; bir şeyin açıklanamaz özelliği -çn.

Nazilerin işlediği suçu evrenselin çıplak hayatla özdeşleşmiş Yahudi tikelliğini yok etmesi olarak görür.

Yahudiler çıplak hayatın figürleri oldukları için değil, çıplak hayattan evrensel kopuşu temsil ettikleri için Nazizmin düşmanıdır. Bu anlamda, Adorno, Hilberg ve Agamben Nazizmi aynı şekilde yanlış anlarlar. Nazizm, Yahudilerin evrensellelikle ilişkisinden doğan tekillik olarak gördüğü şeyi ortadan kaldırmayı, Nazi kimliği için bünyevi tehdit işlevini gören evrensele Yahudi yatırımını yok etmeyi amaçlar. Bunu gözden kaçırırsak, Nazizmin neden bu kadar çok taraftar kazandığını ıskalamış oluruz.

Nazizmin Ölümünden Sonraki Zaferi

Nazi Almanyası savaşı kaybetmiş olsa da, kalplerimizi ve zihinlerimizi kazanmak için girişilen savaşta üstün geldi. Nazizme şu anda neredeyse her yerde bir rezillik olarak bakıldığı göz önüne alındığında, bunu söylemek en hafif tabirle abartı gibi görünür. Mesele, Güney Amerika'nın bir yerinde iktidara gelmeye hazır binlerce Nazi klonunun var olması değil, Nazizmin bizim onun yenilgisini yargılamak biçimimiz sayesinde zafer kazanmış olmasıdır. Bu zafer, Nazizmin cani rejiminden sağ kurtulanları, Nazizmin temel yöneliminin siyasi olmadığına ikna etmektir.

Nazizmin ideolojik zaferinin belki de en büyük kanıtı İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Hollywood'un Nazileri kullanma tarzıdır. Naziler sayısız Hollywood filminde kötü karakterler olarak rol alsalar da, saf kötülüğün figürleri olarak değil de siyasi kötüler olarak arz-ı endam ettikleri bir film düşünmek zordur. Hollywood ideolojisine göre Naziler kimlik siyaseti nedeniyle değil, çok fazla iktidar arzuladıkları için kötüdürler. İktidar arayışı onların kötülük iddiasını oluşturur.

Bu siyasetten arındırma hamlesini Nazileri kötü karakterler olarak kullanan neredeyse tüm Hollywood gerilim filmlerinde, örneğin

Steven Spielberg'ün *Raiders of the Lost Ark* (Kutsal Hazine Avcıları, 1981) ve devam filmlerinde görebiliriz. Burada, arkeolog kahraman Indiana Jones (Harrison Ford), müzelere ait arkeolojik keşifleri kötü amaçlar için kullanma tehdidinde bulunan Nazilere karşı sürekli mücadele eder. *Raiders of the Lost Ark*'ta Naziler, sahip olduğu gücü kullanmak için Ahit Sandığı'nı isterler. Naziler gerici siyasetleri yüzünden değil, kibirleri yüzünden kötüdürler. Filmin sonunda, Ahit Sandığı (ya da Sandık'ın gücü aracılığıyla kudretini belli eden Tanrı) onu kötü amaçlar için kullanmaya teşebbüs ettikleri için Nazileri yok eder. Film Nazi kimlik siyasetine kayıtsızdır. Naziler evrensel bir kötülük mertebesindedirler.

Spielberg üçüncü Indiana Jones filminde Nazilerin kötülüğünü doğallaştıracak, onlara doğal bir haşere muamelesi yapacak kadar ileri gider. Indiana Jones, *Indiana Jones and the Last Crusade*'de (Indiana Jones ve Son Macera, 1989) bir grup Naziyle karşılaştığında, "Naziler, bu herif çöğullarından nefret ediyorum," der. Bu ifadedeki üslup önemlidir çünkü Indiana'nın farklı bir nefreti ifade etmek için tamamen aynı gramer yapısını kullandığı ilk film olan *Raiders of the Lost Ark*'ı anımsatır. Indiana bir uçakta uçarken yerde evcil bir yılan bulur. Pilota "Yılanlardan nefret ediyorum," diye bağırır. Indiana aynı hissi Naziler için dile getirip repliği aynı şekilde söylediğinde, aradaki paralellik çarpıcı hale gelir. Spielberg'ün gözünde, Nazilerin kötülüğü yılanlarınkiyle aynı düzeydedir. Yılanlar ne kadar siyasi tehdit teşkil ediyorsa Naziler de o kadar siyasi tehlike teşkil ediyordur. Naziler başka tür bir siyasetle karşı koymamız gereken siyasi bir proje değil, dikkate almamız gereken doğal bir tehlikedirler.

Schindler's List dahil olmak üzere Spielberg'ün Nazileri tasvir ettiği tüm filmleri Nazizmin yanlış algılanmasına katkıda bulunur. Nazileri evrenselcilik karşıtı siyasi failler olarak göremiyorsak, bu durum her mücadeleyi rakip tikel kimlikler arasındaki bir iktidar çatışması olarak görmemizi isteyen Nazi projesinin ölümünden sonraki

zaferine işaret eder. Nazizmin çok fazla iktidar peşinde koştuğu için kötü olduğuna inanıyorsak, Nazizmin askeri yenilgisi Nazilerin ideolojik zaferini ilan etmiş demektir.

Nazizmin yankıları tehdit teşkil etmeye devam ediyor çünkü kapitalizm kimliği bugün daha da hızla boşaltırken kimliğin cazibesi daha da çok yankı yaratıyor. Birçok düşünürün gözünde Nazizm, modernitenin karşı karşıya olduğu başlıca tehlike için bir paradigma sunmaktadır. Bu doğrudur, ama bu düşünürlerin öne sürdükleri gerekçelerden dolayı değil. Nazizm tüm dünyayı yutmakla tehdit eden evrensel bir sistem önerdiği için değil, evrensel olarak düşünmeyi reddettiği için tehlikelidir. Nazizmin dünyayı fethetme çabaları, mebzul miktardaki evrenselliğinden değil, evrensellikten yoksun olmasından kaynaklanır.

Stalin'den Usulca Dönüş

Nazizm konusunda yirminci yüzyıl boyunca hâkimiyet kurmuş yanlış yorumlar Stalinizm konusundaki yanlış yorumlarla paralellik gösterir. Her ne kadar Stalinizm Nazizmin yaptığı gibi tikel bir kimliği öne çıkarmamış olsa da, o da evrensellekle yüzleşmeye sırt çevirmenin bir başka örneğiydi. Stalinizmin suçları evrensel suçlar olmadığı gibi, canı bir liderin suçlarından da ibaret değildi.²⁴ Bu suçlar hatalı bir evrensellik anlayışının sonucuydu. Bir başka deyişle, evrensel eşitliğin, uğrunda verilen mücadelenin temeli olarak keşfedilen bir değer değil de icat ederek tastamam gerçekleştirilecek bir amaç olduğu

24 Marksistler, Stalin'in suçlarına karşı Marksizmi savunmak için bunların tek bir meczup bireyin suçları olduğunu iddia ederken, Marksizmi savunayım derken aslında farkında olmadan Marksizme bağlı olmadıklarını ele verirler. Marksizm gibi özgürleşmeci bir teoriyi aklamak uğruna bile olsa, tarihte bir bireyin ayrıcalıklı kılınması, tarihi sınıf mücadelesinin alanı olarak gören Marksist tarih teorisinin temeline aykırıdır. Marx'a göre yalnızca burjuva tarihçileri bir bireye tarihin gelişimi üzerinde büyük bir etki atfeder.

yönündeki bir inancın neticesiydi. Gulag'a giden yol evrensellikten değil, evrensellik konusundaki Stalinist yanılgıdan geçiyordu. Stalin, evrenselliği gerçekleştirmek için kendi tikel yeteneğine inanıyordu ama kendi tikelliğine duyduğu bu inanç, devrimin herkesin ait olmasına imkân sağlayacağı hayaliyle birleştirilmemiş olsaydı bu kadar ölümcül olmazdı.

Gelgelelim Stalinizm konusundaki hâkim yorum bu değildir. Nazizmde olduğu gibi, Stalinizm fenomenini yorumlayanların çoğu, onu tikeli dışlayarak evrensellikte ısrar etmek şeklindeki ölümcül tehlikenin asli bir örneği olarak ele alır. François Furet'yi komünizmin "evrenselin bir patolojisi"ni temsil ettiği hükmüne götüren şey Stalinizmdir.²⁵ Muhafazakâr Furet, Stalinizmin yükselişi nedeniyle tüm komünist hareketleri reddeder, ama Stalinizmin suçunun aşırı evrenselliğinde yattığı yönündeki kanısı, bu meseleye soldan yapılan analizlere de sirayet etmiştir. Bu yoruma göre, Stalin, evrensel tarih şemasına uymayan tikelleri ölüme göndermiştir.

Bu yorumdaki sorun Nazizme ilişkin yorumdaki soruna benzer. Stalin'in şiddeti evrenselin şiddeti olarak yorumlanırsa, Stalin'in ne yaptığına dair kendi görüşü kabul edilmiş olur, tıpkı Nazizme ilişkin hâkim yorumda Hitler'in Nazi programı konusundaki kendi anlayışının kabul edilmesi gibi. Stalin *Leninizmin İlkeleri*'nde Sovyet projesini evrenselci gibi görünen terimlerle ifade eder: "Hiziplerin varlığı ne Parti'nin birliğiyle ne de demir disipliniyle bağdaşır. Hiziplerin varlığının bir dizi merkezin varlığına yol açtığını ve bir dizi merkezin varlığının da Parti'de ortak bir merkezin yokluğu, irade birliğinin parçalanması, disiplinin zayıflaması ve dağılması, diktatörlüğün zayıflaması ve dağılması anlamına geldiğini ispat etmeye

25 François Furet, *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*, çev. Deborah Furet (Chicago: University of Chicago Press, 1999), s. 29.

pek lüzüm yoktur.”²⁶ Stalin’in tasvir ettiği üzere, onun Sovyetler Birliği, kendi evrenselliğine uymayan tüm tikelleri tasfiye eden bir evrenseldir. Bu ifadesiyle Stalin’in propagandasını yaptığı fantazmatik Sovyetler Birliği tasavvurunda, tüm tikel sapmalar Parti’nin evrensel misyonu içinde yok olmalıdır.

Stalin’in kendisi Stalinizmi yanlış anlasa da, Stalin’in evrensele nasıl ihanet ettiğini tam olarak tespit etmek gerekir. Hemen akla gelen hata yanıltıcıdır. Stalin’in evrensellikten uzaklaşmasını onun tek ülkede sosyalizm fikrinde bulmak cazip gelebilir. Stalin, dikkatini uluslararası mücadeleyi dışlama pahasına Sovyetler Birliği’ne odaklamakla, Marx’ın projesinde içkin olan evrenselliğe ihanet etmiş gibi görünür. Ne var ki Stalin tek ülkede sosyalizm fikrine komünist evrenselliği terk etmek için yönelmemişti. Komünizmin gelecekte evrenselleşmesine yönelik ve o dönemde diğer pek çok komünist siyasetçinin de desteklediği stratejik bir adımdı bu sadece. Dünya devrimini gerçekleştirmeden evvel Sovyetler Birliği’ni ayakta tutması ve orada başarılı olması gerekiyordu.

Stalin’in evrensellik konusunda attığı yanlış adım, düşünmek istenebileceği kadar net değildir. Hitler’in aksine, Stalin tikel kimliğin savunucusu değildi, dolayısıyla hatasını bu çerçevede açıklayamayız. Sorun, Marx’ın kurduğu hatalı temel üzerinde yükselen ve aidiyetsizliği ortadan kaldırmayı amaçlayan evrensellik anlayışında yatar. Marx, evrensel aidiyeti proleter devrimin ulaşacağı bir hedefe dönüştürerek evrenselliğin doğasını yanlış tanımlamıştır. Stalin, devrimi başlatma ve herkesi, hatta ait olmamayı tercih edenleri bile yeni topluma dahil etme kabiliyetine inanarak bu yanılgıya katkıda bulunmuştur. Marx’ın hatasını göz önüne aldığımızda, Stalin’in tüm

26 J. V. Stalin, *Foundations of Leninism*, Marxists Internet Archive, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1924/foundations-leninism/index.htm> [Türkçesi: *Leninizmin İlkeleri*, çev. Muzaffer İlhan Erdost, Sol Yayınları, 1992).

suçları için Marx'ı tamamen aklayamayız. Marx ile Stalin'in evrensellik anlayışları aynıdır; Stalin'in bu anlayışı Marx'ın asla benimsemeyeceği canice bir doğrultuya sokmuş olması ise başka bir şeydir.

Stalin, Marx'ın evrensellik konusundaki yanlış anlayışını daha da derinleştirmiştir. Marx'tan, proleter devrimin önceki devrimlere benzemeyeceği ve tam bir aidiyet çağı başlatacağı gibi hatalı bir fikir almakla kalmamış, köylüleri kolektifleştirmeye zorlama kararıyla bu tam aidiyeti sağlayabileceğine de inanmıştır. Zorla kolektifleştirmeyi yürürlüğe koyduğunda ortaya çıkan şey tam aidiyet değil, kitlesel direniş ve korkunç kıtlık olmuştur. Stalin kolektifleştirme yoluyla aidiyetsizliği sona erdirdiğine inandığı için (ki bu Marx'ın öngördüğü şeyin gerçekleşmesidir), aidiyetsizliğin neden kolektife katkıda bulunmaktansa hayvanlarını yok etmeyi tercih eden inatçı köylüler mahiyetinde sürdüğüne dair bir açıklama da bulmak zorundaydı. Stalin'in *kulaklar* diye adlandırdığı bu inatçı köylülerin varlığı, proleter devrimin, Marx'ın öngördüğü gibi, aidiyetsizliği ortadan kaldırmadaki başarısızlığına işaret ediyordu.

Evrenselliği hiç kimseyi dışarıda bırakmayan, gerçekleştirilebilir bir gelecek şeklinde kavradığımızda, evrensellik bu gerçekleşmenin önünde engel olarak duracak düşmanların dikilmesini gerektirir. Devrimin bu düşmanları evrensel eşitliğe neden hâlâ ulaşamadığımızı izah etmek için gereklidir. Tam anlamıyla gerçekleşmiş, herkesi kapsayan bir evrenselin imkânsızlığı ve arzu edilmezliğiyle yüzleşmediğimiz sürece de bu düşmanlar gerekli olmaya devam edeceklerdir. Stalin'in evrenselliğinin düşmanlara bağlı olması, bunun sahici evrensellikten uzak olduğunu gösterir. Evrenselliğin düşmanları olmaz, düşmanları varsa evrensellik olarak kalmaz.

Kulaklar, devrimin topyekûn aidiyeti gerçekleştirmek için tasfiye etmesi gereken düşman haline gelmişti. Ama devrimi kendi başlarına çökertemezlerdi. Başta Troçki olmak üzere, Sovyet önderliği içindeki düşmanlar, devrimi içeriden sabote ediyor ve tüm aidiyetsizliklere

devrimci yoldan son verilmesini engelliyor olsa gerekti. Öyle olmasa, bu hedef gerçekleşirdi. Köylülerin kitlesel olarak katledilmesi ve 1930'lar boyunca parti önderliğinin bilhassa göstermelik yargılamalarla tasfiyesi, Stalin'in Marx'ın baştaki iddiasını katmerlemesinin sonucuydu. Marx proleter devrimin herkesin ait olduğu bir toplum yaratabileceğine inanıyordu, Stalin de kendisini bu toplumu bilfiil meydana getirmiş biri olarak görüyordu. Stalinizmin şiddetinin müsebbibi evrensele dair bu yanlış kanıydı, ama teorisyenler ne yapıp edip evrenselliği daha da şeytanlaştırmak için bunu teslim etmemişlerdir.

Nazizmden farklı olarak Stalinizm, yoldan sapsa da açıkça sol bir projeydi. Bu nedenle, Sol cenahta evrenselliğin sorgulanmasındaki payı Nazi Holokostu'nun dehşetinden daha çoktur. Ama ilginçtir ki yirminci yüzyılın sonlarındaki sol eğilimli teorisyenlerin çoğu Stalinizm sorunuyla doğrudan yüzleşmez. Bu neredeyse evrensel bir yokluktur. Bu yolda dosdoğru yürümek yerine, ya Marksizm anlayışlarını evrenselleştirici olmayan bir versiyona dönüştürürler ya da tikel, yerel eleştiriler uğruna Marksizmi ve evrenselci siyaseti hepten terk ederler.

Hannah Arendt Stalinizmin hatasının, tıpkı Nazizm gibi, evrenselliğe aşırı yatırım yapması olduğunu açıkça belirtse de, Stalinizm mevzubahis olduğunda çok az teorisyen açıkça onun izinden gider. Yirminci yüzyıldaki solcu düşünürler Stalin rejimi sırasında Sovyetler Birliği'nden kopma eğiliminde olmuş olsalar da, Nazizmde olduğu gibi Stalinizmin hatasını teorileştirmek için çaba sarf etmemişlerdir. Meselenin bir ironik yanı şu ki Stalinizmdeki soruna dair bir açıklama sunan isimlerden biri olan Maurice Merleau-Ponty, *Humanism and Terror*'da [Hümanizm ve Terör] Stalin'in Göstermelik Duruşmalarını evrensel eşitliğin geleceği için verilen mücadelenin bir ifadesi olarak görerek bu duruşmalara dair başlıca savunmayı da yapmıştır.²⁷

27 Merleau-Ponty, Göstermelik Duruşmaları (ve özellikle Nikolay Bukharin'in duruşmasını), duruşmaların işaret ettiği evrensel eşitliğin geleceğini gündeme getirerek aklamaya çalışır: "Burjuva adaleti geçmişİ emsal alır; devrimci adaletse

Göstermelik Duruşmalar Merleau-Ponty'nin Stalin'e duyduğu coşkuyu köreltmemiş olsa da, Kore Savaşı bu işlevi görmüştür. Savaşın patlak vermesinden sonra Merleau-Ponty Stalinizmi yeniden değerlendirmiş ve devrimin kaçınılmaz olarak bir rejim şeklinde kemikleştiği için çökmeye mahkûm olduğu hükmüne varmıştı: "Bilinen tüm devrimlerin yozlaşmış olması tesadüf değildir: Zira müesses rejimler olarak, asla hareket şeklindeki hallerinde olamazlar; tam da muvaffak olup bir kuruma dönüştüğü içindir ki tarihsel hareket artık kendisi değildir: Kendini gerçekleştirirken kendine 'ihanet eder' ve 'biçimsizleştirir'. Devrimler hareketler olarak doğru, rejimler olarak yanlıştır."²⁸ Burada, Merleau-Ponty Marksizmin Stalinizme düşüşünü tüm devrimci faaliyetlerin kaderi üzerine dair bir şerh olarak değerlendirir. Fakat Merleau-Ponty hiç değilse evrenselin gerekliliğine bağlı kalır ki bu da onun tepkisini çoğu solcu teorisyeninin tepkisinin karşısına koyar.

Solcu teorisyenlerin çoğu Stalinizmin ardından meseleye ilişkin doğrudan yorumda bulunmadan evrenselliğe sırt çevirmiştir. Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre ve birkaç kişi haricinde, teorisyenler Gulag'a yanıt olarak tikeli savunmaya başlamıştır. Theodor Adorno'nun Stalinizm konusundaki sessizliği, Nazizme ve onun cazibesine kapılan bireylerin analizine ne kadar zaman vakfettiği düşünüldüğünde bilhassa dikkat çekicidir. Ama sadece birkaç figürü zikretmek gerekirse, Michel Foucault, Gilles Deleuze ve Jürgen Habermas gibi isimlerin bu meseleyi tahlil etmemiş olmaları da bir o kadar dikkat çekicidir.

geleceği. Devrimin gerçekleştirmek üzere olduğu bir Hakikat adına yargıda bulunur; kovuşturmaları, pekâlâ güdülenmiş olabilen ama tikel her saiki aşan bir *praksisin* parçasıdır." Maurice Merleau-Ponty, *Humanism and Terror: An Essay on the Communist Problem*, çev. John O'Neill (Boston: Beacon Press, 1969), s. 28. Merleau-Ponty burada Stalin'i, tıpkı Stalin'in kendisini tasavvur ettiği şekilde, evrenselin tarafına yerleştirir.

28 Maurice Merleau-Ponty, *Adventures of the Dialectic*, çev. Joseph Bien (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1973), s. 207.

1960'larda sahneye çıkan kuşağın neredeyse hiçbir önemli teorisyeni komünist projenin Stalin'le birlikte neden bu kadar sarpa sarıldığını teorileştirmeye çalışmamıştır.

Çoğu teorisyen, Nazizm söz konusu olduğunda yaptıkları gibi Stalinizmi evrenselliği nedeniyle açıkça eleştirmek yerine, Marksizmi daha makbul kılmak ve Stalinizmin temsil ettiğini düşündükleri Marksist evrensel tehlikesini ortadan kaldırmak için onu tikkelleştirme eğilimine girdi. Bu tasavvurda, Marksizmin birden fazla biçimi ortaya çıktı. Bu bakışa göre, Stalinizm bu çokluğun daraltılıp tek bir evrensel modele indirgenmesinden kaynaklanmıştır. Stalin, Marksizmi evrensel bir istikamette çok ileri götürerek aşırılığa kaçmıştır, ama onu nahoş kılan evrenselliği bir kenara koyduğumuz müddetçe Marksizmi muhafaza edebiliriz.

Bu bağlamda, Jacques Derrida temsil kabiliyeti en yüksek figürdür. Her ne kadar meslek hayatının başlarında Marksizme teorik açıdan mesafeli dursa da, hayatının sonlarına doğru yeni bir Marksist çokluk biçimi yaratmaya çalışmıştır. Ömrünün son yıllarında kaleme aldığı *Marx'ın Hayaletleri*'nde Derrida, Marx'ı ve Marksizmi Gulag sonrası bir dünyada ele alarak savunduğu tavrı izah eder. Stalinizmin ağırlığı Derrida'nın Marksizmi doğrudan benimsemesini engeller, ama Derrida Marksizmin eleştirel alet edavatını bırakmak da istemez.

Derrida yapıbozum ile Marksizm arasındaki ilişkiyi kılı kırk yararak irdeler. Projesini Marksizmle özdeşleştirmeyi ya da bu özdeşleştirmeyi reddetmeyi reddeder, fakat en önemlisi, Marksizmi tek ve evrensel bir teori olarak gören anlayışı reddetmesidir. Kendi sözleriyle: "Yapıbozum hiçbir zaman Marksist olmamıştır, ama gayri-Marksist de değildir, gene de Marksizmin belli bir ruhuna, en azından bir ruhuna sadık kalmıştır, çünkü hiç yetmez, hep söylemeliyiz, Marksizmin *birden fazla* ruhu vardır, üstelik bunların her biri birbirinden

ayrııştır.”²⁹ Derrida’ya göre, Marksizmi ıskartaya çıkaramayız, ama onu evrenselleştirici bir proje olarak sürdürmeye de devam edemeyiz. Bunu yapmak yirminci yüzyıldaki dehşetlere yol açan Marksizm versiyonuna kurban gitmek demektir.

Derrida, Stalin’le herhangi bir suç ortaklığına düşmemek için artık Marksist olmadan Marksist eleştiriyle aynı hizaya gelmeye çalışır. Başkaları da Marksizmin evrensel mücadelesinden uzaklaşarak tikel mücadelelere yönelirken benzer bir yol izlerler. Topyekûn devrimi değil, hiyerarşilerin yıkılması, ikiliklerin çöktürülmesi, kurumların altının oyulması gibi tikel değişimleri savunurlar. Bu değişim, Stalin gibi birini ve Gulag dehşetini meydana çıkardığı varsayılan evrenselcilikten uzaklaşmanın bir yolu olarak gerçekleşmiştir.³⁰

Stalinist felaket, Marksizmin evrenselliğe aşırı yatırımı konusunda kuşku uyandırmak yerine, düşünürleri topyekûn aidiyetin tehlikesini görmeye yöneltmeliydi. Evrenselin kapsayıcılık idealiyle özdeşleştirilmesinin yeniden muhasebe edilmesine götürmeliydi. Ama böyle olmadı. Bir dizi düşünür Marksizmin sağladığı evrensel toplumsal analizden uzaklaşarak tikel iktidar dinamiklerinin analizine

29 Jacques Derrida, *Specters of Marx: The State of Debt, the Work of Mourning, and the New International*, çev. Peggy Kamuf (New York: Routledge, 1994), s. 75 [Türkçesi: *Marx’ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, çev. Alp Tümertekin, Ayrıntı Yayınları, 2001].

30 Evrenselci olmayan bu Marksizm hareketinin en etkili teorisyenleri, yeni bir ittifak siyaseti anlayışı geliştiren Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau’dur. İttifak siyaseti versiyonlarındaki temel sorun, evrenselliği *a priori* bir yana bırakarak yola çıkmaları ve ardından bu kayıp evrenselliğe ulaşmak için çabalayan ama bu yolda asla başarılı olamayan koalisyonlar kurmaya çalışmalarıdır. 1980’ler ve 1990’larda bu liberal siyaset teorisi, gerek evrensele duyulan şüpheye gerekse bunun gerekli olabileceğine dair o örtük hisse hitap ettiği için çok büyük etki yaratmıştı. Bkz. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy* (Londra: Verso, 1985) [*Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, çev. Ahmet Kardam, İletişim, 2008].

yöneldi. Bu yöneliş de özgürleşmeci siyasetin başat figürü olarak Marx'tan Nietzsche'ye dönülmesini gerektirdi ki bu dönüş Sol için feci bir hamle oldu.

Michel Foucault'nun İktidarı

Michel Foucault, adını hiç duymamış olanlar arasında bile güncel siyasete bir model oluşturmaktadır. Foucault evrenselci bir programdan tikel siyasi müdahalelere geçişin önde gelen teorik feneridir. Foucault'nun tikelciliğinin nihai pratik sonucu evrenselci şiddetin yol açtığı iktidar eleştirisinin ortaya çıkışıdır. İktidar bugün solcuların lanetli bir şey gözüyle baktığı bir şeye dönüşmüştür, Foucault da işte bunun nedenlerini bir bir açıklar.

Foucault solculuğu Marx'tan uzaklaştırıp Friedrich Nietzsche'ye yaklaştırmıştır. Tarihi anlamak için evrensel bir şema sunmak yerine, Nietzsche'den aldığı bir analiz olan iktidar analizine yönelir.³¹ Foucault'ya göre iktidar her zaman tikel şekillerde işler. Bu yeni bir evrensel değildir. İktidar ilişkilerinin analizi, gaz odasına ya da Gulag'a götüren evrensellik ayartısına kapılmaktan kaçınmamızı sağlar.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran evrensellik şüphesini Foucault kadar somutlaştıran başka kimse yoktur. Foucault'nun bir düşünür olarak devam edegelen popülerliği, düşüncesinin tikelci ve evrenselcilik karşıtı damarından ayrı tutulamaz. Eserleri bize hâlâ doğru geliyor çünkü 1984'teki ölümünden sonra uzun zaman boyunca siyasi düşünceye hâkim olacak olan evrensellikten geri çekilişin yolunu açtılar. Foucault'nun düşüncesi birkaç farklı evreden geçse de, bunların her birini birleştiren şey, dört bir yanda gördüğü evrenselleştirici eğilime karşı aktif bir direniştir. Evrensele duyduğu husumet, evrenselin tikellere

31 Foucault olayların iktidar çerçevesinde analizini Nietzsche'den ödünç alırken, Nietzsche'nin kalayı basacağı bir ahlakileştirme tavrını benimser.

erişimimizi tıkadığı ve her zaman bir şiddet eylemi içerdiği yönündeki kanıdan kaynaklanır. Foucault evrenselliği önce epistemolojik, sonra da etik gerekçelerle reddeder.

Foucault Solda evrensellik konusundaki şüphenin hem nedeni hem de semptomudur. Önemli bir düşünür haline gelmesinin nedeni çağın evrenselliğe karşı zaten temkinli olmasıdır. Fakat etkisi, sonraki düşünürlerin ve siyasi hareketlerin kendilerini tikel yerel ayrıntılara kaptırmalarına ve bu yerel sorgulamayı her türlü evrensel iddiadan koparmalarına da yol açmıştır. Çok sayıda insan kendini Foucault'nun takipçisi diye sunmasa da, onun yaklaşımı yine de akademik disiplinlerde, hatta pratik siyasetle uğraşanlar arasında bile baskın bir model oluşturmuştur. Akademi koridorlarının kendilerini Foucault takipçisi ilan edenlerle dolu olmadığı söylenerek itiraz edilebilir. Ama Foucault'nun açıkça onun yolundan gittiğini söyleyen sınırlı sayıda müridinin olması, onun evrenselliğe ve evrensel entelektüelliğe dudak bükmesinin sonucudur. Fakat bu durum hiçbir şekilde etkisinin önünde engel oluşturmaz: Bizzat kendisi olmasa bile, yöntemleri hâkimdir. Evrensellik karşıtlığı onu içinde ortaya çıktığı entelektüel ortamla karşı karşıya getirir.

Foucault bir Fransız entelektüeli olarak öne çıkarken, Jean-Paul Sartre teorik manzaraya etkisi uzun zaman boyunca sürecektir damgasını vurdu. Çağının diğer düşünürleri gibi Sartre da muhtelif siyasi mevzular hakkında fikir beyan etmekte kendini rahat hissetmekle kalmamış, bu beyanları evrensel ölçeğe yayılan bir çerçevede dile getirmiştir. Sartre kendisini evrensel bir entelektüel olarak kurmuştur. Foucault ise kendisini bu tür bir figürün karşısına yerleştirmiştir. Sartre'la birlikte çeşitli siyasi hareketleri protesto etmiş olsa da (örneğin 1972'de ikisi de Renault fabrikasında eylemci Pierre Overney'nin öldürülmesine karşı düzenlenen protestoya katılmışlardı) Foucault bu protestolara Sartre'la aynı pozisyondan hareketle girişmemiştir. Ölümünden sonraki yıllarda Sartre'ın teorik

yıldızı sönerken Foucault'nun yıldızının yükselmesi manidardır ve hiç de şaşırtıcı değildir. Sartre'in ölümü evrenselin ölümüyle kesişir, tıpkı Foucault'nun çok hızlı yükselişinin tikelciliğin yükselişiyle kesişmesi gibi.

“Hakikat ve İktidar” başlıklı bir mülakatta Foucault, evrensel entelektüel ile özgül entelektüel diye adlandırdığı kategorileri birbirinden ayırır. Her ne kadar Foucault mülakatta onun adını doğrudan anmasa da, ilk kategori besbelli ki Jean-Paul Sartre için geçerlidir. Foucault'ya göre, “Uzun bir dönem boyunca ‘sol’ entelektüel hakikat ve adaletin efendisi sıfatıyla konuştu ve ona bu sıfatla konuşma hakkı tanındı. Evrenselin sözcüsü olarak sesini duyurdu ya da duyurduğunu iddia etti.”³² Foucault evrensel entelektüelin ayrıcalığını, Marksizmin evrensel sınıf olarak proletaryaya afettiği ayrıcalığın bir türevi olarak görür. Bu entelektüel türünün miadını doldurduğunu ilan eder. Evrensel entelektüelin yerini alansa evrensel ölçekte beyanlara başvurmada, Immanuel Kant'tan Jean-Paul Sartre'a dek entelektüellerin her zaman yaptığını yapmadan, özgül yerel durumlara müdahale eden özgül entelektüeldir.

Foucault yerel müdahaleden hareketle bir yöntem oluşturur. Bu yöntem, soruşturduğu alanın özgüllüğünü inceler ve bu alana damgasını vuran çeşitliliğe, bu çeşitliliği evrensel bir teoride birleştirmeye çalışmadan dikkat kesilir. Psikanalizin ya da Marksizmin aksine Foucault, incelediği her durumda bilinçdışı arzu ya da sınıf mücadelesi gibi bir evrenseli ortaya çıkarmaz. Bunun yerine, gözünü tikelere çevirip onların farklılıklarını izah eder.

Foucault kendi yöntemini tartışırken, projesini önce arkeolojik bir proje, sonra da bir soykütük projesi olarak tanımlar. Foucault'ya göre aralarında farklar olsa da, arkeoloji ile soykütüğün ortak bir

32 Michel Foucault, “Truth and Power”, *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings*, çev. Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham ve Kate Soper (New York: Pantheon, 1980), s. 126.

nüvesi vardır. İkisi de kimlik kisvesi altında yatan farkları saptar.³³ Foucault sözelimi deliliğin, tıbbın ya da cezalandırmanın tarihindeki ayrıntıları ortaya çıkararak, evrensel tarihlerin okunmaz hale getirdiği şeyleri tanır. Foucault'nun stratejisi, evrenselleştirici açıklamaların kapsamadığı tikelleri aramaktır.

Foucault'nun evrensel kategoriye yönelttiği eleştiri, tıpkı evrensel entelektüele yönelttiği eleştiri gibi, evrensellerin hiyerarşik biçimde işlemesine odaklanır. Evrenseller, teorisyenlerin somut tikellere dayattıkları soyutlamalardır. Bu süreçte, evrensel adına tikelliği yok ederler. Bir soyutlama olarak evrensele duyulan bu şüphe ve somut olarak tikele yapılan yatırım, Foucault'nun pratiğin teori üzerinde önceliği olduğu yönündeki inancını yansıtır. Başka bir deyişle, pratiklerin, doğasındaki soyutlama nedeniyle teoride bulunmayan bir açığa çıkarma gücü vardır.

Bu bakış açısı *Biyo politikanın Doğuşu* başlıklı konferans serisinin başında en duru halini alır. Açılış sözlerinde Foucault düşüncesinin izlediği istikameti şöyle ortaya koyar: “Somut fenomenleri evrensellerden çıkarmak ya da belirli somut pratikler için zorunlu bir anlaşılabilirlik düzeneği olarak evrensellerle başlamak yerine, bu somut pratiklerle başlamak ve deyim yerindeyse, bu evrenselleri bu pratiklerin düzeneğinden geçirmek istiyorum.”³⁴ Foucault'nun somut ve

33 Foucault şöyle der: “Arkeoloji, söylemlerin çeşitliliğini azaltmayı ve onları bir toplamda bütünleştirmesi gereken birliğin ana hatlarını çizmeyi değil, çeşitliliklerini farklı figürlere bölmeyi amaçlayan karşılaştırmalı bir analizdir. Arkeolojik karşılaştırmının birleştirici değil, çeşitlendirici bir etkisi vardır.” Michel Foucault, *Archaeology of Knowledge*, çev. A. M. Sheridan Smith (New York: Random House, 1972), s. 159–160 [Türkçesi: *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Ayrıntı Yayınları, 2022].

34 Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*, çev. Graham Burchell (New York: Palgrave, 2008), s. 3 [Türkçesi: *Biyo politikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri / 1978-1979*], çev. Alican Tayla, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019]. Foucault şöyle ekler: “Şunu demeye dayanan teorik ve metodolojik bir karardan yola çıkıyorum: Evrensellerin var

tikel pratiklere dalmak için evrenseli pas geçmedeki ısrarı, hiç kuşkusuz, düşüncesinin ölümünden sonra nail olduğu kalıcılığın kilit bir bileşenidir. Bu ısrar, yerel pratiklere dalmanın başlı başına bir analiz tarzı olarak yeterli olması için bir yol sağlar. Bu yerel pratikleri evrensel bir tarihsel mücadeleye bağlamak gerekmez ve gerekmemelidir.

Düşüncesi geliştikçe, Foucault evrenselliğin olası etik sonuçları hakkında giderek daha fazla kaygı duymaya başlar. Evrensel şekilde düşünmek tikellere şiddet uygulamak anlamına geliyordur. Foucault, tikel pratikleri başlangıç noktası olarak alarak, doğrudan teorileştirmenin kendisinden kaynaklanan bu şiddetin parçası olmaya direnir. Bu anlamda, teori uğraşını hakikat ve bilgi üretiminin kısıtlamalarının dışında sürdürmeye çalışır. Düşüncesini pratiklerin somut analizine bağlamak suretiyle, evrenselliğin şiddetinden kaçındığı kanısındadır.

Foucault'nun evrenselliğe duyduğu şüphe, onu her zaman eksik ve yoksun kalan bir şey olarak değil de bir tahakküm aracı olarak görmesinden kaynaklanır. Foucault, evrenselliğin tahakkümey meydan okumanın anahtarı olduğunu düşünmeden, evrenselliği tahakküm olarak görür. Evrenselliği doğru bir şekilde görememek, Foucault'nun ölümünden onlarca yıl sonra bugün bile düşüncelerimizi şekillendirmeye devam eden tikel siyasetine yol açmıştır. Evrenselin işleyişini göremeyip evrenselliğe başvurmayı ihmal ettiğimizde, onun özgürleşmeci gücüyle bağımızı koparır ve onu, tıpkı Foucault'nun yaptığı gibi, söküp atmamız gereken bir pranga olarak görmeye başlarız. Evrensellikten duyulan kuşku, içinde bulunduğumuz duruma teslimiyetle sonuçlanır.³⁵

olmadığını farz edelim.” Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 3. Foucault'ya göre, evrensele yönelmek ya da yönelmemek, burada açıkça belirttiği üzere, bir kararın sonucudur. Foucault evrenselin, kişinin kararından bağımsız olarak ya da ona doğrudan zıt şekilde işliyor olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmaz.

35 Foucault'nun evrensele dair anlayışında evrenselin saf bir biçim olarak işlev gördüğü tahayyül edilir; Foucault'nun onu hem tehlikeli hem de imkânsız olarak görmesinin sebebi budur. Ona göre evrensel, içine tikel içeriklerin

Yirminci yüzyılda evrensellik konusunda uyandırılan bu şüphe, kimlik siyaseti için mümbit bir zemin yaratır. Kısacası, solcu özgürleşme projesini doğru rotasından çıkarır ve mücadelesini kimlikçi muharabelerin muhafazakâr meydanına kaydırır. Yirminci yüzyıldaki totalitarizmin tehlikeleri tikel tehlikelerdi. Bunları evrensel tehlikeler diye teorileştirmek, farkında olmadan tarihin akışını onların yönlerine çevirmek demektir.

doldurulacağı boş bir biçim sağlayacaktır. *Biyo politikanın Doğuşu*'nun ileriki kısımlarında özgürlüğü tartışırken, özgürlüğün gerçekleştirilecek bir evrensel değil, her zaman tikel bir pratik ilişki olduğunu belirterek bu iddiasını destekler. Kendi sözleriyle: "Özgürlüğü zamanla peyderpey gerçekleşen ya da niceliksel değişimlerden, az ya da çok şiddetli azalmalardan yahut az ya da çok önemli tutulma dönemlerinden geçen bir evrensel olarak düşünmemeliyiz. Özgürlük zaman ve coğrafya içinde tikelleşen bir evrensel değildir. Kâh şurada kâh burada ve ara sıra az ya da çok sayıda siyah noktanın bulunduğu beyaz bir yüzey değildir. Özgürlük asla yönetenler ile yönetilenler arasındaki fiili bir ilişkiden, mevcut 'çok az' özgürlüğün ölçüsünün talep edilen 'daha da fazla' özgürlük tarafından verildiği bir ilişkiden başka bir şey değildir - ama bu zaten büyük bir şeydir." Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 63. Bu özgürlük anlayışı sadece evrensele bir saldırı değil, aynı zamanda Jean-Paul Sartre'a yöneltilmiş örtük bir eleştiridir. Sartre'ın evrenselciliği, Foucault'nun sürekli mesafesini koruduğu bir nokta sağlar.

4

Kapitalizmin Eksiği ve Hoşnutsuzlukları

Yalıtılmışlığın Tehlikeleri

Kapitalist çağ insanlık tarihinde bireylerin kendilerini hemcinsleriyle hiçbir içkin bağı bulunmayan yalıtık varlıklar olarak görmelelerine imkân tanıyan ilk çağdır. Kapitalist evrende, ne herkesi birbirine bağlayan bir tanrı ne de tüm toplumun sadakatini kazanmış bir lider vardır. Böyle bir yapının kapitalizmin devrimci değişime karşı kırılganlığını, istikrarsızlığını gösterdiği düşünülebilir. İnsanlar arasında açık bağlar kurmayan bir sistem kısa ömürlü olmaya mahkûm görünür. İronik olan şu ki bireylerin yalıtılmışlığı kapitalist sistemi tehdit etmez; aksine, onun devamlılığını mümkün kılar.

Kapitalizmin yapılandırıcı ilkesi bir efendi figürü değildir. Tanrı ya da bir hükümdarın adı değil, meta biçimidir. Meta biçimi, tıpkı teokratik bir sistemde Tanrı'nın yaptığı gibi, kapitalist sistemdeki tüm değerlerin temelini oluşturur. Kapitalist toplumda meta biçimine boyun eğdiğimiz sürece istediğimizi söyleyebilir ya da yapabiliriz, bu da her şeye mübadele edilecek ve biriktirilecek bir meta olarak muamele etmek anlamına gelir. Bu biçim sırf ekonomik ilişkileri değil, insanların her etkileşim tarzını, hatta kendileri hakkındaki düşünme tarzlarını da zorla belirler. İnsanların değerleri, kendilerini piyasadaki metalar olarak nasıl gördüklerine bağlıdır.

Marx'ın *Kapital*'deki temel keşfi artı değer, kârın düşme eğilimi, hatta kapitalist üretim tarzına sıkıntı veren çelişkiler değildir. Kapitalizmin yapılandırıcı ilkesi olarak meta biçiminin keşfi Marx'ın en büyük teorik atılımıdır. Bu keşifle Marx kapitalizmin yapısının gizemini çözer; *Kapital*'in ilk cildine metayı konu aldığı bir bölümle başlamasının sebebi de budur. Meta biçiminin hâkimiyeti anlaşıldığı anda, bireylere tutkuyla özdeşleşecekleri bariz bir efendi sunmamasına rağmen kapitalizmin neden bu kadar iyi işlediği de anlaşılır.¹

Kapitalizm bireylerin kendilerini bütünüyle kendi tikel kaygılarına kaptırmalarına bağlıdır. Bunu yaptıklarında, kapitalizmin yapılandırıcı ilkesine yatırımlarını farkında olmadan ele vermiş olurlar. Bireyler kapitalizme bağlılıklarını açıkça ilan ederek değil, yalıtık tikelliklerine çekilerek sergilerler. Bu paradoksal yapı kapitalizme sosyoekonomik bir sistem olarak benzersiz yanını verir. Kapitalizm kendini daha önceki hiçbir sosyoekonomik sistemin yapamadığı bir şekilde devam ettirir. Kapitalist çağda, kendinizi ne kadar kopuk hissederseniz, o kadar dahilsinizdir. Bu yüzdendir ki sözümona radikal bir tutum olan “Aç, uy, bırak”, kapitalizmin gelişimini bozmaya hiç yaramamıştır.* Ne kadar bırakırsanız, kapitalist özne rolünü o

- 1 Bu bölüme dayanak oluşturan orijinal makalede, kapitalist sistemde öznelliği yönlendiren gizli motor olarak kapitalist bir evrenselin varlığını öne sürmek gibi feci bir hata yapmışım. Bu doğru olamaz çünkü meta biçimi sahici bir evrensel değildir. Meta biçimi, metalaştırma yoluyla dönüştürmek için sürekli yeni öznel ve yeni topraklar arar; evrensellik ise bunu yapmaz. Kapitalizmde evrensellik sadece vadedilir, asla elde edilemez. Bu hatanın büyüklüğünü hesaba katarak şu makaleme lütfen bakmamanızı rica edeceğim: Todd McGowan, “The Particularity of the Capitalist Universal”, *Continental Thought and Theory* 1, no. 4 (2017): s. 473-494. Bu makalenin arşivde durması, onu yazmış olma günahından dolayı çektiğim cezadır.
- * (İng.) “Turn on, tune in, drop out”: 1966'da psikolog ve yazar Timothy Leary'nin ortaya attığı, karşı-kültür çağıyla özdeşleşmiş bir tabir. İnsanları nöral ve genetik donanımlarını etkinleştirmeye, etraflarındaki dünyayla uyum sağlamaya ve gayriiradi ya da bilinçdışı bağlılıklarından kopturmayı çağırır ve bu yolda LSD uyuşturucuları teşvik eden görüşün özlü bir ifadesi -çn.

kadar çok oynarsınız. Bırakmak, meta biçiminin hâkimiyetine meydan okumadan onu görmezden gelmektir. Kapitalizmin ürettiği yapılandırıcı ilke karşısındaki körlük onun eşi benzeri görülmedik tarihsel felaketleri kışkırtma eğilimine de yol açar.²

Kapitalizm öznelere bir efendiye açıkça atıfta bulunmaksızın yalıtık bir tikelliğe iterek, bireyleri görece tutarlı bir kimlik hissin-den yoksun bırakır. Kapitalizmde tüm bireyler biriktirmeye, meta edinmeye ve kendilerini metaya dönüştürmeye meyilli boş tikellerdir. Birçoğu metanın kendisini, boş meta biçiminden kimlik yaratmanın bir yolu olarak kullanmaya çalışır. Yeterince meta biriktirirlerse veya doğru metayı keşfederlerse, kapitalist tikelliğin boş biçimini

-
- 2 Jacques Lacan *Seminar XVII*'de [Seminer XVII] dört söylem teorisini geliştirirken, kapitalizmin geleneksel toplumla ilişkisini, kurduğu toplumsal bağın türü çerçevesinde kavramsallaştırmanın bir yolunu sunar. Geleneksel toplum toplumsal bağı açık bir ana gösteren etrafında örerken, kapitalizm bunu yapmaz. Bu zıtlık Lacan'ın söylemdeki fail diye adlandırdığı konumu üstlenen farklı figürlerde açıkça görülür. Efendinin söyleminde (ki geleneksel toplumun toplumsal bağı bu söylemdir), ana gösteren (S1) söylemin failinin yerini işgal eder. Ana gösteren toplumsal bağı kurar. *Seminar XVII*'deki [XVII. Seminer] derslerinde Lacan, efendinin söylemini diğer üç söylemle karşılaştırır: üniversite söylemi, histeriğin söylemi ve analistin söylemi. (Kapitalizmin toplumsal bağını andıran) üniversite söyleminde, bilgi (S2) failin konumunu işgal ederken, ana gösteren failin altında gizlice faaliyet gösteren hakikat derekesine düşer. Bu da bu söylemin nihayetinde efendiyi, el altından desteklediğini gösterir. Lacan dört söylemi tanıttıktan sonraki yıl, beşinci bir söylemin varlığını öne sürmüştür: üniversite söyleminden farklı olan kapitalist söylem. Artık fail konumunda olan ana gösteren ya da bilgi değil, bölünmüş öznedir (men edilmiş S). Ana gösteren, üniversite söyleminde olduğu gibi, hakikatin yerinde kalır. Lacan, kapitalizmin bizzat yarattığı farklı hâkimiyet yapısına yaraması için bölünmüş özneyi ve onun arzusunu ön plana çıkardığını söylemeye çalışır. Milan'da bu ek söylem üzerine konuşurken Lacan, "arzunun sömürülmesinin kapitalist söylemin büyük icadı olduğu"nu iddia etmiştir. Jacques Lacan, "Excursus", *Lacan in Italia: 1953-1978* içinde, (Milano: La Salamandra, 1978), s. 84. Kapitalist söylem öznenin arzusunu ana gösterenin gizli hakikatinin hizmetinde kullanır. Bu anlamda, Lacan'a göre, farklı bir faili işe koşmakla birlikte, üniversite söylemiyle aynı yapıyı paylaşır.

bir içerikle dolduracaklarına inanırlar. Ne var ki hiçbir meta asla yeterli değildir ve hiçbir doğru meta değildir. Kapitalist öznenin kimliği boş kalır.

Kapitalizmde kimliğin boşluğu onu önceki çağlardan ayırır. Roma İmparatorluğu'na tabi olan ya da Han Hanedanlığı'nda yaşayan yahut feodal bir lordun altında serf olarak çalışan kişinin kimliğinin bariz bir muhtevası bulunuyordu. Kişinin yönetici efendiyle ilişkili bir kimliği vardı. (Örneğin Roma'da insanlar Romalı kimliğine sahipti.) Kapitalizm tüm kimliklerin içini boşaltarak meta'nın saf biçimine dönüştürürken bu kimlik hissi de ortadan kalkar.

Gelgelelim kimliksiz yaşamak mümkün değildir. Her ne kadar kimlik, öznenin kendi içindeki bölünmüşlüğü bir tamlık imgesiyle hasıraltı ettiği ölçüde her zaman ideolojik olsa da, yine de kaçınılmazdır. Kapitalizm özneleri saf bir tikelliğe indirgemek suretiyle kimliğin içini boşaltarak onları savunulamaz bir duruma sokar. Dolayısıyla kapitalizmde pek çok kişi öznelliklerine muhteva kazandıracak bir kimlik arayışına girer ve bu muhtevayı genellikle dinsel, etnik veya milliyetçi projelerde bulur.

Bu projelerin tüm versiyonları kapitalist moderniteden evvel ortaya çıkmış olsa da, güncel biçimleri kapitalist evrenin bir ürünüdür, dolayısıyla kapitalist modernitenin kendisi kadar yeni bir fenomendir. Birinci yüzyıldaki Hristiyan zelot, bugünün Hristiyan kökten-cisinden tepeden tırnağa farklıdır çünkü ikincisi bu kimliği (ilkinde olduğu gibi) Roma İmparatorluğu'nun baskıcı egemenliğine değil, kapitalizmin boş tikelliğine tepki olarak benimsemiştir. Önceki çağlarda insanların belirgin bir efendi aracılığıyla kendilerine doğrudan sunulan bir kimliği vardı.

Modernitede, kimliğe yönelme projesi kapitalist öznenin eksikliğini telafi etmeye çalışır. Nazizm, Ulusal Cephe, Önce Amerika ve İslami köktencilik gibi hareketler üretir. Bu hareketlerin böylesine

kin dolu olmasının nedeni, hâkim sosyoekonomik yapının (kapitalizmin) devamlı altını oyduğu bir kimlik oluşturmaya çalışmalarıdır. Açıkça antikapitalist olmadıklarında bile, bu gibi köktenci hareketler küresel sistemin kendisinin imkânsız kıldığı şeyi yaratmak uğruna bitmek bilmez bir mücadeleye girer ki son kertede köktencilüğün zafer kazanamamasının sebebi budur. Köktenciler galip gelip kapitalist moderniteye baş eğdirirlerse, kendilerini köktencilüğün sağladığı kimliğin temelini oluşturan arka plandan yoksun bulurlar. Karşı çıktıkları kapitalist evrene gereksinimleri vardır, dolayısıyla herhangi bir zaferle aslında kendi kendilerini yenilgiye uğratacaklardır. Köktencilik ancak eleştirdiği kapitalist modernite bağlamında var olabilir. Ne var ki kapitalist çağda kimlik projelerinin kaçınılmaz başarısızlığı bu projelerin ortadan kalkmasına sebep olmaz. Zaferin kazanılamayacak olması bu projeleri uzlaşmaz kılar, bu durum da çoğu zaman katliamlara yol açar.

Kimlik siyaseti kapitalizmin özneye dayattığı boş yalıtılmışlığın gerici telafisidir. Bu siyaset biçimi kapitalizmin buyruklarına meydan okumak yerine kapitalist öznelliği devam ettirir. Bir kimlik hissinde teselli aramak, insanın yalıtık tikelliğinin hapisanesine, bu tikelliğin kendisini sorgulamadan katlanmasını sağlar. İnsan kendi kimliğinden ibaret olduğuna inanabildiği sürece, kapitalizmin yapılandırıcı ilkesine meydan okumasına gerek kalmaz. Hal böyle olduğunda meta biçimini sorgulamaya lüzum yoktur. Bir kimliğin içine çekildiğimizde meta biçimi kendini biteviye dayatmaya devam eder. Kimlik bir sığınak gibi görünür görünmesine ama bizi farkında olmadan, içinde bulunduğumuz durumun belirleyici etkenlerini oluşturan meta biçiminin sahasında bırakır. Yabancılaşmamış bir kimlik hissi bizi bu yapılandırıcı ilkeye karşı körleştirir ve kapitalizmin işleyişine layıkıyla karşı çıkmamız için bize hiçbir yol vermez. Bu anlamda, kimlik kapitalist sistemin sürdürülmesinde çifte işlev görür. Hem bizi yanlış alternatiflere yönlendirir hem de hakiki bir alternatif olasılığını karartır.

Yeni Bir İtaat Biçimi

Kapitalist sistemde kimse dosdoğru itaat edemez. Marx *Kapital*'in ilk cildini yazarken, kapitalizmde bireylerin ne yaptıklarını bilemeyeceklerini görmüştür. Eğer meta biçimi kapitalizmin yapılandırıcı ilkesi olarak işlev görüyorsa, bireyler kendileriyle ilişkilerini hiçbir içsel içeriği olmayan meta biçiminin aldatmacası üzerinden kuruyorlardır. Kapitalizm bireyleri yanlış inançlarla değil (ideoloji, bir dizi [hatalı] inanca indirgenemez), kim olduklarına işaret eden temel düzeyde aldatır. Kapitalist bir özne olarak hareket etmek için, kişinin aslında kapitalizmin yapılandırıcı ilkesinin emriyle davranırken, bilinç düzleminde kendi tikel amacına ulaşmaya çabalaması gerekir.

Meta biçimi kendisini kapitalist öznelerle aralıksız sermaye birikimi talebiyle dayatır. Biriktirme işini bireyler ya da şirketler yaparsa da, bunu yaptıklarında bahsettiğimiz toplumsal talebe kulak vermiş olurlar. Hiçbir şey sınırsız birikimin önüne geçmemelidir; kapitalizmin üretim ve tüketim üzerindeki tüm geleneksel sınırları yok etmesinin sebebi de budur. Kapitalizmin sermaye birikimi üzerindeki geleneksel sınırları ortadan kaldırma becerisinin en manidar örneklerinden biri ABD'de mağazaların ne zaman açılacağına dair kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Genellikle mavi yasalar diye adlandırılan yasalarla resmileştirilen dinsel gelenekler Amerikan perakendecilik tarihi boyunca mağazaların pazar günleri kapalı olmasını sağlamıştır. Bu durum 1970'lerde değişmeye başladı, zira işletme sahipleri hafta sonunun sadece bir gününde değil her iki gününde de para harcamaya hevesli müşterilerden sermaye elde etme fırsatı görmeye başlamıştı. Böylece perakende mağazaları pazar günleri kepenklerini açmaya karar verdi. Bugün neredeyse her perakendecinin pazar günleri için çalışma saatleri var. Bazen bir mağazanın pazar günleri hafta içindeki günlerden bir saat daha geç açılmasıyla geleneğe hafiften selam ediliyor, ama genellikle pazar günleri mağazaların çalışma saatleri diğer günlerdeki saatlerle tamamen aynı. İstirahat günü olarak

Şabat şeklindeki dinsel fikrin sermayeye getirdiği yapay sınır birikim buyruğuna kurban düşüyor. Bu Şabat mefhumu ve beraberinde getirdiği zorunlu istirahat zaten kapitalizmin yapısının bir parçası olsa bile, onun ortadan kaldırılması yine de kapitalizmin yapılandırıcı ilkesinin genişlemesine işaret ediyor. Sermaye, biriktirme ve her şeyi meta biçimine dönüştürme dürtüsüyle geleneği ezip geçiyor.

Meta biçimi her yere yayılır. Fakat kapitalist toplumda hiç kimse kapitalist toplumun kendisi adına ya da genel olarak birikim adına çalışmaz. Meta biçiminin, kendi tikel çıkarlarını kapitalist toplumun çıkarları uğruna bir kenara bırakan açık savunucuları yoktur. Kapitalist devletlerin ordusunda görev yapanlar bile kapitalist ekonomiyi değil ülkeyi savunduklarına inanırlar. Hristiyan şehidin ya da Fransız Devrimi askerinin aksine, meta biçimi yaşayabilsin diye ölmek gerekmez. Bunun yerine, kapitalist özneler sermayeyi kendi tatminleri için kullandıklarını düşünürler, sermayenin aslında onları kendi dürtüsünü tatmin etmek için kullandığını fark etmezler.³ Temel kapitalist aldatmaca budur.

Marx kapitalizm konusunda yaptığı analizin kilit noktalarında bu zorunlu aldatmacanın farklı versiyonlarını gözler önüne serer. Meta fetişizmini tartışırken, insanların metaya nasıl muamele ettikleri ile metanın onlara nasıl görüldüğü arasındaki farka işaret eder.

3 *Realizing Capital*'da [Sermayeyi Gerçekleştirmek] Anna Kornbluh, öznelerin nasıl "Sermayenin dürtüsünün yinelenip duran, değişmez, ölçülemez itilimine kaçınılmaz olarak kapıldığı"nı kaydeder. "Körlüğüyle, içkinliğiyle, mutlaklığıyla, sonsuzluğuyla dürtü, harekete geçirdiği öznelerle karşı korkunç derecede kayıtsız olan bir gücü işaret eder. Anna Kornbluh, *Realizing Capital: Financial and Psychic Economies in Victorian Form* (New York: Fordham University Press, 2014), s. 127. Kornbluh'un kapitalist dürtüye ilişkin kavrayışlı tahlili, bu biriktirme dürtüsünün tuzağına düşürdüğü öznelerle karşı kayıtsız olmakla kalmadığını, artan birikimin nesnesine karşı da kayıtsız olduğunu ortaya koyar. Biriktirme dürtüsü kendini biriktirmekte tatmin eder, biriktirmiş olmakla değil. Kapitalist evrende bu kadarı artık yeter denememesinin sebebi işte budur.

Ardından, kapitalist sistemde yer alanların emek zamanını emek zamanı değil, para olarak görmeleri gerektiğini ileri sürer. Sonrasında, sermayenin kendini değerli kılmasını incelerken, kapitalistin eylemlerinin bireysel eylemler değil de sermayenin kendisinin eylemleri olduğunu tespit eder.⁴ Bu bireysel hatalar sırf olumsal yanılsamalar değil, aynı zamanda zorunlu yanılsamalardır. Kapitalizmin, ona en çok dahil olanlar için nasıl işlediğini gizemli hale getirmesinde izlediği temel yola işaret ederler. Yapılandırıcı ilke konusundaki kendini kandırma kapitalizmin işleyişi açısından olmazsa olmazdır. Kapitalist çağda, ne yaptığını bilmemek, insanlık tarihinde ilk kez, egemen sosyoekonomik sistemin yeniden üretimi için (yalnızca faydalı değil) zorunlu hale gelmiştir.⁵

Kapitalizmin ortaya çıkışıyla yaşanan büyük dönüşüm, yapılandırıcı ilkenin kendini yeniden üretme biçimindeki değişimdir. Geleneksel toplumda, toplumun efendileri insanların kendi tikelliklerini egemen otoritenin buyruklarına teslim etmelerini talep ediyordu. Otorite itaat sağlamak için ebedi bir mükafat vadetmek gibi aldatmacalara başvurabilse de, insanlar doğrudan ve kendilerini kandırmadan itaat edebiliyordu. Onlara (mükafatı verilecek) itaat ya da (cezası verilecek) itaatsizlik seçenekleri sunuluyordu. İtaat etmemeyi seçmek sürgünü ya da ölümü beraberinde getirirse de, kişi yine

4 Marx açıkça şöyle der: “Bir kapitalist olarak, o yalnızca sermayenin kişileşmiş halidir. Onun ruhu sermayenin ruhudur. Lakin sermayenin tek bir iticigücü vardır: kendini değerli kılma, artı değer yaratma, sabit parçası olan üretim araçlarının mümkün olan en fazla miktarda artı emeği emmesini sağlama dürtüsü.” Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, 1. cilt, çev. Ben Fowkes (New York: Penguin, 1976), s. 342 [Türkçesi: *Kapital*, 1. cilt, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Yayınları, 2021]. Sermayenin kişileşmiş hali olarak bu şekilde işlev görebilmek için, tek tek her kapitalistin kendi bireysel failliklerine inanmaları gerekir.

5 Can çekişen İsa, onu öldürmeye girişen o evrensel düşmanlarının ne yaptıklarını bilmediklerine işaret ederken, kapitalizmdeki meta biçiminin savunucuları ise bilmeden hareket edenlerdir.

de otoriteyle kendi tikelliğinin kisvesi altında değil, bir otorite olarak yüzleşiyordu. Aradaki temel fark budur. Bir imparatorluk toplumunda, imparatorun emirleri tebaanın uyması gereken otoriteyi gösterirdi. Teokratik bir toplumda, din adamının emirleri de aynı işlevi görür. Bu otoritenin içeriği aldatıcı olabilir (tebaayı hayatlarının sadece imparatorluk ya da Tanrı için kurban edilmeye değer olduğuna ikna edebilir) ama otoritenin biçimi bir aldatmaca değildir. Bu da geleneksel toplumun öznelinin, varoluşlarını yöneten otoriteyle bilinçli bir şekilde yüzleşmelerini mümkün kılar.

Kapitalizm hâkim sosyoekonomik sistem haline geldiğinde, bu yapı bir devrim geçirir. Kapitalist çağda, tuhaf bir tersine dönüş meydana gelmiştir: Kişinin itaati yalıtık tikelliği aracılığıyla gerçekleşir.⁶ Kişi, bir otoritenin buyruğuna riayet ederek değil, kendi öz çıkarının peşinden koşarak itaat eder. Bunun da öznenin deneyimi üzerinde köklü etkileri vardır.

Kapitalizm bir hâkimiyet yapısına boyun eğmeyi ortadan kaldırırsa da itaati ortadan kaldırmaz. Bireyler varoluşlarına rehberlik eden bir yapıya katılmaya devam ederler ama bunu artık bir hâkimiyet yapısı olarak tecrübe etmezler. Başka bir deyişle, kapitalizmle birlikte, toplumun yapılandırıcı ilkesi bilinçdışı hale gelir.⁷ Artık tikellerin

6 Kapitalizmle hiçbir aşinalığı olmamasına rağmen Aristoteles, şayet fırsatı olsaydı, kapitalist toplumu hiç şüphesiz bir sapkınlık olarak nitelendirirdi. *Politika*'da, kapitalist toplumun gerektirdiği tikele odaklı yönetimi sapkınlık olarak tanımlayarak mahkûm eder: "İster tek kişinin, ister az sayıdaki kişinin, isterse çok sayıdaki kişinin olsun, şahsi çıkarı gözeterek yöneten hükümetler sapkınlıktır." Aristotle, *Politics*, çev. B. Jowett, *The Complete Works of Aristotle* içinde, 2. cilt, ed. Jonathan Barnes (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984), 1279a:29-30. Aristoteles'in kapitalizmi tecrübe etmediği için hayal edemediği şey, şahsi çıkara odaklanmanın nasıl da toplumun bir bütün olarak sürdürülmesinin aracı haline gelebileceğidir.

7 Kapitalist çağda toplumun yapılandırıcı ilkesinin bilinçdışı hale gelmesi psikanalizin keşfini mümkün kılmıştır. Otoritenin bilinçli olduğu önceki

ona bilinçli bir şekilde boyun eğmesini gerektirmez. Bu durum kapitalist yapılandırıcı ilkesinin gücünü önceki çağların otoritelerine nispetle azaltmaz. Hatta yapılandırıcı ilkenin kapitalizmde bilinçdışı oluşu onun gücünü artırır. İnsan bu ilkedен koptuğuna inandığı anlarda bile, kendini onun insafsız emirlerini yerine getirirken bulur.

İnsan başka hiçbir hususu dikkate almadan kendi şahsi çıkarının peşinden ne kadar çok koşarsa, o kadar çok meta biçiminin kuklası olarak hareket eder. Öznelerin kapitalizme bağlılıklarını kırmanın bu denli zor olmasının nedeni budur. Bu bağlılık hiç de bağlılık gibi hissettirmez. Tam da yapmak istediğim şeyi yapıyormuşum gibi gelir. Şahsi çıkarım konusundaki ısrarım kapitalizmin işleyişi tarafından çoktan hesaba katılmış durumdadır.

Bu durum en açık şekilde borsa tüccarları için geçerlidir. Bu kişiler kapitalist sistemin motorlarıdır. Hangi şirketlere para sağlanacağına, hangilerinin değerinin düşürüleceğine karar verirler. Üretim süreci üzerinde asalak gibi görünse de (faydalı şeyler üretenlere kıyasla, asalak konumları nedeniyle ahlaken sıkça kınanırlar) kapitalist öznelliğin saf biçimini temsil ederler.⁸ Başka kaygıların kapitalist

çağlarda, Freud bilinçdışının etkilerini keşfedemezdi. Bilinçdışının varlığı ancak kapitalizmin acayip dünyasının ortaya çıkmasıyla birlikte Freud gibi birinin onu fark edebileceği kadar belirgin hale gelebilirdi. Bu demek değildir ki psikanaliz baştan aşağı kapitalist bir teşebbüstür. Kapitalizmin yapısı göz önüne alındığında, bilinçdışına dikkat kesilmek bu yapıya meydan okumanın tek yoludur.

- 8 Borsada spekülasyon yapmak yerine bir şeyler üretenler olarak hakiki kapitalistleri odak alan romantik imge, kapitalist sistemi meşrulaştırmaya yardımcı olan bir fantazidir. Bu imgenin fantazmatik boyutu 1990'ların en güçlü fantastik filmlerinden birinde belirginleşir. Pek rağbet görmüş *Pretty Woman* (Özel Bir Kadın, Gary Marshall, 1990) Los Angeles sokaklarında fahişeliği tarifsiz zenginliklere giden yol olarak tasvir etmenin yanı sıra, acımasız borsa tüccarı Edward'ın (Richard Gere) filmin sonunda sadece spekülasyon yapmak yerine gerçekten meta üreten bir kapitaliste dönüştüğünü de gösterir. Film bu dönüşümü Edward'ın fahişe Vivian'a (Julia Roberts) duyduğu aşkın farkına varmasıyla aynı

talebi seyreltmesine müsaade eden başka bireylerin aksine, yegâne amaçları sermayeyi daha fazla sermaye üretmek için kullanmaktır. Bunu da herhangi bir şey üretmeyi umursamadan yaparlar. Yalnızca mübadele değeri düzeyinde faaliyet gösterirler ve kullanım değerini tamamen göz ardı ederler. Önemli olan şey sermaye biriktirmektir ki kapitalist sistemin de hedefi budur. Borsa tüccarları kapitalist sistemin en sadık hizmetkârlarıdır.

Hiç kimse kapitalizme içtenlikle hizmet etme özlemi duyduğu için borsada çalışmaya başlamaz. Bu da borsayı, hizmet fikrinin meslek seçimine katkıda bulunabileceği diğer mesleklerden belirgin şekilde ayırır. Hastalara yardım etmek için doktor olabiliriz. Gençleri eğitmek için öğretmen olabiliriz. İnsanların nispeten temiz yaşamalarını sağlamak için çöp toplayıcısı olabiliriz. Hatta başı dertte olanlara yardım etme fikriyle avukat bile olabiliriz. Bu meslekleri birilerine hizmet etmek için değil de sadece para için icra eden birileri olduğunu da düşünebiliriz elbette. Hizmet veçhesi, ekonominin bu alanlarına saf ve şaşkın işgücünü çekmek için tasarlanmış ideolojik bir yanılsama bile olabilir. Ne var ki başkalarına yardım etme alternatifini hiç değilse motive edici bir faktör olarak düşünmek pekâlâ mümkündür. Bu herhangi bir şekilde bir faktör olmasaydı, sözgelimi öğretmenlerin neden daha kazançlı bir meslek seçmediğini açıklamak zor olurdu. Borsa tüccarının durumunda ise tek bir amaç olabilir, o da sermaye birikimidir, çünkü borsa tüccarları yatırım yaptıkları veya elden çıkardıkları şirketlerin türünü umursamaz. Tüccarın gözünden bakıldığında, bir mühürmat imalatçısıymış, bir çocuk hastanesiymiş, bunların hepsi aynıdır. Şirket resmi bir kuruluştan başka bir şey değildir. Yaptığı işin içeriği sermaye yaratma kabiliyetinde bir etken değildir.

anda işleyen etik bir dönüş olarak sunar. Ama tıpkı fahişenin milyonerle yaşadığı aşk macerası gibi, gerçekten bir şeyler üreten kapitalist imgesi de kapitalizmin nasıl işlediğini gizler.

Kapitalist özelliğin tüm biçimleri arasında, borsa tüccarları kendi çıkarlarının peşinde koşmaya en açık olanlardır. Bu öznel toplumsal refah ya da olası siyasi sonuçlar gibi başka kaygıların doğrudan sermaye birikimine karışmasına izin vermezler.⁹ Fakat bu saf kapitalist öznel ne yaptıklarını bilmezler. Yaptıkları şeyi yapmak için, sermayeyi kendi çıkarlarına hizmet etmek amacıyla kullandıklarına inanmaları gerekir, aksi takdirde kendilerine başka bir iş bulurlardı. Borsa tüccarları mesleklerini para kazanarak tatmin olmanın bir yolu olarak görürler. Ama işlerinde aslında bambaşka bir şey yaşanır. Sermaye, tüccarları kendini geliştirmek için kullanırken, onları asla yeterince şeye sahip olmadıkları yönünde bir tatminsizlikle baş başa bırakır. Birikimleri kendi çıkarlarına değil, sermayenin çıkarlarına hizmet eder.

Borsa tüccarları hayatlarının kayda değer bir bölümünü sermayeye hizmet etmeye ayırırlar. Bilinç düzleminde bu hizmete yatırımları olmasa da, kapitalist sisteme hizmet ederler. Kapitalist sistemin piyadeleridir onlar. Fakat Katolik Kilisesi'nin ya da Britanya İmparatorluğu'nun piyadelerinden farklı olarak, kendilerini hiç de sistemin askerleri olarak görmezler. Bunun yerine, yalnızca kendi tikel çıkarları adına hareket ettiklerine dair sarsılmaz bir inançları vardır. Sadece hisse senedi ticareti yapmak suretiyle zenginleşerek, herkesten bir adım öne geçtiklerini düşünürler. Gün boyunca alıp sattıkları şirketlerde çalışan zavallı sersemlelere acırlar. Bu tüccarların ne yaptıklarını bilmemeleri, onları kapitalist talebin daha da göreve hazır askerleri haline getirir. Bilinçli askerlerin aksine, kendi tikel çıkarları ile sistemin çıkarları arasında asla tereddütte kalmazlar, çünkü

9 Toplumsal açıdan bilinçli ticarete uzmanlaşmış tüccarlar olsa da (yani yalnızca, çevreyi tahrip etmeyen, işçilere iyi davranan vb. şirketlere yatırım yapan tüccarlar olsa da) bu uzmanlık, normalde sermayelerini piyasadan çekecek olanların sermayelerini kendilerine çekmelerini sağlar. Böylece, ayırım gözetken birikimleri sayesinde, dizginlenmemiş birikime yardımcı olurlar.

her ikisi de birbirleriyle tamamen uyumludur. Kapitalist çağda, tikel çıkar peşinde koşmak kapitalist sistemin kendisini ilerletme yoluna dönüşmüştür.

Hal böyle olunca, evrenselin iddialarına karşı tikellikte ısrar (şahsi çıkara ayrıcalık tanınması) konformizmin yeni tarzına dönüşür. Marx bunu *Kapital*'in ilk cildinde, kapitalist toplumda "toplumsal iktidarın özel kişilerin özel iktidarı haline geldiği"ni iddia ederken dosdoğru ifade eder.¹⁰ Toplumsal iktidarla kendisini bize dayatan bir dış güç olarak karşı karşıya gelmeyiz. Hâkimiyet yapısı artık kendisini kamusal bir otorite aracılığıyla değil, tikellerin özel faaliyetleri aracılığıyla sürdürür. Böylelikle, yapılandırıcı ilkenin işleyişi kapitalist toplumun öznelere için gizemleşir.

Görünmez Elleri Görmemeye Dair

Kapitalist toplumun ortaya çıkışıyla beraber, kişinin bu topluma katılımı, katılırken bu katılımı fark edememesine bağlı hale gelir. Kapitalist toplumu hesaba kattığımız anda, kendi tikelliğimizi değil de bir bütün olarak toplumu dikkate aldığımız anda, meta biçimi adına hareket edemeyiz çünkü bu yapılandırıcı ilke tikelliğe dalmayı, ortada bir yapılandırıcı ilke olduğu gerçeğini görememeyi gerektirir. Bu anlamda, Adam Smith'in kapitalist "görünmez el" diye adlandırdığı şey sadece olumsal bakımdan görünmez değildir. Bu el görünmez kalmak zorundadır. Kapitalizmin kamusal dünyayı ve müşterekleri yok etmesi bekasının ayrılmaz bir parçasıdır. Kapitalizm, insanları birbirine bağlayan bağları hatırlatan şeyleri ortadan kaldırarak insanların kapitalist sisteme yatırımlarını sürdürür.

Verimli bir kapitalist özne olabilmek için, kişinin kapitalist projenin bütününe dair bilgiyi tanımaması ve bu bilginin kararlarına etki etmesine izin vermemesi gerekir. Adam Smith *Milletlerin*

¹⁰ Marx, *Capital*, Volume 1, s. 230.

Zenginliği'nde bireylerin özçakar arayışı ile toplumsal fayda arasındaki ilişkiyi tahlil ederken bu hususa değinir. Kendi sözleriyle: “Her birey hâkim olabileceği sermaye için en avantajlı istihdamı bulmak üzere mütemadiyen çaba sarf eder. Aslında, toplumunkileri değil, kendi avantajını göz önünde bulundurur. Lakin kendi avantajını araştırması, doğal olarak ya da daha doğrusu zorunlu olarak, onu toplum için en avantajlı olan istihdamı yeğlemeye sevk eder.”¹¹ Kapitalizmde, kişinin kendi tikelliği açısından düşünmesi sistemin işleyişini aksatmaz. Aksine, bu tür bir düşünme tarzı sistem için kesinlikle zorunludur.

Smith'in analizi kapitalizmde tikel ile yapılandırıcı ilke arasındaki ilişkiyi anlamamız için bize doğru istikameti gösterir. Fakat Smith'in görüşündeki sorun, avantaj mefhumunun alıntılanan pasajın ilk cümlesinden ikinci cümlesine doğru geçerken yaşadığı kaymada yatar. Smith'e göre, özneler sermayeleri için en “avantajlı istihdam”ı ararlar. Bununla birlikte, kişinin sermayesi için avantajlı olan şey, Smith'in ikinci cümlede ifade ettiği üzere, kişinin “kendi avantajı”na olmak zorunda değildir. Smith hiçbir zaman sermaye birikiminin birikimi sağlayanların avantajına işlediğini ispatlamaya çalışmaz. Hatta bunun aksini söyleyecek kadar ileri gider.

Smith (*Milletlerin Zenginliği*'nden on yedi yıl evvel yayımladığı) *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda, birikimin avantajlı olduğu inancının kapitalist motorun çalışmasını sağlayan zorunlu bir aldatmaca olduğunu açıklar. Servetten alınan hazzın sağladığı “gerçek tatmin”in aslında “son derece aşağılık ve ehemmiyetsiz” olduğunu öne sürer.¹²

11 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Hamburg: Management Laboratory Press, 2008), s. 343-344 [Türkçesi: *Milletlerin Zenginliği*, çev. Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, 2006].

12 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (New York: Penguin, 2009), s. 214 [Türkçesi: *Ahlaki Duygular Kuramı*, çev. Derman Kızılay, Pinhan Yayınları, 2018].

Smith birikimin biriktiren bireye sağladığı faydalar konusunda hiçbir yanılsamaya kapılmaz. Birikim, Smith'e göre, kişinin daimi tatminsizlik hissini kesinleştirmesinin yoludur. Ernst Lubitch'in yeterince hakkı verilmemiş başyapıtı *To Be or Not to Be*'deki (Olmak ya da Olmamak, 1942) müthiş espriyi yeniden ifade edecek olursak, zenginler biriktirirken, biriktirme işini zenginler yapar, keyfi ise kapitalizm çatar. Smith bu aldatmacanın kapitalizmin sürdürülmesinde oynadığı zorunlu rolü kabul eder. Birikimin gerçek tatmin getirdiği yönündeki bu yanlış inancın "insanlığın çalışkanlığı"nın itici gücü olduğunu da sözlerine ekler.¹³ Kapitalizm bireyin kendi avantajının sermayenin avantajıyla aldatıcı yoldan eşitlenmesine dayanır. Eğer bireyler gerçekten de kendi tatminlerinin peşinde koşsalar, adına layık kapitalist öznelere olmaz, kendilerini sonsuz birikime adanmayı reddederlerdi.

Kapitalist ekonominin büyük hilesi, bireylerin bu ekonominin temel aksiyomu olan sonsuz birikimin beraberinde getirdiği tatminsizlik hissini şevkle benimsemeleridir. Birikim, tatmin olma hissimizi ayırt etme yeteneğimize hasar verir. Bizi bitimsizce daha fazla meta biriktirerek daha fazla tatmin olacağımıza inandırır. Ama insan ne kadar çok biriktirirse, asla yeteri kadarına sahip olamayacağını o kadar az idrak edebilir hale gelir. Kişi kendisi için daha fazla tatmin biriktirmeye çalışırken, aslında tatminsizlik hissini artırır. Kapitalizm hiçbir zaman yeteri kadarına sahip olamayışımızdan beslenir. Daha fazlasına sahip olmak için sarf ettiğimiz şahsi çabalar daima kapitalist talebe farkında olmayarak verdiğimiz armağanlardır. İstedikini yaptığını düşünen kapitalist özne kendini kapitalist talep için feda eder.¹⁴

13 Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, s. 214.

14 Öznenin kapitalizm için yaptığı fedakârlık konusunda daha fazlası için bkz. Todd McGowan, *Capitalism and Desire: The Psychic Cost of Free Markets* (New York: Columbia University Press, 2016).

Marx 1844 *El Yazmaları*'ndaki şaşırtıcı bir pasajda, kapitalist sistemde öznenin karşı karşıya kaldığı tercih durumunu ayrıntılarıyla anlatır. Kişi ya kendini birikim projesine adayacak ya da ilave edinilecek herhangi bir miktardaki metanın nihai tatmin sağlamayacağını kabul edecektir. Sermayenin vaatlerine rağmen, tatmin asla tam değildir. Marx şöyle der: “Ne kadar az yer, içer ve kitap satın alırsanız; tiyatroya, dans salonuna, meyhaneye ne kadar az giderse- nize; ne kadar az düşünür, sever, teori kurar, şarkı söyler, resim yapar, çit ölerseniz vs., o kadar çok *biriktirirsiniz* – ne güvelerin ne de to- zun yalayıp yutabileceği hazineniz, yani *sermayeniz* o kadar büyük olur.”¹⁵ Marx burada, kapitalist olmanın varoluşun verdiği tatminleri pas geçmek anlamına geldiğine işaret eder. Sermaye birikimi yoluyla artı bir tatmin bulmaya çalışan kişi, öznelliğin kendi sancılarından doğan gerçek tatmini kaçıır: yemek yemek, kitap okumak, sinemaya gitmek, sevmek. Tüm bu faaliyetler için bir miktar para gerekir el- bette, ama ardı arkası kesilmeyen sermaye birikimini gerektirmezler. İnsanlar harıl harıl daha fazlası için çabalarsa, tatminin daha az şeyi gerektirdiğini idrak edemez. Kapitalist yapılandırıcı ilkeyi tatmin et- mek uğruna, tatminimizin farkına varma olasılığından vazgeçeriz.

Zamanlarını biriktirmekle harcayan bireyler, kapitalist yapılan- dırıcı ilkenin yeterince şeye asla sahip olamayacakları yönündeki buy- ruğunu kabul ettikleri için bunu yapmaya devam ederler. Bill Gates ya da George Soros gibi akıl almaz derecede zengin insanların daha fazlasını kazanmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaları gibi tu- haf bir durumla karşı karşıya olmamızın nedeni budur. Birikimin tatmine giden yol olduğunu bir kez kabul ettiğimizde, meta biçimi ve onun sonsuz birikim talebi uğruna çalışırken ortaya çıkan sonu gelmez tatminsizliği de kabullenmiş oluruz.

15 Karl Marx, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, çev. Martin Milligan (New York: International Publishers, 1964), s. 150. Marx aynı fikri *Kapital*'in ilk cildinde farklı terimlerle ifade eder: “Kapitalistin bağrında birikim tutkusu ile keyif arzusu arasında Faustvari bir çatışma gelişir.” Marx, *Capital, Volume 1*, s. 741.

Hor Gören Bir Yapı

Kapitalist çağda otoritenin işleyişi karşısında yaşanan zorunlu körlük sosyoekonomik merdivenin en altındakiler için feci sonuçlar doğurur. Tarihteki her sistem geride bıraktıklarını hor görürken, kapitalizmde bu horgörü daha da belirginleşir. Kapitalizmde insan tekinin başarısızlığı, doğuştan gelen ya da toplumsal aygıtın buyruğunun değil, kişisel zayıflık ve yetersizliğinin bir sonucudur. Kapitalist evrende sadece yalıtık tikeller olduğu için, başarısızlığımın nedeni benim tikelliğimde yatmalıdır. Bir işim yoksa bu benim suçumdur, beni dışlanmış ilan eden bir sistemin suçu değil. Kapitalist yapılandırıcı ilkenin muğlaklığı, işsizlik örneğinin isabetle gösterdiği gibi, işgücünden dışlananları kendi akıbetleri için suçlamamıza yol açar.

Kendimizi kapitalist sistemin katılımcıları olarak değil de tikel bireylerden oluşan bir toplam olarak düşündüğümüzde, işsizlik ancak çalışkan olmayışın sonucu olabilir. İş olmayanlar, yeterince çabalamayanlardır. Kendilerini bu konumda bırakan bir şey yapmışlardır ya da yapmamışlardır. İstihdamı yönlendiren katı bir liyakat sistemi, daimi işsizlerin aylaklığını kınarken kendimizi ahlaken haklı hissetmemizi sağlar. Fakat bu tutumu benimseyebiliyorsak bunun tek nedeni işsiz kalmalarındaki yapısal zorunluluğu görmememizdir.

Marx kadar ileri gidip işsizlerden müteşekkil bir yedek ordunun ekonomik bakımdan zorunlu olduğunu iddia etmesek bile, ekonomik sistemin doğru düzgün işleyişinin belirli düzeyde bir işsizliğe bağlı olduğu aşikârdır.¹⁶ Kapitalist iktisatçıların kendileri

16 Marx şöyle der: "Kapitalist üretim nüfusun doğal artışının sağladığı harcanabilir emek gücü miktarıyla katiyen yetinemez. Sınırlanmamış faaliyeti için bu doğal sınırlardan bağımsız bir endüstriyel yedek orduya gereksinim duyar." Marx, *Capital, Volume 1*, s. 788. Bu yedek sanayi ordusu emeğin kazanabileceği ücretleri düşürür ve böylelikle sermaye birikimini kolaylaştırır.

de işsizliği tamamen ortadan kaldırmanın hızla yükselen enflasyon ve ekonomik felaket anlamına geleceğini teslim eder. Bu nedenle, iktisatçılar “tam istihdam” diye adlandırdıkları bir işsizlik düzeyi ararlar. Tam istihdam, adının akla getirdiklerinin aksine, tüm işsizliğin ortadan kaldırılması değil, ekonominin kaçak enflasyonu tetiklemeden dayanabileceği asgari işsiz yüzdesidir.

Çizgiyi nereye çekeceğimiz ve bu çizginin kapitalist ekonominin her biçiminde her zaman aynı olup olmadığı konusunda tartışmalar hararetle sürüyor. Fakat neredeyse tüm iktisatçılar “hızlanmayan enflasyon işsizlik oranı” (ya da HEİO) diye adlandırılan bir oranın var olduğunu kabul eder. Eğer işsizlik bu eşğin altına inerse bir kriz patlak verir. Bir sistem olarak kapitalizmin sıhhati, belirli bir orandaki işçinin zorunlu işsizler rolünü üstlenmesine dayanır.

Kapitalizmin bu işsizlik düzeyine bağımlılığıyla işsizlik tikelin başarısızlıklarından çıkıp sistemin başarısı zeminine yerleşir. Kapitalist ekonomi hangi bireylerin işsiz olduğunu belirlemese de, en azından bazı bireylerin bu konumda bulunmasını gerektirir. Bu anlamda, işsizler tembel ve hırstan uzak olsalar bile, yine de kapitalizmin birilerinden talep ettiği rolü yerine getirirler.

Yedek işgücü ordusunun devasa boyutlarda olduğu akademik işgücü piyasasında, bu dinamiği fark edememe durumu, akli başında olduğunu sandığımız kimseler arasında da görülür. Beşeri bilimlerdeki her açık kadroya genellikle yüzlerce aday başvurur. Dolayısıyla, beşeri bilimlerde doktorasını bitirenlerin dört yıllık bir üniversitede iyi bir pozisyon bulma şansları çok düşüktür. Gelgelim prestijli okullara giden, çok sayıda yayını olan ve meşhur profesörlerden tavsiye mektubu alanlar da vardır. Bu şekilde kendilerini en iyi hoca adayları olarak takdim ederler. Bu az sayıdaki kişi cazip pozisyonlara ulaşırken, beşeri bilimler mezunu olan arkadaşları ne idüğü belirsiz kurumlarda güvencesiz işçi olarak çalışır.

Herkesin kıran kırana rekabete girdiği akademik kapitalizm sistemi içindeki herkes oyunun kurallarını bilir. Kadroları olmayanlar, yapısal olarak bu kadrolara ulaşamamaya mahkûmdur. Kadrolu olsalardı, marjinalleştirilenler arasında yerlerini alacak başkalarını yerlerinden etmiş olurlardı. Ve daha çok çalışıp daha liyakatli olsalardı, başarılı olanları daha da çok çalışmaya zorlamaktan başka bir şey yapmazlardı. Örneğin Yale'da kadro alabilmek için iki değil üç kitap yayımlamış olmak gerekir. Piyasa talep ettiği sürece, işsizlerin ve eksik istihdam edilenlerin zorunluluğundan kaçmanın mümkünatı yoktur.

Tam istihdam kapitalist sistemin geneli için olduğu kadar bugünün üniversite sistemi için de yıkıcı olacaktır. Üniversiteler güvencesiz işgücünden nemalanma olanaklarını kaybedecek, harçlar süratle yükselecek ve giderek daha az sayıda öğrencinin yükseköğrenime para yettirebilmesine yol açacaktır. Üniversite sistemi, kendisi için çalışanların çoğunun güvencesiz zeminde istihdam edilmesi yoluyla işler.

Yine de akademiye beşeri bilimler alanında çalışanlar liyakatin ödüllendirileceği görüşünü büyük ölçüde kabul ediyor. İşsizliğin yapısal olduğu pekâlâ bilinse bile, lisansüstü öğrencilerine sistemi yenecek kadar çok çalışabilecekleri, gerçekten çalışkan olurlarsa sistemde zafer kazanmanın bir yolunu bulabilecekleri söyleniyor.¹⁷ Yapısal işsizlik hakkında ne kadar bilgi sahibi olunursa olsun, liyakat vaadine inanmaktan vazgeçmek neredeyse imkânsız.

Sorun, kendi tikelliklerine gömülmüş kapitalist öznelerin işsizlere sistemin bütünü açısından bakamamasıdır. İşsizlik sorununa kapitalist bir öznenin gözünden yaklaşıldığında, işsizlik yapısal bir

17 Karşılaşacağı işsizliğin yapısal niteliğini başından beri fark etmeme rağmen, olağanüstü bir yüksek lisans öğrencisinin karşısında tam da bu argümanı yeniden ürettiğim için suçluyum. Nihayetinde arzu ettiği bir pozisyonu elde etmiş olması, tikel perspektifin yanılsamasına daha da kapılmama sebep oldu.

zorunluluğun sonucu değil, ister istemez tikel bir başarısızlık olarak görünür. Tikel işsiz bireylerin faaliyetleri incelendiğinde, iş bulmak için ellerinden geleni yapmadıkları anlar görülecektir her zaman. Üniversitede mükemmel notlar almamışlardır, uygun tecrübeleri yoktur veya özgeçmişlerinde bir yazım hatası vardır. Bunun nedeni insanın her saniyeyi iş bulma olasılığını en üst düzeye çıkarmak için harcamasının imkânsız olmasıdır. İşsizlerin yemek yiyerek, uyuyarak, dans ederek, tiyatroya giderek ve eğlenerek geçirdikleri zamanlar işsizliği hak ettiklerinin kanıtı olarak öne sürülebilir. Kusursuz kapitalist özne diye bir şey olmadığı için, işsizleri kapitalist sistemin içinden analiz ettiğimizde, içinde bulundukları durumda payları olduğu görüşünden kaçmanın bir yolu yoktur.

Tikelin açısından bakıldığında bu tahlil doğrudur. Kapitalizm çabayı adil bir şekilde ödüllendirmese bile, işi olmayanlar bir noktada işi olanlardan genellikle daha az çalışmışlardır. Ne var ki bu başarısızlık yapısal olarak zorunludur. Halihazırda işsiz olanlar gözden kaçırılmasaydı, başkaları kaçırılacaktı ve tikelin açısından bakıldığında, iş bulamadıkları için onlar da kabahatli görünecekti. Kapitalizm özneleri bu bakış açısına hapsedtiği için, herkesi işsizlerin kapitalist ekonominin işleyişinde zorunlu bir rolü yerine getirdiğini göremez hale getirir. Sefil durumlarından dolayı işsizleri suçlamak yerine, ekonomi içinde kimsenin işgal etmek istemeyeceği bir konumu işgal ettikleri için onlara müteşekkir olmak gerekir.

İşsizlerin zorunluluğunu fark edemeyişimiz kapitalist özneliliğin büründüğü biçimin sonucudur. Kapitalist özneler olarak, kapitalist yapılandırıcı ilkeye doğrudan erişemeyiz. Bu yüzden ki Marx “kapitalist üretimin içkin yasalarının bireysel kapitalistin karşısına ona dışsal olan zorlayıcı bir güç şeklinde çıktığı”¹⁸ nı iddia eder. Kapitalist özneliliğin zora dayalı tikelliği yapılandırıcı ilkeyi yabancı bir şey mahiyetinde tesis eder. Kapitalist özne,

18 Marx, *Capital*, Volume 1, s. 381.

kapitalist bir özne olarak kalırken, (zorunlu işsizlik miktarıyla) kapitalist sistemin perspektifini benimseyemez. Kişi kapitalist sistemi ancak onun sürdürülmesiyle meşgul olmadığında sürdürür. Zorunlu işsizliğin kınanması bu içkin körlüğün bir başka göstergesinden ibarettir.¹⁹

Boş Özne

Kapitalizm özneleri kendi tikelliklerinin deneyimi içinde yalıtık halde bıraksa da, bu tikellik daima boştur. Kapitalist yapılandırıcı ilke bu tikelliği içeriksiz bırakır. Öznenin kendisi boş meta biçiminden başka bir şey değildir. Üretimimden ve tüketimimden ibarettir, bundan başka bir şey değildir. Kapitalizm bireylere keyfini sürebilecekleri metalar temin eder, ama herhangi türde bir kimlik sunmaz ki bu da onu diğer tüm sosyoekonomik sistemlerden ayırır. Kapitalist evrende bir tikel olarak kişinin hangi kimliğe sahip olduğu sorusu karşısında kapitalizm bütünüyle yansız kalır. Kapitalist bir özne olarak kişinin elinin altında hiçbir kimlik yoktur. Kişi kendini bir tikel olarak deneyimler, ama bu tikellik meta biçiminin damgasını taşır ve işte bu yüzden boştur.

Kapitalist özneliliğin boşluğu genel eşdeğerin (yani paranın) kapitalizmde oynadığı rolden kaynaklanır. Kapitalizm genel eşdeğeri icat etmez (kapitalizmin yükselişinden önce de para vardı), fakat kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte bu eşdeğer köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Hatta kapitalizmi hiç durmadan biriktirme

19 Kapitalist sistemde ister istemez başarısız olanlara duyulan horgörü kapitalizmin Hristiyanlık projesine yönelik temel husumetini ele verir. Kapitalizm özneleri tikelliklerine hapsederken, Hristiyanlık onların evrensele katılımını başka hiçbir dinde olmadığı kadar vurgular. Kapitalizm geride kalanları hakir görürken, Hristiyanlık onlarda kendi evrenselliğinin figürlerini görür. Kapitalizmin Hristiyanlığın egemen olduğu bağlamda ortaya çıkması insanlık tarihinin en büyük sapkınlıklarından biridir.

zorunluluğuyla olduğu kadar genel eşdeğere verdiği ayrıcalıkla da tanımlayabiliriz. Genel eşdeğer geleneksel toplum için ölümcül bir tehdit ve kapitalist toplumun can damarıdır. Marx bu farkı *Kapital*'de şöyle betimler: "Parada metalar arasındaki her türlü niteliksel farkın ortadan kalkması gibi, para da kendi payına köklü bir düzleyici olarak tüm ayrımları ortadan kaldırır. (...) Antik toplum bu nedenle onu ekonomik ve ahlaki düzeni yok etme eğiliminde olduğu gerekçesiyle kınamıştır. Daha rüşeym halindeyken Plüton'u saçlarından tutup yeryüzünün derinliklerinden çekip çıkaran modern toplum, altını Kutsal Kâse'si, en deruni yaşam ilkesinin ışıltılı cisimleşmesi olarak selamlar."²⁰ Geleneksel toplum genel eşdeğerin düzleyici gücünden haklı olarak korkar, ama modern kapitalist toplum bu gücü toplumun yapılandırıcı ilkesini tikellerin bakımına aktarmak için kullanır ki bu başarı geleneksel toplumda hayal bile edilemeyecek bir başarıdır. Para, tikellerin kapitalist yapılandırıcı ilkeyi sürdürmesini sağlayan araçtır.

Genel eşdeğerin kapitalist toplumdaki başat rolünün bir sonucu olarak, öznelere geleneksel toplumda sahip olduğu kimlik içsel statüsünü yitirir. Kapitalizmin tikel kimliğe kayıtsızlığı, geleneksel toplumların müsaade ettiği gibi, kimliği sorgusuz sualsiz kabul etmemizi imkânsız kılar.²¹ Kimlik hepten ortadan kalkmaz;

20 Marx, *Capital, Volume 1*, s. 229–230. Georg Simmel *Paranın Felsefesi*'nde bununla bağlantılı bir hususa parmak basar: "Para bize, kişisel ve özgül olan her şeyi dışlarken insanları birleştirmek için yegâne imkânı sağlamıştır." Georg Simmel, *The Philosophy of Money*, 2. basım, çev. Tom Bottomore ve David Frisby (New York: Routledge, 1990), s. 345.

21 Kojin Karatani paranın asıl cazibesinin her türlü kimliğin ötesine geçmemizi sağlaması olduğunu belirtir. Para sayesinde, kimlik değiştirilebilir hale gelir. Şöyle yazar Karatani: "İnsanların paraya yönelmesinin sebebi paranın doğrudan mübadele edilebilirlik sunan genel eşdeğer biçim olmasıdır. Bu para fetişizmi satış konumundan, yani kendimizi başkalarının iradesine tabi kılmaktan kaçınma ve bunun yerine, istediğimiz zaman doğrudan mübadele edebileceğimiz bir konum arama arzumuzda ifadesini bulur." Kojin Karatani, *Architecture as Metaphor*:

bilakis, bireyin büründüğü ya da benimsediği bir figüre dönüşür. Özne artık kendi kimliği değildir. Kişinin kimliği, kişi onu ete kemiğe büründürdüğünde bile, yabancı hale gelir.

Modernite öncesindeki geleneksel toplumlarla zıtlık gayet açıktır. Geleneksel bir toplumda, kimliğim hâkimiyeti elde tutan figürle özdeşleşmemden türer. Hükümdarın ya da ülkenin bir tebaasıyım. Bu kimliğin temeli kurucu bir toplumsal mite dayanır: Kimlik, toplumun bana kendim hakkında anlattığı bir hikâyedir sadece. Ama bu mit yine de etkilidir. Toplumun bana olduğumu söylediği şeyden ibaret olduğuma gerçekten inanabilirim. Geleneksel toplum beni böylece kendi sunduğu kimlik hapisanesine tıkar.

Kapitalizmin bu mitik doğal kimliği yok etmesi bireyleri kendi kimliklerini aramakta serbest bırakır. Bu anlamda, bu yok ediş kapitalizmin insanlık tarihinde oynadığı özgürleşmecî rolün parçasıdır. Fakat bu yok ediş süreci aynı zamanda tüm kimlik seçimlerimi olumsal, hatta yanlış hale getirir. Kimlik bana ne bir gruba eşsiz bir aidiyet hissi verir ne de bir birey olarak tekilliğimi kanıtlar. Neredeyse edindiğim bir meta kadar önemsizleşir, yani genel eşdeğerin bir başka etkisi haline gelir. Kapitalizm genelleşmiş bir kimlik krizi doğurur.

Kapitalizmin önceki çağlarında, şirketin işçiye sadakati (ya da işçinin bir sendikaya üye olması) bu kimlik krizini hafifletebilirdi. Göğsümü gere gere kendimi General Motors'un bir çalışanı olarak tanımlayabilir, böylece bir zamanlar geleneksel toplum tarafından sunulan aidiyetin yerine geçecek sahte bir aidiyet hissine ulaşabilirdim. Ama şirketler bu tür bir kimliğin birikimi en üst düzeye çıkarma yolunda engel teşkil ettiğini fark eder etmez bu kimlik sırı

Language, Number, Money, çev. Sabu Kosho (Cambridge, MA: MIT Press, 1995), s. 169–170 [Türkçesi: *Metafor Olarak Mimari: Dil, Sayı, Para*, çev. Barış Yıldırım, Metis Yayınları, 2006]. Karatani'nin terimleriyle, satış konumunda olmak tam da bir kimliğe sıkışıp kalmamak demektir.

kadem bastı. Kapitalizm kimliği mahveder çünkü kimlik metanın amansız mantığının önünde bir engel teşkil eder.

Genel eşdeğer tüm metaları aynı kefeye koymamızı sağlamakla kalmayıp daha da ileri gider. Her özneyi onu başka öznelerden ayıran bir kimlikten yoksun, ikame edilebilir bir piyasa failine indirger. Kendimi nasıl tanımlarsam tanımlayayım, kapitalist evrende ikame edilebilir bir parçadan ibaretimdir aslında. Kapitalist sistemin açısından bakıldığında, kimliğim bütünüyle anlamsızdır. Marx bunu *Grundrisse*'deki önemli bir pasajda şöyle betimler: "Para ilişkisinde, gelişmiş mübadele sisteminde (ve bu görünüş demokratları baştan çıkarır), kişisel bağımlılık bağları, kan, eğitim vb. ayrımlar aslında infilak eder, kopup dağılır."²² Genel eşdeğerin hâkimiyetinin ardından, kimlik ayrımlarının önemi kalmaz. Kapitalist ideoloji sahip olduğum tek şeyin kendi tikel çıkarlarım olduğunda ısrar eder ama kim olduğum önemsizleşir. Kapitalizm bana bireysellik verirken onu aynı zamanda değersiz kılar.

Piyanın işleyişine baktığımızda bu durum açıkça ortaya çıkar. Piyasada etkileşimde bulunanların tikel kimliklerinin eylemleri üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Sözelimi, kişi kadın ya da erkek, Müslüman ya da Hristiyan, genç ya da yaşlı, Rus ya da Çinli vb. olsa da emek gücünü aynı şekilde satar. Endonezyalı genç kız, kapitalist işveren karşısında Chicago'daki orta yaşlı beyaz adama göre çok daha dezavantajlıdır, ama bu farklılık alışverişin kendisini etkilemez. Dahası, bu farklı kimlikler, kişinin hangi metaları satın alacağını etkilese bile, metaları nasıl satın alacağını etkilemez. Mübadelelenin kendisinde, kişinin tikelliğinin içeriği mübadelelenin nerede ve nasıl gerçekleştiğini belirlese bile, kişi her zaman boş bir tikelikten ibarettir. Kapitalizmin mantığı kimlik farklılıkları nedeniyle

22 Karl Marx, *Grundrisse*, çev. Martin Nicolaus (New York: Penguin, 1993), s. 163-164 [Türkçesi: *Grundrisse: Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, çev. Sevan Nişanyan, İletişim Yayınları, 2008].

değişmez; aksine, bu farklılıklara dosdoğru alan açar. Kapitalizmin organları, kendi mantığına uydukları takdirde, en düşük ücrete çalışacak olanları çalıştırmak ve en çok miktarda ödeme yapacak olanlara satış yapmak isterler. Her iki durumda da kimlik dikkate alınmaz.²³

Önyargıların kapitalist mübadelelere her zaman sirayet ettiği doğrudur. Mesela bir şirket gey çiftler için düğün pastası yapmak istemeyebilir. Bu durum kapitalizmin mantığının kapitalist toplumda egemen olmadığının açıklaştığı bir andır. Hatta önyargı o kadar yaygın olabilir ki hiçbir şirket piyasadaki boşluğu doldurmaya girişmeyebilir. Gey çiftler kendilerine düğün pastası yapmaya istekli kimse bulamayabilirler. Fakat bu durumda önyargı, özneleri hangi kimlik söz konusu olursa olsun birikim olanaklarından yararlanmaya çağıran kapitalizmin taleplerine dışsaldır. Kapitalizmin taleplerine uymayabilirsiniz, ama kapitalizmin talepleri kimliği asla hesaba katmaz.²⁴

Piyasa, öznelerin piyasa buyruklarına göre hareket etmesini talep eder, özneler de tikel kimliklerinden bağımsız olarak uygun şekilde davranırlar. Bunu yapmazlarsa, başka özneler onların yerine

23 Kapitalizmin kimliği yok edişi Gilles Deleuze ve Félix Guattari'yi onu paradigmatik devrimci sistem diye nitelendirerek kutlamaya götürmüştür. Onlara göre kapitalizmle ilgili tek sorun, yeterince ileri gitmemesidir. Kendi sözleriyle: "Kapitalizm ve onun yarattığı kopuş yalnızca kodu çözülmüş akışlarla değil, akışların genelleştirilmiş kod çözümüyle, yersizyurtsuzlaştırılmış akışların birleşimiyle tanımlanır. Kapitalizmin evrenselliğini sağlayan şey bu birleşimin müstesna doğasıdır." Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. Robert Hurley, Mark Seem ve Helen R. Lane (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983), s. 224.

24 Gey çiftler için pasta yapmayı reddedenler konumlarını radikal bir konum olarak hissederler, ama kendilerini kapitalizme başkaldıran kimseler olarak görmezler. Modern sekülerizme başkaldırdıklarına kanidirler. İsyanlarının hedef aldığı meta biçimini göremezler çünkü bu biçim bünyevi olarak görünmez.

öyle hareket edecektir. Böylelikle kapitalizm aynı anda hem bireyleri yanlış davranışlarından dolayı kişisel suçluluktan kurtarır (belirli bir birey bunu yapmasa, birileri her zaman sömürüyü üstlenir) hem de onları acımasızca davrandıkları için ödüllendirir. Her fırsattan acımasızca istifade etmeyi reddedenler, böyle vicdan azabı duymayanlara kaçınılmaz olarak yenik düşecektir.

Wal-Mart bu mantığı resmetmek için yerinde bir örnek. Wal-Mart, yerel perakendecileri fiyat kırarak yok eder. Şirketin bunu yapabilmesinin sebebi tedarikçilere maliyetleri düşürmeleri için baskı yapması, bunun da Wal-Mart'ın sattığı ürünleri imal edenler için korkunç çalışma koşulları doğurmasıdır. Bu pratik dünyanın dört bir yanındaki yerel işletmelerin ve işçilerin belini büker. Bu nedenle pek çok tüketici Wal-Mart'tan alışveriş yapıp bu yıkıma katkıda bulunmayı reddediyor. Ama kapitalist sistem içinde, bu yağmacı pratiğin suçunu Wal-Mart yöneticilerinde bulamayız. Mağazayı boykot etmek, idam edilen bir kişinin ailesinin ceza adaleti sistemine itiraz etmek yerine cellattan intikam almasına benzer. Wal-Mart'taki yöneticiler yerel perakendecilerden daha düşük fiyata satış yapma olasılığını kullanmasalardı, başka yöneticiler bunu yapardı. Varoluşlarını yapılandıran meta biçimine kendilerini adanmış kapitalist özneler olarak hareket ederler. Tikel saiklerinin ehemmiyeti yoktur.

Aynı mantık yelpazenin diğer ucundakiler için de geçerlidir. Wal-Mart'ta çalışan işçiler yerel perakendecilerin kırımına ve Wal-Mart'ın sattığı malları üretenlerin yoksullaştırılmasına dahil olmaktadır. Ama Wal-Mart'ta çalışırken, bunu kapitalist yapılandıracı ilkeyle efsunlanmış kapitalist özneler olarak yaparlar. Bulabildikleri en iyi ücreti elde etmeye, hatta mevcut olan tek işi kapmaya çalışırlar. İş bulma rekabeti birilerini Wal-Mart'ta çalışmaya zorlar. Oradaki işçiler kapitalist sistemin talep ettiği şekilde hareket eden kapitalist öznelerdir. Kapitalizm herkesi, hem kapitalistleri

hem de işçileri, bir yandan öznel bir özgürlük deneyimi sağlarken diğer yandan faaliyetlerini önceden belirleyen bir meta biçiminin içine yerleştirir. Her kapitalist özne, kapitalist öznenin ta kendisidir. Kimliğin sistematik biçimde içinin boşaltılması ve aidiyet hissi olmayan bireylerin yaratılması yoluyla kapitalizm, Marx'ın tam da öngördüğü gibi, tarihsel ölümüne giden yolun taşlarını döşer. Ama bir şey araya giriverir.

Kayıp Devrim

Marx'ın *Kapital*'deki ve başka yapıtlarındaki iddiası, kapitalizmin kimliği yok etmesinin kendi tikelliklerine hiçbir bağlılığı olmayan işçiler yaratacağıdır. Kapitalistler kendi tikelliklerinin boşluğunu hiç değilse para ve başka metalarla doldurabilirler. Kapitalistlerin kendilerine bir içerik kazandırmaya yetecek tikel birikimleri vardır. Bu birikim onlara tatminsizlik üstüne tatminsizlikten başka bir şey getirmese bile, en azından ileride sağlanacak bir düzeydeki birikimin, yoksun oldukları şeyi sağlayacağını umut edebilirler. Bu umut, kapitalist sistemin tutmadığı vaatlerine karşın, bu sisteme yatırım yapmalarını sağlayan şeydir. İşçilerinse böyle bir seçeneği yoktur. Marx'a göre işçiler içerikten yoksun saf biçimdir, dolayısıyla devrimci öznelliğin motorudur.

Grundrisse'de Marx, kapitalizmin tüm savunucularının salık verdiği gibi, kapitalistlerin izlediği birikim yolundan gitmeye çalışan işçilerin yüz yüze geldiği sınırlılığı tespit eder: “Çok çalışın, biriktirin ve bizim gibi olun”. Fakat böyle bir görüşün çok sayıda işçi tarafından benimsenmesi mümkün değildir. Marx'ın ifade ettiği üzere, “Tek bir işçi, ortalamanın üzerinde, bir işçi olarak yaşamak için olması gerekenden daha fazla *çalışkan* olabilir, bunun tek sebebiyse bir başkasının ortalamanın altında kalması, daha tembel olmasıdır; ancak bir başkası israf ettiği için ve israf ederse

tasarruf edebilir.”²⁵ Kapitalist gibi biriktiren işçi bunu ancak bir istisna olarak yapabilir; bu yüzdendir ki birikim yapma yoluna girmeye çalışırsam, işçi arkadaşlarımı da paralarını barda veya video oyunlarında harcamaya teşvik etmeliyimdir. Örnek olmaya çalışmak yerine, sıkı çalışmamın aptalca ve manasız olduğunu söylemeliyimdir çünkü benimle aynı yolu izleyen başkalarının olmasını istemem. Her işçi benim gibi çalışkan olmaya çalışsaydı, metalarının, yani emek güçlerinin değerini düşürürlerdi ve böylece hepimizin eline daha az para geçerdi. Çok fazla kolektif çalışkanlık ve birikim, işçilerin birikim projesi için kullanabilecekleri daha az gelirin elde edilmesiyle sonuçlanır. Kapitalistin yolu haddizatında işçiye açık değildir, sadece istisna olarak işçiye açıktır.

İşçilerin kendi öznelliklerine muhteviyat kazandırabilecekleri herhangi bir yolun olmaması, Marx'ın işçi sınıfının rüşeym halindeki bir devrimci sınıf işlevi gördüğü yolundaki varsayımının temelini oluşturur. Kapitaliste bir içerik kazandıran birikim olasılığından mahrum olan işçi sınıfı, kapitalist sınıfın sahip olduğu kimlikten de yoksundur. Tikelliği boş olduğu için, zincirlerinden başka hiçbir şeyi feda etmeden devrimin öncülüğünü üstlenebilir. İşçi sınıfı devrime yönelerek her şeyi kazanabilir ve bu yolda kaybedeceği hiçbir şey yoktur.

Marksizmin yirminci yüzyıldaki akıbeti üzerine yapılan otopsilerin çoğu kapitalizmin işçi sınıfının çıkarlarına uyum sağlama, bu çıkarlara alan açma kabiliyetine odaklanır. Herbert Marcuse'nin *Tek-Boyutlu İnsan*'da vardığı hüküm budur. Marcuse'ye göre “yöneticiler tüketim mallarını ne kadar çok sunabilirse, altta yatan nüfus çeşitli yönetici bürokrasilere o kadar sıkı sıkı bağlanır.”²⁶ Marcuse'nin

25 Marx, *Grundrisse*, s. 286.

26 Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man* (Boston: Beacon Press, 1964), s. 43 [Türkçesi: *Tek-Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumu'nun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2016].

tüketim mallarına kitlesel ölçekte ulaşılabilmenin işçi sınıfının devrimci itkisini azalttığı görüşü münferit bir görüş değildir. Pek çok Marksist bunu kabul eder çünkü bu durum neredeyse apaçık ortadadır. İşçiler (hâlâ sermaye biriktiremeseler bile) bazı malları biriktirebilirlerse, kapitalist sistem içinde artık kaybedecek bir şeyleri kalmayacak kadar tatmin bulurlar. Bunlar, Marx'ın devrimci potansiyellerinin kaynağı olarak gördüğü saf biçim olmaktan çıkar. Yirminci yüzyıl kapitalizmi işçi sınıfı öznelliğinin boşluğu sorununa bir çözüm keşfetti; bu öznelliği kapitalizme saldırmaktan alıkoyan bir çözüm.

Tüketim bahsinde Marcuse'nin dediklerini kabul etmek ne kadar cazip gelse de, yine de bu olası cevabı reddetmeliyiz. Bu argümanın bizi tamamen yanıltmadığı aşikârdır. İşçi sınıfı için tüketim mallarının mevcudiyeti bu sınıfın kapitalist sisteme yatırımında önemli bir rol oynamıştır. Ama belirleyici bir rol değil. İşçilerin kapitalizme bağlılıklarının kaynağı tüketim olsaydı, kapitalist sistemin ürettiği tüketim eşitsizliklerine hiç kuşkusuz daha fazla itiraz ederlerdi. Tüketim, teslimiyeti tek başına açıklayamaz.

Cevap, kapitalizmin kimliğin içini boşaltmasının uyandırdığı tepkilerde yatar. Yirminci yüzyıl boyunca, kapitalist öznelliğin eksikliğini gidermek üzere kimlik siyaseti projeleri ortaya çıkmıştır. Bu projelerin ya milliyetçi, ya dini ya da etnik bir tonu olmuştur ve Nazizm gibi bazıları bu üçünü birden mezcetmeyi başarmıştır. Bu projelerde tikel kimlik özgül bir içerik kazanır. Bu projeler yalnızca tikel kimliğe bir içerik kazandırmayı dert ettikleri için, kapitalist sistemi ona meydan okuyacak bir evrensellekle tehdit etmezler. Hatta kapitalist sistem içinde tikelliklerinin boşluğundan mustarip olan işçilerin eksik kimlik sorununu gidererek kapitalizme yardımcı olurlar. Kimlik siyaseti olmasaydı, kapitalizm işçi sınıfını belli bir mesafede tutamazdı. Demokrasilerde kimlik siyaseti işçileri kapitalizm yanlısı partilere oy vermeye ikna ederek

hayati bir rol oynar. Kimlik projeleri kimi zaman kendilerini kapitalizme karşıt olarak sunsa da, en aşırı biçimlerinde bile, kapitalizmle uyum içinde işlemeye devam eder.

Yirminci yüzyılda hiçbir kimlik siyaseti projesi Nazizmden daha ileri gitmemiştir. Nazizm, Alman milli kimliğini ve Aryan etnisitesini, genellikle “Uluslararası Yahudiliğin” bir komplosu olarak tanımladığı kapitalizmin buyruklarından üstün tutar. Hitler’in kendisi *Kavgam*’da Alman milli kimliğini savunurken “En zorlu muharebe hasım milletlere karşı değil, beynelmilel sermayeye karşı verilecektir,” diyerek bunu açıkça ortaya koyar.²⁷ Fakat Nazizmin kapitalizmle kıyaslandığında kimliğe verdiği bu büyük role rağmen, kapitalist birikim projesi Nazi Holokost’u sırasında son sürat ilerlemiştir.

Nazizm Yahudiler için kötüydü ama iş dünyası için öyle değildi. Nazizm, kaynakları üretken işletmelerden ölüm kamplarına yönlendirmesine karşın, Almanların kapitalist yapının çarklarını yağlayan bir kimliğe sahip olmasını sağlamıştı. Dahası, kapitalist işletmeler imha süreciyle uyumlandılar, hatta bundan nemalandılar. Nazilerin Aryan kimliği iddiasıyla ahenk içinde işleyen kapitalist birikimin en meşhur örneği, I. G. Farben şirketinin Auschwitz’de yaptıklarıdır. Kimya ve ilaç şirketi I. G. Farben, Auschwitz’de ucuz işgücü olarak birkaç Yahudi çalıştırmakla kalmadı. Sahanın kendisinden ve Auschwitz’in sağladığı muazzam işgücü potansiyelinden istifade etmek için kampta bir fabrika bile kurdu. I. G. Farben kendisini Auschwitz’in işleyişinin ayrılmaz bir parçası haline getirdi. Auschwitz’in ticari kaygılarla nasıl bağ kurduğuna bakarsak, Nazi kimlik projesinin kapitalizmle bağdaştığından şüphe etmenin imkânsız olduğunu anlarız. Her ne kadar Yahudi işletmeleri hiç de zenginleşmemiş ve Nazizme direnen bazı iş dünyası liderleri

27 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, çev. Ralph Manheim (Boston: Houghton Mifflin, 1943), s. 213 [Türkçesi: *Kavgam*, çev. Korhan Göktuğ, Panama Yayınları, 2018].

olmuşsa da, bunlar azınlıktaydı. Çoğu, Nazizmi işçilerin huzursuzluğunu, sendikaları ve komünizm tehdidini ortadan kaldırdığı için makbul buluyordu. Nazizmin savaş öncesinde dünyanın önde gelen muhafazakârları arasında destek görmesinin bir nedeni de buydu.²⁸

Kimlik siyaseti kapitalist işletmeler için olmazsa olmaz değildir. I. G. Farben ve diğer birkaçı haricinde, kimlik siyaseti olmadan gemilerini pekâlâ yürütebilirler. Gelgelelim kimlik siyaseti kapitalizmin kendisi için mutlak bir zorunluluktur. Yalıtık özelliklerine içerik kazandıracak bir kimlik projesi olmazsa, işçiler kapitalist sistemin eşitsizliğini kabul etmezler. Kimlik, kapitalist sistem içindeki mütevazı konumlarına rağmen, sistemi benimsemelerini mümkün kılar.

Göçmen karşıtı hissiyata hitap eden siyasi figürlerin bunca ilgi görmesinin nedeni budur. Göçmenler milli kimlik için bir maymuncuk işlevi görürler, zira karşılarında bir kimlik oluşturulabilecek istilacı düşman rolünü oynarlar. Sınırlayıcı nokta işlevi gören bir düşmandan yoksun hiçbir kimlik yoktur: Milliyetçinin göçmeni vardır; köktencinin seküler inançsızlığı vardır; ırkçı safçının ırkların bir aradalığını savunanı ya da başka bir ırktan olanı vardır. Tüm bu örneklerde bir düşman saptamadaki gaye, kimliği tüm içeriğinden arındıran kapitalist bir evrende o grubun kimliğinin beslenmesidir.

Popülistler gemi azıya almış ekonomik liberalizmin etkilerine karşı bir siper olarak kimlikte diretirler. Göçmenleri yabancı bir istilacı olarak tanımlama üzerinden milli bir kimlik sağlamak suretiyle, bu liberalizmin en feci etkilerini önlemeyi vadederler. Ne var

28 Nazizmin komünist evrenselliğe meydan okuması başlarda Büyük Britanya ve ABD'deki pek çok muhafazakâr siyasi liderin Hitler'i bir tehdit değil de bir müttefik olarak görmesine neden olmuştu. Hitler'in kimlik siyasetini, evrenselci antikapitalizmin her yerde hazır ve nazır olan tehdidine karşı bir tampon olarak görmüşlerdi.

ki kimlik siyaseti vaatlerini asla yerine getirmez. Ekonomik liberalizme karşı koymak yerine, hoşnutsuz bireylerin bu liberalizmin yapısına ayak uydurmasına yardımcı olur. Kimliğin verdiği güvenlik hissine sığınan kişi, sorunlarının kaynağının bugünün küresel kapitalizmi değil, kimliğini tehdit eden düşman olduğunu düşünür.

Barack Obama 2008 baharında başkanlık için ilk kampanyasını yürütürken, kimlik siyasetinin işçi sınıfının kapitalist statükoyu kabullenmesinde oynadığı rolü analiz etmişti. Obama bu sınıftan bahsederken şöyle demişti: “İçerliyorlar, kendi hayal kırıklıklarını açıklamanın bir yolu olarak silahlara, dine, kendileri gibi olmayan insanlara karşı antipatiye, göçmen karşıtlığına ya da ticaret karşıtlığına sarılıyorlar.”²⁹ Obama’nın analizi hiç kuşkusuz isabetli olsa da (fazla isabetliydi ki bu onun için kalıcı bir soruna dönüştü) bu analizdeki sorun işçi sınıfı üyelerinin kapitalizme yatırım yapmaya devam etmek için ellerinde bulunan tüm gerekçeleri sorgulamaya açmasıydı. Obama antikapitalist bir aday olarak yarışmadığından, bu yorum insanların ellerindeki tek kimliği ellerinden aldı ve onlara bunun yerine hiçbir şey sunmadı. Hele de kapitalist yapılandırıcı ilkeye alternatif bir evrensel sunmadı. Umut ve değişim vaadi soyuttu, evrensel eşitlik ya da dayanışmayla bağları yoktu.

Dizginsiz birikim gibi bir seçenekleri olmayan kapitalizmin özneleri dinlerine, etnik kimliklerine ve milletlerine sarılırlar ve bu kimlikleri güvence altına alan önyargıları çoğu zaman şevkle benimserler. Yüzlerini kimliğe çeviren kapitalist özneler, normalde boş bir biçimden başka bir şeye sahip değilken bir şey kazanmış olurlar. Kimlik iddiasına dayalı siyasi projeler kapitalist çağ boyunca işte bu yüzden bu denli rağbet görmüştür. Kapitalizm

29 Alıntılayan Ed Pilkington, “Obama Angers Midwest Voters with Guns and Religion Remark”, *The Guardian*, 14 Nisan 2008, <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/14/barackobama.uselections2008> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

geliştikçe, kimlik siyasetinin kopardığı yaygara ister istemez daha da büyüyecektir.

Solcular kayıp devrimci sınıfın nerede olduğunu sorup durur ve devrimci olabilecek herhangi bir sınıfın kimlik siyasetinin gerici projelerine yatırımından yakınırken, bu projelerin bu sınıfın üyelerine başka hiçbir yerde bulamayacakları neleri sunduğunu düşünmelidir. İslami köktenciler, Donald Trump gibi milliyetçiler ve Naziler gibi etnik saflık satıcıları, kapitalist öznenliğin çıplaklaşmış tikelliğini eksik bir içerikle tamamlar. Böylece bu öznenliği katlanılabilir hale getirirler. Kimlik siyaseti projeleri kapitalizmin serpilmesi için elzemdir. Kapitalist öznellik, onu devam ettirmek için çalışanlar arasında taraftarların coşkusuyla berdevam kılmakta güçlük çeken, yavan bir tikelliktir. Kimliğin cazibesi kapitalizmin gizli sosudur.

5

Kimlik Siyaseti Bu

Lütfen Beni Tanı

Kimlik siyasetinin başlıca cazibesi, görünürdeki dolaysızlığında yatar. Bize yabancı olan ve yabancılarla uğraşmak zorunda olduğumuz bir siyasi davayı üstlenmek yerine, kendi kimliğimizi siyasi bir pozisyon olarak serdedebiliriz böylece. Kimliğimi, onu paylaşanlarla birlikte siyasi bir pozisyon olarak ortaya koyarsam, beni doğrudan ilgilendirmeyen konular hakkında yaygara koparan asap bozucu başkalarıyla uğraşmak zorunda kaldığım bir partiye katılmak gibi geleneksel siyasi pratiğin doğasında var olan yabancılaşmadan kaçınmış olurum. Buna karşılık, kimlik hareketinin başında ben olmasam bile, liderler benim gibidir, dolayısıyla benim çıkarlarıma uygun bir zemin benimserler. Kimlik, kişinin zaten olduğu şeyin sınırlarını asla terk etmemesini sağlayan siyasi bir konum temin eder.

Kimliğin bu dolaysızlığı apaçık ortadadır. Kimlik siyaseti iddiasında kimliğin ayrıcalıklı kılınan yönünü seçmemiş olsam da, bu yine de kendimle ilgili asli saydığım bir şeyi oluşturur. Bu anlamda, kimlik örneğin sosyalizme bağlılıktan çok farklıdır. İnsanlar sosyalizme bağlılıklarından vazgeçerlerse, neyseler az ya çok öyle kalırlar.

Fakat kimlikler beyazdan siyaha, kadından erkeğe ya da heteroseksüelden eşcinselle değişirse, insanların kendileri de esaslı bir değişim geçirmiş gibi görünür. Hristiyan olmaktan yeniden doğuş diye bahsedilir ama aynı şey kişinin lezbiyenliğini keşfedişi veya erkeklikten kadınlığa geçişi için de söylenebilir.¹ Ne şekilde düşünersek düşünelim, kimlik, siyasi bir pozisyon almaya kıyasla, kim olduğumuzla daha içsel olarak bağlantılı görünür.

Kimlik, bizim için tuttuğu konum nedeniyle asli gibi gelir. Belirlenmişlik ile özgür seçim arasındaki bir sınır bölgesinde var olur. Bir yandan, eşcinsel, beyaz ya da kadın olmaya karar verdiğim kesin bir bilinçli an yoktur. Hatta dini kimliğim bile çoğu zaman bilinçli bir seçimin sonucu değil, içine doğduğum ya da bilinçli kararımı vermeden önce bilinçdışı bir şekilde yöneldiğim şeydir. Öte yandan, bugünün dünyasının pek çok yerinde, siyasi projeme karar verebildiğim kadar (hatta daha da fazla) kimliğime de giderek daha fazla kendim karar verebiliyorum. (Beni başkalarıyla yan yana getiren) siyasi projemin aksine, kimliğim kendimi nasıl tanımladığının sonucudur. Kendimi heteroseksüel, queer, biseksüel, Hristiyan, Müslüman, Budist, erkek, kadın, trans vb. olarak tanımlamayı tercih edebilirim. Hatta insanların bana atıfta bulunurken kullanacakları zamiri seçecek kadar ileri gidebilirim.² Özgür seçim kuralı

- 1 Evanjelik Hristiyan gruplar da en az Judith Butler kadar kimliğin esnetilip bükülebileceğine inanır. Bu inanç, bazılarının ergenleri heteroseksüelleştirmeyi amaçlayan dönüşüm terapisi programlarına zorlamasına yol açmaktadır. Kimliği tamamen doğrulanabilir bir şey olarak görmelerine rağmen, yine de kimliğin kişinin kim olduğunu tanımladığına inanırlar.
- 2 Çoğu Amerikan üniversitesi artık gelen öğrencilerden kendilerini hangi zamirle tanımlamak istediklerini belirtmelerini istemektedir. Genellikle üniversiteler iki seçenekten (eril zamir *he* ve dişi zamir *she*'den) daha fazlasını sunuyor. Benim ders verdiğim Vermont Üniversitesi gibi pek çok üniversite üçüncü seçenek olarak "onlar"ı da (*they*) ekliyor, ama bazıları daha da geniş seçenekler sunuyor. Fakat hiçbiri yeterince geniş olamaz.

sadece ırksal ve etnik kimlik söz konusu olduğunda asla gündeme gelmez; gerçi bu istisna, kimliğin aslında hiçbir zaman bir tercih gibi görünmediğine işaret eder.³

Kimlik, dayatılan bir zorunluluk ile bilinçli bir seçim arasındaki bu belli belirsiz alanda işlediği için, onun özümüz olduğunu sanırız. Kimlikle ilgili gizem (ne doğuştan gelir ne de seçilir ya da hem doğuştan gelir hem de seçilir) bizi onu ne olduğumuz değil de kim olduğumuz şeklinde yorumlamaya yönlendirir. Tikel kimliğimizi tekilliğimiz olarak görürüz. Tercih ettiğimiz zamiri tanıtım yazımıza eklemek gibi çabalarla kimliğin önemini ne kadar çok vurgularsak, kimliğimizin gerçekten kim olduğumuz fikrini o kadar çok yayar ve öznelliğimizin tekilliğini o kadar karartırız.

Bu hata doğrudan kimliğin bir çözüm olarak ortaya çıkış biçiminden kaynaklanır. Kimlik, (doğal ya da toplumsal) dışsal determinizme ya da bilinçli seçime indirgenmeye direndiği ölçüde, öznenler olarak bize dair tekil olanın ne olduğu sorusuna yanıt veriyor gibi görünür. Kimliğin kökeninin belirsizliği gücünün anahtarıdır. Kimliği seçtiğimi ya da kimliğimin doğal belirleyicilerin sonucu olduğunu söyleyebilseydim, artık onu özümle karıştırmazdım.

Fakat aslında kimlik öznenin özü olmak şöyle dursun, öznenin ideolojik çağrılması konusunda temel kanıtlama zemini işlevi görür. Bu işlevi öznenin zorla seçiminin arenası olarak yerine getirir. Zorla

3 Irk kimliğinin özgür bir seçim olarak kabul edilmemesinin göze çarpan bir örneği Rachel Dolezal'dır. 2015 yılında, kamuoyu baskısıyla Dolezal NAACP'nin [National Association for the Advancement of Colored People; Beyaz Olmayan İnsanları Geliştirme Ulusal Derneği] bölge başkanlığı görevinden, kendisine karşı nefret suçları işlendiğine dair hikâyeler uydurduğu yönündeki tartışmaların ortasında istifa etmek zorunda kaldı. İddia edilen uydurmalar ortaya çıktıkça Dolezal'ın siyah değil beyaz olduğu gerçeği de gün yüzüne çıktı. Ardından Dolezal doğuştan siyah olduğu iddiasından vazgeçti ama kendisini siyah olarak tanımlamakta ısrar etmeye devam etti. Bu argüman pek çoklarınca kabul görmedi.

seçim, öznenin doğru seçim yapması koşuluyla özgürce yapabileceği bir seçimdir. *Zorla seçim* teriminin kendisi, burada söz konusu olan özgürlüğün sadece bir tezgâh olduğunu gösterir. Zorla seçim bana ancak her şey olup bittikten sonra, bana uygulanan gücün buyruğuna göre seçim yaptıktan sonra özgürlük verir. Zorla seçim, öznenin benimsediği tikel kimliği içermez. Bugünün liberal kapitalist toplumu bireylere örneğin meslek, din ya da cinsiyet konusundaki seçimlerinde bazı takdir yetkileri tanır. Bir toplum tikel bir kimlik seçimini kısıtladığında bile (cemaatte kalan çocukların kendilerini Amiş olarak tanımlamalarını mecbur tutan Amiş cemaatleri gibi), bu kısıtlama zorla seçim değildir.

Zorla seçim, öznellik ile kimlik arasındadır. Toplumun bir parçası olabilmek için, kişinin kendisini toplumsal açıdan tanınan bir kimlik biçimiyle tanımlaması gerekir; bu kimlik tipik toplumsal normların dışında olsa bile. Özneyi toplumsal düzenin parçası haline getiren şey bir kimliğe sahip olma olgusudur. Kimliğin ilk biçimi kişinin adı, yani başkalarının özneye göndermede bulunmak, onu toplumsal matris içinde konumlandırmak için kullandığı göstergedir.

Kimlik zorla seçimin sonucudur çünkü kişi tüm kimlikleri reddederse toplumsal düzenin parçası olmaktan çıkar. Kişi bu öznelliğe içerik olarak bir kimlik vermeden saf bir özne olamaz. Başka kişiler bu seçimi reddeden bir özneyle etkileşimlerini müzakere edemezler. Bu anlamda, zorla seçime itaat etme ve bir kimlik edinme eylemi zorunlu bir ilk teslimiyettir. Kimliği reddetmek başkalarıyla ilişki kurma olasılığını da reddetmektir.

Kimlik zorunlu olmakla birlikte, aynı zamanda ideolojinin temelidir. (Hangisi olursa olsun) bir kimliği benimseyerek, toplumsal yapının benden talep ettiklerini temelden kabul etmiş olurum. Kendimi katı kurallarıyla eylemlerimin sınırlarını belirleyen simgesel bir konuma uyarlarım. Örneğin Yahudi kimliğine sahip olanlar, çeşitli durumlara, görebilecekleri olasılıkları şekillendiren Yahudilikleriyle

bakacaklardır. Kimliklerinde katı iseler, Yahudi olmayanları olası romantik partnerler olarak görmeyeceklerdir. Kendilerini daha gevşek, kültürel anlamda Yahudi olarak tanımlıyorlarsa, belki de her duruma bir Yahudi esprisi sıkıştırmak için bir fırsat gözüyle bakacaklardır. Bu son örnek Yahudi kimliğinin tamamen hayırına gibi görünse de, kişi bunu öyle deneyimlemese bile, yapabileceklerinin bir sınırı olarak işlev görür.

Cinsiyet kimliği söz konusu olduğunda kısıtlamalar daha da belirgindir. Kendimi erkek olarak tanımlıyorsam, her durumu erkekliliğimi ispatlamaya yarayacak bir zemin olarak görürüm. Ya kuvvetimi sahnelemeli, ya zekâmı gözler önüne sermeli, ya kıvrak zekâmı sergilemeli, ya otoritemi ortaya koymalı ya da yardım etme kabiliyetimi göstermeliyimdir. Erkeklik kafesi, öznelere onun sınırlamalarından hoşlanıyor gibi göründüklerinde bile kendini gösterir. Bir öznenin erbilmişlik taslamaktan hoşlanması bu gösterinin öznelilik olasılığını sınırlamada oynadığı rolü ortadan kaldırmaz. Erbilmişlik taslayan erkek, kimliğin ödülleri alır ama karşılığında özgürlüğünü verir.

Bu durum toplumsal düzen içindeki marjinal kimlikler için bile geçerlidir. Kendimi akışkan cinsiyetli olarak tanımlarsam, bu başta hem eril hem dişil konumlara eşlik eden sınırlamalardan kaçınmak içinmiş gibi görünür. Fakat akışkanlık aynı zamanda kendi tuzağıdır çünkü akışkan cinsiyetli bir kişinin nasıl davranması gerektiğine dair toplumsal belirlemeler içerir. Hayal gücümle kendi cinsiyetimi oluştursam bile, sonuçta aynı soruna çarparım. Kimlik daima simgesel bir kimlik olduğu için (toplumsal otorite ya da Öteki için kimlik), özneyi dışsal ideolojik belirlenimlere hapsedmekten kaçınmaz.

Kimlik deneyimi onu siyaseten şüpheli kılan şeydir. Kimlikle ilgili sorun, onu benimsediğimde ortaya çıkan talebe teslimiyetimin teslimiyet gibi gelmemesidir. Kimliğin dolaysızlığı onu bana yöneltilen toplumsal bir talebin sonucu olarak değil, kendime ait olarak

deneyimlememe sebebiyet verir. Evrensel bir siyasi projeye eşlik eden zorunlu yabancılaşmayı deneyimlemeden bir kimliği benimseyebil-
diğim için, kimliğin siyasetin kendisini oluşturan temel yabancılaş-
mayı karartma gibi ideolojik bir etkisi vardır. Kimlik siyasetini bu
denli tehlikeli kılan şey budur.

Kimlik daima simgesel kimliktir. Simgesel kimlik olarak, onu
kabul ettirmek için başkalarının tanımına bağlıdır. Kendimi belli
bir kimliğe sırf bu kimlik kendimi nasıl görmek istediğime uyduğu
için bağlayabilsem de, özdeşleşme edimi onu tanıyan anonim bir topl-
lumsal otoriteye ya da Öteki'ne başvurmayı içerir. Yalıtık bir kimlik
yoktur. Kimliğimi benimsediğimde tanınma talebini bilinçli olarak
dile getirmesem de, bu talep yine de kimlik için bilinçdışı bir des-
tek işlevi görür.

Eğer bireyler ABD'de soluk tenli olarak doğarlarsa, çocukluk-
ları boyunca Öteki onlara beyazlıklarının farkına varmalarını, yani
Öteki'nin ırksal bir kimlik yaratmak için etkilediği bir başka kesim
olan siyah bireylerden farklı olduklarının ayırdına varmalarını sağ-
layacaktır. Cinsiyet kimliğinin dayatılması çoğu kez daha erken ve
daha aralıksızca gerçekleşir. Öteki, bebek odası süslemeleri, kıyafet-
ler, etkinlikler ve sayısız başka yolla bir cinsiyet kimliği yaratabilir. Bir
özne daha sonra cinsiyet kimliğini değiştirmeyi tercih edebilir, ama
başlangıçta Öteki bu kimliği özneye en ağır şekilde verir.

Hepimiz kimliğimizin farkında olmadığımız zamanlardan geç-
sek de, kimlik bilinçdışı bir fenomen değildir. Bu demek değildir ki
bilinçdışını uyandırmaz. Kimliğimize, bu kimliğin ahlaki duyarlılı-
ğımızdan, hatta hayatımızdan bile daha değerli olduğuna inanma-
mıza yol açan bilinçdışı bir yatırımımız olabilir. Bu bilinçdışı yatırım,
linçe katılmaktan kek pişirmeye ve belirli bir kıyafeti giymeye kadar
bir dizi faaliyet üretir. Bu faaliyetler bilinçli olarak kabul ettiğimiz
kimlikten kaynaklansa da, onları bu denli keyifli kılan şey kimliğe
bilinçdışı yatırımımızdır. Fakat kimliğe yatırımımız bilinçli olmasa

bile kimliğin kendisi bilinçlidir. Kimliğimin ne olduğunu her zaman söyleyebilirim. Kimliğin bilinçle ilişkisi, farklı kimlikler hakkında karşılıklı bir anlayışa sahip olabileceğimiz izlenimini doğurur. Kimlikle ilgili meselelerde başkalarını anlayabilir ve onlarla anlaşabilirim.

Siyasi bir pozisyon olarak kimliğin bize cazip gelen yanı, onunla ilişkilendirilen dolaysızlık hissine ilaveten, birden fazla farklı kimliğin kendilerini birbirlerine dayatmadan bir arada var olmasını tasavvur etmemizi sağlamasıdır. Çeşitli kimliklerin birbirleriyle kapışmadığı büyük bir topluluk hayal edebiliriz; İrlandalıların ve Almanların Suudiler ve Kongolularla birlikte yaşadığı, Müslümanların ve Hristiyanların kimliklerinin Budistlerin ve Hinduların kimliklerini rahatsız etmediği bir topluluk. Kim olduğumuzu bilirse, siz de kim olduğunuzu bilerseniz, birbirimizin yolundan çekilerek anlaşabiliriz. Bu çeşitlilik birlikteliği kulağa harika gelir, ama anında içinden çıkılmaz bir engelle karşılaşır. Bu engel, keyiftir.

İdeoloji bize kimliği dayatır ama ideoloji bizi kandırdığı için yatırım yapmayız kimliğe. Kimliğe yatırımımız kimliğin bize sağladığı keyiften kaynaklanır. Kimliklerimizden keyif alırız. Bir kimliğe ideolojik çağırmanın işe yaramasının nedeni budur. İdeolojik manipülasyonu ondan aldığımız keyif nedeniyle kabul ederiz.

Bu keyfi bilinçli olarak kimlikle ilişkilendirmesem de, keyif etkeni olmaksızın kimlik bir hiçtir. Bu keyif olmasaydı, hiç kimse bir kimliği benimseme ya da bunda ısrar etme konusunda çekici bir şey bulmazdı. Keyif, kimliğin yaydığı aidiyet hissinden, Öteki bizi belli bir kimliğe sahip olarak tanıdığı anda ortaya çıkan aidiyetten kaynaklanır. Ne var ki Öteki'nin tanınması bir kimlikten keyif almak için yeterli değildir. Dışlayıcılık zorunludur.

Başkalarıyla paylaştığım kimlikten keyif aldığım da, bu keyif söz konusu kimliği paylaşmayanların dışlanmasına dayanır. Bu durum en çok milliyetçi veya köktenci dinsel kimlikte belirginleşir. Amerikan

kimliğimden aldığım keyif bu kimliğin dışında kalanlara bağlıdır, tıpkı köktenci Hristiyanlığımdan aldığım keyfin cehenneme gittiğini bildiklerime bağlı olması gibi.⁴ Kimseyi dışlamaya çalışmayan farklı kimliklerden müteşekkil bir topluluk kursak bile, bu topluluk ancak karşılıklı hoşgörü sistemimizi reddedenler gibi bazı kimlikler dışarıda kaldığı sürece mürkün olacaktır. Bu dışarıklık konum sayesinde, kimliği olan herkes kendi keyfine bakar. Dışlananlar, içerilenler için bir keyif mekanizması olarak hizmet eder ki evrensel bir içermenin olamamasının sebebi budur.

Dışlamanın bir kimlikten keyif almada oynadığı rol ulus-devletlerin neden savaşa ve diğer uluslararası çatışma biçimlerine bel bağladığını açıklar. Kimi zaman sözde savaşlar bile milli keyif yaratmak için yeterlidir. 2018’de, uluslararası çatışmanın milli keyifte oynadığı rol, milliyetçi gururu olmamasıyla gurur duyan bir ülkede, Kanada’da kendini göstermişti. Donald Trump’ın Kanada’ya gümrük vergisi uygulaması ve Kanada başbakanı Justin Trudeau’yu alenen “acı” diye tanımlamasıyla, Kanada milliyetçi bir gurur patlaması yaşadı. Hem sağcı hem de solcu muhalefet partileri merkezci Trudeau’ya desteklerini ifade ettiler. Daha önce Kanadalı olmaktan pek keyif almayan Kanadalılar bayraklarını açmaya ve Kanada’ya ait olduklarını açıkça ilan etmeye başladılar.⁵ Tek bir hakaret bile bir dışlanmışlık hissi yaratabilir (artık Amerikalı olmadığımızı biliyoruz) ve kimlik keyfini teşvik edebilir. Gerçek bir savaşta ya da Dünya Kupası maçında bu dışlanma keyfi katlanarak artar. Ha bir de Trump sınıra tank gönderse ya

4 Gençken bir keresinde ateşli bir köktenci Hristiyan arkadaşımın ölümünden sonraki yaşamın doğası hakkında sohbet etmiştik. Yakın zamanda ölen inançsız erkek kardeşi de dahil olmak üzere, cehenneme gidecekler nasıl bakmamız gerektiğini tarif etmekten fena halde keyif alıyordu. Onun bu keyfinden irkilmem, belki de cehenneme giden yolda attığım ilk adımdı.

5 Bir milletin mensuplarının kendi milletleriyle ilgili hoşlarına gidecek çok az şey olduğunu söylemek, elbette onlara yapılabilecek en büyük iltifattır.

da bir işgal başlatsa neler olurdu kimbilir: Kanadalıların keyif patlaması akla hayale sığmazdı. Ama bunun aksine, hiç kimse millletin Birleşmiş Milletler’de kapsayıcı bir grup toplantısına katılmasını izlerken ya da diğer birçok ülkeyle birlikte felaketzedelere yardım sağlarken milli kimliğinden keyif almaz. Kimlik herkes için geçerli olup yine de bir keyif sahası olamaz.

İnsan olarak kimliğimiz hakkında düşünürsek, kimliğin herkes için geçerli olduğunda fark yaratamayacağı açıktır. İnsanlar savaşın saçmalığını ya da uzun süredir devam eden kan davalarının anlamsızlığını kınarken genellikle ortak insanlığımızdan dem vururlar. Fakat müşterek insanlık, ondan dışlanmış birini ortaya koymadığımız sürece asla bir özdeşleşme noktası işlevi göremez. Hayvan hakları aktivistleri insan haklarının hayvanları kapsayacak şekilde genişletilmesini önerdiklerinde, (hem hayvanlara hem de onlara insan hakları tanıyacak olanlara karşı çıkarak) birdenbire tüm insanlıkla özdeşleşmek kolaylaşır. Yahut Ridley Scott’ın *Blade Runner* (Bıçak Sırtı, 1982) filminde olduğu gibi replikantlardan gelen bir tehditle karşı karşıya kalsaydık, insanlığı benimseyebileceğimiz bir kimlik olarak tanımakta zorluk çekmezdik. Ama bu örnekler herkesi kapsayan bir kategoriyle özdeşleşmenin imkânsızlığını gösterir. Kimliğimizin tadını çıkarabilmek için, kendimiz için seçtiğimiz kimliğe karşıt başka bir kimliğin elimizin altında olması gerekir.

Kimlik siyaseti bir düşmana duyduğu ihtiyaç nedeniyle sarpasrar. Kimlik siyasetinin bazı savunucuları farklı kimliklerin huzur içinde bir arada yaşadığı bir dünya hayal etmeye çalışsa da, böyle bir ütopya aslında hayal bile edilemez. Bunu ancak satırları doldurmadığımız ve resmi tamamlamadığımız sürece tahayyül edebiliriz. Bu ütopya, gelecek bir ütopya olarak kalmalıdır. Bir arada var olan tikel kimliklerden müteşekkil bir topluluk, bir topluluk değil, Hobbes’un *Leviathan*’da tasavvur ettiği, “yalnız, yoksul, kötü,

vahşi ve kısa” hayatlar sürdüğümüz doğa durumuna benzeyen bir dünya olacaktır.⁶

Biz Toplamayı Yaparız

Muhafazakâr eleştirmenler sol siyasi faaliyetleri kınarken *kimlik siyaseti* etiketine sarılırlar. Ama dikkatle bakılacak olursa, bu faaliyetlerdeki amaçların genellikle kimlikçi değil evrenselci olduğu ortaya çıkar. Kimlik siyasetinin mantığının nasıl işlediğini görmek için başka bir yere bakmak gerekir. Siyaset sahnesinde muhafazakâr kimlik siyasetinin yaygınlaştığı bugün, geçtiğimiz yüzyıla bir göz atmak bu fenomenin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yirminci yüzyıldaki pek çok teorisyenin aşırı bir tehlike olarak evrenselciliği gördüğü yerde, o işaret edilenin tam tersi olan tehlikeyi, yani kimlik siyaseti tehdidini görebilir ve teşhis edebiliriz artık. Daha önce de belirttiğim gibi, Nazizm evrenselin tahakkümü-nün değil, tikel bir kimliğin güvenliğine acımasızca geri çekilmenin modelidir. Bize kimlik siyasetinin uç noktasına kadar götürülmesinin sonuçlarını gösterir. Tam da Nazizm kimliği son noktasına dek götürdüğü için, onun ardından gelen kimlik siyasetinin görece mütevazı versiyonlarında neyin mevzubahis olduğunu ortaya koyar. Nazizm, dünyaya bir evrensellik dayatmak şöyle dursun, kimlikçi siyasi projenin neredeyse katıksız bir biçiminin propagandasını yapar. Bunu yaparken de tüm kimlik siyasetleri için paradigmayı oluşturur. Nazizmin dikkatimizi çekmeye devam etmesinin sebebi de budur.

Bugünün siyaset sahnesinde kimlik siyasetinin versiyonları çoğalsa da, hiçbirinde Nazizmdeki eşsiz ifşa edici güç yoktur. Nazizmin yörüngesi (başlarda zaferlere ulaşırken sonunda kendi kendini yok edişi) paradigmatik statüsünün anahtarıdır. Bir hareket olarak

6 Thomas Hobbes, *Leviathan*, ed. Edwin Curley (Indianapolis: Hackett, 1994), s. 76 [Türkçesi: *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 1993].

Nazizm, kimlik siyasetinin taraftarlarına nasıl keyif verdiğini ve bir kimliğin neden her zaman diğer tikel kimliklerle bağdaşmaz olduğunu görmemizi sağlar.

Nazizmi kimlik siyasetinin paradigması olarak incelemek, tüm muhafazakâr siyasi hareketleri Nazizm fırçasıyla resmetmek ya da her sağcı lideri Hitler'e benzetmek değildir. Bu açıkça kaçınılması gereken bir ayartmadır. Nazizmi incelemek kimlik siyasetinin mantığını değerlendirmek için gereklidir çünkü diğer kimlikçi projelerin görmeyi zorlaştırdıklarını açık hale getirir.

Gelgelelim Nazizm yorumlanmayı gerektirir çünkü yüzeydeki biçimi yanıltıcıdır. Yirminci yüzyıldaki pek çok teorisyenin Nazizmin yapısını yanlış teşhis etmesi şaşırtıcı değildir. Nazizmin dünyayı fetih dürtüsü onun totalleştirici evrenselci bir siyasi proje olduğu intibasını yaratır. Nazizmin evrenselci emelleri apaçık ortada gibi görünür. Hitler'in bin yıllık Reich hayalinde, hem mekânın hem de zamanın (tüm dünyanın ve geleceğin) tam kontrolü düşünür. Nazizm ne iç ne de dış hiçbir şeyi menzilinin dışında bırakmak istemez. Evrenselci bir siyasi proje imgesi bu şekilde ortaya çıkar. Fakat apaçık görünen bu belirtilere rağmen, evrensellik Nazizm için bir lanettir.

Nazizm evrensellik uğruna değil, Alman kimliği uğruna topyekûn fetih talep eder. Bu tikel kimliğin bekası ve ilerlemesi Nazizmin yegâne kaygısıdır. Kimlik, Almanlar için sırf onlara sokulan dünyadan kaçabilecekleri bir sığınak değil, aynı zamanda yegâne değer kaynağıdır. Değeri kimliğe dayandırırsanız, kimlik hareketiniz Nazi projesine hiç benzemese bile, kendinizi Nazizmin altında yatan aynı mantığın içinde bulursunuz.

Nazizmi İtalyan faşizminden, Önce Amerika hareketinden, Afrikaner milliyetçiliğinden ve İslami köktencilikten ayıran şey kimlik siyasetinin her versiyonundaki gizli mantığı açıkça ifade etmesidir: Tikel bir kimliği tesis etmenin tek yolu rakip tüm kimliklere

boyun eğdirilmesinden geçer. Bu diğer hareketler kendilerini genellikle ötekinin tabi kılınması yahut tasfiyesi değil de bir farklılık felsefesi üzerinden ifade ederken, Nazizm ötekinin kendi denetimi dışındaki varlığının bile, teşvik etmek istediği kimliğe dönük varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu gözler önüne serer. Nazizm bu varoluşsal tehditten kaçınmak için topyekûn fetih talep eder. Nazizm örneği, rakip kimliklerin salt varlığının dahi, bunu Naziler kadar açık yapmayanlar için bile, kimlik siyaseti projesine karşı tahammül edilmez bir suç teşkil ettiğini açıkça ortaya çıkar.

Alman kimliğinin küresel hâkimiyetine bağlılığı nedeniyle Nazizm, tüm kimlik projelerinin altını oyan nihai çelişkiyi meydana koyar. Evrensellikten kaçınır ama yine de küresel hâkimiyeti hedefler. Diğer tüm kimlikleri tasfiye etmelidir fakat Alman kimliğini sürdürmek için onlara ihtiyaç duyar. Nazizm kendisini tek kimlik olarak kurma yönündeki temel fantazisini gerçekleştirmeye ne kadar yaklaşırsa, projenin kendisi o kadar bocalamaya başlar. Rakip diğer kimliklerden kurtuldukça, Nazizm onların yerini alacak yeni düşmanlar inşa etmek zorunda kalır. Kimlik siyasetinin her versiyonu gibi bu da sözümona başarmayı hedeflediği şeyin altını sürekli oyan histerik bir projedir.

Nazi programının kimlikçi doğası Yahudilerin asli düşman olarak seçilmesiyle belirginleşir. Alman kimliğini benimsemek Alman halkını tarihsel bir kader için seçilmiş bir halk olarak görmektir. Gelgelelim Yahudiler çoktan *seçilmiş halk* statüsünü işgal etmiştir. Bilindiği üzere, Hitler, Almanya ve Avrupa'daki Yahudi varlığının tasfiye edilmesi gerektiğini, zira hem Almanlar hem de Yahudiler olmak üzere iki seçilmiş halk olamayacağını iddia etmiştir.

Kimlik siyaseti siyaseten karşı çıkılması gereken, siyaseten tehlikeli bir proje değildir sadece. Kaçınılmaz başarısızlığını da beraberinde getirir. Akıl almaz yıkıma yol açabilse de, sürdürülmesi mümkün değildir ve kendi varlığını sürdürmek için gereksinim duyduğu ötekini yok ederek muhakkak tökezler. Benliğin ötekiyle birlikte

yok olması, ötekinin kimliği oluşturmada oynadığı rolden kaynaklanır. Düşman konumundaki öteki olmadan kimlik de olmaz. Yine de kimlik projesi bu ötekiyi ortadan kaldırmayı amaçlar. Kimlik siyaseti için, başarılı olmak nihayetinde başarısız olmaktır.⁷ Bu yüzden ki kimlik siyasetinin tasavvuru gelecekte bir gün bütünüyle mevcut olmayı başarmak için sürekli mücadele etmeye dayanır.

Günbegün Mücadele

Hiçbir kimlik asla güvende değildir. Kimlik siyasetinin savunucuları değerlerin kaynağı olan kimliği desteklemek için hiç durmadan çalışır. Kimlikçi proje bunu, kimliğin üzerine sokulacaklara veya kimliği tehdit edebileceklere karşı mücadele ederek yapar. Bir kimliğe sahip olmak, kimliği daima saldırı altında olan ve bunu püskürtmek için çabalanması gereken bir şey olarak resmetmektir.

Hitler'in Alman kimliğini savunduğu otobiyografik manifestosuna *Mein Kampf*, yani *Kavgam* adını vermesi tesadüf değildir. Alman kimliğinin savunulması ancak Bolşevikçi siyaset aracılığıyla kendini gösteren Yahudi tehdidine karşı mücadele yoluyla ortaya çıkabilir. Nazizm, Nazi kimliğinin tikelliğine dönük tehdidi ortadan kaldırmak için verilen bitmek bilmez bir mücadeledir. Hitler'in resmettiği gibi, Bolşevik Yahudi figürü, onun kimliğini ve Alman halkının kimliğini bozmak üzere devamlı pusuda bekleyen bir düşmanı temsil eder. Komünizm Yahudi'nin nihai hilesidir çünkü tüm tikel ırksal kimlikleri ortadan kaldırmayı ve dünyayı evrensellığe teslim etmeyi hedefler. Mücadele edilecek bu düşman olmadan, Nazizmin kimlikçi projesi var olamazdı.

Hitler Yahudi figürünü bir manipülasyon kaynağı olarak kullandığını gizlemez. *Kavgam*'da, bir grubu kendi tikel kimliğinde

7 Evrensellüğün mantığı ise tam tersi yönde işler: Evrensellik için, başarısız olmak başarılı olmaktır.

birleştirmenin anahtarının bu kimliğe yönelik bir tehlikeyi temsil eden açık bir düşmanı hedef almaktan geçtiğini itiraf eder: “Genel olarak, gerçekten büyük olan milli liderlerin sanatı daima, başka şeylerin yanı sıra, esasen bir halkın dikkatini bölmeye değil, tek bir düşman üzerinde yoğunlaştırmaya dayanır.”⁸ Milleti tek bir tehdide odaklamak suretiyle, savaşması gereken düşmanın tanımlanması üzerinden millete bir kimlik kazandırılmış olur. Hitler Almanya’yı tehdit eden tek düşman olarak Yahudileri hedef aldığı anda, bunun siyasi bir tertip olduğunu kabul eder.

Bu tertip gereklidir zira kimlik ancak kuşatma altındayken kimlik halini alır. Kimliği tehdit eden dış tehdit aynı zamanda onu meydana getiren kuvvettir. Kimlik siyasetinin masum bir biçimi, düşmanı olmayan bir kimlik iddiası yoktur; bu yüzdendir ki kimliğe dair her söz, ne kadar dolaylı olursa olsun, gerici siyasete mutlaka bir gönderme içerir. Kimlik öylece var olmaz, onu sınırlayan bariyerlerin kurulmasıyla ete kemiğe bürünür. Bariyerler, kimliğe neyin ait olup neyin olmadığını görmemizi sağlar.

Yahudi ile Alman arasındaki zıtlık Alman’ın lehine sonuçlanır. Sahtekâr Yahudi varsa, onun karşısında dürüst Alman vardır. Yahudi köksüz bir gezgin hayatı yaşarken, Alman belirli bir yere kök salmıştır. Yahudi komünist bir dünya yaratmak amacıyla evrenselci bir projeye girişirken, Alman tikel bir etnik kimliğe sınıksız tutunur. Paradoksaldır ki komünizme yatırımına rağmen, Yahudi, zincirinden boşanmışçasına kendi menfaatlerinin peşinde koşar. Hitler’in çelişkili bir dille, Yahudileri hem komünizmle hem de uluslararası kapitalizmle ilişkilendirebilmesinin sebebi de budur. Alman ise komünizmi tamamen reddetmesine rağmen, bireyselliğini grubun gerekliliklerine teslim eder. *Kavgam*’ın tüm sayfalarında, Nazi yazıları ve konuşmalarının başka yerlerinde bunun gibi bir sürü zıtlık üst

8 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, çev. Ralph Manheim (Boston: Houghton Mifflin, 1971), s. 118.

üste yığılır. Alman'ın erdemleri ancak Yahudi'nin namussuzluklarıyla karşıtlık içinde var olur.

Düşmanın mantıksal önceliği, kimliğini ortaya koymaya çalışan her grubu bu kimliğin karşı karşıya olduğu tehditleri dile getirerek işe başlamaya zorlar. Bu durum son yıllarda dünyanın dört bir yanında ortaya çıkan çeşitli beyaz milliyetçi hareketlerde açıkça görülmektedir. Göçmenleri düşman olarak konumlandırırken, göçmenleri sadece farklı kimseler olarak değil, her zaman varoluşsal bir tehdit olarak görürler. Beyaz milliyetçiliğe göre göçmenler, her ne kadar küreselcilerin beyaz soykırımı programındaki piyonlardan ibaret olsalar da, bu programın bir parçasına dönüşürler. Beyaz Avrupalı veya Amerikalı kimliğinin karşı karşıya olduğu yok edilme tehdidi kimliğin oluşumunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Göçmenler beyaz milliyetçilerin kimliklerine bir tehdit oluşturmazaydı, bu milliyetçilerin hiçbir kimliği olmazdı. Her ne kadar tehdidi dıştaki bir şey olarak resmetmeler de, bu tehdit aslında beyaz milliyetçilerin içinde yer aldığı kimliği kurar. Dolayısıyla, Yahudi-Bolşevik karşılarındaki Nazilerle tam olarak aynı durumdadırlar. Tasfiye etmek istedikleri göçmenlere ihtiyaç duyarlar.⁹

Kendisi de Nazizm yandaşı olan Carl Schmitt, Nazizmin işe koştuğu türden kimlik siyasetinin felsefi gerekçesini sunar. Schmitt'e göre dost ile düşman arasındaki ayrım siyasi alanın ta kendisini oluşturur. Bu ayrım yoksa, yani düşman yoksa, siyaset de yoktur. Tüm değerler mübadele edilebilir hale gelir ve hayat, ona can veren, onu yaşanmaya değer kılan riski yitirir. Hitler'in iktidara gelmesinden hemen önceki dönemin Almanyasında yazan Schmitt, Nazilerininki de dahil olmak üzere tüm kimlik siyasetlerinin temelinde yatan felsefeyi dile getirir.

9 İşte bu yüzden Donald Trump asla tam anlamıyla başarıyla bir sınır duvarı inşa edememişti. Göçmenlerin çoğu sınırı gizlice geçmediğinden, duvarlar göçe karşı etkili bir araç işlevi göremez. Bununla birlikte, göçmenleri ABD'den gerçekten uzak tutacak her türlü bariyer Trump'ın siyasi projesini tamamen boşa çıkarırdı.

Dost ile düşman arasındaki ayrımın alternatifi siyasetin hepten terk edilmesidir. Schmitt'e göre böyle bir terk, üstünlük kurmada hiçbir şeyin piyasanın eline su dökemeyeceği bir dünya yaratır. Nazizmin kapitalizme duyduğu temel sempatiye rağmen, Schmitt onu (ve dost ile düşman arasındaki siyasi mücadelenin tüm versiyonlarını) kapitalizmin küresel hâkimiyetine karşı bir fren olarak görür. Düşmanın saptanması, kimlik biçiminde, kapitalizmin mantığının ötesine geçen bir değer sağlar.

Schmitt kimlik siyasetine evrensel bir alternatif önerilemeyeceği kanısındadır. Evrensel, soyutlamayla maluldür, dolayısıyla kimse bir aldatmaca haricinde evrenselin konumunda gerçekten duramaz. Schmitt şöyle der: "Bir devlet siyasi düşmanıya insanlık adına savaştığında, bu insanlık adına bir savaş değil, bir tikelin askeri rakibine karşı evrensel bir kavramı gaspetmeye çalıştığı bir savaştır."¹⁰ Evrensellik burada bir savaş hilesinden, tikel bir kimliğin çıkarlarını örtbas etmek için kullanılan bir maskeden başka bir şey değildir. Schmitt, evrensellerden yoksun nominalist bir dünya, yani yalnızca kendilerini karşıt tikel kimlikler aracılığıyla tanımlayabilen tikel kimliklerin bulunduğu bir dünya hayal eder.

Schmitt'in ve kimlik siyaseti projesinin nazarında, düşmanı tanıma ve ona karşı mücadele etme eylemi, varoluşa kapitalist çağa damgasını vuran manasız üretim ve tüketim döngüsünün ötesinde bir değer kazandırır. Dost-düşman ayrımı, kişinin kendini uğruna feda edebileceği bir değer yaratır. Kimlik siyaseti, düşmanları çözündürme ve mücadeleyi sadece biriktirme mücadelesine indirgeme eğilimindeki kapitalist bir evrende düşmanları muhafaza etmenin bir yolunu sunar. Kimlik siyasetinin cazibesi, bize doğru ilerleyen bir düşmana karşı kendimizi savunmamız için bir yol sağlaması değil,

10 Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, çev. George Schwab (Chicago: University of Chicago Press, 1996), 54 [Türkçesi: *Siyasal Kavramı*, çev. Ece Göztepe, Metis Yayınları, 2006].

mücadele edebileceğimiz bir düşman yaratmasıdır. Kimlik siyasetinin gerektirdiği mücadele potansiyel taraftarlar için bir kusur değil, onun kendini satmasını sağlayan başlıca özelliğidir.

Başka bir deyişle, Hitler *Kavgam*'ın Nazileri için *Görev Tamamlandı*'dan daha iyi bir savaş narası olduğunu biliyordu.¹¹ Mücadelenin bittiğini hayal ettiğimiz anda, kimliğimiz un ufak olmaya, liderle özdeşleşmemiz yara almaya başlar. Düşmanın mağlup edilmesi kendi kimliğimizin temellerinin de sarsılması anlamına gelir. Kimlik siyaseti projesi mücadeleyi kaybediyor gibi görüldüğünde, önerdiği kimlik daha da kuvvetlenir. Alman halkının, yenilgilerinin açıkça kaçınılmaz olduğu savaşın son yılında kendilerini Nazizmle daha da şevkle özdeşleştirmesinin temel nedenlerinden biri de budur.

Evrensel Lanet

Nazi retoriğini boylu boyunca yaran en büyük korku evrenselden duyulan korkudur. Her kimlik siyaseti projesinin altında bu korku yatar. Tüm kimlik siyasetleri evrensellikte kendi tükenişini görür. Hitler küresel hâkimiyeti hedeflese de, bir tür evrensellik kurmayı değil, Alman kimliğini yaymayı tasavvur ediyordu. Aslında evrensellik, Alman kimliğinin altını oyacak bir tehdittir ki Naziler işte bu yüzden ona karşı mücadeleye girişmiştir. Nazizmin Yahudi-Bolşevizmine (*Jüdischer Bolschewismus*) karşı bitmek bilmez salvolarının altında yatan şey, bu terimin her iki kutbuyla da ilişkilendirdikleri evrenselliğidir. Nazi ideologlarına göre, Yahudilerin tehlikesi, herhangi bir özgül kimliğe bağlılığı olmayan evrenselci bir projenin tehlikesidir. Nazizmin gözünde Yahudiliği tanımlayan husus kendine ait herhangi bir kimliğinin olmamasıdır. Yahudi olmak evrensel bir özne

11 George W. Bush Irak Savaşı'nın sona erdiğini ilan ettiğinde, üzerinde "Görev Tamamlandı" yazan devasa bir pankartın önünde konuşmuştu. Savaşın uzun yıllar devam etmesi bu pankartı yalanladı ve onu birçokları için Bush'la özdeşleşmeden kopmanın işareti haline getirdi. Belki de Bush pankarta "Kavgam" yazdırmalıydı.

olmak, dolayısıyla Aryan kimliğiyle asalakça bir ilişki içinde olmaktır. Bu aynı zamanda kişiyi hazır durumdaki bir komünist haline getirir.

Hitler'in gözünde Yahudileri ve komünistleri birleştiren bağ ırk, ulus ve dinin tikelliğini ortadan kaldırma arzusuyla birlikte, evrensel özgürlük ve eşitlik iddialarına yatırımlardır. Komünizm, özellikle de Bolşevist tecessümünde, evrensel iddiaları konusunda gayet açık sözlüdür. Marx'ın ısrarla vurguladığı üzere, devrimci bir varlık olarak işçi sınıfının milleti ve etnik kimliği yoktur. Komünizmi tikel bir kimliğe hapsetmeye çalışmak, adını verdiği özgürleşmeci projeye büsbütün ihanet etmek olur. Proletarya zorunlu olarak evrensel öznedir, dolayısıyla tarihsel olarak Yahudi'nin evrenselliğiyle aynı saftadır.

Modernitenin evrenselin himayesinde tikel kimliği yok etmesi, dehşet verici bir figür olarak Yahudi komünistte özgül suçlusunu bulur. Nazinin gözünde komünizm, Yahudilerin Alman kimliğini tehdit eden evrenselliği yaydığı araçtır. Birçokları Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgalini ("Barbarossa Harekâtı") Almanya'nın zafer elde etme şansına mâl olan büyük bir stratejik hata olarak görse de, bunun siyasi gerekliliği Nazi hareketinin kuruluş anlarından itibaren belliydi. Barbarossa Harekâtı'nın da Nihai Çözüm'ün de kaynağı, Nazizmin mantığı ve evrenselliğin bu yan yana getirilen ikonlarını imha etme dürtüsüdür.

Adolf Hitler'den Alfred Rosenbergve Joseph Goebbels'e kadar Nazi düşünürleri, Yahudilik ile Bolşevizm arasında apaçık bir bağlantı görmüştür. Yazılı çalışmalarında ve konuşmalarında sürekli işlenen bir temadır bu. İkisi arasındaki bağlantı evrenselliklerinde, kimlik siyasetinin iddialarını kabul etmeyi reddetmelerinde yatar. *Kawgam*'da Hitler şöyle der: "Rus Bolşevizminde, Yahudilerin yirminci yüzyılda dünya hâkimiyetini elde etme teşebbüslerini görmeliyiz." ¹² Hitler'e göre komünizm, Yahudilerin ırkı ortadan kaldıracakları bir araçtır.

¹² Hitler, *Mein Kampf*, s. 661.

Joseph Goebbels o meşhur “Topyekûn Savaş” konuşmasında, Hitler’in yirmi yıl önceki sözlerini, nedenselliği azıcık değiştirerek tekrarlar: “Bolşevizmin gayesi Yahudi dünya devrimidir.”¹³ Goebbels’e göre Bolşevizm, Hitler’de olduğu gibi ille de bir Yahudi komplosu değildir, ama oyunun sonu aynıdır: Yahudilerin dünyaya hâkim olması.

Komünistlerin neden evrensellik tehlikesini temsil ettikleri aşikâr olsa da (ki bunu zaten dobra dobra söylerler) Yahudiler bağlamında bu durum o kadar belirgin değildir. Tarih boyunca antisemitizmle Yahudilerin hedef alınmasının nedeni Yahudilerin tikel kimlikleri içinde kalma ısrarının Hıristiyan evrenselliğine tehdit oluşturmasıdır. Yahudilerin başkalarıyla evlenmeyi reddetmesi ve Yahudi kimliğini muhafaza etme ısrarı, Yahudilerden nefret etme gerekçeleriydi. Fazla tikeldi Yahudiler. En azılı antisemit bile Yahudilerden evrensellikleri nedeniyle nefret etme fikrini öne sürmeyi düşünmemişti. Bunun yerine, ironik bir şekilde, Hıristiyan evrenselliği adına nefret ediliyordu onlardan. Katolik Kilisesi’nde de durum böyledir, zira bir dizi papa Kilise tarihi boyunca Yahudilere yönelik şiddeti sürdürmüştür. Kilise’nin nazarında Yahudilik Hıristiyanlar için rencide edicidir çünkü evrensel özgülleşme karşısında tikel bir kimliği cisimleştirmektedir.¹⁴

13 Joseph Goebbels, “Total War”, *Landmark Speeches of National Socialism* içinde, ed. Randall L. Bytwerk (College Station: Texas A&M University Press, 2008), s. 117.

14 Martin Luther, Katolik Kilisesi’nin antisemitizmi ile Hitler’in antisemitizmi arasında bir ara noktadır; “Yahudiler ve Yalanları” adlı risalesinin Naziler arasında bu kadar rağbet görmesinin nedeni de budur. Luther Yahudileri Hıristiyan evrenselliğini reddettikleri için kınar, ama onları kendi tikel kimliklerinde o kadar inatçı bulur ki, din değiştirme çabalarını reddeder ve bunun yerine şiddet önerir. Her ne kadar Nazi Jules Streicher Nürnberg’de kendi antisemitizmini Luther’inkine benzeterek kendini savunmuş olsa da, arada yine de bir boşluk vardır. Luther, Yahudilik tehlikesini ileride Nazilerin yapacağı gibi evrensellikte değil tikellikte görmeye devam etmiştir.

Yahudilerden duyulan nefret onların evrensele direnmelerine odaklandığından, Yahudiler din değiştirerek pogromlardan genellikle kurtulabiliyordu. Din değiştirmek, müesses nizam uğruna kimliğini yadsımak ve antisemitlerin tiksindiği Yahudi kimliğini savunmaktan vazgeçmek anlamına geliyordu. Din değiştirmenin pogrom tehdidini savuşturmaya yaraması, antisemitlerin Yahudilerden nefret ederken neyden nefret ettiklerine işaret eder. Yahudi kimliğini Hıristiyan evrenselciliklerine bir tehdit olarak görüyorlardı (Yahudiyi mahkûm ederken evrensele ihanet ediyorlardı aslında ama bu başka bir hikâyedir).

Hitler *Kavgam*'da, gençliğinde etrafını saran kaba saba antisemitizmle arasına mesafe koymaya özen gösterir. Hitler'e göre bu antisemitizm, bir ırk olarak Yahudiliğe değil de bir din olarak Museviliğe odaklandığı için hedefi tutturamıyordu. Hitler'in *Kavgam* boyunca ve siyasi kariyerinde düzeltmeyi amaçladığı hata buydu. Hitler'in ideolojik devriminin ardından Naziler, önceki Hıristiyan antisemitlerin aksine, nefretlerini bir din olarak Museviliğe değil, ırksal bir öteki olarak Yahudilere yöneltti. Dolayısıyla, Hıristiyan pogromu sırasında hayatta kalmaya yarayabilirdi ama Nazizm döneminde bir Yahudinin Hıristiyanlığa geçmesinin hiçbir faydası yoktu. Naziler, Yahudilerin din değiştirmesini istemek şöyle dursun, kâğıt üzerinde Hıristiyan görünenleri bile Yahudi kimliğini sakladıkları gerekçesiyle soruşturdular.

Dine değil de ırka odaklanması hasebiyle Hitler, yeni bir tür antisemiti temsil eder. Her ne kadar Hitler ve diğer Nazi ideologları Yahudileri tikel bir ırk olarak görseler de, bu ırkın doğru düzgün bir kimliği olmadığını vurgularlar. Naziler Yahudilerden Yahudi kimlikleri nedeniyle değil, Yahudiler tikel bir kimlikten yoksun oldukları için nefret eder. Nazi antisemitizmini daha eski antisemitizm biçimleriyle karıştırdığımızda yanlış anladığımız, kesinlikle hayati bir husustur bu.

Hitler'in bakış açısına göre Yahudilikteki temel sorun Yahudi-
liğin doğru düzgün bir kimlik olmamasıdır. Yahudilikte göze çarpan
şey Almanlık gibi yeterli bir tikel kimlik olamamasıdır. Yahudiler di-
ğer ırklarla asalakça ilişki kurar ve evrenselin tarafsızlığı içinde, ırkın
bütünüyle yok edilmesini el altından destekler. Bu nedenle Nazi filo-
zof Alfred Rosenberg Yahudilerin aslında bir anti-ırk olduğunu id-
dia eder: "İlksel açıdan bakıldığında, bu Yahudi enfeksiyonu milli
hissiyatımıza ve Avrupa halklarının Devlet fikirlerine yabancısıdır. Ya-
hudi çiftçilerden, işçilerden, zanaatkârlardan, teknisyenlerden, filo-
zoflardan, askerlerden ve devlet adamlarından müteşekkil organik
bir cemaat vücuda getirme teşebbüsü, bu anti-ırkın içgüdüleriyle
çelişir."¹⁵ Rosenberg'e göre Yahudiler bir anti-ırktır çünkü kendile-
rine özgü yaratıcı bir tikel kimlikleri yoktur. Bu da onları evrenseli
müdafaa etmeye iter.

Nazizmin Yahudileri evrensellikle yan yana getirmesi, hiç kuş-
kusuz, Yahudilerin modernite boyunca içinde bulundukları diaspora
statülerinden kaynaklanır. Yahudiler hem Yahudi hem de yaşadıkları
ülkelerin vatandaşlarıydı. Nazizmin bakış açısına göre, milli kimliğe
daha az bağlılardı. Diaspora oluşları, Nazi düşüncesine göre, içkin
bir evrensellik meydana getiriyordu.

Nazi antisemitizminin antisemitizm tarihinden kökten ayrı-
lışı, Nazizm üzerine yapılacak her türlü analizde ön planda yer al-
malıdır. Geleneksel antisemiti Hitler'den ayıran şeyin ne olduğunu
anlamak, sadece Nazizmi değil kimlik siyasetinin kendisini de an-
lamanın anahtarıdır. Naziler geleneksel Yahudi figürünü tersine çe-
virerek antisemitizm tarihinden kopmuşlardır. Nazizmin Yahudi fi-
gürü üzerinde gerçekleştirdiği devrim emsalsiz bir devrimdi. Yahudi,
tikel kimliğine fazlasıyla bağlı bir öznen, tikel kimliği olmayan bir

15 Alfred Rosenberg, *The Myth of the Twentieth Century: An Evaluation of the
Spiritual-Intellectual Confrontations of Our Age*, çev. Vivian Bird (Newport
Beach, CA: Noontide Press, 1982), s. 300-301.

özneye, dolayısıyla evrenselin ateşli bir savunucusuna dönüşmüştü.¹⁶ Tarihçi Timothy Snyder'ın *Black Earth*'te [Kara Toprak] belirttiği gibi, "Hitler'e göre, ırkçı olmayan her tutum Yahudiye özgüydü ve her evrensel fikir, Yahudi hâkimiyetinin bir mekanizmasıydı."¹⁷ Yahudilikle ilişkilendirilen tehlikeler tersine dönmüştü. Yahudiler tikel bir kimlik olarak kendi içlerinde fazla kenetlenmemişti. Kendilerini evrensellik içinde kaybettikleri için hiçbir kimlik hisleri yoktu. Yahudiliğin sırrı, Hitler'in ileri sürdüğü üzere, Yahudiler ile evrensel arasındaki kısa devrede yatar. Toplu katliamlara ortadan kaldırılmaya çalışılan Yahudi sırrı, Yahudiliğin *je ne sais quoi*'sı, işte budur.

Bu ideolojik devrimle birlikte, tüm Yahudi pratiklerinin değeri kaçınılmaz olarak değişir. Yahudilerin Yahudi kimliğini savunmaları, Nazilerin gözünde, Yahudilerin gerçek evrenselci niyetlerini gizlemelerine yarayan hilelere dönüşür. Bir anti-ırk olarak Yahudilerin koruyacakları

16 Açıkçası, Nazizmin Yahudi figürünü dönüştürmesi nev-i şahsına münhasır bir durum değildi. Batı'daki başka kimseler de Rus Devrimi'ne katılan önde gelen Yahudilere antisemit eleştirilerle karşılık vermişti. Winston Churchill bu bağlamda temsili bir şahsiyettir. Yahudi komünizminden korkar ama bunu daha doğal Yahudi projesi olan milliyetçiliğe ya da Siyonizme ihanet olarak görür. Churchill 1920 tarihli "Siyonizm ve Bolşevizm Karşı Karşıya" başlıklı bir makalesinde şöyle yazar: "Bolşevizmin yaratılmasında ve Rus Devrimi'nin bilfiil gerçekleşmesinde bu beynelmilel ve çoğunlukla ateist olan Yahudilerin oynadığı rol ne kadar vurgulansa azdır. Bu rol kesinlikle çok büyüktür; muhtemelen diğer tüm rollerden daha ağır basmaktadır. Lenin haricinde, önde gelen şahsiyetlerin çoğu Yahudidir." Winston Churchill, "Zionism Versus Bolshevism", *Illustrated Sunday Herald*, Londra, 8 Şubat 1920, https://en.wikisource.org/wiki/Zionism_versus_Bolshevism, 5 (son erişim 8 Eylül 2023). Churchill, Hitler'in gördüğü tehdidin aynısını kabul etse de (ondan beş yıl önce!), yine de Yahudi doğasını kimlikle özdeşleştirmeye devam eder ve komünizme evrenselci dönüşü bu kimliğe yapılmış bir ihanet olarak görür. Bu da onu, Yahudi-Bolşevizm konusunda Hitler'e sempati duymasına rağmen, Nazilerin ortaya koyduğu yeni antisemitizm biçiminden ayırır.

17 Timothy Snyder, *Black Earth: The Holocaust as History and Warning* (New York: Tim Duggan Books, 2015), s. 5.

bir kimlikleri yoktur. Dolayısıyla komünist vebanın evrenselliğini yaymaya cuk otururlar. Hitler ve Naziler için Yahudiler komünistlerle aynı tehdidi temsil eder. Hitler'in onlardan sık sık tek bir sıfatla, *Judeobolshevist*, yani Yahudi-Bolşevik diye bahsetmesinin nedeni budur.

Başlıca Naziler ve özellikle de Hitler'in nazarında Yahudilik tehlikesi komünizm tehlikesinden ayrılamaz. Her ikisi de ırkçılığın reddedilmesini ve evrenselliğin yayılmasını içerir. Komünizm, Nazilerin ortaya attığı salt bir düşman değil, tikel bir kimlik olarak Nazizmin temelidir. Komünizm, Nazizmin karşısında mücadele ettiği evrenselci projedir. Nazilerin gözünde, komünistlerce yayılan evrensellikteki sorun, hayatımıza değerini veren şeyleri yok etmesidir. Bu bakışa göre ırksal kimlik, evrenselliğe yönelmenin ortadan kaldırdığı yaratıcı bir güce sahiptir. Komünizm ise, ırksal kökenine bakmaksızın herkesi kapsamaması gereken, aslen evrensel bir projedir. Irk, komünizm için hiçbir şey ifade etmez. Komünizmin Naziler için teşkil ettiği tehdidin kaynağı da budur. Dolayısıyla Nazilerin komünizme karşı verdikleri mücadele bir beka ya da iktidar mücadelesi değil, kimlikçi projelerindeki değer temeli için verilen bir mücadeledir.

Komünistler dünyanın geri kalanı arasında taraftar kazanmayı umarken (en azından teori düzleminde, artık düşmanların bulunmadığı, komünizme kazanılmış bir dünya hayal edilebilir) Nazizm Aryan olmayanlar arasında kendi saflarına katacağı kişiler aramaz. Nazi ideologları herkesi değil, kendi ırk kardeşlerini ikna etmek için dil döküp kalem oynatırlar. Güçlü ırka mensup olmayanlara iyi argümanlarla laf anlatmaya gerek yoktur, onlara sadece boyun eğdirilmesi gerekir. Evrensel bir çağrıdan uzaklaşma, Nazizmi komünizmden boydan boya ayırır.

Hitler'in kendisi de dahil olmak üzere Nazi ideologlarının hiçbirinin Stalin'in yaptığı gibi evrensel çağrılarda bulunmak gibi bir derdi yoktur. Bu fark *Leninizmin İlkeleri* ve *Kavgam*'ın sayfalarında görülebilir. Tüm kanlı şiddetine rağmen Stalin hakilki bir mümindir: Sapkın bir evrensellik anlayışı olsa da komünist bir dünya yaratmayı

umar. Hitler'in Nasyonal Sosyalizm için böyle bir umudu yoktur. Terimin kendisinden de anlaşılacağı üzere, Nasyonal Sosyalizm esasen tikeldir, tikel bir milletle sınırlıdır. Bir kimliğin teşvik edilmesi-
 dir. Programının meyvelerini herkese değil, sadece bu kimliğe sahi-
 den mensup olanlara dağıtmak ister. Tarihçi Arno Mayer'in belirttiği
 gibi, "Nazilerin şimdiki zaman ve gelecek tasavvuru esasen dar gö-
 rüşlüydü, Hitler'in elinin tersiyle ittiği evrensel hakikat ve bilme öl-
 çütleri bu tasavvura zerre işlememişti." ¹⁸ Hitler'in Nasyonal Sosya-
 lizm lehinde ortaya attığı argümanlar dünyada işlerin gerçekte nasıl
 olduğuyla hiçbir benzerlik taşımıyorsa, bu durum onların gücünü
 azaltmaz, bilakis artırır. Hitler Alman kimliğinin tikelliğine çağırarak
 için, kendini evrensellikten olabildiğince uzaklaştırmak ister. Hakikat
 ölçütünün kendisi bile Hitler'in reddettiği evrenselliğin lekesini taşır.
 Kimlik siyaseti kişinin tüm evrenselliklerden, hatta kimliğin dışında
 var olan hakikatin evrenselliğinden bile vazgeçmesini talep eder. Bu
 nedenle tüm kimlikçiler evrensel hakikat iddialarına şiddetle yükle-
 nir ve kendi alternatif olgularının geçerliliğinde ayak direr.

Düşmanı Yoksa Neyi Var Evrenselliğin

Gerici ya da muhafazakâr siyaset ile özgürleşmeci siyaset, yahut Sağ
 ile Sol arasındaki fark, her birinin karşısında mücadele ettiği rakipte
 en açık şekilde ortaya çıkar. Sağın bir rakibi olduğunu, Solunsa bir
 rakibinin olmadığını söylemek kadar basit değildir bu, ama bu for-
 mülasyon çözümün yönüne işaret eder. Her ikisinin rakipleri baş-
 tan aşağı farklıdır.

Nazizm gibi gerici siyasi projeler açık bir düşmana karşı mü-
 cadele eder. Nazizm örneğinde bu düşman Yahudi-Bolşevizmdir.

18 Arno J. Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken? The "Final Solution" in History* (Londra: Verso, 2012), s. 96. Mayer şöyle ekler: "Son zamanlardaki emperyal iddialarının evrenselci olmayan karakterini aldatıcı sosyal Darwinist ve ırkçı öğretileriyle doğruluyorlardı." Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken?*, s. 96.

Günümüzdeki köktenci Hıristiyanlık ve gerici İslamcılık söz konusu olduğundaysa bu düşman seküler Batı'dır. Her birinin savaştığı tanımlı bir düşmanı vardır. Bu kimlikçi mücadeleler onları arkalayan bir düşman olmasa mümkün olmazdı.

Özgürleşmeci siyasetteki evrenselliğinse düşmanı yoktur. Bu durum Aziz Paulus'un "Galatyalılar" da Hıristiyan evrenselliğini dile getirmesinde açıkça görülür. "Ne Yahudi ne Yunan, ne köle ne özgür, ne erkek ne kadın vardır; çünkü hepiniz Mesih İsa'da birsiniz" (Galatyalılar 3:28).¹⁹ Kimlik siyaseti bir rakibi (Yunana karşı Yahudiyi) tanırken, Aziz Paulus'un evrenselciliği yalnızca potansiyel bir Hıristiyan yoldaş görür. Tüm evrenselciliklerde, Aziz Paulus'un Hıristiyanlık için öngördüğü aynı ucu açık yapı vardır.

Bunun nedeni evrenselliğin tüm ayrımların ortadan kalktığı yahut önemsizleştiği uçsuz bucaksız bir diyar olması değildir. Sözümona evrenselliğin bu biçimi evrensellik değil, muğlak genellik ya da François Julien'in tekbiçim dediği şeydir.²⁰ Evrenselliği taklit eder ama bunu onun yapısına ihanet ederek yapar. Evrensellik tekbiçim

19 Bu ve benzeri ifadelerin bir sonucu olarak Alain Badiou, Aziz Paulus'u evrenselliğin keşfinde merkezi bir figür olarak görür: "Paulus, evrenselin ilk teorisyenlerinden biri olması hasebiyle bir kurucudur." Alain Badiou, *Saint Paul: The Foundation of Universalism*, çev. Ray Brassier (Stanford, CA: Stanford University Press, 2003), s. 108. Açık ateizmine ve dine kendi tabiriyle bir hakikat prosedürü statüsü vermeyi reddetmesine karşın, Badiou yine de Aziz Paulus'un Hıristiyanlıkla ilişkisini olaya sadakat çerçevesinde esaslı paradigma olarak görür.

20 François Julien'e göre, "Tekbiçim, halihazırda küreselleşme tarafından yayılmakta olan evrenselin sapkın ikizidir. Dünyaya sirayet ederken, meşruiyetini hissettiremeden gizlice evrensel kılığına bürünür." François Julien, *On the Universal: The Uniform, the Common, and Dialogue Between Cultures*, çev. Michael Richardson ve Krzysztof Fijalkowski (Cambridge: Polity, 2014), s. xi. Julien'i tekbiçim kategorisini kullanmaya zorlayan şey küresel kapitalizmin hâkimiyetidir. Kapitalizm çok çeşitli ve birbirinden farklı içeriklere mükemmelen uyum sağlasa da, bunu meta biçimine uygun olmaları koşuluyla yapar. Meta biçimi, tekbiçimin bugün kendini gösterme biçimidir.

değil, özneleri kendileriyle ters düşüren yokluktur.²¹ Evrensel adına verilen mücadele her zaman kişinin kendisine karşı verdiği bir mücadeledir. Bu anlamda, kimlik siyaseti projesinin bir düşmanı olduğu gibi, evrenselin bir düşmanı yoktur.

Kimlik siyasetinin aksine, evrensellik kendini arındırmaya, tikelliğin en ufak bir izinin olmadığı bir oluşum yaratmaya çalışmaz. Bunun yerine, evrensel siyaset, evrenseli zorunlu bir yokluk biçiminde tezahür ettirmek için mücadele eder. Kimlik siyaseti öznelere ortak bir kimlik verir, ama evrensellik, sahip olmayarak paylaştıkları şeydir. Özgürleşmecî siyaset, açıkça kimlik biçiminde ortaya çıkan sahip olma ayartısına karşı mücadele ederek bu yokluğu elle tutulur kılmaya dayanır.

Evrensel değerleri küçümseyen kimlik siyaseti savunucuları, sanki evrensellüğün zorunlu ötekisi, düşmanı olarak işlev görür gibidirler. Evrensellik savunucuları bu kişilere karşı mücadele etmektedir elbette. Fakat kimlik adına yürütülen savaşlarla aralarında hayati bir fark vardır. Evrensellik muhaliflere karşı mücadeleyi içerse de, bu muhalifler asla düşman değildir. Bu muhalifler evrenselci projeye her zaman katılma potansiyeli bulunan kişilerdir. Evrenselciler her zaman muhaliflerin silahlarını bırakıp özgürleşme mücadelesine katılmalarını ister. Bu mücadele hakikaten de herkesin mücadelesidir. Aynı şeyi Yahudi ile karşı karşıya gelen bir Nazi ya da göçmenle karşı karşıya gelen bir Önce Amerika savunucusu için düşünmek mümkün değildir. Bu kimlikçiler ötekinin gitmesini ya da ölmesini ister, katılmasını değil. En çok korktukları şey katılımdır.²² Evrenselci

21 Slavoj Žižek, evrensellliği, tarafsız kalmaya ya da her iki tarafı da kapsamaya çalışarak değil, ancak bir taraf tutarak keşfedebileceğimizi tekrar tekrar vurgular.

22 Gerek köktenci Hıristiyanlık gerekse İslamcılık, kimlik siyasetine ilişkin bu nitelendirmenin istisnaları gibi görünür. Her ikisi de başkalarını kendi saflarına katmaya dayanan geleneklere aittir ve devamlı yeni taraftarlar arar. Bu durum, Nazizm ya da Önce Amerika hareketinin aksine, her ilkinde de Hıristiyanlık

özgürleşmeci siyaseti tanımlayan şey, mücadele ettiği kişilerde bile evrenselin potansiyel bir taraftarını görmesidir.

İlk bakışta, bu perspektifle evrenselliğin çok pembe bir resmi çiziliyor gibi görünür ki Freud'un tam da bu ayrımı reddetmesinin sebebi budur. Freud, Nazizmin kimlik siyaseti ile komünizmin evrenselliği arasındaki asli farkı kabul etmez. *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda Freud, bilhassa Hıristiyanlık ve komünizmde tezahür ettiği şekliyle evrensellik ihtimalini reddeder. Ona göre, ayrıcalıklı kimliği meydana getirmek için bir düşmana gereksinim duyan kimlikçi projeler ile bir düşmana ihtiyaç duymadığını iddia eden evrenselci projeler arasında hiçbir fark yoktur. Hepsi aynıdır, çünkü mesele kimliği oluşturmaktan ziyade, grup içindeki aşırı saldırganlıkla başa çıkmaktır. Evrensele başvurmak saldırganlığı ortadan kaldırmaz; aksine, ürettiği şiddet için daha ikna edici bir gerekçe sağlar.

Freud'un nazarında evrensellik bir kurgudur. Dolayısıyla, Hıristiyan ve komünist projelerin evrenselliği aslında o kadar da evrensel değildir. En az milliyetçi bir hareket kadar düşmanın varlığına bağlıdır. Evrensellik iddialarına dönük bu şüphecilik Freud'un şu sözlerinde açıkça görülür:

Havari Paulus'un evrenselsevgiyi Hıristiyan cemaatinin temeline yerleştirmesinden sonra, Hıristiyan âleminin dışarıda kalanlara karşı aşırı hoşgörüsüz davranması kaçınılmaz olmuştur. (...) Almanların dünya hâkimiyeti düşününün bir parçasının Yahudi düşmanlığı olması anlaşılabilir bir tesadüf değildir; Rusya'da yeni bir komünist kültür oluşturma çabasının psikolojik desteğinin burjuvazinin zulme uğratılmasından gelmesi de anlaşılabilir.

ve İslamın evrenselci projesiyle bir parça bağ kaldığını gösterir. Fakat aynı zamanda, inançsızları kendi dinlerine katmak yerine öldürmeyi tercih etmeleri, barındırmayı sürdürdükleri herhangi bir evrenselliğin yalnızca bir kalıntı olduğunu ve artık aktif olmadığını ortaya koyar.

İnsan sadece, Sovyetlerin burjuvalarının kökünü kuruttuktan sonra ne yapacaklarını endişeyle merak ediyor.²³

Hıristiyanlık ve komünizm gibi evrensel mücadeleler düşman değil kendi saflarına katılacak kimseler aradıklarını iddia etseler de, Freud'a göre tarih içinde yok etmek için düşmanlar yaratmış olmaları olumsal değil zorunlu bir gelişme, evrenselliklerinin düzmeceliğini gözler önüne seren bir gelişmedir.

Freud'un evrensellik eleştirisi, onu kılık değiştirmiş bir tikelci projeden başka bir şey olarak görme girişimini bir kendini kandırma olarak görerek reddeder. Evrenselliği, düşmanımıza karşı mücadele etmek suretiyle tikel kimliğimizin keyfini sürerken, kendimizi özgürleşmeci bir idealin saflığında yıkamak için kullanıyoruzdur. Freud bilimsel araştırmanın evrenselliğini kabul etse de bunun siyasi alana aktarılabilceğine inanmaz. Siyasi ihtiyatı, siyasi evrenselliğin var olmadığına dair kanısından ileri gelir.

Eşitlik takdire şayan bir hedef olsa da, Freud'a göre bu aynı zamanda imkânsız bir hedeftir. Bu anlamda, evrensel siyaset kendi olasılıkları konusunda aldattıcıdır. Freud *Uygarlığın Huzursuzluğu*'na düştüğü bir dipnotta, evrensel eşitlik iddiasına "bariz bir itiraz" olduğu konusunda ısrar eder. Şöyle yazar: "Bireylere hiç de eşit olmayan fiziksel nitelikler ve ruhsal yeteneklerle donatmış olan doğa, çaresi olmayan haksızlıklar yaratmıştır."²⁴ Freud burada klasik muhafazakâr pozisyona başvurur: Doğa bize çeşitli kabiliyetlerimiz aracılığıyla eşitsizlik bahşetmiştir ve hiçbir toplumsal örgütlenme bu doğal adaletsizliği düzeltemez.

23 Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, çev. Joan Riviere, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, ed. James Strachey, vol. 21, Hogarth, Londra, 1961, s. 114-115 [Türkçesi: *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999].

24 Freud, *Civilization and Its Discontents*, s. 113.

Ne yazık ki Freud, Marx'ın onun doğal eşitsizliğin her türlü evrensel eşitlik iddiasını açıkça baltaladığı yönündeki şüpheli iddiasına karşı *avant la lettre* yazdığı reddiyesini okuyacak vakti bulamadan ölmüştür. Freud 1939'da öldüğü için, Marx'ın onun ölümünden sonra yayımlanan *Grundrisse*'sini ve yine ilk kez o yıl basılan not defterlerini kaçırmıştır. Editörler *Grundrisse*'yi biraz daha hızlı basmış olsalardı, Freud'un ölmeden önce onu okuyup toplumsal eşitsizlik hakkındaki yorumlarını gözden geçirecek vakti belki olabilirdi. Marx bu eserinde kapitalizm ve kapitalist ideoloji bağlamında geniş bir eşitlik tartışmasına girer. Kapitalizmin dosdoğru doğal eşitsizliği yansıttığı şeklindeki ideolojik iddiaya karşı Marx yeni bir argüman ortaya koyar.

Marx insan hayvanları arasında doğal eşitsizliğin varlığına itiraz etmez. Fakat ona göre bu durum toplumsal eşitliğe mani değildir. Aksine, toplumsal eşitliğin temelini oluşturur. Marx doğal eşitsizliğin toplumsal eşitliğin zemini olduğu yönünde diyalektik savını ileri sürer. Diğer hayvanlardan farklı olarak insanların tam da doğal olarak eşitsiz oldukları için toplumsal eşitliğe muktedir olduklarını iddia eder. Farklı yetenekleri onları, her birinin diğerine bağımlı olması gereken toplumsal bir düzenlemeye mecbur eder. *Grundrisse*'de şöyle yazar: "Mübadeleinin kendi ekonomik karakterinin tamamen dışında kalan içeriği, bireylerin toplumsal eşitliğini tehlikeye atmak şöyle dursun, doğal farklılıklarını toplumsal eşitliklerinin temeline dönüştürür."²⁵ Mübadelede ortaya çıkan biçimsel eşitlik, Marx'a göre, doğal eşitsizliğe atfedilebilecek içerikteki farklılıklara dayanır. Benim sebze yetiştirme konusundaki doğal yeteneğim ile sizin ev inşa etme konusundaki doğal yeteneğiniz bizi tek başımıza var olmayacak hale getirir: Tek başımıza olsak benim bir evim olmazdı, sizin de yiyecek bir şeyiniz olmazdı. Ama mübadele için bir araya geldiğimizde, her birimizin hem yiyecek bir şeyi hem de yaşayacak

25 Karl Marx, *Grundrisse*, çev. Martin Nicolaus (New York: Penguin, 1993), s. 242.

bir yeri olur. Doğal eşitsizliğimiz bizi eşit katılımcılar olduğumuz bir mübadele ilişkisine iter.²⁶

Marx'ın Freud'un entelektüel imdadına yetişmesi hayali insana çekici geliyor ama aslında buna gerek kalmayabilirdi. Freud'un doğal eşitsizliğin doğrudan toplumsal eşitsizliğe yol açtığı iddiasının hatalı olduğunu görmek için *Grundrisse*'yi okumasına lüzum yoktu. Sadece kendisini daha yakından okuyabilse yeterdi. Toplumsal eşitsizlik konusundaki doğalcı açıklamayı çürütmek, psikanalizin asli içgörüsünü bu meseleye uygulamaktan başka bir şey gerektirmez. Psikanaliz, öznenin doğal varlığı ile kültürel kimliği arasındaki temel ayrılıktan ortaya çıkar. Psikanalitik düşüncenin anladığı şekliyle, öznellik ne doğal ne de kültürel; kültürün özneyi doğadan koparmasıyla ortaya çıkan şeydir öznellik.

Freud'un tüm faaliyetlerimizin temel motoru olan dürtüye ilişkin anlayışı, herhangi bir bireyi doğal varlığına indirgemenin reddidir. Freud öznenin dürtüsünü doğa ile kültür arasındaki çarpışmanın bir sonucu, "zihinsel ile somatik arasındaki sınırdan duran bir kavram" olarak görür.²⁷ Bilinçdışı dürtü ne yaptığınızı nihai olarak belirliyorsa, basitçe doğal varlıklar değildir. Freud'un üstesinden

26 *Grundrisse*'de Marx özgürlük ve eşitliğin, kapitalizmin serbest ve eşit mübadele kurgusunu ortaya koymasından önce birer değer olarak var olmadığını da iddia eder. Bunlara değer olarak inanmak, Fransız Devrimi'ndeki Jakobenler gibi idealist bir oyuna gelmek demektir: "Eşitlik ve özgürlük (...) mübadele değerlerine dayalı mübadelede saygı görmekle kalmaz; aynı zamanda, mübadele değerlerinin mübadelesi tüm eşitlik ve özgürlüğün üretken, gerçek temelidir. Saf fikirler olarak bu temelin idealize edilmiş ifadelerinden ibarettirler; hukuki, siyasi, toplumsal ilişkilerde geliştirildikleri halleriyle, daha üst bir gücün bu temelinden ibarettirler." Karl Marx, *Grundrisse*, s. 245. Marx burada, Hristiyanlığın, kapitalist çağdan kesinlikle önce gelen evrensel eşitlik mesajını göz ardı etmektedir.

27 Sigmund Freud, "Instincts and Their Vicissitudes", çev. C. M. Baines, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* içinde, ed. James Strachey, vol. 14 (Londra: Hogarth Press, 1957), s. 121-122.

gelemeyeceğimizde ısrar ettiği doğal eşitsizliğimiz psikanalitik açıdan anlamsızdır ve evrensel eşitlik hakkında olumsuz bir yargının temeli olamaz.

Freud'un tüm projesinin ana sonucu, her ne kadar Freud'un kendisi bunu unutma eğiliminde olsa da, hiçbir doğal ya da kültürel belirlenimin öznelliği açıklayamayacağıdır. Öznenin arzusu doğaya ya da kültüre indirgenemez, dolayısıyla doğadaki eşitsizlik özneler arasında eşitlik kurulma olasılığını çürütmeye hizmet edemez. Arzu, özneyi doğal ve kültürel varlığından söküp koparır. Öznenin doğal ya da kültürel eğilimlerinin açıklayıcı gücü yoktur çünkü çok fazlasına sahiptirler.

Freud evrensel eşitlik fikrine saldırırken, doğal eşitsizliğin barizliğinden dem vurur. Ama gerek Marx'ın gerekse Freud'un tüm yaşamları boyunca yaptığı çalışmalar doğal eşitsizliğin toplumsal eşitlik olasılığını ortadan kaldırmadığını göstermektedir. Evrensel eşitlik, bizi doğal ve kültürel varlığımızdan ayıran mesafede mevcuttur. Freud'un kendi teorisi, alaycı bir edayla reddettiği evrenselciliği tanımak için gerekli temeli sunar. Doğaya ve kültüre yabancılaşmamız, üstesinden gelmemiz gereken talihsiz bir durum değil, özneliğin ta kendisidir. Eşitliğe yabancılaşmış durumdayız. Bunu keşfetmekse bize kalıyor.

6

Kimlik Siyaseti Bu Değil

Jordan Kuralları

Muhafazakârlar kimlik siyaseti suçlamasına genellikle ırkçılık, cinsiyetçilik veya homofobiyle mücadele edenlere saldırmak için başvururlar. Bir grubu kimlik siyaseti yapmakla itham etmek, bu grubun evrensel siyasi kaygıları dışlayarak yalnızca kendi kimlikleriyle ilgili bir şikâyete odaklandığını, suçlamada bulunanlarınsa akıllarında evrensel çıkarlar olduğunu iddia ettiklerini gösterir. Kimlik siyaseti suçlaması, rakibinden daha evrenselmiş gibi yaparak tartışmayı kazanmanın bir yoludur. Bu eleştiri hattına göre, sözümona kimlik siyasetinin savunucuları herkes için adaleti savunmak yerine, kendileri ve müttefikleri için adalet istiyordur. Belirli bir kimliğe herkesin kaderinden daha fazla değer veriyorlardır. Dolayısıyla, kimlik siyasetinin muhafazakâr aleyhtarları onlara saldırmakta kendilerini haklı görürler. Onlar azınlığın değil, bütünün iyiliğini destekliyordur.¹

1 Bu durum liberter Brendan O'Neill'in kimlik siyaseti eleştirisinde açıkça görülür. O'Neill şöyle yakını: "Kimlik siyaseti en çok gençler arasında, bilhassa da kampüslerde güçlü. Orada, 'Bir kadın olarak', 'Bir eşcinsel olarak' ve 'Bir Müslüman olarak' gibi korkunç ifadeler yaygındır. İşler o kadar ileri gitti ki, bazı öğrenciler artık bir kişiye hitap etmeden önce tercih ettiği cinsiyet zahirinin ne

Evrenselliği reddeden kimlik siyaseti girişimlerinin çoğu muhafazakâr veya gerici olsa da, bugün *kimlik siyaseti* terimini sol gruplarla ilişkilendiriyoruz. Kimlik siyasetinin Sağla değil de Solla ilişkilendirilmesi önemli bir muhafazakâr siyasi zafere işaret ediyor, zira bu etiketleme bu siyasi projelerin doğasının anında yanlış anlaşılmasına neden oluyor. Çoğu zaman, insanların kimlik siyaseti diye görüp kınadıkları şey aslında kılık değiştirmiş bir evrenselciliktir. Temel siyasi çarpışmalardan biri, kimin kimlik siyasetinin gerçek savunucusu olduğunu, kiminse evrenselci bir mücadele verdiğini ayırt etmeyi içerir. Sol ile Sağ arasındaki mücadele evrensel ile tikel arasındaki mücadeledir. Sol ile Sağ bu şekilde tanımlamalıyız. Fakat mücadelenin ana hatlarını görebilmek için, kimlik siyaseti diye adlandırılan projelerin çoğunun genellikle evrensel olduğunu ve birçok birlik çağrısının altta yatan bir tikelciliği kamufle ettiğini idrak etmemiz gerekir.

Kimlik siyasetine dönük muhafazakâr ya da liberal saldırılar bu etiketi bir sopa olarak kullanmaktadır. Bunu yaparken de kimlik siyasetinin yok ettiği farz edilen kayıp birliğe geri dönülmesi çağrısında bulunurlar. Bu nostaljik birlik fantazisi sağcı tikelci siyasetin günümüzde büründüğü biçimlerden biridir. Kendimizi birleşik bir bütünün parçası olarak gördüğümüzde, her türlü birliği imkânsız kılan çelişkileri fark edemeyiz. Eksikliğimizin evrenselliğini görmeyiz. Birlik fantazisi evrensel boşluğa karşıdır.

olduğunu sormanız gerektiğinde ısrar ediyor, çünkü yanlış bir zamir kullanırsanız (mesela kendini bir “kadın” olarak tanımlayan bir “erkek”e “erkek” dersiniz) kişilikleri ezilir ve iyileşmek için aylarca terapi görüp çay içmeleri gerekir. Kimlik siyaseti narsist ve muhtaçtır. Başkalarıyla dayanışma yerine, kendini düşünmeyi, evrensellik yerine kısmiciliği teşvik eder.” Brendan O’Neill, “Identity Politics Has Created an Army of Vicious, Narcissistic Cowards”, *Spectator*, 19 Şubat 2015, <https://www.spectator.co.uk/article/identity-politics-has-created-an-army-of-vicious-narcissistic-cowards/> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023). O’Neill’den aldığımız bu pasajın son kısmı kendisini nerede konumlandırmak istediğini ortaya koyuyor: kimlik siyasetinin tikelciliğine karşı evrenselin yanında.

Kimlik siyaseti eleştirilerine yakından bakacak olursak, bu birlik fantazisinin baskınlığı (ve gizlediği tikelcilik) açıkça ortaya çıkar. Bu başlangıç noktasından hareketle, bu sıfatı hak edip etmediklerini değerlendirmek için, kimlik siyaseti diye etiketlenen kimi projeleri inceleyebiliriz. Kimlik siyaseti denen birçok versiyonun amaçlarının tamamen evrenselci olduğu hemen ortaya çıkacaktır. Bu evrenselciliği ortaya çıkararak ve kimlik sorunundan ayırarak gerçek siyasi muharebe hatlarını belirginleştirebiliriz.

Günümüzdeki kimlik siyasetine yönelik ilk esaslı eleştiri liberal merkezci bir pozisyonundan gelmiştir. Arthur Schlesinger Jr. 1991 tarihli *The Disuniting of America*'da [Amerika'nın Parçalanması], kimlik siyasetinin Amerikan toplumu üzerinde yarattığı bölücü etkiyi tenkit eder. Ezilenler arasında tikel kimliğe geri çekilmenin "Amerikan yaşamının kabileleşmesi"ne yol açacağından endişe eder.² Schlesinger ve diğer liberal eleştirmenler kimlik siyasetine milleti bir arada tutan bağı yok ettiği gerekçesiyle saldırır. Fakat bu şekilde ifade edildiğinde, liberal eleştirinin evrenselci bir eleştiri değil, tikel kimlik siyasetinin bir başka biçimi olduğu ortaya çıkar. Schlesinger düpedüz milli kimliği etnik kimliğe tercih etmektedir. Evrenselliğe çağrıda bulunmaz. Eleştiri kisvesi altında kimlik siyasetinin farklı bir biçimini talep eder sadece.

Muhafazakâr eleştirmenler şimdilerde Schlesinger ile aynı eleştiri hattını izliyor. Bu eleştirmenlerin en gür seslisi olan Jordan Peterson, kimlik siyasetini savunanların, birliğin altını oymaya devam etmesinden yakınıyor. Peterson, kimlikçilerin tasavvurunda, "grupların, insan gruplarının (...) bu artık her neyse grup kimlikleriyle bir araya geldiklerini" söyler. "Gruplar birbirleriyle iletişim kuramazlar çünkü farklı kökenlerden gelen gruplar arasında

2 Arthur Schlesinger Jr., *The Disuniting of America: Reflections of a Multicultural Society* (New York: Norton, 1991), s. 18.

akla dayalı bir konuşmaya girmenin mümkünatı yoktur.”³ Peterson akla dayalı konuşmanın birleştirici gücü konusundaki kaygılarını dile getirirse de, esasen kimlik siyasetinin hiyerarşiler için oluşturduğu tehditten endişe eder. Ona göre eşitlik bir tehlikedir çünkü hiyerarşi hem doğal hem de faydalıdır. İnsan hiyerarşileri hayvan hiyerarşilerini yansıtır ve bir uygarlık olarak gelişmemizi mümkün kılar.

Peterson şunu kabul etmez: Hiyerarşiye yapılan her yatırım kimlikçidir, çünkü evrenselliği kesinkes reddederek tikel bir kimliği diğerinin üzerine çıkarır. Hayvanlar âleminin (seçici) analizinden hareketle, konuşan varlıklar âlemine pürüzsüz bir tercüme yapılabileceği yönündeki iddiası, tam da hayvanlar âleminde bulunmayan evrenselliğin herhangi bir şekilde göz önünde bulundurulmasını engeller. Peterson evrensel eşitliğin filiyatını ıskalar, zira öznelere paylaşıp da hayvanların paylaşmadığı yokluğa yer açmaz.

Peterson kimlik eleştirisi yaptığını iddia ederken, Schlesinger’in modelini daha kaba bir yoldan takip ederek kendi kimlikçi projesini bu kılıfın altında gizler. Peterson evrenselcilik karşıtı hiyerarşi savunusunu meşrulaştırmak için bir yol arar ve kimlik siyasetine saldırmak ona bu meşrulaştırmayı dayandırabileceği bir zemin sağlar. Peterson’ın sihirli numarası, dinleyicilerinin aynı anda hem kimliklerinin keyfini sürmelerini hem de kimlik siyasetini eleştirdiklerine inanmalarını sağlamasıdır.

Kimlik siyasetini muhafazakâr ve liberal açılardan eleştirenler bu siyasete saldırırken ırkçılık, kadın düşmanlığı, homofobi ve benzerlerine karşı verilen tüm mücadeleleri hedef tahtasına oturturlar. Her ne kadar bu saldırıları birlik adına yaptıklarını iddia etseler de, retorikleri kimliğe yatırımlarını açığa vurur. Layıkıyla taşıyamayacakları

3 Jordan Peterson, “Identity Politics and the Marxist Lie of White Privilege”, Sovereign Nations Conference, Washington, DC, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=PfH8IG7Awk0> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

ahlaki bir üstünlük iddia etmek için, düşmanlarını kimlikçiler şeklinde hayal etmek isterler.

Eleştirmenler, *kimlik siyaseti* teriminin kararttığı evrenselliğin yeni ifadelerini aramak yerine, bu terimi evrenselliğe karşı kendi kimlikçi savaşlarını yürütmek için kullanıyorlar. Kimlik siyasetine karşı mücadele kılıfı altında evrenselliğe savaş açıyorlar ki saldırılarına dair yapılacak analizler bunu ortaya koyuyor. Kimlik siyasetine saldırarak kendilerini evrenselin savunucuları diye sunuyorlar, ama bunu, Jordan Peterson gibi, kimlik siyaseti uğruna yapıyorlar. İşin ironik yanı şu ki günümüzdeki kimlik siyasetinin ayrıcalıklı aracı kimlik siyasetinin eleştirisidir.

Bu eleştirmenlerin kimlik siyaseti diye görüp eleştirdikleri şey, bu evrenselcilik açıkça kabul ve tasdik edilmese bile, genellikle evrenselcidir. Bu karşıt mücadele biçimlerinin birbirine karıştırılması siyasi manzarayı bulanıklaştırıyor. Kimin kendi tikel varoluş biçimi için mücadele ettiğini, kiminse bir tür evrenselliği savunduğunu söylemek zorlaşıyor çünkü tikelliklerini savunanlar kendilerini birlik ya da bütün adına yapılan çağrılarla ifade etmeye meyyalken, evrenseli savunanlar kimlik sorunlarına odaklanmış görünebiliyor. Kimlik siyasetini eleştiren kimlikçileri ifşa ederken, karartılan evrenselliği bulmalıyız.⁴

4 *Kimlik siyaseti* teriminin tutarlı biçimde kullanıldığı ilk yer “The Combuhee River Collective Statement”tır [Combuhee Nehri Kolektifi Bildirisi]. Siyah feministlerden oluşan bu kolektif 1970’lerde bir araya gelmiştir. Bu terimi kendi yaşadıkları baskı deneyimlerinden kaynağını alan bir dizi siyasi mücadeleyi tanımlamak için kullanmışlardır. Fakat bildirilerinde *kimlik siyaseti* terimini kullandıktan kısa süre sonra, bu feministler her türlü ayrılcılığı reddederek siyasi amaçlarının aslında kendi tecrübeleriyle sınırlı olmadığını ortaya koymuşlardır. Önerileri aslında kendi kimlikleri için sağlanacak dar ilerlemeler değil, radikal bir evrensel özgürleşmedir. Kolektifteki kadınlar sosyalist bir devrimi savunsa da, aynı zamanda ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı olmayan bir ekonomik devrimin hakikaten özgürleşmeci olmak için yeterince evrensel olamayacağını da iddia

Renk Körü ya da Sadece Kör

Kimlik siyasetine saldırının kimlikçi iddiaları kuvvetlendirmenin bir yolu olarak kullanılması, toplumun ırkçılığına yönelik herhangi bir eleştiriye verilen yanıtlarda belirginleşir. Toplumsal meselelere renk körü bir yaklaşım tutturulması gerektiği çağrısı bu eleştiriye genellikle eşlik eder. Renk körlüğünün faydası apaçık ortadadır. Irkçılığın tikel kurbanlarına odaklanan toplumdaki ırkçılık eleştirisinin aksine, renk körlüğü sözümona herkesi eşit olarak ele alır. Dolayısıyla renk körlüğü fıkri, eleştirdiği sözde kimlik siyasetinin aksine, evrenselliği kendi tarafında tutuyor gibi görünür.

Renk körü pozisyon, ırkı hiç görmememiz gerektiğinde, ırkı görmenin ırkçılığın nedeni olduğunda ısrar eder. Bu görüşe göre, ırksal farklılıklar yokmuş gibi davranmak suretiyle, ırkçılıktan kaynaklanan eşitsizliği etkili bir şekilde ortadan kaldıracabiliriz. Buradaki varsayım şudur: Irkçılık, ırksal farklılıktan kaynaklanır ve bu nedenle, ırkı görmemek ırkçılık sorunu için her derde deva bir ilaçtır. Bazen renk körü pozisyona eşlik eden bir fantazi, yani ırklararası evliliğin ırksal farklılığı, dolayısıyla ırkçılığı ortadan kaldıracacağı bir gelecek dünya fantazisidir. Ama renk körlüğü

ederler. Evrensel eşitlikteki ısrarları, çok dar olarak gördükleri ekonomik değişimden fazlasını talep eder. Bildiriyi okumaya vakit ayıran biri, kimlik siyasetinin bu orijinal manifestosunun aslında *Komünist Manifesto* kadar, hatta belki ondan daha fazla evrenselci bir metin olduğunu hemen anlar. Kolektif şöyle der: “Bizler sosyalistiz çünkü işin patronların kârı için değil, işi yapanların ve ürünleri yaratanların kolektif yararları için örgütlenmesi gerektiğine inanıyoruz. Maddi kaynaklar bu kaynakları yaratanlar arasında eşit biçimde dağıtılmalıdır. Gelgelelim, aynı zamanda feminist ve ırkçılık karşıtı olmayan bir sosyalist devrimin kurtuluşumuzu teminat altına alacağına inanmıyoruz.” Combahee Nehri Kolektifi, “The Combahee River Collective Statement”, https://americanstudies.yale.edu/sites/default/files/files/Keyword%20Coalition_Readings.pdf (son erişim tarihi 8 Eylül 2023). Kimlik siyasetinin açıktan kullanıldığı bu paradigmatic metinde, kimliğin siyasi bir konum olarak değil, evrensele açılan bir kapı olarak görüldüğü gayet açıktır.

savunucuları nedenselliği tersine çevirir: Irkçılığı üreten ırk değil, ırkı üreten ırkçılıktır.

Birçok solcu eleştirmen siyasi bir program olarak renk körlüğündeki bariz soruna dikkat çekmiştir. Bu bakış, herkese eşit gözle bakma kisvesi altında ırksal eşitsizlik sistemini desteklemekte, çünkü bilinçli ırkçılık olmazsa ırkçılığın kendisinin de ortadan kalkacağını varsaymaktadır. Ayrıca, ırkçılığın emniyet teşkilatında ve hapisane gibi toplumsal kurumlarda nasıl işlediğini görmezden gelerek ırksal uçurumun büyük kalmasını sağlar. Kısacası, renk körlüğü, bilinçsizliğin ve ideolojik olarak lekelenmiş toplumsal yapıların olmadığı bir dünya varsayar ki böyle bir dünya yoktur, var olamaz da. Ama yine de renk körlüğü ideolojisi pek çok taraftar kazanmaktadır.

Renk körlüğü ideolojisi, bir anlamda, yerini aldığı ayrımcı ideolojiden daha sinsidir. Bunun nedeni, bu ideolojiye yatırım yapanların asla ve kat'a ırkçılık yapmadıklarına inanmalarını ve aynı zamanda, önyargı olarak deneyimlemedikleri ama açıkça ırkçı olan önyargıları benimsemelerini sağlamasıdır. Eduardo Bonilla-Silva *Racism Without Racists* [Irkçısız Irkçılık] adlı isabetli çalışmasında bu güncel ırkçılığı “renk körü ırkçılık” diye adlandırır.⁵ Bu pozisyonu benimseyenler, ırkçılığı sorgulamaktan kaçınmak için ırkı görmemekte ısrar eder.

Renk körlüğü ideolojisine karşı verilen mücadele, günümüz siyaset sahnesinde kendini en duru şekilde, siyah öznelerle yönelik polis şiddetiyle mücadele retoriğinde göstermektedir.⁶ Black Lives

5 Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Colorblind Racism and the Persistence of Racial Inequality in America*, 5. basım (Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2018), s. 2.

6 Black Lives Matter hareketinin evrenselliği üzerine düşüncelerim, Pomona College'dan Ryan Engley'in "Mobilizing the Universal: Black Lives Matter Against the Postmodern 'All'" [Evrenseli Harekete Geçirmek: Postmodern 'Herkes'e Karşı Siyahların Canı da Candır] başlıklı yayımlanmamış ama mükemmel makalesini çıkış noktası olarak alıyor. Engley'in makalesine borcum göz önüne alındığında, bu bölümdeki argümanlarımla ilgili herhangi bir sorun

Matter [Siyahların Canı da Candır] hareketi, siyah öznelerin polis orantısız şiddet içeren müdahalelerine maruz kaldığı ve genellikle polis ya da toplum için tehlike arz etmeyen siyah kurbanların katledilmesiyle sonuçlanan çatışmalara odaklanmaktadır. Bu hareket, Florida'da silahsız siyah genç Trayvon Martin'i vurarak öldüren mahalle gözetleme lideri George Zimmerman'ın 2013 yılında beraat etmesine tepki olarak başlamıştı. 2014 yılında Missouri'de Michael Brown ve New York'ta Eric Garner'ın polis tarafından katledilmesinin ardından Black Lives Matter ülke çapında görünürlük kazandı. Akabindeki yıllarda, tehdit oluşturmeyen siyah bireyler polisin elinde ölmeye devam ettikçe, bu hareket siyasi sahnenin başlıca bileşenlerinden biri haline geldi.

Adından da anlaşılacağı üzere, Black Lives Matter, ırkçı polis şiddetine karşı bir çözüm olarak renk körü olmayı önermiyor. Polis teşkilatının memurlarına renk körlüğü eğitimi vermesi gerektiğini de iddia etmiyor. Bunun yerine, toplum olarak ABD'de polis faaliyetlerinin altında yatan ırkçılığın farkına varmamız ve bunu ortadan kaldırmak için de çaba sarf etmemiz gerektiğini iddia ediyor. Renk körlüğü uygulanabilir bir çözüm olamaz çünkü ırk, sorunun kendisinde açık bir rol oynamaktadır. Black Lives Matter ırk konusuna kendisi için ya da ırksal bir kimlik hissi yaratmak için değil, ırkın kendisi eşitsizlik sahası olduğu için odaklanmaktadır. Evrensel eşitliği sağlama yönündeki her türlü girişim ırkçılığı hesaba katmak zorundadır.

Black Lives Matter hareketi renk körlüğünü savunmanın sorunu çözmek yerine daha da kötüleştireceğini kabul ediyor. Renk körlüğünün polis şiddeti sorununu çözeceğini hayal etmek, güneş

ryan.engley@pomonia.edu adresine iletilmelidir. Engley'in makalesinin en önemli kısmı, Judith Butler'ın All Lives Matter hareketine yönelik eleştirisinin eleştirisidir; Butler yanlış bir hamle yaparak, Black Lives Matter'ı değil de bu hareketi evrensellikle özdeşleştirmektedir.

gözlüğü takmanın bir tutulma esnasında güneşe doğrudan bakmayı sağlayacağına inanmaya benzer. Güneş gözlükleri güneşin gözlere verdiği parlaklık sorununu çözer çözmesine ama bunu o kadar sınırlı bir şekilde yapar ki hiçbir önleyici değeri yoktur ve hatta varlıkları, güneşe bakan bireylerin korunduklarını düşünmelerine yol açtığı ölçüde ek zarar verir. Renk körlüğü ideolojisi sorunu ele alıyor gibi görünse de bunu yapmaz. Bunun yerine, gerçek sorunla yüzleşirken silahlarımızı elimizden alır.

Black Lives Matter'ın ırkçı polis faaliyetlerine karşı başlattığı eleştiri kimlikçi değildir. Eşitliği savunarak evrensel olarak müdahale etmenin bir yoludur. Grubun neredeyse her açıklamasında herkesin mücadelelerine katılması için çağrıda bulunulmasının nedeni de budur. Örneğin grubun Donald Trump'ın 2018 "Birliğin Durumu" konuşmasına verdiği yanıtın sonuna doğru şöyle yazılır: "Kendilerinin Amerikan rüyasının dışında bırakıldığını hissedebilecek tüm ezilen halkları bu projede bizlere katılmaya davet ediyoruz."⁷ Black Lives Matter, evrensellige herkesi renk körü bir kimliğe dahil ederek değil, eşitsizlikle mücadele ederek ulaştığımızı kabul ediyor.

Black Lives Matter'ın mantığı kapsayıcı değil evrenselcidir. Black Lives Matter taraftarları Amerikan toplumunun ayrıcalıklarına dahil olmak için lobi yapmıyor, bilakis bu toplumu ayakta tutan eşitsizliğin sürüp gitmesine hararetle karşı çıkıyor. Kapsayıcılık olsa olsa başka bir kimliğin dışlanmasına yol açabilir, fakat eşitlik kimliğe bağlı olmadığında evrensel olabilir. Black Lives Matter evrensel eşitlik iddiasını sistemin bariz eşitsizliğinin yaşandığı yerde mücadele ederek ortaya koyuyor. İşte bu yüzden de kimlik siyasetiyle uzaktan yakından alakası yok.

7 Black Lives Matter, "In Response to the State of the Union", 14 Şubat 2018, <https://blacklivesmatter.com/responsestate-of-the-union/> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

Yine de, Sağ cenahtan eleştirmenlerin Black Lives Matter hareketine en sıkça yönelttiği suçlama kimlik siyasetini yaydığıdır (daha aşırı sağcı eleştirmenlere göreyse bu hareket terörizmden başka bir şey değildir). Buna göre bu hareket, siyah kimliğe sahip olmayanların çıkarlarıyla çelişmektedir. *American Conservative* dergisinde yazan Rod Dreher, Black Lives Matter'ın temel siyasi amacını kabul ederek temsili bir eleştiri dile getirmiştir. Polis cinayetlerine karşı muhalefetin bu şekilde kabul edilmesinin, Black Lives Matter'ı evrenselci projesinden ayırması hasebiyle, eleştiriye zayıflatmak yerine güçlendiren bir etkisi vardır. Dreher şöyle yazar: "Black Lives Matter ve ilgili kimlik siyaseti hareketleri (...) hiçbir surette sadece polis şiddetiyle ilgili değildir. Öyle olsalardı, ortada verilecek zor bir karar olmazdı. Hiçbir ırktan namuslu bir insan polis şiddetini desteklemez."⁸ Temel yansızlığını ortaya koyan bu itiraftan sonra, şu can alıcı cümleyi ekler: "İlerici olmayan beyazların maddi çıkarları, pek çok siyahın ve onların siyah olmayan ilerici müttefiklerinin kimlik siyasetiyle çoğu zaman doğrudan gerilim içindedir."⁹ Black Lives Matter'ın muhafazakâr eleştirmeni, Black Lives Matter'a yeterince evrenselci olmadığı için saldırmasına rağmen, mücadelenin rekabet halindeki tikel kimlikler arasında gerçekleştiğini hayal etmek ister.

Çoğu zaman Solda kimlik siyaseti denip geçilen şey aslında evrensel bir mücadelenin parçası olsa da, muhafazakâr yorumcular ve aktivistler bu mücadeleleri boyuna kimlik siyaseti başlığı altına yerleştirmeye çalışmaktadır. Bunu söz konusu hareketlerin evrenselliğini inkâr etmek ve böylece Solun başarmaya çalıştıklarını baltalamak için yapıyorlar. Siyasi mücadeleyi iki karşıt tikel kimlik arasında cereyan eden bir mücadele olarak gördüğümüz müddetçe, hangi taraf

8 Rod Dreher, "The Moral Blindness of Identity Politics", *American Conservative*, 25 Ekim 2016, <https://www.theamericanconservative.com/moral-blindness-of-identity-politics/> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

9 Rod Dreher, "The Moral Blindness of Identity Politics".

kazanırsa kazansın, mücadele *a priori* muhafazakâr güçler tarafından kazanılmış olacaktır çünkü ne de olsa mücadele onların sahasında verilmektedir. Herhangi bir evrenselliğin inkârı muhafazakâr bir zaferin olmazsa olmazıdır.

Muhafazakâr tikelcilik Black Lives Matter'a verilen başlıca tepkilerde belirginleşir. İlk başta, kimileri All Lives Matter [Herkesin Canı Candır] şeklinde renk körü ideolojisini öne sürmüştü. Bu daha sonra siyah bireyleri vuran polis memurlarını savunmanın bir yolu olarak Blue Lives Matter'a [Mavilerin Canı da Candır] dönüştü. Son olarak, bazı muhafazakârlar, evrenselin pahasına tikelliğe yaptıkları nihai yatırımı açığa vuran bir terim olan White Lives Matter [Beyazların Canı da Candır] şiarını benimsemeye başladılar.

White Lives Matter'ın tikelciliği aşikâr olsa da, All Lives Matter'ınki o kadar aşikâr değil. Aslında bu sloganın savunucuları onu Black Lives Matter'ın sözümona kimlik siyasetine karşı kapsayıcı bir yanıt olarak sunuyor. İtiraz edilmesi zor görünen bir slogandır bu. Gelgelelim Black Lives Matter'dan All Lives Matter'a geçiş kimlikten evrensele geçiş değildir. Evrensellikten bir geri çekilişe işaret eder.

All Lives Matter'ın aksine, Black Lives Matter dikkatimizi ait olmayanlara, yani polisin umursamazca davrandığı siyahlara odaklayarak evrenselliği dile getirir. Black Lives Matter ancak herkesin buna dikkat etmesiyle ve katledilen siyahların temsil ettiği aidiyet-sizlikten hep birlikte pay aldığımızı idrak etmesiyle başarılı olabilir. Bu başarının işareti tam bir bütünleşme olmayacaktır. Bunun yerine, ait olmayan canların tüm toplumsal düzeni çökertmeden vurulması imkânsızlaştığında ortaya çıkacaktır.

Evrensellik konusunda yaşanan temel kafa karışıklığı, All Lives Matter'ın önerdiği gibi tüm tikellerin toplanmasını evrensel sanmamızdır. Bu mantığa göre, siyah ile beyazı, sarı ile kahverengiyi toplarsak, sonunda herkesi bir araya getirmiş oluruz. Fakat evrensel tüm

tikellerin bir araya getirilmesi değildir.¹⁰ Bir bileşim değildir. Tikellerin eksiksiz bir toplamında namevcut kalan şeydir. Tüm tikelerde olmayan şeydir. Siyasi mücadelenin gayesi herkesi toplumsal yapıya katmak değil, her türlü kapsamanın başarısızlığını kabul etmektir. Bazılarının kapsanması amaç olduğunda, en az birinin ait olmaması kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkar. Amaç herkesin kapsanması olduğunda da, en az birinin ait olmaması da yine kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkar.

Bunun nedeni, kapsamanın aidiyetsizliğe dayanmasıdır. Bazılarının ait olduğu bir içerişi olabilmesi için, ait olmayanların bulunduğu bir dışarısının da olması gerekir. Paylaşılan bir yokluk etrafında örgütlenen dayanışmaysa, hiç kimsenin gerçekten ait olmadığını kabul ettiği için, bazılarının ait olmamasını gerektirmez. Evrensel dayanışmayı ait olma eylemi aracılığıyla değil, ancak ait olmayanlar aracılığıyla keşfedebiliriz. Her zaman bazılarını dışarıda bırakan bir bütüne ulaşmak için bir tikeli diğerine eklemekten doğan sorundan kaçınmanın tek yolu budur.

Dahası, evrenselliği tüm tikellerin eksiksiz bir toplamı olarak kavramaya kalkışırsak, kendimizi kaçınılmaz olarak yetersiz kalacak bitmek bilmez bir görevle karşı karşıya buluruz. Kapsama projesi asla bir sona ulaşamayacaktır. Her zaman daha fazlasını yapabileceğimiz hissiyle baş başa kalırız. Ne kadar çok şey yaparsak yapalım, bu asla yetmeyecektir. Her zaman kapsanması gereken bir kişi daha, içeri alınması gereken bir aidiyetsizlik pozisyonu daha olacaktır. Herkesi kapsamak, herkese ulaşmayı başaramamanın ürettiği zorunlu bir aidiyetsizliği gerektirir.

10 Jacques Lacan *Seminar XX*'de [XX. Seminer] dişil cinselliği bütün-değil [not-all] mantığına göre tanımlar. Bunu, bütünün dışında bir istisna ortaya koyarak tamlığa ulaşan eril bir bütün mantığıyla karşılaştırır. Lacan böylece, mümkün tek evrenselliğin bütün-değilin evrenselliği olduğunu gösterir. Bütünün evrenselliği tıpkı eril kudret gibi sahtedir.

Evrensel kapsama projesi histeriktir: Uğrunda mücadele ettiği tam kapsamayı istemez. Bu anlamda, All Lives Matter tüm canlarla ilgili değil, Black Lives Matter'ın evrenselci siyasi projesine karşı çıkmakla ilgilidir. Kapsayıcılığı, tikelliğini saklayan bir yalandır. Kapsama, herkesi kapsama hedefine ulaşamaz (herkesin canının can olduğu noktaya ulaşamayız) çünkü aidiyet aidiyetsizliğe dayanır. Kapsama, ancak dışlama yoluyla mümkün olur. Şayet başarılı olunur ve herkes kapsanırsa evrensellığe ulaşılamaz; aksine, bu proje hepten çöker.

Black Lives Matter ise sahici bir evrenselciliği temsil ediyor. Bu hareket, canı can sayılmayanlara işaret ederek, hiç kimsenin polis şiddetine karşı ayrıcalıklı bir konuma sahip olmadığı evrensel bir eşitlik projesini dile getiriyor. Irkçı bir toplumda, Siyahların Canı da Candır demek, polis şiddetine evrensel yoldan tepki vermenin tek yoludur. Meselenin ironik yanı şu ki All Lives Matter'ın Black Lives Matter karşısındaki popülerliği, ikincisinin evrensellliği karşısında tikelciliğin zaferini temsil ediyor.

Gelgelelim soldaki pek çok kişi ırkçılığa, cinsiyetçiliğe, homofobiye ve benzerlerine karşı verilen mücadelelerin evrensellliğini idrak etmekte de başarısız olmuştur. Kimlik siyasetine ilişkin her türlü tartışmada can alıcı husus budur. Sözelimi odağı ırkçılıktan ırksal kimliğe çevirdiğimizde, evrenselin zeminini zaten teslim etmiş oluruz. Barbara ve Karen Fields'ın *Racecraft*'ta [Irk-Yapımı] öne sürdükleri ana sav budur. Fields kardeşler bu kitaplarında şöyle der: “[1]rk kisvesine büründürülen ırkçılık, ırkçıların yaptığı bir şey değil, Afro-Amerikalıların olduğu bir şey haline gelir. Irkçılar ve ırkçılığı aklayanlar bu aldatmacadan uzun zamandır nemalanmaktadır.”¹¹ Fields kardeşlere göre, ırkın görünürlüğü ırkçılığın hâkimiyetini kanıtlamaktadır. Irkçılığı görmemek için ırkı görürüz. Eşitlik mücadelesi tikel bir kimlik için değil, ırkçılığın ortadan kaldırılması için verilen bir mücadeledir.

11 Karen E. Fields ve Barbara J. Fields, *Racecraft: The Soul of Inequality in American Life*, Verso, Londra, 2012, s. 96-97.

Kayıp evrensellik sorunu, dünyanın dört bir yanında ceryan eden siyasi mücadelelerin türünde yatmıyor. Sorun, sol siyasette ekonomik çekişmenin yerini kimlik sorunlarının almış olması değildir.¹² Her türlü siyasi mücadele, siyasi mücadelenin *ta kendisi* olabilir. Hiç kimse evrenselliğin kendini nerede göstereceğini önceden bilemez.

Kimlik siyasetinin başarısızlığı ırkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi gibi siyasi meselelere sanki bunlar kimlik meseleleriymiş gibi yaklaşmasında yatıyor. Irkçılığa karşı mücadele ve translara zulmedilmesine karşı mücadele, onlara sıkça yapıştırılan *kimlik siyaseti* etiketine rağmen, evrenselci mücadelelerdir. Bu anlamda, ekonomik mücadelelerle aynı düzeyde gerçekleşirler ve ekonomik mücadelelerden daha az evrenselci değildirler.

Fakat sahiden evrenselci olabilmek istiyorlarsa, eşitliği imkânsız kılan kapitalist yapıyı görmeyi de ihmal edemezler. Bugün hiçbir evrenselci proje kendisini kapitalizm eleştirisinden soyutlayamaz ve soyutlarken de evrenselci olduğunu iddia edemez. Çünkü kapitalizm evrenseli tanımının önündeki en uzlaşmaz engeldir. Kapitalizm herkesi kendi çıplak tikelliğine zorlayarak evrenseli muğlak ve ayırt edilmesi neredeyse imkânsız hale getirir.

Kapitalist yapı baskıcı bir topluma karşı mücadele eden trans öznenin, siyah akciğer hastalığının masraflarını karşılayacak sağlık sigortası için mücadele eden kömür madencisiyle aynı mücadeleyi verdiğini görmemizi sağlamaz. Kimlikleri ve deneyimleri kökten farklı olsa da, kurucu olarak namevcut olanı açığa çıkaran mücadeleleri aracılığıyla evrensele iştirak ederler. Dayanışmaları evrensellikleri sayesinde var olur. Bir kimlikler ittifakı oluşturmaları ya da kimliklerin kesişimine odaklanmaları gerekmez; eşitlikçi mücadelelerinin içerdği dayanışmayı açığa çıkarmaları yeter.

12 Bkz. örneğin, Mark Lilla, *The Once and Future Liberal: After Identity Politics*, HarperCollins, New York, 2017).

İrkçiliğe karşı mücadeleyi evrenselcilik değil de bir kimlik siyaseti örneği olarak anlarsak, bu mücadelenin başka mücadelelerle içsel akrabalığını görememekle kalmaz, amacını da yanlış tanımış oluruz. Kimlik her zaman simgesel bir kimlik olduğu için, kimlik siyasetinin yegâne amacı tikel bir kimliğin toplumsal olarak tanınması olabilir. Black Lives Matter bir tür kimlik siyaseti olsaydı, siyah kimliğinin tanınması (örneğin orantılı sayıda polis memurunun siyah olmasının teminat altına alınması) için mücadele ederdi. Fakat projesinin doğası hiç de bu değildir. Bunun yerine Black Lives Matter polis şiddetini engellemeyi, siyahlığın kriminalize edilmesine son vermeyi, hatta polis teşkilatındaki ırkçılığı bitirmeyi amaçlıyor. Kısacası, ırkçılık yüzünden imkânsız kılınan siyahların eşitliği için çağrıda bulunuyor.

Black Lives Matter, mesela Fransa'nın varoşlarında tıklıp kalanların maruz kaldığı şiddete, Kongo'da kobalt madeni çıkaran çocukların çektiği acılara ya da West Virginia'da yerlerinden edilen maden işçilerinin durumuna değinmese de, tüm bu mücadeleler arasında Black Lives Matter'ın evrenselliğinin açığa çıkardığı bir ortaklık vardır. Ama Black Lives Matter'ı kimlik siyaseti başlığı altına yerleştirmek bu ortaklığı belirsizleştirmektedir. Black Lives Matter'ı kimlik siyaseti çerçevesinde düşünmek tanınma mücadelesi olarak görünen şeyin altında yatan amaçlarının evrenselliğini görünmez kılar. Bu düşünce tarzı onun önemini ve etkisini azaltır.

Hayvanlar Şehri mi Ütopya mı

Disney'in gişelerde başarı göstermiş filmi *Zootopia* (Zootropolis: Hayvanlar Şehri, Byron Howard ve Rich Moore, 2016) kimlik siyaseti ütopyasıyla başlar: herkesin birbirine hoşgörü duyarak bir arada yaşadığı, farklı kimliklerden oluşan bir topluluk. Zootopia megapolünde hayvanlar farklı kimlik türlerine karşılık gelir ve her hayvan bu kimlikle ilişkili işlevleri yerine getirirken başka hayvanların

kimliğine müdahale etmez. Filmin başlangıçta izleyiciye sunduğu manzara budur. Ama *Zootopia* çok geçmeden bir komplikasyon yaratır: Filmin kahramanı Judy Hopps (Ginnifer Goodwin), çitalar, gergedanlar ya da bufalolar gibi polis olmaya daha uygun hayvanlar için ayrılmış bir alan olan kolluk kuvvetlerinde çalışmak isteyen bir tavşandır. Başka bir kimliğin mıntıkasına geçmeyi yasaklayan açık bir kural olmamasına rağmen, bu olasılığı kısıtlayan toplumsal baskı Judy'nin kararının aleyhine işler.

Zootopia'nın baştaki kurgusu (filmin adı bile bazı eleştirileri tetiklemişti) açıktan siyasi propaganda yaptığı, hatta kültürel Marksist olduğu gerekçesiyle filme karşı muhafazakâr bir tepki doğurdu.¹³ Ne de olsa herkesin karşılıklı hoşgörü yoluyla anlaşmasının önünde açık hiçbir engelin olmadığı çokkültürlü bir ütopya idealinin propagandasını yapan bir çocuk filmi vardı karşımızda. Bu muhafazakâr bir kabûstur. Ama filmin Judy Hopps'u muammalı arzusuyla devreye sokmasıyla, her ne kadar Judy bu çokkültürlü topluluğu takdir ettiğini ve ona katılmak istediğini ifade etse de, bu topluluk altüst olur.

Bu arzunun karşılıklı hoşgörü topluluğu için yarattığı rahatsızlık Judy'nin polis arkadaşlarıyla ilişkisinde belirginleşir. Tavşan kimliğinin sınırlarını kabullenmeyi reddetmesini kendi kimliklerine dönük bir tehdit olarak görürler. Judy'nin karşılaştığı en bariz hasım, polis şefi Şef Bogo'dur (Idris Elba). Bogo, Judy'ye polis akademisindeki birinciliğiyle yaraşır bir görev vermek yerine onu trafik görevine atar. Bir suç soruşturmasında ona bir şans verirken, onu küçümsediğini ifade eden bir anlaşma yapar: Eğer suçu kırk sekiz saat içinde çözemezse, polis memuru olma hayalinden vazgeçmek zorunda kalacaktır.

13 Bu suçlamalarda bulunan muhafazakâr izleyicilerin tepkilerinin bir örneğini imdb.com'da okuyabilirsiniz. Bkz. *Zootopia* hakkındaki Kullanıcı Yorumları kısmı: <https://www.imdb.com/title/tt2948356/reviews> (son erişim tarih 8 Eylül 2023).

Bu ilk suç soruşturması, su samuru Emmitt Otterton'ın kaybolmasıyla ilgilidir. Bu soruşturma Judy'yi, Zootopia'daki farklı kimliklerin görünürde bir arada yaşamasının altında yatan siyasi bir antagonizmayı, yırtıcılar ile avlar arasındaki antagonizmayı ortaya çıkarmaya götürür. Judy, bir koyun ve Zootopia'nın belediye başkan yardımcısı olan Dawn Bellwether'ın (Jenny Slate), çoğunluğun av hissiyatını kendilerine karşı kıskırtmak için bazı yırtıcıları uyuşturucu maddeyle "vahşileşme"ye teşvik etmek üzere tezgâh kurduğunu keşfeder. Judy'ye başta herkesin birbirinin kimliğine saygı duyduğu çokkültürlü bir ütopya gibi görünen bu dünyanın gizli siyasi bölünmelerin olduğu bir dünya olduğu meydana çıkar.

Filmin kilit noktası, söz konusu bölünmeyi kimlik farklılıklarına bağlamamasıdır, her ne kadar başta Judy bu açıklamayı önerse de. Judy önce yırtıcıların vahşileşme eğiliminin temel toplumsal çatışmayı temsil ettiğini öne sürer. Bu eğilimi onların kimliklerinde bulur. Fakat sonrasında, yırtıcıların vahşiliğinin doğrudan yırtıcı kimliklerinden değil, Belediye Başkan Yardımcısı Bellwether'ın siyasi müdahalesinden kaynaklandığını keşfeder. Bellwether'ın çeşitli yırtıcıları yırtıcı gibi davranmaya zorlamak için uyuşturucu maddeyle manipülasyon yaptığının ortaya çıkması filmin en önemli ânıdır.

Judy bu komploju gün ışığına çıkardığında, biyolojik determinizmin ve özne için bir kimlik hissinin elzem olduğu iddiasının yanlışlığını şıp diye göstermiş olur. Filmdeki sözde vahşi yırtıcılar, kimlikleri doğrultusunda hareket etmek yerine, komplocu bir av grubu onları uyuşturduğunda vahşi yırtıcılar gibi davranıyorlardır sadece. Kimlik ile kişinin kim olduğu arasında, ne olduğu ile kim olduğu arasında, kimlik ile öznellik arasında mesafe vardır. *Zootopia* bu mesafeyi vurgulayarak kimlik siyasetinin altını oyar.

Filmin işaret etmek istediği şey kimliğin değiştirilebilir olduğu, avın avcı gibi, avcının da av gibi davranabileceği değil, kimliğin öznellik sorununa karşı önerilen yanlış bir çözüm olduğudur. Judy'nin

başta olduğu gibi kimliğe yatırım yaptığımız sürece, bizi başkalarına bağlayan evrenselliği fark edemeyiz. Judy kimliğin sahteliğini kavradığı ve ona yaptığı yatırımdan vazgeçtiği anda evrensel eşitliğin ayırdına varır.

Film, farklı kimliklerin karşılıklı hoşgörü içinde yan yana var olabileceği bir topluluğun imkânsızlığını gözler önüne serer. Bu anlamda, filmin dile getirmek istediği şey muhafazakâr eleştirmenlerin korktuğu şey değildir. Çok daha kötüsüdür. *Zootopia*, bir arada yaşamamanın, Judy'nin muhafazakâr kimlik siyasetinin güçlerine karşı hareket ederken yaptığı gibi, evrenselci bir siyasi müdahale gerektirdiği fikriyle sona erer. Judy ve tilki arkadaşı Nick Wilde (Jason Bateman), kimlikleri boydan boya kesip kimliği önemsiz kılan eşitlik güçlerini temsil ederler. Kimliğe arka çıkmak yerine, kimliğin altını oyan bir eşitliği savunurlar. Filmdeki eşitlik kavgası, öznelere kimliğe yaptıkları yatırımdan vazgeçmelerini gerektirir, çünkü bu yatırım nihayetinde evrenselliğin önünde engel teşkil eder.¹⁴

Tikel Bir Kısve

Günümüzdeki queer ve trans hareketlerinde, her zaman açıktan olmasa da, evrensellik çağrılarını görmek mümkündür. Bu durum en belirgin şekilde dünyanın çeşitli ülkelerinde evlilik eşitliği mücadelesinin başarısında görülmektedir. 2010'lu yıllarda birçok ülke eşcinsel evliliğe yasal statü tanıyarak eşitliğin önündeki engellerden birini ortadan kaldırmakla kalmamış, eşitliğinin kendisinin cinsel

14 Kimlik siyasetini aşmanın evrensel eşitlik için ne kadar gerekli olduğunun sinemadaki en iyi tasvirlerinden biri John Sayles'ın *Matewan* (Matewan, 1987) filmidir. Bu filmde beyaz madenciler, (beyazlara duydukları şüpheyi bir kenara bırakması gereken) siyah madencilerle birlikte greve gidebilmek için ırkçılıklarını bir kenara bırakmak zorundadırlar; yani bu madencileri kendi kimliklerinin dışında duran, dolayısıyla evrensele eşit şekilde katılmamış kişiler olarak görmekten vazgeçmek durumunda kalırlar.

tercihi dışlayamayacağını da göstermiştir. Bu durum yirmi birinci yüzyılda evrenselci siyasi mücadelenin en büyük zaferlerinden birini temsil etmektedir.¹⁵

Evlilik eşitliği hareketi örneği sahici bir evrensellik alternatifini ortaya koyar. Evrenselliği sadece evliliğin herkes için geçerli olması gerektiğini söyleyerek ya da kapsayıcı bir evlilik kurumunu savunarak ifade edemeyiz. Evrenselliğe herkesin kapsandığı o mitik noktada ulaşamayız çünkü evrensel kapsamaya asla ulaşamayız. Evrensellik tüm tikellerin bir araya getirilmesi değildir. Evrenselliği, bir kamusal kuruma ait olmayanlara işaret ederek ve onları bu kurum bağlamında evrenselliğin taşıyıcıları olarak görerek keşfedebiliriz.

Evlilik eşitliği hareketi sırasında aktivistler, bu kamusal kurumun parçası olmadıklarına işaret ederek bu kurumun tikelliğini ortaya koymuş ve bu şekilde evrensel eşitliği dile getirmişlerdir. Evrenselliğin böylece ifade edilmesi, kamusal bir kurum olarak evliliği değiştirmiştir. Evlilik ritüelinin ekonomik kökenlerinin giderek daha az önemli hale geldiği ve bir aşk ilişkisinin onaylanması fikrinin ön plana çıktığı ince bir geçiş yaşanmıştır. Evliliğin toplumsal yeniden üretim, miras ve diğer sosyoekonomik kaygılarla ilgili olmaya devam ettiği aşıkârdır. Gelgelelim eşcinsel evliliğin bir evrensellik ânı şeklinde ortaya çıkması, kamusal kurumun içindeki evrenselliği gün ışığına çıkaran önemli bir değişime vesile oldu. Böylece evrensel eşitlik sorunu ön plana çıkmış oldu; evlilik eşitliğinin toplumun eşcinselliğe yönelik önyargıları üzerinde bu kadar çarpıcı bir etkisinin olmasının sebebi de buydu.

15 Bu şerefin başlıca rakiplerden biri de 2011 Arap Baharı olacaktır. Eşcinsel evlilik hareketi gibi Arap Baharı da evrenselci bir itkinin dile getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ne var ki eşcinsel evlilik hareketi gibi kalıcı olamadı: Daha eşitlikçi rejimlerin ortaya çıkmasını sağlamak yerine, insanları isyanın başladığı zamandan daha kötü bir durumda bırakan gerici bir karşı koyuşa yol açtı. Sanki Arap Baharı, Bastille'in basılmasından Napoléon'a, arada eşitliğin bir anda yükselişe geçtiği yıllar yaşanmadan doğrudan geçmiş gibidir.

Evlilik eşitliği, (bunu büyük ölçüde savunan) eşcinsel aktivistleri, (bunu büyük ölçüde queer radikalliğinin geleneksel normlara dahil edilmesi olarak gören) queer teorisyenlerden ayıran bir meseleydi. Pek çok teorisyen evliliğe kayıtsız kalırken, kimileri de başka eşitlik mücadeleleriyle bağ kurulmadığı için harekete açıktan yüklendi.¹⁶ Gerçekten de, bir kurum olarak evliliğin kendisi tam anlamıyla gerçekleşmiş bir evrenselliğe sahip olamaz zira evrenseller her zaman ancak namevcutturlar, toplumsal kurumlar biçiminde mevcut değildirler. Evrensellik ait olmayana dayandığından, sergilenecek hiçbir çaba kamu kurumlarını evrensel hale getiremez. Yine de evrenselliği, kurumun tikelliği içinde, onu evrenselleştirme mücadelesine girişerek belirginleştirebiliriz. Evlilik eşitliği hareketinde yaşanan tam da budur. Eşcinsel evliliğin getirilmesiyle evlilik kurumuna ne olduğuna bakarsak, evrenselci müdahalenin bu kamusal kurumun (ve başka kamusal kurumların) tikelliğini nasıl değiştirdiğini görürüz. En önemlisi, bu müdahale, evrensel için çabalamanın, her kamusal kurumun kalbinde yer alması gerektiğini su yüzüne çıkarır.

Evrensel namevcut olduğu için onu tam olarak gerçekleştiremeyiz. Evlilik gibi kamusal kurumlar asla tamamen eşit olamaz ya da tam özgürlüğü garanti edemez. Böyle olduklarını ya da bunu sağladıklarını düşündüğümüz anda, belirli bir aidiyetsizlik gerektiren tam aidiyet ayartısına kapılırız (ki bu da bünyesi icabı eşitsiz bir ilişkidir). Hepimiz kapsandığımız için değil, toplum bizi bütünüyle kapsayamayacağı için eşitizdir. Evrenselci siyaset aidiyetsizliği kucaklamayı içerir.

16 Mari Ruti bu teorik itirazları hanikulade anlatır ve ne kadar ikna edici olduklarını ortaya koyar: “Eşcinsel evliliğin queer eleştirmenleri, evliliği baştan aşağı kokuşmuş bir sistemin çürük temeli olarak görüyorlar.” Mari Ruti, *The Ethics of Opting Out: Queer Theory's Defiant Subjects* (New York: Columbia University Press, 2017), s. 16. Ruti beni az kalsın ikna ediyordu.

Psikanaliz bize eksikliği kucaklamanın nasıl bir şey olduğunu zaten göstermektedir. Psikanalize göre yapılması gereken şey eksikliği tatmine ulaşmak için üstesinden gelinmesi gereken bir yük olarak anlamak değil, tatmini ancak eksiklik aracılığıyla bilfiil keşfedebileceğimi idrak etmektir. Psikanalitik çerçevede anlaşıldığında, eksikliğim aynı zamanda keyfimin önündeki bir engel olarak görünür, fakat aynı zamanda beni ona doğru iten şeydir. Eksiklik hem engel hem de itici güçtür.

Bunu idrak ettiğim anda, engelle farklı bir ilişki kurabilir hale gelirim. Ondan kurtulmaya çalışmaktan vazgeçerim ve diktiği engelde hayırlı bir şey görürüm. Sözelimi başkalarının önünde konuşma korkumun habire üstesinden gelmeye çalışmak yerine, komedi ve kendimi küçümseme yoluyla gerginliğimi vurgulayan bir konuşma tarzı geliştirebilirim. Bunu ya da herhangi bir bünyevi kusuru tatmin edici bir varoluş bulma becerimin kaynağı olarak görebilirim. Eksikliğimi kucaklamak aynı zamanda tatminimin ayrılmaz bir parçası olan bir aşırılığı serbest bırakmak demektir.

Aynı şeyi siyasi mücadele için de yapabiliriz. Bugün gerekli olan siyasi proje, eksikliğin üstesinden gelmek değil, onu kucaklamaktır. Evrenselci projeleri eksikliğin kucaklanmasına dayandırdığımızda, bu projeler Gulag'a ya da ölüm tarlalarına sebebiyet vermiş sözde evrenselci projelerden çok daha farklı görünürler. Tikel bir eşitlik fikrini dayatmaya çalışmazlar; bunun yerine, ait olmayanların eşitliğine dikkat kesilirler. Bizleri, ait olmayanları tam kapsama hayaline hapsetmek yerine, evrensel eşitliğin taşıyıcıları olarak görmeye yöneltirler.

Temsil Kabiliyeti Olmayan Temsil

Gelgelelim her toplumsal hareketi onun evrenselci siyasetini bulmak için yorumlamak yetmez. Ilımlı Sol ile ilişkilendirilrnekle birlikte, kendilerini tanınma kazanmaya vakfettikleri için Sağa damgasını vuran

tikelci mantığın parçası olan siyasi hareketler vardır. Tanınırlık kazanmak bir siyasi hareketin nihai gayesiye, bu hareketin tikelci olduğundan pekâlâ emin olabiliriz.

Tanınma siyaseti çoğu zaman evrenselci bir proje tehdidini yok etmek için ortaya çıkar. Eğer otorite yapıları evrenselci bir projeyi tanınma odaklı tikelci bir projeye dönüştürebilirse, tikelin (ya da küresel kapitalist sistemin) sultanı siyasi mücadeleyi kazanır. Evrenselcilikten tanınma siyasetine dönüştürme tehlikeye giren çok şey vardır. Dolayısıyla tanınma hareketlerini evrenselliğin kabul edilmemiş ifadeleri olarak yeniden yorumlamak yerine, onları tek kelimeyle terk etmeliyiz. Bu durum, en yaygın tanınma hareketi olan temsilde çeşitlilik çağrısı için de geçerlidir.

Çeşitlilik çabalarına aktif muhalefet, ırkçılık ve cinsiyetçilik eleştirisiyle birleşmediğinde genellikle eleştiri yapanın ırkçılığını veya cinsiyetçiliğini açığa çıkarsa da, bu çabaların kendilerinin özgürleşmeci siyasetle uzaktan yakından alakası yoktur. Çeşitlilik solcu bir proje değildir.¹⁷ Çeşitlilik sağlama yönünde sergilenen çaba, uygun temsile ayrıcalık tanımak için eşitsizlik tartışmasını ortadan kaldırma girişimidir. Çeşitliliği savunmak yerine, ırkçı veya cinsiyetçi bir kurum üreten eşitsizlik yapılarına yüklenmeliyiz. Böylelikle, eşitsizlik sadece ve sadece ırkçılık ve cinsiyetçiliğin sonucu olabileceğinden, temsilde *ipso facto* daha fazla eşitlik sağlamış oluruz.

Temsilde çeşitlilikse asli hedef olamaz. Kurumlar (üniversiteler, şirketler, hükümetler) içinde tikel bir grubun temsili artırarak, en başta eksik temsili yaratan eşitsizliği değiştirmez. Temsili çeşitlendirme çabası, eşitsizliğin yapısını muhafaza etmenin bir yoludur.

17 Çeşitliliğin sağduyuya yerleşmiş olması onu sorgulamak için bir gerekçe teşkil eder. Bir toplumsal hareket sağduyuya yerleşmiş görünüyor ya da neredeyse oybirliğiyle onaylanıyorsa, bunun iyi bir sebebi vardır. İdeoloji sağduyuyu belirler. Sağduyu statüsündeki hareketler neredeyse her zaman ideolojik hareketlerdir.

Tikelci temsil siyasetine yönelik en kuvvetli saldırı Karen Fields ve Barbara Fields'den gelmiştir. *Racecraft*'ta, evrensel mücadeleden uzaklaşmanın terminolojiyle başladığına işaret ederler. “*Farklılık ve çeşitlilik* gibi yansız basmakalıp tabirlerin *kölelik, adaletsizlik, baskı* ve *sömürü* gibi kelimelerin yerini alarak dikkatleri bu kelimelerin ifade ettiği o hiç de yansız olmayan tarihten başka yöne çektiği”, son kerede muhafazakâr bir mahiyeti olan siyasi süreçten yakınır. ¹⁸ Fields kardeşler bu bağlamda bir siyasi tercüme eyleminin gerçekleştiğini belirtirler: Tikel kimlikleri ifade eden kelimeler evrensel siyasi mücadeleyi akla getiren kelimelerin yerini almaktadır. Hal böyle olunca siyaset, her bir tikelin pastadan kendi payını almak için kapışmak zorunda olduğu, görünürde hiçbir evrenselliğin olmadığı, sıfır toplamı bir oyun olarak görünür.

Amaç eşitlik değil de çeşitlilik olduğunda, siyasi mücadele kapsama mantığının altında büsbütün kaybolur. Fakat kapsama mantığı, ait olanlar ve olmayanların bileşimini değiştirmekten öteye asla gidemez. Kapsama, birini dışarı atmadan asla gerçekleşemez. Fields kardeşler, çeşitliliği temsil edip kapsamaya kendini adayanlar için “en radikal hedef (...) işsizlik, yoksulluk ve adaletsizliğin ortadan kaldırılması değil, bunların yeniden bölüştürülmesi olmaya devam ediyor” sonucuna varır. ¹⁹ Halihazırda dışlanmış grupları kapsama veya halihazırda yeterince temsil edilmeyenleri temsil etme projesi, temel sorun olan baskıcı yapının kendisini değiştiremez. Çeşitlilik çağrılarının tikelciliği, bu çağrıları, herkes için mücadele etmek yerine, azınlığın yeterli biçimde tanınması bayrağı altında eşitsizliği maskeleye mahkûm eder.

Çeşitlilik veya temsil siyasetinin manidar bir ifadesini, bir kadın olarak şirketlerde üst düzey pozisyona girerek feminist bir projeyi

18 Karen E. Fields ve Barbara J. Fields, *Racecraft: The Soul of Inequality in American Life*, s. 147.

19 Fields ve Fields, *Racecraft*, s. 147.

hayata geçirdiğini düşünen Sheryl Sandberg örneğinde görebiliriz. Çoksatan kitabı *Sınırlarını Zorla*'da Sandberg, kadınların liderlik etmeye, şirket ve hükümet dünyasında daha önce sadece erkeklere ayrılmış yerleri işgal etmeye talip olmalarının önemli olduğunu belirtir.²⁰ Kadınlar çok uzun süredir, başarı kazanmalarını imkânsız kılacak engellerden korktukları için kendilerini geri tutmuşlardır. Sandberg kadınların erkeklerle eşitliği sağlamak için risk alıp kendilerine meydan okumaları gerektiğini iddia eder. Esas mesele kadınların tanınmasını sağlamaktır.

Sandberg'e göre kadınların liderlik pozisyonlarına gelmelerinin bir kıymeti vardır çünkü bu çeşitlilik ya da kadın temsiliinin artması erkek egemen şirket kültürünü ister istemez değiştirecektir. Sandberg'in feminizmi kendi tikelciliği konusunda çekincesizdir. Evrensel eşitlik ya da hatta kadınların davaları için dayanışma değil, tek tek kadınların iş dünyasında ve hükümet koltuklarında başarı elde etmeleri çağrısında bulunur. İşte bu nedenle pek çok feminist, Sandberg'in *feminist* terimini kullanmasına karşı çıkmıştır.

Sandberg'in Facebook'un baş işletme müdürü olarak sergilediği davranışların ifşa edilmesinin ardından, bir feminist olarak onu kişisel olarak hedef tahtasına oturtmak kolay. Sandberg, Hillary Clinton'a verdiği sözde desteğe rağmen, şirketin nihayetinde Donald Trump'ın seçilmesine katkıda bulunan yanlışlarını örtbas etti. Ama onun tikelci feminizminin tehlikeleri *Sınırlarını Zorla*'nın yayımlanmasıyla zaten ortaya çıkmıştı; kitabın basıldığı dönemde bell hooks gibi isimlerden işte bu yüzden feminist eleştiriler almıştı. hooks Sandberg'e özellikle evrensellik konusundaki başarısızlığı nedeniyle, "feminist dayanışma alanı yaratmak" yerine,

20 Bkz. Sheryl Sandberg, *Lean In: Women, Work, and the Will to Lead* (New York: Knopf, 2013) [Türkçesi: *Sınırlarını Zorla: Kadınlar, İş ve Liderlik İsteği*, çev. Zeynep Yılmaz, CEO PLUS Yayınları, 2017].

kendi başına “yalnız kraliçe” olduğu bir durum yaratması nedeniyle yüklenmişti.²¹ Gloria Steinem gibi feminist ikonlar Sandberg’i yeni bir feminist kahraman olarak görerek kutlasalar da, Sandberg’in feminizmi en başından beri tamamen tikel olana gömülmüş ve bu sayede küresel kapitalizmin işleyişine cık oturmuştur. Bu tür bir feminizm herhangi bir evrensel bağı dışlayarak tikel kadınların başarısını savunmakla kalmaz, onu başka özgürleşmeci programlarla birlikte düşünme girişimlerine de direnir. Sandberg’in Facebook’un baş işletme müdürü olması ile Black Lives Matter’ın mücadelesi ya da West Virginia’daki siyah akciğer hastası kömür madencilerinin mücadelesi arasında hiçbir bağlantı yoktur. Tikelci temsil siyaseti hiçbir ortak kabul etmez.

Bu durum temsil siyasetini ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığıyla karşı karşıya koyar. Toplumsal düzen, yavan liberal çeşitlilik siyasetini izlemek yerine, kendisini kapsamlı bir ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığına adayabilir. Çeşitlilik programının aksine, böyle bir proje temsil eksikliğini doğuran yapısal eşitsizlikleri hedef alacaktır. Irkçılık ve cinsiyetçiliğe karşı mücadeleyi evrensel eşitlik mücadelesi olarak kavramsallaştıracaktır.

Çeşitliliğin mantığı tikelin ve birkaç tikelin tanınmasını sağlamanın mantığıdır. Yorumlanacak yahut keşfedilecek gizli bir evrensellik yoktur. Zira çeşitliliğin kendisi özgürlük veya eşitlik gibi evrensel bir değer değildir. Çeşitlilik, bir özne olarak benim bireysel tekilliğimden değil (çeşitlilik bu olsaydı, o zaman daha fazla çeşitlilik çağrısı abes olurdu), ait olduğum grup ya da gruplardan türer. Evrensel, grup kimliğimi onaylamaz; bilakis, kimliğimden müteşekkil olmadığımı, kim olduğum ile ne olduğum arasında bir ayrım olduğunu ortaya koyar. Siyasi eylemleri mümkün kılan da işte bu ayrımdır. Bunu gözden kaçırıp mevcut halimizden ibaret olduğumuza

21 bell hooks, “Dig Deep: Beyond *Lean In*”, *The Feminist Wire*, 28 Ekim 2013, <https://thefeministwire.com/2013/10/17973/> (son erişim tarihi 8 Eylül 2023).

inandığımızda, bir nebze tanınma elde edebiliriz belki ama özgürleşme olasılığıyla teması yitiririz.²²

Evrenselcilik ya da Ölüm

Tikelciliğin sınırlılıklarının ölümcül hale geldiği bir alan vardır. İklim değişikliğine bakacak olursak, evrensellüğün reddinin olası siyasi içerimlerinin feci olduğunu görürüz. İklim değişikliğini küresel bir fenomen olarak düşündüğümüzde bile, başlangıç noktamız çoğu zaman iklim değişikliği fikrini oluşturmak için birbirine iliştiirdiğimiz çeşitli rahatsızlıklar oluyor. Değişen hava örüntüleri, daha yoğun fırtınalar, daha yüksek su seviyeleri, artan sıcaklıklar gibi tikel tezahürlerde karşılaşıyoruz iklim değişikliğiyle. O zaman soru, bu tikel meselelerin iklim değişikliğini oluşturup oluşturmadığı sorusuna dönüşüyor ki bu tam da iklim şüphecilerine kapıyı aralayan şeydir. Ama hepimiz bu tikel belirtilerin iklim değişikliği anlamına geldiği konusunda hemfikir olsak bile, tikelci düşünce tepki verme tarzımızı şekillendiriyor.

İklim değişikliği evrenselci bir yaklaşımı gerektirse de, onunla tikelin perspektifiyle karşı karşıya geliyoruz. Hal böyle olunca çoğu siyasi girişim tikel olur: geri dönüşüm, daha az araba kullanma, daha fazla bisiklete binme, klima kullanmama, çatılarımıza güneş paneleri yerleştirme, ağaç dikme ve hatta karbon ayak izimizi azaltmak

22 Tanınma siyasetinin girdiği çıkmazın en iyi tasviri, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'ndeki efendi-köle diyalektiğinde ortaya çıkar. Kişi ötekinin onu tanımasını ister, ama öteki onu tanırsa, bu durum ötekinin söz konusu tanımayı sağlamaya layık olmadığına delalet eder. Ötekine ancak öteki teslim olmadığı ve beni tanımayı kabul etmediği sürece bir tanınma sahası olarak değer veririm. Yahut daha modern bir ifadeyle, beni üye olarak kabul edecek bir kulübe asla katılmak istemem. Hegel'in bu tartışmada tanıma projesinin kaçınılmaz başarısızlığına ilişkin kesin sözleri göz önüne alındığında, Hegel'in bazı takipçilerinin siyasi bir program olarak karşılıklı tanımayı savunmasının insanlık tarihindeki en büyük felsefi sorunlarından biri olduğu söylenebilir.

için okyanusu bir gemiyle geçmek vb. Karbon vergisi ya da karbon salınımına getirilen kısıtlamalar gibi daha bütüncül çözümler bile krizle evrenselci bir siyaset üzerinden yüzleşmez. İklim değişikliği sorununu tikel değil ancak evrensel çerçevede ele aldığımızda etkili bir şekilde çözmeye girişebiliriz.

Sorun sadece çözümlerimizin tikelci olması değil, krizi tikelci bir bilme biçimiyle algılamamızdır. Tikele dayanan epistemoloji, kendisini en belirgin şekilde kaynakların varoluşsal kıtlığı varsayımında hissettirir. İnsan eliyle bir iklim değişikliğinin yaratıldığına inananlar da bu varoluşsal kıtlığı varsayıyorlar çünkü başlangıç noktası olarak tikel bireyi alıyorlar. Tikel birey için, toplumun bir şekilde dağıtması gereken sınırlı sayıda kaynak mevcuttur. Kaynakların ekonomik bölüşümü temel bir kıtlık bağlamında gerçekleşir. Gelgelelim kapitalist sistem bizi küresel bir felakete giderek daha fazla yaklaştırırken, tikel bir çerçevede düşünmekten kaçınmak önemlidir. Çocuk yapmayarak, vegan beslenerek, hava yolculuğunu ortadan kaldırarak ya da kıtlık savunucularının vazettiği diğer tikel çarelerden herhangi birine başvurarak iklim değişikliğiyle mücadele edemeyiz. Mücadeleye katılmanın tek yolu evrenselciliği benimsemekten geçer. Evrenselciliğimiz amansızlaşmalıdır, yoksa tikelciliğimizle kendimizi yok ederiz.

İklim krizi bize evrenselliği tanımak için emsalsiz bir fırsat sunuyor. İklim krizi herkesi etkilediği için değil, her toplumsal düzende bir yokluk noktası olduğu için evrenseldir. Bugün her toplumun paylaştığı şey, üzerinde hâkimiyet kuramadığı çevresel felakettir. Her toplumun içindeki bu delik her toplumu aynı şekilde etkilemiyor belki ama hiçbir toplumun ortadan kaldıramayacağı bir sınıra işaret ediyor.

İklim krizi her toplumsal düzendeki asli yokluğu ön plana çıkararak bizi doğrudan evrenselle temasa geçiriyor. Böylece müşterek eksikliğimizin farkına varıyoruz. Bu bağlamda, sık sık aklımızı çelen Hollywood sineması öğretici bir örnektir. Felaket filmleri Hollywood'un kitlesel yıkımı eğlence amaçlı bir gösteriye dönüştürmesi için bir

fırsat sunar. Bu anlamda, ona şüpheyile yaklaşmalıyız, zira Walter Benjamin'in faşizmin estetiğini tanımlamak için kullandığı formül budur. Ama en iyi halleriyle felaket filmleri yıkım gösterisine ek olarak, çok az ana akım filmin yapabildiğini gösterir: evrensellikle kurulan bir bağlantının yanı sıra yokluğun toplumsal alana yeniden katılmasını. Bu filmlerde felaket karakterlerin yaşamlarına bir tehdit oluşturmaz sadece. Çok daha önemlisi, onları yapılandırıcı bir yokluk olgusuyla karşı karşıya getirir. Felaket, karakterlerin gündelik hayatlarını altüst eder, mahremiyeti sürdürülemez hale getirir ve herkesi evrensellikle temasa geçirir.

Her felaket filmi, bu bozulmayı kaydetmek için, gündelik davranışlarını sürdüren çeşitli karakterlerle başlar. Bu filmlerin açılışlarında şahsi kaygılar ağır basar. Örneğin Mark Robson'ın *Earthquake* (Zelzele, 1974) filminde evlilik sorunlarının sergilendiğini, Roger Donaldson'ın *Dante's Peak* (Dante Yanardağı, 1997) filminde bir kasabanın belediye başkanı ile çocuklarının münasebetini ya da Roland Emmerich'in *The Day After Tomorrow* (Yarından Sonra, 2004) filminde bir sınıf gezisini görürüz. Her birinde, şahsi faaliyetlere odaklanılması, bu faaliyetlerin çok kısa süre sonra önemsizleşecek olmasının öncesinde sunulan birer peşrevden ibarettir. Felaket karşısında öznel kaygılarını kendi tikelliklerinden uzaklaştırıp evrensele yönelmek zorundadır.

Tipik bir felaket filminde, felaket herkesin evrenseli barındıran asli bir eksikliğin farkına varmasını sağlar. Felaket baş gösterdiği anda karakterler hemen başkalarıyla alakadar olmaya başlar. Felaket aracılığıyla yapılandırıcı yokluğun yeniden devreye girişi aynı zamanda evrensellüğün de yeniden devreye girişidir. Herkes başkalarının eşitliğiyle yüzleşir. Felaket filmleri yalnızca yalıtık monadları içeren tikelleşmiş bir dünyayı evrenselin eksik dünyasına dönüştürür.

Yokluktaki evrensellığe doğru bu gidişin belki de en çarpıcı örneği Mick Jackson'ın *Volcano* (Cehennemden Daha Sıcak, 1997)

filminde görülür. Los Angeles'ın ortasında bir yanardağ beklenmedik şekilde patladığında, karakterlerin tikel yalıtılmışlıklarından çıkarak yanardağın yıkıcılığına ve şehrin sokaklarından akan lavlara karşı mücadele etmek için bir araya geldiklerini görürüz. Ama filmin en mühim yanı evrensellik ile kapitalist tikellik arasında resmettiği ilişkidir. Acil durum yönetimi şefi Mike Roark (Tommy Lee Jones), lav akışının şehrin yoğun nüfuslu bir bölümünü yok etmesini engellemek için, yeni inşa edilmiş bir gökdeleni dinamitleyerek lavları okyanusa yönlendirecek bir baraj oluşturmayı planlar. Gökdelen, filmde evrensele karşı tikel kaygıları savunan kapitalist Norman Calder'ın (John Corbett) gudur kaynağıdır.

Calder'ın binasının dinamitlenmesi her türlü evrenselliği reddeden tikelliğin yok edilmesini temsil eder. Film Calder'a dair önceki sunumuyla bu fikrin altını çizer. Tehdit arttıkça, karısı Dr. Jaye Calder'ı (Jacqueline Kim), yanardağ kurbanlarını tedavi etmeyi bırakıp hastaneyi terk etmeye ikna etmeye çalışır. Norman, Jaye'in kendi tikel varlığı için her türlü evrensellikten vazgeçmesini ister. Bir noktada, tehlikeden kaçması için ona yalvarmak üzere hastaneye gelir. Ona şöyle der: "Bu insanlar yabancı, Jaye. Onlar için canını mı vereceksin?... Cevap ver bana!" Buna karşılık Jaye hastaları tedavi etmeye devam eder ve ona hiç bakmadan "Sana cevap veriyorum," der. Jaye, Norman'ın sevimsiz tikelliğine sarsılmaz bir evrensellelikle yanıt verir. Evrenselliğe bağlılığını konuşmama eylemiyle ifade etmesi bu bağlılığa mükemmelen uyar. Film, kamerayı bu konuşmaya odaklayarak, anlamlandırma yapısındaki bir yokluk noktasının sahici bir evrensellik oluşturduğunu anladığını gösterir. Felaket, kocası bundan etkilenmezken Jaye'in başkalarıyla dayanışmasını uyandırır. Bu etkileşim aracılığıyla film, felaketin belirginleştirdiği temel seçimi ortaya koyar. Ya kendimizi tikelliğimiz içinde yalıtmayı ya da evrenseli savunmayı seçeceğizdir.

Tıpkı felaket filminde olduğu gibi, iklim değişikliği felaketi de evrensel eşitliği görünür kılıyor. Her ne kadar iklim değişikliği insanları farklı farklı etkilese de, eli kulağındaki felaket karşısında herkes eşittir. Hiç kimse kaçamaz, hatta felaketten en az etkileneceklerine inandıkları bölgelerde arazi satın almakta olan zenginler bile. Gelecekteki bir yalıtılmışlıkta hayatta kalmayı becerirlerse, boş varlıklar olarak, onları özgür kılacak herhangi bir evrensellikten yoksun canlılar olarak hayatta kalacaklardır. Tikel bireyler için uygulanabilir bir kaçışın olmaması eşitliğin bugün büründüğü biçimdir. Bu nedenle, felaketle yüzleşmeyi amaçlayan her proje bugünün kapitalist evreninde artan ekonomik eşitsizlikle de yüzleşmelidir.

Kapitalizmin evrenselligi doğası gereği reddetmesi onu bugün iklim kriziyle başa çıkma konusunda tamamen donanımsız bırakmaktadır. Evrensel bize muhakkak gerekse de, kapitalizmin çözümleri her zaman tikel olacaktır (karbon vergisi, geri dönüşüm, bisiklete binme vb.). Kapitalizm içinde büyük ölçekli tepkiler patlak verdiğinde, bunlar kimilerinin zararına olacak şekilde kimileri için kârlı olacaktır. Bunları evrensellik adına reddetmeliyiz. Kapitalizmin tikelci doğası gezegeni kurtarmak adına insanları birbirine düşürmeye çalışacaktır.

2019 sonbaharında Berlin sokaklarında yürürken, kapitalist geleceğin uğursuz habercisi olan ve keşke Almanca okuyamasaydım dememe neden olan bir pankart görmüştüm. Gayet çevreci bir görünümü olan tabelada şöyle yazıyordu: “Berlin Lässt die Umwelt im Regen Stehen; Mietendeckel bedeutet: Wir können nicht mehr in den Klimaschutz investieren” (“Berlin çevreyi yağmurda bırakıyor; yasal kira sınırı şu anlama geliyor: Artık iklim korumasına yatırım yapamayız”). Burada iklim krizi konusunda tikelci (ve kapitalist) kıvrımının daniskası var. Bu pankart Berlinlileri iklim krizini evrensel eşitliği dile getirmek için bir vesile olarak görmek yerine, eşitlik

kaygısı ile iklim konusunda eyleme girişmek arasında doğrudan bir karşıtlık görmeye çağırıyor. Bu gibi girişimler iklim eylemini eşitlikçi kaygılarla karşı karşıya getiriyor. Pankart bir yandan iklim krizinin evrensel olduğunu teslim ederken, diğer yandan bu evrenselliği eşitlikçi kira sınırı projesinden vazgeçmek için bir gerekçe olarak kullanıyor. Bununla iklim mücadelesini tikelileştirmek gibi bir etkisi var. İklim krizinin içkin evrenselliği, kapitalizmin zaruretleri denkleme girdiğinde tikel bir mücadeleye dönüşür. Ama kapitalizm, tikelciliğe yaptığı tam yatırım nedeniyle, evrenselliği gerektiren bir krizle başa çıkmak için yeterli donanımdan yoksundur. Dolayısıyla iklim değişikliğine karşı mücadele aynı zamanda kapitalizme karşı evrenselci bir mücadele olmalıdır.

Tikel kimlik zaten her zaman bir tuzaktır. Fakat söz konusu mesele böylesine açık şekilde tüm gezegeni ilgilendirirken, tikelcilik daha da tehlikeli hale geliyor. Evrenselliğin görünür kıldığı tuzakları da çözümleri de ıskalamamıza neden oluyor. Kendi tikel kimliğimize çekilmek insan varoluşunun nihai yıkımına iştirak etmek demektir. İklim krizinin aciliyeti, insanlık tarihinde daha önce hiç olmadığı kadar, açıkça evrenselci bir siyaset ve evrenselci bir epistemoloji gerektiriyor.

Şu iklim şüphecileri iklim değişikliği gibi apaçık bir gerçeği neden reddediyorlar yahu diye merak ederken, çevre yıkımının açığa çıkardığı evrensellikten başka bir şeye bakmamıza lüzum yoktur. Kimlikçiler iklim değişikliğine baktıklarında, karşı çıktıkları evrensellik lehine açık bir argüman görüyorlar. Bunun varlığını kabul etmek, siyasi pozisyonlarının yadsıdığı evrenselliği kabul etmeyi gerektirir.

Evrensellik doğası gereği diyalektiktir. Tikel kimliğin sakladığı şeyi görmemizi sağlar, yani bölünmenin ortasındaki bağlantıyı. Evrensellik, iklim değişikliği gibi bir felakete, olayın büyüklüğüne denk gelecek bir yanıt verilmesine olanak tanır. Tikel kimliğimizse bize

sadece, bu sorun karşısında asla yeterli olmayacak bir dizi yanıt bırakır. Tikel kimlik ile evrensellik arasındaki mücadelenin bahsi, varoluşun kendisidir artık.

Sonuç

En Kötüsünden Kaçınmak

Bugün siyasetin hâkim biçimi, her biri kolektif pastadan kendi payına düşeni almak için savaşılan çok sayıda tikel kimlikten meydana geliyor. Bu biçimin kendisi, Soğuk Savaş'ın başlaması ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından evrensellikten teorik açıdan uzaklaşılmasıyla sökün eden çağımızın gerici vaziyetine tanıklık ediyor. Bu süre zarfında kapitalist sistemin çarpıcı derecede genişlemesi bizi giderek bu teorik dönüşün tikelciliğin kucağına attı. Sağcı popülistlerin dünyanın her yerinde seçimleri kazanıyor olması bu temel teorik zaferin neticesidir.

Yapılması gereken şey bu mücadele içinde sağcı popülistlere karşı tavır almak değil, onların ortaya çıkışını mümkün kılan şeyleri değiştirmektir. Siyaseti farklı kimlikler arasındaki bir mücadele olarak tahayyül ettiğimiz müddetçe sağcı popülistlerin işi kolay olacaktır. Le Pen ya da Trump yenilgiye uğrarsa, onların yerine hızla vârisleri yükselecektir. Onları ne kadar çok yenersek, bir sonrakiler o kadar çok güce sahip olacaktır. Bugün Donald Trump'ı mağlup edebiliriz ama yarın Donald Trump Jr. ve Eric Trump'ı seçimde birlikte yarışırken de görebiliriz.

Siyasi mücadeleyle ilişkin bu hâkim imgeyi kabul ettiğimizde, bizi sağcı popülistlerin gelecekteki zaferlerinden kurtarabilecek tek yol olan evrensellik hayalinden vazgeçmiş oluyoruz. Evrenseli terk edersek, hiç kimsenin bir başkasını umursamadığı ve kimliğin tek değer olduğu en bayağı distopyaya giden yolun taşlarını döşemiş oluruz. Evrenselin müdafilerinden biri olan Alain Badiou'ya göre, bu perspektifi kabul etmek, "her koyunun kendi bacağından asılacağı anlamına gelecektir." Badiou sözlerine şunu da ekler: "En kötüye gideceğinden en çok emin olunabilecek yol budur. Evrensellikten vazgeçtiğinizde, elinize evrensel dehşet geçer."¹ Bu tabloyu kabul ettiğimiz anda, soluklanmanın mümkün olmadığı, kökü kurutulması mümkün olmayan eşitsizlik evrenine sıkıca kapanmış oluruz.

Bununla beraber, evrensellik adına işlenen dehşet göz önüne alındığında, ondan geri çekiliş belki de anlaşılabilir. Terör Saltanatı'ndan Gulag'a kadar, evrenselliği müdafaa ettiklerini iddia edenler milyonlarca insanı katletmiştir. Fakat bu rejimlerin ölümleri evrenselliğin kurbanları değildi. Asayiş Komitesi ve NKVD, evrenselliği gerçekleştirebilir bir amaca dönüştürerek saptırdı ve onu özgürleşmeci siyaseti biçimlendiren bir yokluk olarak görmeyi başaramadı. Böylece bu rejimler kitlesel katliamlara icazet verdi. Bu saptırmanın kendisi evrensele ihanetti ve akabindeki tikel kimliğe ricat, ihaneti daha da derinleştirip özgürleşme olasılığını büsbütün terk etmekten başka bir işe yaramadı.

Sözümona evrenselci rejimlerin emri üzerine katledilenleri evrenselin kurbanları olarak yaftalama itkisine kapılmamalıyız. Bu rejimlerin böylesine canileşmesinin tek sebebi, tüm bölünmeleri sona erdirecek, herkesi kapsayan bir evrensellik yaratmanın ayartısına kapılmış olmalarıdır. Bütünüyle gerçekleştirebilecekleri yeni bir evrensel eşitlik biçimi icat edebileceklerine inandıkları anda her şey kaybolup

1 Alain Badiou, *Theory of the Subject*, çev. Bruno Bosteels (New York: Continuum, 2009), s. 181.

gitmişti. Bu noktada evrensellik siyaseti sapkınlaştı ve eksikliğin yapısal zorunluluğunu yadsıdı. Evrensellüğün savunucuları bu rejimleri sahici evrensellik girişimleri olarak savunma tuzağına kolayca düşebilir, ama böyle bir savunuyu tikelci davaya elini fazlaca kaptırır. Evrenselciler Terör Saltanatı'nı ya da Gulag'ı savunmak mecburiyetinde değildir.

Evrenselci projeler her zaman, evrenseli zorunlu bir yokluk olarak keşfetmek yerine, onu tam bir mevcudiyete dönüştürme olasılığıyla baştan çıkarılma tehdidiyle karşı karşıyadır. Bunu yaparken de teröre yenik düşerler. Evrenselciliğin mütemadiyen tetikte olması gereken bir sapkınlıktır bu. Birileri ne zaman tam bir eşitlik dünyası yaratabileceklerinde ısrar etseler, bu sapkınlığın iş başında olduğunu fark etmeliyiz. Evrensellüğün saptırılması evrenselleştirmenin doğasında var olan kaçınılmaz bir tehlike olsa bile, yine de risk almaya değer. Topyekûn tikelliğin alternatifi, Asayiş Komitesi'nden daha canice ve barbarcadır. Bu yüzdendir ki çözüm tikelliğin hudutlarına ricat etmek olamaz.

Tikellik, bu tikelliğe anlamını veren namevcut evrensel olmaktan var olamaz. Evrensel, tikeli önceler. Evrenselin tehlikesinden tikel bir kimliğin güvenliğine geri çekilme girişimi başarısızlığa yazgılıdır. Dahası, tikelliğin bütünüyle kucaklanması uğruna evrensellüğün bastırılması felakete yol açar.

Her ne kadar açık görünmese de, kapitalizmin ürettiği aşırı tikellik tehlikesi Gulag'dan bile daha kaygı vericidir. Ne var ki tikelliğin tehlikelerinin, evrensellüğün tehlikelerinden çok daha zor ayırt edilebilme gibi bir avantajı vardır. Bu yüzden kimse kapitalist sistemde öldürülen insanların sayısından bahsetmez. Bugün bizim için Gulag'ın görünürlüğü, kapitalist sistemi ayakta tutan sömürülen işçilerin, ırkçı kurumların ve temeldeki kadın düşmanlığının görünmezliğiyle tezat oluşturmaktadır. Kapitalizmin dizginsiz tikelliğinin ortaya çıkardığı dehşeti kolayca göremesek de, cesetlerin çetelesini tutarken bunu yine de dikkate almalıyız.

Kapitalizmin tikellik konusundaki ısrarının doğurduğu dehşeti incelediğimizde, yıkım defteri o kadar da tek taraflı görünmez. Evrensellik adına sebep olunan acılar, tikelcilik bayrağı altında sessizce yaşatılanların yanında aslında sönük kalır. Terhanelerde çalıştırılan çocuklardan varoşlarda yaşayan milyonlara ve savaş ağalarının saltanatına kadar, tikelcilik evrensel özgürlük ve eşitlik vaadinde bile bulunmadan canları yok ediyor. Ve bunu bir avuç birey birikim projesini kısıtlamalara takılmadan sürdürebilsin diye yapıyor.

Kapitalist tikelliğin yaşattığı yıkım kapitalizmin tikellikteki ısrarının milli kimlik çatışmalarına yol açtığı iki dünya savaşını da içerir ki Terör Saltanatı bunların yanında bir barış ve refah dönemi gibi kalır. Tikelciliğin şiddeti, evrenselcilikte olduğu gibi açık bir projenin parçası olarak zuhur etmez ve bu yüzden onu tikelciliğin ya da kimliğin hanesine yazmayız. Tikel bir kimliğin eliyle yaşatılan tikel şiddetin yapısı, tikelciliği aklamakla sonuçlanır, zira tikelciliğin siyasi felsefesini (veya bunu talep eden kapitalist yapıyı) değil, bireysel kimliği suçlarız. Kimliğin kendisi yerine Nazilerininki gibi tikel kimlikleri yargıladığımızda, kimliği tarihin yargısından muaf tutmuş oluruz. Evrenselcilik söz konusu olduğundaysa durum tersine döner; evrenselciliğin döktüğü kan, şiddeti emreden tek tek aktörlere değil, evrenselin kendisine yazılır.

İki dünya savaşının şiddetini kapitalizmin tikellik ısrarına bağladığımızda, bu hamle hemen soru işaretleri doğurur. Tikelciliğin ürettiği şiddet, herhangi bir siyasi projenin sonucu değil de doğal bir şiddet gibi görünür.² Ülkeler savaşlara tikellik adına değil, milli

2 Hannah Arendt *Şiddet Üzerine*'de şöyle der: "Kanaatimce hiçbir şey, siyasi meselelerde iktidar ve şiddetin biyolojik çerçevede yorumlandığı organik düşünce geleneğinden teorik açıdan daha tehlikeli olamaz." Hannah Arendt, *On Violence* (Orlando, FL: Harcourt, 1969), s. 75 [Türkçesi: *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İletişim Yayınları, 1997]. Siyaseti doğal ya da biyolojik bir şey olarak yorumlar yorumlamaz, meydanı tikelciliğe bırakmış oluruz.

çıkarlar uğruna girmiştir. Bu durum saldıran taraflar için bile geçerlidir. Fakat bir kimlik uğruna şiddet uygulandığında doğal bir davranış sergileniyor değildir, zira kimliğin doğal bir yanı yoktur. Şiddetin doğal olduğu yönündeki her iddia, şiddeti uygulayan tikelliği (ve kimlikçi felsefeyi) hasıraltı eder. Böyle bir şiddet her zaman tikelci bir sistem ve tikelci bir siyaset bağlamında var olur.

Tikelciliğin şiddetine karşı körlük, evrenselliği yermeyi ve onsuz bir siyasi mücadele tasavvur etmeyi kolaylaştırır. Fakat evrenselliğe başvurulmadığı takdirde siyaset birbiriyle rekabet halindeki çıkarlar arasındaki bir savaştan ibaret olur. Bu durum ortaya çıktığında, en güçlü çıkar, yani sermayenin çıkarı, kaçınılmaz surette kazanır. Kimliğe geri çekilerek ne şiddetten kurtulabiliriz ne de özgürleşmeye giden daha güvenli bir yola varırız. Böyle bir ricat muhafazakâr bir yönetim olanağını yaratmaktan başka bir işe yaramaz.

Dünya genelinde siyaset çok uzun zamandır sağcı bir zeminde sahneleniyor. Tikel davaları olan tikel bir dünya tasavvur ediyoruz. Bu siyaset imgesi, ılımlılar seçimleri kazansa bile kaçınılmaz olarak sağcıların zaferine yol açıyor. Bill Clinton, Tony Blair ya da Emmanuel Macron'un seçilmesini özgürleşmenin bir zaferi olarak değil, bu şahsiyetlerin açık siyasi mensubiyetlerine rağmen, günümüzdeki muhafazakâr dalganın bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Rekabet halindeki tikellerin dünyasında, özgürleşmeci bir atılım olasılığı yoktur.

Gelgelelim siyasi mücadeleyi tasavvur etmenin tek olası yolu bu değildir. Siyasi çekişmeyi evrenselin bürüneceği biçim için verilen bir mücadele olarak görürsek, Solun ve özgürleşme projesinin zeminindeyiz demektir. Evrenseli tek bir büyük eylemle tercih etmemize gerek yok; aksine, evrenselliği siyasi çekişmedeki asli bahis olarak teorileştirmeye başlamalıyız. İleriye doğru atılacak büyük adım, siyaseti evrensellik ile tikellik arasındaki mücadele olarak tanımaktan geçer. Bu adımı attığımız anda, Sağı tüm siyasi oyunlarını deplasmanda oynamaya zorlarız. Futbol maçlarından farklı

olarak, siyasi mücadelede iç saha avantajı her zaman galibiyet getirir ve bu avantajı elde etmek siyasette evrenselliğin rolünü idrak etmeye bağlıdır. Özgürleşme mücadelesi evrensel bir mücadele olmasıdır, yoksa kazanılamaz.

Dizin

A

ABD Anayasası 17
Adorno, Theodor 39, 110, 111,
112, 113, 125, 126, 127, 129, 136
Afrika Ulusal Kongresi 15
Agamben, Giorgio 11, 114, 127,
128, 129
All Lives Matter (Herkesin Canı
Candır) 92, 218, 221, 223
Amerikan Devrimi 15, 16, 17
Amerikan İç Savaşı 99
Amiş 182
Arap Baharı 41, 229
Arendt, Hannah 15, 16, 60, 110,
113, 115, 128, 135, 246
Aristoteles 54, 57, 58, 59, 60, 62,
65, 70, 72, 153
Asayiş Komitesi 101, 102, 244, 245
Auschwitz 112, 113, 124, 125,
126, 174
Aydınlanma 24, 94

B

Badiou, Alain 21, 36, 55, 105,
203, 244
Barbarossa Harekâtı 196
Beauvoir, Simone de 24, 32, 33,
34, 37
Benjamin, Walter 67, 238
Berlin Duvarı 81
Birth of a Nation, The (1915 ta-
rihli film; *Bir Ulusun Doğuşu*) 67
Birth of a Nation, The (2016 ta-
rihli film; *Bir Ulusun Doğuşu*) 67
biyopolitika 128
Black Lives Matter (Siyahlann Canı
da Candır) 92, 217, 218, 219,
220, 221, 223, 225, 235
Blade Runner (1982 tarihli film; *Bı-
çak Sırtı*) 187
Blair, Tony 247
Blue Lives Matter (Mavilerin Canı
da Candır) 221
Bolşevizm 196, 197, 200

Bonilla-Silva, Eduardo 217
 Boothby, Richard 11, 68, 69
 Brown, Michael 218
 Bukharin, Nikolay 135
 Bush, George W. 81, 88, 89, 90, 195
 Butler, Judith 71, 72, 73, 74, 180, 218

C

Churchill, Winston 200
 Clinton, Bill 247
 Clinton, Hillary 234
 Combahee River Collective (Com-
 bahee Nehri Kolektifi) 216
 Copjec, Joan 10, 33

D

Daiker, Donald A. 27, 28
Dante's Peak (1997 tarihli film;
Dante Yanardağı) 238
 Danton, George 101
Day After Tomorrow, The (2004 ta-
 rihli film; *Yarımdan Sonra*) 238
Dead Poets Society (1989 tarihli film;
Ölü Ozanlar Derneği) 47
 Deleuze, Gilles 39, 55, 58, 80, 113,
 136, 169
 Demir Perde 81
 Derrida, Jacques 36, 37, 42, 137, 138
 Descartes, René 21
 Desmoulins, Camille 101
 Dessalines, Jean-Jacques 51
 Dolezal, Rachel 181
 Donald, Donald, Jr. 243
 Donaldson, Roger 238
 Douglass, Frederick 15, 60

Dreher, Rod 220

E

Earthquake (1974 tarihli film; *Zel-
 zele*) 238
 Eisenstein, Paul 11, 12, 111, 121
 Emmerich, Roland 238
 Engley, Ryan 10, 217, 218
 epistemoloji 53, 54, 237, 241
 erbilmişlik 183

F

Fanon, Frantz 24, 32, 33, 34, 37,
 93, 94, 95, 96, 97, 98
 faşizm 35, 36
 feminizm 235
 Fields, Barbara 233
 Fields, Karen 223, 233
 Foucault, Michel 11, 39, 54, 113,
 128, 136, 139, 140, 141, 142,
 143, 144
 Fransız Devrimi 14, 15, 16, 22, 41,
 48, 49, 51, 94, 100, 101, 102, 103,
 151, 208
 Freud, Sigmund 154, 205, 206,
 207, 208, 209
 Friedlander, Jennifer 10, 33, 91
 Furet, François 132

G

Garner, Eric 218
 Gates, Bill 160

General Motors 167
 Goebbels, Joseph 123, 196, 197
 göçmenler 52, 193
 Göstermelik Duruşmalar (Sovyet-
 ler Birliği) 136
 Griffith, D. W. 67
 Guattari, Félix 80, 169
 Gulag 13, 18, 19, 82, 109, 132,
 136, 137, 138, 139, 231, 244, 245

H

Habermas, Jürgen 136
 Haiti Devrimi 41, 48, 51
 Harman, Graham 39
 Hegel, G. W. F. 20, 30, 60, 61, 67,
 71, 83, 84, 95, 98, 100, 101, 107,
 111, 112, 113, 236
 Heidegger, Martin 125
 Hemingway, Ernest 27, 28, 29
 Hristiyanlık 67, 68, 165, 203, 204,
 205, 206
 Hilberg, Raul 123, 124, 129
 Hitler, Adolf 113, 116, 122, 123,
 127, 128, 132, 133, 174, 175, 189,
 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197,
 198, 199, 200, 201, 202
 Hobbes, Thomas 62, 63, 70, 187, 188
 Holokost 109, 111, 112, 116, 118,
 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126,
 127, 174
 Holokost Müzesi 121
 hooks, bell 234, 235
 Horkheimer, Max 39
House of Cards (televizyon dizisi) 84
 Howard, Byron 225

I-İ

I. G. Farben 174, 175
Indiana Jones and the Last Crusade
 (1989 tarihli film; *Indiana Jones*
ve Son Macera) 130
 Irak Savaşı 89, 90, 195
 Irak'a Özgürlük Operasyonu 88,
 89, 90
 İŞİD 81
 İsa 68, 69, 152, 203

J

Jackson, Mick 238
 Jakobenler 16, 49, 103, 208
 James, C. L. R. 48, 49, 206, 208
 Jefferson, Thomas 24
 Julien, François 94, 203

K

kabilecilik 44, 112
 Kalvinizm 68
 Kant, Immanuel 20, 21, 24, 25,
 26, 27, 28, 29, 30, 34, 37, 42, 141
 kapitalizm 30, 35, 36, 38, 40, 81,
 96, 115, 131, 147, 151, 159, 163,
 165, 170, 171, 173, 207, 224, 241
 kapsama 93, 98, 223, 231, 233
 kapsayıcılık 64, 65, 66, 95, 100, 138
 Karatani, Kojin 166, 167
 Katolik Kilisesi 156, 197
 komünizm 175, 196, 201, 206
 Konfüçyüs 42
 Kore Savaşı 136
 Kornbluh, Anna 11, 151

kölelik 16, 17, 49, 59, 66, 99, 233
 Kölelik Karşıtı Sözleşme 15
 Ku Klux Klan 67
 Kültür Devrimi 18

L

Lacan, Jacques 33, 66, 91, 147, 222
 Laclau, Ernesto 71, 72, 73, 138
 Lakoff, George 46, 47
 Lanzmann, Claude 118, 119, 120, 121
 Le Pen, Marine 243
 Leibniz, Gottfried 21
 Lenin, Vladimir I. 45, 200
 Levinas, Emmanuel 114
 Lilla, Mark 224
 Lincoln, Abraham 99
 Locke, John 63
 Lorde, Audre 42
 Louis, XVI. 10, 102, 103
 Louverture, Toussaint 48, 50, 51
 Luther, Martin 123, 197
 Luxemburg, Rosa 45, 122

M

Macron, Emmanuel 247
 Marat, Jean-Paul 103
 Marcuse, Herbert 172, 173
 Marksizm 131, 135, 137, 138
 Marshall, Gary 141, 154
 Martin, Trayvon 11, 96, 123, 125, 160, 168, 197, 207, 218
 Marx, Karl 11, 20, 24, 30, 31, 32, 34, 41, 45, 67, 93, 96, 97, 98, 99, 111,

112, 113, 115, 122, 131, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 146, 150, 151, 152, 157, 160, 161, 164, 166, 168, 171, 172, 173, 196, 207, 208, 209
Matewan (1987 tarihli film, *Matewan*) 228
 Mayer, Arno 122, 202
 McDonalds 115
 Merleau-Ponty, Maurice 135, 136
 meta biçimi 40, 146, 149, 150, 151, 157, 160
 Milner, Jean-Claude 16
 Moore, Rich 225
 Mouffe, Chantal 138
 Murakami, Haruki 105, 106, 107

N

Napoléon, Bonaparte 50, 51, 104, 229
 Nazizm 38, 39, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 131, 135, 137, 148, 173, 174, 188, 189, 190, 191, 193, 198, 199, 201, 202, 204
 New England Patriots 78, 79
 Nietzsche, Friedrich 139
 NKVD 244
 nominalist 72, 194

O

Obama, Barack 176
 O'Neill, Brendan 136, 211, 212
 Overney, Pierre 140

P

- Parker, Nate 67, 69, 70
 Pascal, Blaise 21
 Paulus, Aziz 203, 205
 Peterson, Jordan 213, 214, 215
 Platon 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 65, 72
 Pol Pot 18
 Popper, Karl 112, 113
Pretty Woman (1990 tarihli film, *Özel Bir Kadın*) 154

R

- Raiders of the Lost Ark* (1981 tarihli film, *Kutsal Hazine Avcıları*) 130
 Rancière, Jacques 114
 Rand, Ayn 70, 71
 Robespierre, Maximilien 49, 50, 51, 101, 102, 103, 104
 Robson, Mark 238
 Rosenberg, Alfred 122, 123, 196, 199
 Röhm, Ernst 116
 Rus Devrimi 41, 200
 Ruti, Mari 11, 42, 230

S

- Sahilde Kafka* (Murakami) 105
 Saint-Just, Louis Antoine de 102, 103
 Sandberg, Sheryl 234, 235
 Sarkozy, Nicolas 36
 Sartre, Jean-Paul 29, 95, 136, 140, 141, 144

- Sayles, John 228
Schindler's List (1993 tarihli film, *Schindler'in Listesi*) 118, 119, 130
 Schlesinger, Arthur, Jr. 213, 214
 Schmitt, Carl 193, 194
 Scott, Ridley 187
 Seneca Şelaleleri Sözleşmesi 15
Shoah (1985 tarihli film, *Şoah*) 118, 120, 121
 Simmel, Georg 85, 166
 Smith, Adam 142, 157, 158, 159
 Snyder, Timothy 126, 200
 Soğuk Savaş 243
 Soros, George 160
 sömürgecilik 45, 94
 Spacey, Kevin 84, 85
 Spartaküs 48
 Spielberg, Steven 118, 120, 121, 130
 Spinoza, Baruch 21
 Stalinizm 35, 36, 38, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 131, 132, 135, 136, 137
 Stalin, Yosif 18, 38, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 201
 Stanton, Elizabeth Cady 15
 Steinem, Gloria 235
Stranger, The (1946 tarihli film, *Yabancı*) 122
 Strauss, Leo 113
 Streicher, Jules 197
 Suchomel, Franz 120
Sun Also Rises, The (*Güneş de Doğar*) 27, 28

- T**
 Terör Saltanatı 50, 100, 101, 102, 244, 245, 246
 Tomšič, Samo 40
 Troçki, Lev 134
 Trump, Donald 177, 186, 193, 219, 234, 243
 Trump, Donald, Jr. 243
 Trump, Eric 243
 Turner, Nat 67, 68, 69, 70
- V**
Volcano (1997 tarihli film, *Zelzele*) 238
- W**
 Wahnsee Konferansı 116
 Wal-Mart 170
- Weir, Peter 47
 Welles, Orson 122
 White Lives Matter (Beyazların Canı Da Cansır) 221
 Wiesel, Elie 118
Wind-Up Bird Chronicle, The (*Zemberekkuşu'nun Güncesi*) 106
- Y**
 Yahudi-Bolşevizm 200
 yerelcilik 34
- Z**
 Zimmerman, George 218
 Žižek, Slavoj 10, 61, 71, 72, 73, 204
Zootopia (2016 tarihli film, *Hayvanlar Şehri*) 225, 226, 227, 228

“... modern dünyaya hızlı bir bakış, gemi azıya almış özgürlüksüzlüğün ve eşitsizliğin her yerde hazır ve nazır olduğunu gösterir. Başlangıcından itibaren modernite Fransız Devrimi’nde dile getirilen vaadi yerine getirmemiştir. Ve şimdi, bugünün toplumu bu başarısızlığın bir anıtı olarak ortada duruyor. Ufacık çocuklar Kongo’da ölümcül koşullarda iPhone üretimi için gerekli madenleri çıkarıyor. Vietnam’daki işçiler açlık sınırındaki ücretler karşılığında, binlerce dolara mâl olan elektronik teçhizatın montajını yapıyor. ABD’de polis siyah bireyleri sırf siyahlar diye vuruyor. İnsan taciri şebekeleri gezegenin dört bir yanında binlerce kadını seks kölesi olarak satıyor. Gey gençlerin intihar etme oranı heteroseksüel gençlere kıyasla dört kat daha fazla. Sağcı popülist liderler zengin çıkar gruplarının gücünü korumak için milli bölünmeleri sertleştiriyor. Bu dehşetengiz eşitsizliklerin modernitenin doğuşundan yüzyıllar sonra bile devam ediyor olması bunların modern dünyanın salt anomalileri değil, kurucu unsurları olduğunu gösteriyor. Modernitede, siyasi gerekçesini yitirmiş olsa da eşitsizliği kabul ediyoruz.”

Bu kitap, siyasi düşünce ve eylemi yeniden düşünmemize yardımcı olacak yeni bir evrensellik anlayışı geliştiriyor. Todd McGowan, eşitlik ve özgürlük gibi evrensellerin bize dayatılmadığını savunuyor. McGowan, Nazizm ve Stalinizm tarihini yeniden gözden geçiriyor ve ırkçılık, cinsiyetçilik ve homofobiyle mücadele eden hareketleri evrensellelikle birlikte düşünüyor. *Evrensellik ve Kimlik Siyaseti*, çağdaş siyaset, film ve tarihten çok çeşitli örneklerle kimlik çıkmazlarına bir panzehir ve yirmi birinci yüzyıl kolektif mücadelesine dair ilham verici bir vizyon sunuyor.

Todd McGowan, açık olduğu kadar zarif de olan sakin ve aklı başında formülasyonlarla, tüm özgürleştirici siyasi çabalar için çok önemli bir içgörü sunuyor. Kendilerini özgürleştirmek isterken aynı zamanda başkalarını da özgürleştirmeyi hedefleyenler özgürleştirici bir mücadele yürütemezler. Sonuç olarak, kendilerini bile özgürleştiremezler.

– Robert Pfaller

Axis Yayınları

9 786057 250742